

VITA ZELČE

LATVIEŠU AVIŽNIECĪBA:
LAIKRAKSTI SAVĀ LAIKMETĀ UN SABIEDRĪBĀ
(1822 - 1865)

Promocijas darbs Dr.hist. grāda iegūšanai

Zinātniskais vadītājs:
Dr.hab.hist., profesors
Maksims Duhanovs

Rīga, 1994

Ievads	4
Avoti un literatūra	7
I nodaļa. Vācbaltu mācītāju veidotā latviešu avīžniecība	29
1. K. Watsona "Menešu Avīzes" izveides projekts 1817.g.	30
2. Pirmo latviešu laikrakstu izveidošana	34
3. Laikrakstu darbības programmas	38
4. Redaktori un līdzstrādnieki	40
5. Jaunākā informācija latviešu laikrakstos 19.gs. 20.-40.gados	47
6. Laikmeta aktualitāšu atspoguļojums latviešu laik- rakstos	56
7. Latviešu laikrakstu darbība kristīga latviešu dzīves veida iedibināšanā	64
8. R. Šulca latviešu avīžniecības reforma	70
9. Pirmais informatīvais "sprādziens" latviešu sabied- rībā Krimas kara laikā	75
10. Latviešu līdzdalība vācbaltu mācītāju veidotajos laikrakstos	80
11. Latviešu lasītāju viedoklis par vācu mācītāju veidotajiem laikrakstiem un to izplatība	86
II nodaļa. Latviešu nacionālas avīžniecības tapšana	101
1. "Mājas Viesa" nodibināšana un "Latviešu Avīžu" reorganizācija	102
2. Latviešu laikrakstu darbības programmas	105
3. Redaktori	107
4. "Mājas Viesa" un "Latviešu Avīžu" līdzstrādnieki	110
5. Jaunākā informācija latviešu laikrakstos	120
6. "Mājas Viesa" un "Latviešu Avīžu" saturs un ideju dominantes 50.gadu otrajā pusē	128
7. 1860. un 1861.gads: Pirmā un pirmo cilvēciskā latviešu avīžniecība	145

III nodaļa. "Peterburgas Avižu" laikmets latviešu avižniecībā	161
1. Latviešu laikrakstu veidotāju darbības programmas un mērķi	162
2. Latviešu laikrakstu sabiedriski politiskās pozīcijas, polemikas un satura virzienu un tematikas maiņas	173
3. Jaunākā informācija latviešu presē	184
4. Lasītāji	189
Nobeigums	197
Literatūras norādes, avoti un piezīmes	199
Saīsinājumi	237
Avoti un literatūra	238

IEVADS

Šajā darbā ir mēģināts izsekot latviešu avižniecības tapšanas un attīstības tendencēm nepilna pusgadsimta laikā - no 1822. līdz 1865.gadam. Tas ir laiks, kad pēc dzimtbūšanas atcelšanas Vidzemē un Kurzemē aizsākās un vērsās plašumā tautas sociālie, politiskie, saimnieciskie un garadzīves emancipācijas procesi, kas iezīmēja tas ceļu uz moderno sabiedrību. Par šo procesu sastāvdaļu kļuva latviešu avižniecība. Sākotnēji gan būdama tikai sociālekonomiskās un garīgās pārveides ne pārāk nozīmīga pavadparādība, tā attīstības gaitā izveidojās par sabiedriski nozīmīgu spēku. Tādēļ latviešu avižniecības pētniecība ir nepieciešama un svarīga tautas sociālās un kultūras vēstures izziņai.

Latviešu avižniecības attīstība sākās tikai 19.gs. Līdz tam - 18.gs. otrajā pusē - tika divreiz mēģināts radīt žurnāla-tipa preses izdevumus latviešu valodā. Taču tie gan sava iznākšanas īslaicīguma, gan satura, gan arī darbības apstākļu dēļ neguva vērtīgu ietekmi tautā. Situācija mainījās tikai pēc pirmo laikrakstu nodibināšanas. Tādēļ par šī darba sākumu ir izraudzīts 1822.gads, kad nāca klajā "Latviešu Avīzes" un latviešu preses darbība un attīstība kļuva par nepārtrauktu procesu. Aplūkojamā laikā iezīmējās trīs latviešu avižniecības pastāvēšanas posmi. Pirmajā - no 1822. līdz 1856.gadam - latviešu preses veidotāji un virzītāji bija vācu luterāņu mācītāji, kuru darbības pamatā bija humanisma idejas un gatavība palīdzēt latviešiem uzstāt pēc brīvlaišanas iekļaušanos Baltijas sabiedrībā jau tiesiski brīvu zemnieku statusā.

Otrā posma sākumu iezīmē būtisks paversiens latviešu

avižniecība 1856.gadā, kad tās veidošanu sāka pārņemt paši latvieši, nodibinot laikrakstu "Majas Viesis". Tādēļ latviešu preses attīstības posms no 1856. līdz 1862.gadam raksturojoši iezīmē bija latviešu nacionālās avižniecības tapšana.

Nākošais preses vēstures posms pilnībā sakrīt ar jaunlatviešu laikraksta "Peterburgas Avīzes" iznākšanas laiku. Št izdevuma darbība iezīmēja kvalitatīvi jaunu sociālas un nacionālas attīstības mērķu apjēgsmi visai lielai latviešu sabiedrības daļai. Tālab "Peterburgas Avīzes" kļuva par latviešu avižniecības procesu dominanti laiku no 1862. līdz 1865.gadam.

Šie trīs latviešu preses attīstības sākuma posmi ir arī darba nodaļu dalījuma pamats. Katrā no tām aplūkoti vairāki latviešu avižniecības vēstures aspekti. Vispirms jau pašu preses veidotāju priekšstati par latviešu laikrakstu vietu un stību sabiedrībā, kā arī viņu izvirzītie izdevumu darbības mērķi un programmas. Taču galvenā vērtība ir veltīta laikrakstiem un to paveiktā sociāli nozīmīgākajam jomam - lasītāju informēšanai, laikmetīgu aktualitāšu skārūmam, kā arī sabiedriskas apziņas pamatu iedibināšanai un saziņas saikņu veidošanai. Šajā darbā tāpat ir mēģināts apkopot datus par preses izdevumu izplatību un lasītību latviešu auditorijā, jo tie raksturo laikraksta sociālo nozīmīgumu.

Iztirzājot latviešu avižniecības vēsturi, ir skarti vēl citi latviešu tautas vēstures un kultūras izpētes problemātiskās jautājumi. Tie saistās ar vācbaltu darbības un viņu attiecību ar latviešiem izvērtējumu, arī ar atsevišķu personību devuma izsverumu. Vairāki aplūkoti latviešu preses attīstības gaitas aspekti palīdzēs izprast arī 19.gs. emancipācijas procesā notiekošās izmaiņas latviešu apziņā, domāšanā un dzīves-

veidā.

Šajā darbā nav skartas atsevišķas latviešu avižniecības jomas, kurām bija nedaudz otršķirīgāka nozīme sava laika sabiedriskajos procesos. Tās ir - laikraksta veikums tautas pamatizglītošanā, literatūras veidošanā, tautas atpūtas nodrošinājumā, kā arī preses izdevumu lietišķi praktiskā darbība sava laika saimniecībā, sadzīvē un pārvaldē.

AVOTI UN LITERATŪRA

Galvenais šī darba izpētes objekts un vienlaikus arī nozīmīgākā avotu kopa ir latviešu laikraksti, kas iznāca laika posmā no 1822. līdz 1865. gadam, - "Latviešu Avīzes" (no 1822. g.), "Vidzemes Latviešu Avīzes" (no 1824. g.), "Tas Latviešu ļaužu Draugs" (no 1838. g. nosaukums "Tas Latviešu Draugs"; 1832. - 1846. g.), "Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības" (1833. - 1834. g.), "Mājas Viesis" (no 1856. g.), "Pēterburgas Avīzes" (1862. - 1865. g.), "Ceļa Biedris" (1863. g. un no 1865. g.) un to pielikumi.

Visā pētījumā tālāk ir atspoguļota šo izdevumu iznākšanas vēsture, analizēts laikrakstu saturs, iztirzāta redaktoru, līdzstrādnieku un korespondentu darbība, aplūkots lasītāju auditorija, tādēļ avotu apskatā tiks dots tikai pirmo latviešu laikrakstu kā pētījuma specifiska avota iztirzājums.

Laikrakstu numuri saturiski ir daudzpusīgi, tie sevī ietver dažādu informāciju. Tās saturu var klasificēt vairākas grupās. Pirmajā jāietver laikrakstos atrodamie fakti par to izdošanas gaitu. Šeit ietilpst ziņas - par izdevumu nosaukumu, iznākšanas laiku, vietu, cenu, cenzūru, - par laikrakstu veidotājiem - redaktoriem, rakstu autoriem, līdzstrādniekiem, korespondentiem, - par abonētu skaitu, izplatīšanas ceļiem un veidiem, - par lasītāju attieksmi pret izdevumiem, - par redakciju finansiālo stāvokli.

Jāpiezīmē, ka pirmajos latviešu laikrakstos, īpaši 19. gs. pirmajā pusē izdotajos, minētā veida ziņas ir visai paskopas un nepilnīgas. Gaužām fragmentāra informācija ir iegūstama par avižu

tiražam, izplatību un lasītāju domām par šiem izdevumiem. Laikrakstu numuros pārsvarā nav nosaukti arī rakstu autoru uzvārdi, publikācijas parasti parakstīja ar iniciāļiem vai dažādiem burtu, ciparu un grafisko zīmju šifriem.

Otrajā grupā ietilpst laikrakstu materiāli, kas atspoguļo lasītājiem latviešu preses izdevumos pieejamās informācijas apjomu un saturu. Laikrakstos publicēto informāciju par jaunākajām norisēm var grupēt politiskajā un nepolitiskajā, vietējā un ārvalstu. Šis dalījums ļauj raksturot latviešu informētības dažādus aspektus.

Nākošajā grupā jāietver nozīmīgākas publikācijas laikrakstos par sava laika sociālpolitiskām, saimnieciskajām, kultūras un izglītības aktualitātēm un izglītojoša rakstura sacerājumi. Šie raksti parāda laikrakstu redakciju darbības mērķus, attieksmi pret tautai vitāli svarīgiem jautājumiem, kā arī iesaistīšanos noteiktās sabiedriskās domas veidošanas procesos.

Pēdējā grupā ir iekļaujamas laikrakstos ievietotās izklaidējoša rakstura publikācijas. Viena no preses izdevumu darbības pamatfunkcijām ir nodrošināt saviem lasītājiem iespēju labi pavadīt brīvo laiku un atpūsties. Tādēļ tie stāstījumi un literāri sacerājumi turpinājumos ar nekdienišķu sižeta risinājumu, dzejoļi, miklas, anekdotes u.c. bija nozīmīga laikrakstu satura daļa, kas piesaistīja lasītājus. Šis publikācijas arī raksturo sava laika laikrakstu lasītāju domāšanas veidu un intereses.

Pētot latviešu izdevumus, pārsvarā ir lietotas pētniecības metodes, kas ļauj no laikrakstu kopējā saturā izdalīt sociāli nozīmīgāko tematiku, kas raksturo laikraksta lomu un pozīciju sava laika sabiedriskajā dzīvē. Iztirzājot atsevišķus latviešu avīžu darbības gadus, ir izmantota kontentanālizē - socioloģiska metode, kuru

raksturo preses izdevumu teksta kompleksa kvalitatīva un kvantitatīva analīze, lai vispusīgi raksturotu laikrakstu saturu. Šīs metodes plašāku pielietojumu apgrūtināja tas, ka 19.gs. 20. - 50. gadu pirmās puses latviešu laikrakstos publicēto materiālu nesistemizētais izkārtojums sarežģīja kontentanalīzē izmantojamo kategoriju, analīzes sistēmas vienību un mērvienību izveidi.¹

Līdzās latviešu laikrakstiem šajā darbā ir izmantoti arī aplūkojamā periodā iznākušie vietējie vācu izdevumi un Krievijas galvaspilsētā izdotā prese. Šie izdevumi dažkārt sniedz latviešu laikrakstos neatrodamās ziņas par latviešu preses vēsturi. Patniekam vēl daudz nozīmīgāka ir vācu un krievu laikrakstos pausta dažādu sabiedrisko grupējumu un to pārstāvju nostāja pret latviešu presi.

Nozīmīga izmantoto avotu kopa ir oficiālie dokumentālie materiāli - centrālās un vietējās administrācijas un cenzūras iestāžu sarakste, ierēdņu sastādītie ziņojumi un pārskati. Šie materiāli sniedz ieskatu laikrakstu izdošanas gaitā, kā arī raksturo vāras iestāžu attieksmi pret tiem. Nozīmīga šo materiālu kopa glabājas Krievijas Centrālā valsts vēstures arhīva Galvenās cenzūras pārvaldes fondā (KCVVA, 772.f.). Te atrodas latviešu laikrakstu izdevēju lūgumi atļaut izveidot avīzes, to darbības programmas, izglītības ministra vai cara parakstītas izdošanas atļaujas un noraidījumi. Svarīgi materiāli atrodas Latvijas Valsts vēstures un Igaunijas Valsts vēstures arhīvu Baltijas ģenerālgubernatora kancelejas fondā (LVVA, 1.f., IVVA, 291.f.), jo saskaņā ar 1828. gada preses nolikumu, kas bija spēkā līdz 1865. gadam, Krievijas pierobežas guberņās, arī Baltijā, iznākošo laikrakstu un žurnālu uzraudzība atradās vietējā ģenerālgubernatora pārziņā. Šajos fondos

glabājas dažāda oficiālā sarakste, rīkojumi cenzoriem, insinūcijas u.c. dokumenti. Arī Vidzemes un Kurzemes gubernatoru kanceleju (LVVA, 3. un 412. f.) aktis ir amatpersonu atsauksmes par latviešu laikrakstu veidotājiem, viņu uzticības Krievijas valdībai vērtējumi.

Bagāts dokumentu materiālu klāsts par "Pēterburgas Avižu" izdošanas gaitu ir publicēts vēstures avotu krājumā "Dokumenti par "Pēterburgas Avīzēm"². Tajā ievietoto nozīmīgāko dokumentu daļu veido liecības par "Pēterburgas Avižu" konfrontāciju ar vietējam valdošajam vācu aprindām un Krievijas varas iestādēm.

Vērtīgu informāciju par latviešu avižniecības pagātni sniedz arī citi avoti - preses izdevumu veidotāju un viņu laikabiedru vēstules, atmiņas, apceres u.c. Epistolārais materiāls sniedz priekšstatu par latviešu laikrakstu izdevēju un veidotāju avižnieciskās darbības patiesajiem centieniem, kas retāk atspoguļojas oficiālajos dokumentos, un arī papildina ziņu klāstu par avižu izdošanas gaitu. Diemžēl, šī avotu grupa ir visai meža, jo saglabājusies tikai neliela daļa no pirmo latviešu preses darbinieku sarakstes.³

Vairāki latviešu laikrakstu veidotāji paši ir rakstījuši savus dzīves stāstus un atmiņas. "Mājas Viesa" redaktors A.Leitāns savā biogrāfijā ataino savu ceļu uz literatūru un līdzdalību "Tā Latviešu Drauga" veidošanā.⁴ Jaunlatviešu iesaistīšanās avižniecībā ir atspoguļota K.Barona⁵, D.Grīntāla⁶ un K.Valdemāra⁷ atmiņās un rakstos. Savukārt J.Alunāna devumu latviešu presē iztirza viņa brālis H.Alunāns⁸, kurš arī pats bijis "Mājas Viesa" un "Pēterburgas Avižu" līdzstrādnieks, un viņa brāļa dēls A.Alunāns⁹. Pirmo latviešu laikrakstu lomu tautas un savā dzīvē raksturojuši arī E.Dinsbergs¹⁰, R. Kaudzīte¹¹ un M.Kaudzīte.¹²

Šo avotu galvenā nozīme ir tā, ka iespējams gūt ieskatu pašā laikrakstu veidošanas procesā, redakciju darbā, tā laika sabiedriskajā atmosfērā un cilvēku uzskatos.

Lai gan mūsdienās pieejamo avotu klāsts par latviešu 19.gs. presi neļauj pilnīgi atsegt visus tās vēstures aspektus, tomēr tas ir pietiekams, lai izvērtētu latviešu avižniecības gaitu, atsevišķu izdevumu nozīmi latviešu sabiedrībā.

Liela nozīme, risinot specifiskus latviešu avižniecības vēstures jautājumus, ir vispārēja rakstura darbiem, kā arī vēsturnieku pētījumiem par Baltijas guberņu politisko, sociālekonomisko stāvokli 19.gs., agrāro jautājumu, iedzīvotāju sociālo struktūru, sabiedriskajām un politiskajām kustībām, kultūras dzīvi u.c. problemām.

Latviešu avižniecības vēsture ir visai plaši skarta literatūrā gan preseī speciāli veltītos pētījumos, gan biogrāfiskos apcerējumos, gan saistībā ar citiem sabiedriskajiem, politiskajiem un kultūras jautājumiem. Latviešu preses pagātnes pētniecību hronoloģiski var iedalīt vairākos posmos, kurus raksturo atšķirīgi vēsturiskie apstākļi, kas ietekmēja, nereti pat noteica vēstures izziņāšanas darba iespējas un virzienus. Pirmajā avižniecības pagātnes pētniecības periodā ietilpst tie darbi, kas ir tapuši laikā, kad Latvija atradās cariskās Krievijas imperijas sastāvā. Nākošais posms ir neatkarīgās Latvijas Republikas pastāvēšanas laiks, kad vēstures pētniecības darbam bija samērā labvēlīgi apstākļi un vēsturnieku darbības priekšplānā izvirzījās uzdevums izziņāt tautas attīstības ceļu uz savu nacionālu valsti. Trešais posms saistās ar Latvijas okupāciju un inkorporāciju PSRS, kad vēsturnieku darbs

bija lielā mērā pakļauts valdošā režīma ideoloģiskajām interesēm. Ceturtais posms saistās ar latviešu tautas garīgās atmodas laiku 80. gadu otrajā pusē un Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu, kad sabiedrība valdīja liela interese par savas tautas vēsturi, un sākās trindā tapušo latviešu vēsturnieku darbu apguve un padomju periodā paveiktā izvērtēšana.

Pirmie atskati latviešu preses pagātnē tapuši gandrīz vienlaicīgi ar pašu izdevumu nākšanu klajā. "Latviešu Avīzēm" izveidojās tradīcija gada noslēgumos un laikraksta iznākšanas nozīmīgās gadskārtās sniegt savas darbības izvērtējumu, pieminēt redaktorus un līdzstrādniekus, skatīt iznākšanas vēsturi. Šajos pārskatos tika cildināta vācu luterāņu mīlestība pret latviešu tautu, pašai izliecība un pašuzpūšanās latviešu labā, veidojot viņu valodā iznākošu laikrakstu. 19.gs. 60. gados [tad ar jaunlatviešu izdevumu rašanos latviešu preses izvērtējumā parādījās jauns, kardinali pretejs vācu mācītāju paustajam, viedoklis. Jaunlatvieši gan atzina faktu, ka mācītāju izdotajam "Latviešu Avīzēm" bija sava loma latviešu garīgās attīstības veicināšanā, bet tomēr kopumā jaunlatvieši nostājās kategoriski noraidošā pozīcijā pret vācu veikumu latviešu avižniecībā.

Sākot no 19.gs. 60. gadu jaunlatviešu un vācu valdošo aprindu pārstāvju uzskatu sadursmes latviešu tautas attīstības jautājumos, arī latviešu preses sākotnes izvērtējumā iezīmējās divas pamatpieejas. Pirmā - jaunlatviešu aizsākta, kas gandrīz viennozīmīgi negatīvi vērtēja vācu ieguldījumu avižniecībā, atsevišķos gadījumos gan pieļaujot izņēmumus noteiktai personai (K. Vatsons, V. Panteniuss) novērtējumā. Otrā - izcēla vācu mācītāju ieguldījumu un "Latviešu Avīžu" lomu.

Šī tradīcija turpinājās arī vēlākajos prese izvērtējumos. 19.gs. 70. gados plašāka un faktiem bagātāka apcere par vācu garīdzniecības ieguldījumu latviešu preses veidošanā un "Latviešu Avīzēm", kurā šī problēma ir iztirzāta, ir raksturota no vācu aprindu redzējuma, ir A.Dēbnere raksts.¹² Savukārt latviešu historiogrāfijā priekšplānā izvirzījās jaunlatviešu pieeja. Savu pirmo uzplaukumu tā piedzīvoja 19.gs. 70. - 90. gados, kad to pāuda pazīstami latviešu sabiedriskie darbinieki, kuri arī paši personiski bija saistīti ar jaunlatviešu kustību. Nozīmīgākie preses pagātnes atskati, kuru nolūks bija atklāt sava laika latviešu avižniecības progresīvas tendences, bija vērtīgāko un publicistiski asāko rakstu apkopojumi "Pēterburgas Avīžu" un "Baltijas Vēstneša" piemiņas krājumos¹⁴ un preses un sabiedrisko darbinieku biogrāfiju izdevums "'Baltijas Vēstneša" divdesmit piecu gadu jubilejai par piemiņu."¹⁵ Preses iesaistīšanās sociālajos procesos un nacionālajā atmodā tika parādīta A.Deglava latviešu sabiedriskās kultūras dzīves analīzē grāmatā "Latviešu attīstības solis no 1848. - 1875.g."¹⁶

19.gs. beigās un 20.gs. sākumā parādījās pirmie nozīmīgie īpaši latviešu preses attīstības vēsturei veltītie apkopjošā rakstura darbi. T.Zeiferta "Mūsu laikrakstu virzienos" ir aplūkots latviešu periodika, sākot no pirmajiem kalendāriem līdz laikraksta "Dienas Lapa" izdošanai.¹⁷ Autors raksturo svarīgākos izdevumus un preses darbiniekus. Zeiferts īpašu vērību veltīja jaunlatviešu ieguldījumam avižniecībā un uzsvēra, ka tieši ar "Pēterburgas Avīzēm" "bija nodibinājusies īsta latviešu avižniecība, attīstības līdzeklis tautas pašas rokās".¹⁸

1897.gadā par godu "Latviskas Gada Grāmatas" sīmtgādei¹⁹ "Baltijas Vēstnesī" tika publicēta apcere par latviešu preses

attīstību.²⁰ Tajā tika akcentēts izdevumu sabiedriskais nozīmīgums. "Baltijas Vēstnesis" norādīja, ka laikraksti ir "tautu laicīgās un garīgās darbības spoguļi; tie vada un pamudina tautas uz attīstību, tie atgādina tautām viņu pienākumus un brīdina viņas no nepiederīgiem pasākumiem".²¹ Līdzīgi Zeiferta sacerējuma arī publikācijā "Baltijas Vēstnesī" preses attīstībai tika izsekots, sniedzot nozīmīgāko laikrakstu un žurnālu un to veidotāju raksturojumus.

20.gs. sākumā J.Kalniņš²² laikrakstā "Pribaltiiskij Krai" iztirzāja latviešu preses vēsturi.²³ Atšķirībā no diviem iepriekšminētajiem darbiem, šajā autorš plašāk pamatoja izdevumu rašanās sociālekonomiskos priekšnoteikumus, raksturoja 19.gs. pirmās puses vēsturiskās attīstības specifiskās īpatnības, un preses darbību aplūkoja ciešā saistībā ar sava laika sabiedriskajām, politiskajām, saimnieciskajām norisēm, latviešu tautas sabiedrisko un nacionālo dzīvi.

Līdz pirmajam pasaules karam latviešu avižniecības attīstības galvenās līnijas tika atspoguļotas arī vairākos biogrāfiskos sacerējumos, latviešu tautas vēstures un literatūras apskatos.²⁴ Arī šajos darbos tika akcentēts jaunlatviešu ieregulējums nacionālās avižniecības izveidē un kritiski vērtēta vācu garīdzniecības darbība. Rostīgāka latviešu tautas vēstures pētniecība sākās Latvijas brīvvalsts laikā. Jau pirmie Latvijas Republikas pastāvēšanas gadi iezīmēja savdabīgu latviešu preses vēstures apgušanas kulminācijas punktu. 1922. gada 26. februārī notika vairāki svinīgi pasākumi par godu latviešu preses 100 gadu jubilejai.²⁵ Šīs svinības pievērsa plašāku sabiedrības uzmanību avižniecības pagātnei. Paliēkoša vērtība bija grāmatai "Latvju preseī 100 gadi",

kurā bija ievietots M.Ārona uzrakstītais vēsturiskais apskats, J.Misiņa veidotais preses izdevumu rādītājs, P.Ērmana sestādītais preses darbinieku saraksts.²⁶ Šajā grāmatā apkopotais izziņas materiāls veidoja pamatu turpmākiem pētījumiem. Preses attīstības izvērtējumā nozīmīga ir M.Ārona piedāvātā latviešu preses vēstures periodizācija. Tajā pirmos latviešu periodikas attīstības posmus viņš nodēvēja par vācu avižniecības (1797 - 1856) un tautisko (1856 - 1886) laikmetu.²⁷

20. un 30. gados norisinājās nozīmīgs faktu materiālu apziņošanas darbs. Metodoloģiskā ziņā preses izvērtēšanā izteikti dominēja jaunlatviešu iezīmētā pieeja. Tapa biogrāfiski darbi par latviešu sabiedriskajiem un kultūras darbiniekiem, kuri bija saistīti ar presi. 20. gados iznāca vairāki K.Valdemāra dzīves apraksti, kuru autori bija viņa tuvi paziņas vai draugi (A.Zandbergs, A.Bandrevičs, J.Velme, J.Krodzenieks, J.Kreicbergs, P.Dreimanis).²⁸ Viņi, balstoties uz savām atmiņām, raksturoja arī šī ievērojamā sabiedriskā darbinieka veikumu avižniecībā. Tomēr šiem darbiem ir raksturīga K.Valdemāra devuma "Mājas Viesis" un "Pēterburgas Avižu" veidošanā pārspīlēšana, dažkārt arī pat kļūdaini apgalvojumi. Piemēram, A.Zandbergs apgalvoja, ka "Mājas Viesis" ticis nodibināts pēc K.Valdemāra ierosinājuma un ar viņa atbalstu, bet stāstot par "Pēterburgas Avižu" iznākšanas gaitu, līdzās K.Valdemāra vārdam neminēja nevienu citu līdzstrādnieku.²⁹

Vertīgāki ir literatūrvēsturnieku veiktie pētījumi par vairāku latviešu preses darbinieku dzīvesgājumu. No tiem nozīmīgākie - M.Ārona pētījumi par "Latviešu Avižu" redaktoriem K.Vatsonu un V.Pantēniju,³⁰ A.Baumana K.Baronam veltītā grāmata,³¹ A.Birkerta K.Valdemāra daudzpusīgās darbības izvērtējums,³² A.Gobas J.Alunāns

un J.Zvaigznītes biogrāfijas³² u.c. 20. un 30, gados iznāca vairāku latviešu rakstnieku un publicistu raksti un izlases, kurās bija apkopotas arī viņu vērtīgākās publikācijas latviešu presē. Šie izdevumi bija nozīmīgi vēl tādēļ, ka tos sastādot tika veikts rūpīgs pētniecības darbs, lai atšifretu "Mājas Viesi" un "Pēterburgas Avīzes" anonīmi vai ar šifru publicēto rakstu autorus un pēc iespējas pilnīgāk apkopotu viņu atstāto publicistisko mantojumu.³⁴

Preses izvērtējumi parādījās arī dažādu sabiedrisko procesu un kultūras vēstures pētījumos. Te jāmin M.Ārona darbs par Latviešu draugu biedrību, kurā, visai plaši atainojot 19.gs. sabiedriskās un kultūras dzīves panorāmu, tika atspoguļota arī "Latviešu Avīžu", "Mājas Viesa", "Pēterburgas Avīžu" un "Ceļa Biedra" izdošana, ap šiem laikrakstiem virmojošas sava laika sabiedriski politiskās kaislības, uzskatu sadursmes starp vācu valdošajām aprindām un jaunlatviešiem.³⁵ E.Blanka darbos par latviešu nacionālās un valstiskuma idejas attīstību arī ir skarta avīžniecības loma šajos procesos.³⁶ Autors analizēja jaunlatviešu publikācijas un viņu izdevumus, īpaši uzsverot "Pēterburgas Avīžu" izcilo nozīmi nacionālajā kustībā. E.Blanks norādīja, ka "'Pēterburgas Avīžu' lielā nozīme latvju kultūras dzīvē izskaidrojama ar tautas stāvokļa pareizu uztverumu, ar tālredzīgu skatu tautas nākotnē, kas piemita šī laikraksta vadītājiem".³⁷

A.Birkerts pētījumā par latviešu inteliģences sākumiem analizēja vācu mācītāju izdoto latviešu laikrakstu nozīmi topošās latviešu inteliģences iesaistīšanās literatūrā un žurnālistikā.³⁸ 20. un 30. gados pirmās latviešu avīzes tika aplūkotas arī latviešu literatūras vēsturei veltītajos izdevumos kā laikmeta literatūra

procesa sastāvdaļa.³⁸

Aplūkojot atsevišķu laikrakstu pētniecību, jāatzīmē, ka nozīmīgākais darbs tika paveikts jaunlatviešu izdevuma "Pēterburgas Avīzes" izziņāšanā. 1937. gadā Latvijas Vēstures institūts A. Altementa sakārtojumā izdeva jau minēto dokumentu krājumu "Dokumenti par "Pēterburgas Avīzēm"". Bet jau 1929. gadā iznāca literatūrzinātnieka A. Gobas monogrāfiskais darbs par šo laikrakstu.⁴⁰ Autors savā pētījumā izmantoja toreizējos PSRS arhīvu fondus, atklājot "Pēterburgas Avīžu" izveidošanas un darbības gaitu, analizēja to saturu, īpašu vērību veltot tā 1862. gada pirmajiem sešpadsmit numuriem, kuros publicētajos rakstos sociālo aktualitāšu trāpīgais atspoguļojums darīja šo laikrakstu pazīstamu tautā. Arī pētniecisko metožu pielietojuma ziņā A. Gobas darbs "Pirmās "Pēterburgas Avīzes" un viņu nozīme tautas atmodas gaitā" bija novatorisks. Analizējot dažus šī laikraksta vēstures aspektus, autors izmantoja matemātiskās metodes. Apstrādājot 1864. gada abonēšanas kvītis, viņš noteica laikraksta lasītāju sociālo struktūru, ģeogrāfisko izvietojumu un to kartogrāfēja. A. Goba mēģināja noteikt arī "Pēterburgas Avīzēs" 1862. gadā anonīmi publicēto nozīmīgāko rakstu autorus, aprēķinot atsevišķu laikraksta veidotāju rakstu teikumu vidējo garumu, analizējot raksturīgāko izteicienu un vārdu lietojumu. Šādi iegūtos datus lika savu secinājumu pamatā, ka vērtīgākās publikācijas piederēja J. Alunānem un J. Zveigzņītem.⁴¹

Pētot tautas atmodas laikmeta literatūru un publicistiku, A. Goba secināja, ka ir radīta legenda par K. Valdemāra kā parauglatvieša izcilo lomu latviešu tautas vēsturē. 1930. gadā rakstā "Divas legendas" viņš visai kritiski vērtēja K. Valdemāra darbību, arī viņa ieguldījumu latviešu avižniecībā. A. Goba norādīja, ka

K.Valdemāram bija nopelni "Pēterburgas Avižu" nodibināšanā un to iznākšanas materiālajā nodrošināšanā, bet laikraksts tika ievietoti tikai nedaudzi un nenozīmīgi viņa raksti.⁴¹ A.Gobas izteiktie kritiskie spriedumi par K.Valdemāra veikumu izraisīja diskusiju. Tomēr jāpiezīmē, ka tā laika literāti un vēsturnieki vēl nebija gatavi uzskatīt šīs izcilās vēsturiskās personas un viņa darbības dziļāku izvērtējumu, un A.Gobas izteiktais viedoklis ne-guva atbalstu.⁴³ To arī asi kritizēja A.Vičs. Viņš apgalvoja, ka tieši K.Valdemāram ir bijusi galvenā loma "Pēterburgas Avižu" veidošanā.⁴⁴

Ļoti kritiski A.Gobas pausto viedokli vērtēja J.Misiņš. Viņš savos priekšlasījumos, kuros pauda negatīvu attieksmi pret "Divas legendas" izteiktajām atziņām, uzsvēra, ja nebūtu K.Valde-māra, mums nebūtu "Pēterburgas Avižu".⁴⁵ A.Gobas un J.Misiņa dis-kusija par jaunlatviešu laikraksta galveno līdzstrādnieku lomu tā veidošanā turpinājās arī 40.gadu sākumā. Pret A.Gobas sniegto J.Zvaigznītes vērtējumu J.Misiņš vērsās atsevišķā grāmatā "Jākabs Zvaigznīte-Šterns", kategoriski noliedzot uzskatu, ka minētais jaunlatviešu kustības darbinieks ir bijis galvenais "Pēterburgas Avižu" veidotājs to izdošanas sākumposmā. J.Misiņš uzskatīja, ka J.Zvaigznīte pats novērsās no tautiskajiem ideāliem un savā būtī-bā bija pārvācojies latvietis un jaunlatviešu renegāts, bet sadar-bību ar "Pēterburgas Avīzēm" pārtrauca bailēs no policijas repre-sijām, neticot savas tautas progresam un patstāvībai, bet gan vācu kultūrai un izglītībai.⁴⁶

Savukārt A.Goba noraidīja J.Misiņa viedokli un turpināja argumentēt savu agrāk izteikto nostādni par J.Zvaigznītes izcilo lomu "Pēterburgas Avižu" vēsturē, 1942.gadā uzrakstītajā, bet

nepublicētajā darbā "Zvaigznīte un Misiņš", uzsverot, ka J.Misiņš un viņa domubiedri ir visu mužu dzīvojuši tpašā "Valdemāra nemaldības dogmā". Tādēļ viņiem ir tik nepieņemams mēģinājums pārtraukt K.Valdemāra slavinašanu un parādīt šīs ievērojamās personības daļēju novirzīšanos no stingri latviskā ceļa.⁴⁷ A.Goba vēlreiz uzsvēra J.Zvaigznītes un J.Alunāna lomu "Pēterburgas Avižu" sākotnējā idejiskā satura veidošanā, jo, pēc viņa domām, "Valdemāra un Barona gars vien laikrakstam nebūtu devis ^{ne}to slavu, ne vajāšanu".⁴⁸

A.Goba savā raženajā literārajā darbībā skāra ne tikai "Pēterburgas Avižu" vēsturi, bet arī vēl citus latviešu preses pagātnes aspektus. Viņš ir veicis vienu no plašākajiem "Majas Viesa" pirmā redaktora A.Leitāna darbības izvērtējumiem. Jāpiezīmē, ka šajās apcerēs A.Goba bija diezgan nežēlīgs pret A.Leitānu. Viņš akcentēja acīmredzamo nesaderību starp A.Leitāna pazemīgo raksturu, dievbijību, nepievilcīgo ārējo izskatu un "Majas Viesa" izcilo nozīmi latviešu tautas vēsturē, aizsākot jaunu posmu ne tikai avižniecībā, bet vispār latviešu gara dzīvē.⁴⁹

Jāatzīmē, ka padomju Latvijā ilgu laiku A.Gobas darbība tika vērtēta kā reakcionāra. A.Grigulis rakstīja, ka viņa darbi atgādina "murgus", kuru pamatā ir "ciniski nekaunīgs buržuāziskais nacionālisms".⁵⁰ A.Gobas darbi ideoloģisko apsvērumu dēļ tika izslēgti arī no zinātniskās aprites. Tikai 80.gadu beigās, atzīmejot A.Gobas simtgadi, aizsākas viņa atstātā literārā mantojuma apkopošana un izvērtēšana,⁵¹ tomēr šī darba lielākā daļa vēl ir jāveic.

30.gados viens no nozīmīgākajiem problēmievirzēs rakstiem bija J.Liģotņa apcere par "Latviešu Avižu" redaktoru R.Šulcu.

J.Ligotnis rakstīja: "Saprotama lieta ka mēs, kā "jaunlatviešu" garīgi mantinieki, šo "jaunlatviešu" nikno pretinieku un "Pēterburgas Avižu" sūdzētāju pazīstam kā nelabojamu klerikālu retrogradu un pārspīlētu dogmātiķi, aizmirsdami vai neredzēdami šī mūsu pretinieka vērtīgās īpašības un nenoliedzamos nopelnus latviešu garīgā attīstībā." ⁵² J.Ligotnis norādīja, ka R.Šulcs darbojās pārmaiņu laimētā un tajā vēsture viņu bija nolikusi veco vērtību sarga lomā. Neskatoties uz to, uzsvēra J.Ligotnis, R.Šulcs paveica daudz nozīmīga darba latviešu labā, tajā skaitā pārvērtā "Latviešu Avīzes" par pirmo plaši izplatīto "tautas lapu". ⁵³ Jāpiebilst, ka arī J.Ligotņa paustais viedoklis līdzīgi A.Gobas paustajam latviešu vēstures literatūrā netradicionālajiem vērtējumiem par izcilām personībām neguva pelnīto ievērību un historiogrāfijā joprojām domineja R.Šulca darbības viennozīmīgi negatīvais vērtējums.

Svarīga nozīme latviešu avižniecības sākumposma izpētē bija M.Biša darbam par līdz tam literatūrā visai skopi minēto laikrakstu "Tas Latviešu Laužu Draugs". ⁵⁴ Tajā tika aplūkota laikraksta iznākšanas vēsture un iztirzāta tā satura galvenās līnijas. M.Biša secināja, ka šis izdevums un tā redaktors H.Treijs bija patiesi latviešu tautas draugi smagajos klaušu laikos.

Latvijas brīvvalsts laikā parādījās arī apjomā visai nelieli latviešu avižniecības vēstures apkopjoši iztirzājumi. J.Hēns korekti, precīzi analizēja vācu garīdzniecības veidotās latviešu preses posmu no 1822. līdz 1856.gadam. ⁵⁵ Savukārt Ž.Unams ⁵⁶ un A.Bilmanis ⁵⁷ sniedza vispārēju latviešu preses attīstības galveno posmu raksturojumu, akcentējot jaunlatviešu devumu tautiskās avižniecības izveidē. 20. - 30.gados tomēr pilnīga latviešu preses

vēsture vēl netika uzrakstīta, lai gan zinātniskajā literatūrā tika iestrādāts bagāts faktiskais materiāls.

Padomju okupācija būtiski ietekmēja latviešu vēstures pētniecību, arī avīžniecības izziņāšanu. Komunistiskās ideoloģijas spiediena ietekmē zinātniskajos darbos iegūtajiem secinājumiem bija jāsakān ar marksisma-ļeņinisma klasiķu darbos izteiktajām atziņām. No zinātniskās aprites tika izslēgta liela daļa Latvijas brīvvalsts laikā tapušo darbu, kuru autori emigrēja vai tika represēti. Okupācijas gados preses pētniecība priekšplānā tika izvirzīti marksistiskie laikraksti un žurnāli. Tālab latviešu preses sākotnēi 19.gs. pirmajā pusē un vidū tika veltīta visai maza uzmanība. PSRS ideoloģisko nostādņu ietekmē nepemototi negatīvu vērtējumu daudzkārt guva tie preses vēstures jautājumi, kas bija saistīti ar reliģiju un vācbaltiem. Šo pieeju spilgti apliecina akadēmiskais "Latviešu literatūras vēstures" izdevums, kurā vācu mācītāju izdoto "Latviešu Avīžu" un latviešu mācītāja J.Meikena "Ceļa Biedra" apskatu iekļāva nodaļā "Reakcijas literatūra".⁵⁸

Plašaku atspoguļojumu literatūrā guva periodika, kurā publicējās jaunlatvieši. 50.gados presē parādījās raksti, kuros tika sniegts viņu darbības pozitīvs raksturojums, kā arī atzīmēta "Peterburgas Avīžu" loma jaunlatviešu uzskatu propagandā. Šī laikraksta iznākšanas gaita un saturs, kā arī jaunlatviešu publikācijas "Mājas Viesis" un "Peterburgas Avīzes" tika plašāk iztirzātas 1957. gadā iznākušajā G.Libermana grāmatā "Jaunlatvieši!"⁵⁹ Šajā darbā autors laikrakstu "Mājas Viesis" raksturoja kā mēreni liberālu izdevumu, kurā iespiesto rakstu kopējā ievirze bija buržuāziskā apgaismība, kas vienlaikus sekmeja latviešu nacionālās pašapziņas

un lepnuma audzināšanu. Savukārt, aplūkojot "Pēterburgas Avīzes", G.Libermanis uzsvēra, ka šis laikraksts iznāca jaunlatviešu progresīvā posma ziedu laikos. Viņš arī atzīmēja, ka "Pēterburgas Avīžu" kopējā ievirze bija antifeodāla un antiklerikāla, un tajā ievietotajiem rakstiem piemita vispārdemokrātisks raksturs.⁶⁰

1959.gada LKP CK jūlija plēnumā notikusi cīņa pret t.s. buržuāziskā nacionālisma atdzimšanu skāra arī jaunlatviešu kustības pētniecību. 50.gadu otrajā pusē aizsākusies viedokļu apmaiņa par jaunlatviešu kustības vērtējumu pārauga zinātniskās diskusijas ietvarus un kļuva par politisko manipulāciju objektu. Proti, LKP CK vadība administratīvā kārtā pārtrauca zinātnisko diskusiju, pārmeta jaunlatviešu kustības idealizēšanu, norādot, ka tā ir kaitīga un bīstama, jo veicina buržuāziskā nacionālisma atdzimšanu.⁶¹ Žurnālā "Padomju Latvijas Komunisti" tika publicēts oficiālais viedoklis, ka jaunlatviešu kustība ir uzskatāma par buržuāziski nacionālu, liberālu kustību, kas savos centienos bija šķiriski ierobežota, neatbalstīja revolucionārās cīņas metodes un nevērsās pret cariskās Krievijas valdību.⁶² Šis antizinātniskais rezumējums gandrīz trīs gadu desmitus noteica jaunlatviešu kustības un arī viņu preses izdevumu izpētes darbu, izslēdzot no tā pētnieku radošo brīvību izdarīt savus patstāvīgus secinājumus.

Minētais jaunlatviešu kustības definējums ietekmēja 60.gados publicētajos pētījumos sniegto "Pēterburgas Avīžu" raksturojumu. Te ir jāmin laikraksta simtgadei veltītais A.Bumņa raksts par šī izdevuma darbību.⁶³ L.Rozes darbība par "Pēterburgas Avīžu" ieguldījumu latviešu literārās valodas veidošanā.⁶⁴ E.Knopes pētījums par latviešu literatūras kritikas rašanos.⁶⁵ Jāpiebilst, ka E.Knopes grāmatā ir analizēti arī "Majas Viesi" publicētie

literatūrkritiskie raksti, kuros līdzās literatūras vērtējumam tika skartas arī sava laika sabiedrisko un nacionālo attiecību aktualitātes.

70.gados iznāca vairāki pētījumi, kuros latviešu avižniecības attīstība tika aplūkota saistībā ar citu nozīmīgu problēmu risinājumu. Jaunlatviešu devumu, analizējot viņu publicistiku, filozofiskās un sabiedriskās domas, iztirzāja M. Sočņevs,⁶⁶ bet ieguldījumu estētiskās domas veidošanā aplūkoja P. Zeile.⁶⁷ Šajos darbos ir uzsvērtas, dažkārt pat pārspīlēti, jaunlatviešu publicistikā paustās materialistiskās un ateistiskās atziņas.

Pētījumā par baltvācu muižniecības politiku 19.gs. 50. - 70.gados M. Duhanovs aplūkoja arī Baltijas valdošo vācu aprindu un Krievijas administratīvo iestāžu cīņu pret laikrakstu "Pēterburgas Avīzes" un represijas pret to veidotājiem. Autors, izmantojot līdz tam nepētītus arhīva materiālus, sniedza jaunus faktus par "Pēterburgas Avīžu" vēsturi un raksturoja šī izdevuma izcilo lomu sava laika sabiedriski politiskajos un nacionālajos procesos un cīņās.⁶⁸

Vertīgas norādes latviešu avižniecības vēstures izpētē sniedz 70. - 90.gados iznākušie A. Apīņa darbi par latviešu grāmatniecības attīstību. Viņa pētījumos tiek izsekoti nozīmīgi latviešu kultūras un garīgās dzīves procesi gadsimtu gaitā. Analizējot latviešu grāmatniecības attīstību, A. Apīnis aplūkoja preses vēsturē būtiskus jautājumus - Latvijas tipogrāfiju darbību, to īpašnieku attieksmi pret latviešu izdevumiem, izdoto grāmatu tematiku, saturu, izplatīšanu un lasīšanu, kā arī tieši skāra atsevišķus avižniecības pagātnes faktus.⁶⁹ Īpašu pētījumu A. Apīnis veltījis latviešu intelīgences tapšanai 19.gs. 30. - 50.gados,

akcentējot tās darbību virzošo progresīvo ideju izkristalizēšanās procesu.⁷⁰ Nozīmīgs ir arī A. Apīņa darbs par grāmatu un to lasīšanas sociālo lomu latviešu pakāpeniskā ceļā uz jaunlaiku sabiedrību.⁷¹ Analizējot latviešu grāmatniecības vēsturi, A. Apīnis to saista ar pasaules kopējo grāmatniecības un kultūras attīstību un arī ar secīgiem Rietumeiropas vēsturiskiem kultūras tipiem.⁷² Jaunām atziņām un faktu materiāliem bagāti ir arī citi A. Apīņa pētījumi par atsevišķiem 19.gs. latviešu kultūras jautājumiem, kas palīdz atsegt pirmo latviešu laikrakstu veidošanās dažādus aspektus.⁷³

80.gadu pirmajā pusē, atzīmējot "Pēterburgas Avižu" nodibināšanas 120.gadadienu, kā arī šī laikraksta veidotāju nozīmīgas jubilejas, parādījās šiem notikumiem veltīti darbi, kas skāra jaunlatviešu devumu latviešu preses attīstībā.⁷⁴ Plašāko rezonansi guva K. Barona sintpiedesmitgade. Viņam veltītajās K. Arāja⁷⁵, S. Vieses⁷⁶ un R. Pussara grāmatās⁷⁷ tika analizēts arī "Pēterburgas Avižu" devums tautas vēsturē. Šajā laikā vēl izzīmējās J. Zvaigznītes līdzšinējā vērtējuma literatūrā pārskats, atspēkojot jau iesakņojušos J. Mišņa izteikto viedokli par šī jaunlatviešu publicista brīvprātīgu atteikšanos no tautiskajiem centieniem.⁷⁸

19.gs. latviešu avižniecības izpūte ir saistīta ar jaunlatviešu kustības izziņāšanu. Jāpiebilst, ka jau 80.gadu pirmajā pusē izzīmējās tendence uzsākt agrāk izteiktā šīs kustības vērtējuma koriģēšanu.⁷⁹ Taču pilnība šis process aizsākas tikai 80. gadu beigās, kad sabiedrībai tika atklāta patiesība par 50. gadu t.s. zinātnisko diskusiju jaunlatviešu kustības raksturojuma jautājumā. 1989.gada pavasarī Latvijas Zinātņu akadēmijā notika

sanāksme, veltīta jaunlatviešu kustībai un tās vērtējumam. Tajā tika analizēti nozīmīgi šīs kustības devumi latviešu tautas vēsturē aspekti un iezīmēti tālākās pētniecības virzieni.⁸⁰ 90.gadu sākumā jaunlatviešu kustības vērtējuma problemātiku vairākas publikācijas iztirzāja G.Apals. Viņš analizēja "Peterburgas Avižu" materiālos atspoguļojumu guvušās jaunlatviešu kustības politiskās orientācijas galvenās tendences, uzsverot laikraksta veidotāju simpātijas pasaules attīstītāko valstu sociālekonomiskajai un politiskajai uzbūvei.⁸¹ G.Apals akcentēja arī "Lājas Viesa" un "Peterburgas Avižu" lomu jaunlatviešu savstarpējo sakaru veidošanā un kustības organizēšanā.⁸²

80.gadu beigās un 90. gadu sākumā iznāca divi avižniecības izpēti nozīmīgi darbi. Pirmais no tiem bija O.Čakara, A.Griguļa un M.Losbergas latviešu literatūras vēsture. Šajā grāmatā, iztirzājot 19.gs. literatūras procesus, ir sniegts arī nozīmīgāko latviešu preses izdevumu raksturojums, aplūkoti pazīstamu publicistu sacerējumi.⁸³ Minētās literatūras vēstures raksturīga iezīme ir tās autoru tiekšanās pēc objektivitātes, atturīgi izsakot savus spriedumus, lielā mērā ļaujot tos izdarīt pašiem lasītājiem, iepazīstoties ar faktu materiālu izklāstu.

Otrais nozīmīgais pētījums bija īpaši preses vēsturei veltītais A.Griguļa un R.Treiņa latviešu žurnālistikas vēstures apjomīgais sējums, kas nāca klajā 1992.gadā.⁸⁴ Šīs grāmatas autori izsekoja preses attīstības gaitai no tās pirmsākumiem līdz Pirmajam pasaules karam. Liela vērtība veltīta arī pirmajiem latviešu laikrakstiem, ārpus pārskata gan atstājot reliģiskos izdevumus. A.Griguļa un R.Treiņa grāmatā apkopo faktiski gandrīz visu līdz tam paveikto latviešu preses izpēti, kā arī atspoguļo šīs tēmas

izzināšanā paveiktā vājas vietas un iezīmē turpmāku darba virzienus. Nozīmīgi ir arī tas, ka šajā grāmatā tiek veikta latviešu preses pētniecības analīze. Plašāks pārskats par latviešu žurnālistikas izpēti ir sniegts R. Treiņa Vispasaules latviešu zinātņu kongresā nolasītajā referātā.⁸⁵

Pēc Otrā pasaules kara latviešu tautas vēstures pētniecība tika veikta arī trimdā. Atšķirībā no padomju Latvijā iznākušajiem darbiem tur tapušie pētījumi netika ideologizēti. Nozīmīga 19. gs. vēstures procesu atklāšana ir A. Švābes šī gadsimta apkopojošā vēsture. Sava vieta tajā tiek atvēlēta arī nozīmīgākajiem laikrakstu raksturojumiem, īpaši "Pēterburgas Avīzēm" kā jaunlatviešu kustības vienojošam centram un uzskatu paudzjam.⁸⁶ Latviešu avižniecības pagātnes dažādi aspekti ir skarti arī vēl citos vispārēja rakstura Latvijas vēsturei un literatūrvēsturei veltītos darbos.⁸⁷

Īpaši latviešu preses vēstures pētījumi trimdā netapa. Izņēmums ir tikai atsevišķi raksti. Jāizceļ ir A. Kurnja "Pēterburgas Avīzēm" un nacionālajai atmodai veltītā rakstu sērija⁸⁸ un V. Ruķes-Draviņas pētījums par K. Barona darbību "Pēterburgas Avīzēs". Autore lielu vērtību velta šī laikraksta sabiedriskās lomas analīzei savā laikmetā. Viņa norāda, ka "Pēterburgas Avīžu" darbības pamatā bija progresīvā demokrātisma ideoloģija.⁸⁹

Latvijas 19. gs. vēsturiskās attīstības procesi ir atsegti A. Plakana pētījumos par latviešu nacionālo kustību, modernizācijas procesu un sociālās struktūras izmaiņām.⁹⁰ Šo pētījamo tēmu ietvaros skarti arī atsevišķi avižniecības aspekti.

Nozīmīgs izziņas materiāls par latviešu avižniecības vēsturi ir apkopots biogrāfiskās enciklopēdijas,⁹¹ vairāku preses darbinieku bibliogrāfijās.⁹² Īpaši nozīmīgs ir bibliogrāfiskais rādītājs

"Latviešu periodika", kas sniedz informāciju par katru preses izdevumu, tā atrašanos Latvijas lielākajās bibliotēkās un atspoguļojumu literatūrā.⁹³ Vertīgs informācijas avots ir A.Čintera sastādītais latviešu periodikā publicēto rakstu tematiskais rādītājs "Latviešu zinātne un literatūra".⁹⁴

Kopumā jāatzīmē, ka latviešu avižniecības vēsture literatūrā ir guvusi visai plašu atspoguļojumu. Tomēr ir vairāki jautājumi, kuriem ir veltīta maza uzmanība vai pat tie ir palikuši ārpus pētnieku redzesloka. Viens no būtiskākajiem trūkumiem ir tas, ka literatūrā parasti ir atainots, dažkārt arī ļoti sīki, preses izdevumu iznākšanas sākumposms, bet par to darbības turpmākajiem gadiem ir sniegts tikai vispārīgs apkopojošs raksturojums. Spilgti tas ir redzams literatūrā sastopamajos "Latviešu Avižu" un "Mājas Viesā", daļēji arī "Pēterburgas Avižu" apskatos. Šāda pieeja nesniedz pilnīgu priekšstatu par laikrakstu darbību, to evolūcijas tendencēm, īpaši, ja tas iznāk vairākus gadu desmitus. Lai ka gaita mainās ne tikai preses darbības sociālpolitiskie un saimnieciskie apstākļi, bet arī paši izdevumi, to veidotāji, viņu centieni, kā arī lasītāji.

Visai maz ir risināts jautājums par latviešu laikrakstu izplatību, par to tirāžām un reālo lasītāju loku. Šie rādītāji ir būtiski, raksturojot preses sabiedrisko lomu, kā arī pašā sabiedrībā valdošās noskaņas un intereses.

Salīdzinoši plašāk literatūrā ir atainota latviešu laikrakstu nozīme tautas apgaismē, savukārt mazāk ir analizēta to loma latviešu informēšanā par jaunāko politiku, ekonomiku, kultūru un ļaužu ikdienas dzīvi. Šis problēmu loks ir cieši saistīts ar citu mazpētītu jautājumu - laikrakstu kā komunikācijas līdzekļa

attīstību gan latviešu tautas vidū, gan saiknes veidošanā starp latviešiem un pārējo pasauli.

Dziļāka izpēte nepieciešama arī preses lomsai sabiedriskās domas veidošanā, Literatūrā, atspoguļojot "Pēterburgas Avižu" darbību un iztirzājot atsevišķas publikācijas "Latviešu Avīzēs" un "Mājas Viesī", šis jautājums ir skarts, tomēr kopējais process vēl nav atklāts.

Šī darba uzdevums ir mēģināt atsegt šos vēl neizziņātos latviešu avižniecības vēstures aspektus, kas ļautu dziļāk raksturot gan atsevišķus izdevumus, gan preses attīstības iekšējās likumsakarības, gan arī laikrakstu darbību kā sabiedrisko procesu sastāvdaļu.

I. nodaļa

VĀCBALTU MĀCĪTĀJU VEIDOŠĀ LATVIEŠU AVIŽNIECĪBA

19.gs. pirmās desmitgades iezīmēja būtisku pārmaiņu laika aizsākumu latviešu tautas dzīvē. Dzintbušanas atcelšana 1817.gadā Kurzemē un 1819.gadā Vidzemē lika pamatus latviešu tiesiskajiem, sociālekonomiskajiem un kultūras emancipācijas procesiem, kuru rezultātā latvieši tapa par jaunleiku sabiedrību un nāciju.

Vēl pirms brīvvalsts nepieciešamība pazināt latviešu un vācu starpā valdošo sociālo konfliktu radīto spriedsi, nodrošināt vācbaltu muižniecības dominējošas politiskās pozīcijas, risināt Baltijas guberņu saimnieciskās problēmas, kā arī Krievijas impērijas cara Aleksandra I vēlme veikt reformas Baltijā, lai atspriestu savu starptautisko autoritāti, rosināja vācbaltu muižnieku un literātu kartu domājošākos pārstāvjus polemizēt par iespējamo attīstības modeļa izvēli. Viens no diskusijām Vidzemes muižnieki, balstoties uz sava laika modernajās dabisko tiesību un ekonomiskā liberālisma teorijās izteiktajām atziņām, iezīmēja sev izdevīgas brīvvalsts un tai sekojošo saimniecisko un sociālo attiecību attīstības metus.¹ Savukārt ar Kurzemes literatūras un mākslas biedrību saistīto vācbaltu inteliģences aprindu polemikā tika apspriestas latviešu nacionālās dzīves veidošanās iespējas, sociālās un nacionālās attiecības starp latviešiem un vāciešiem un latviešu germanizācijas lietderīgums.² Līdzās tīri teorētiskām pārdomām tika izvirzītas jau arī tiešas darbības programmas. Viens no pirmajām lietišķajām iniciatīvām jaunās latviešu sabiedriskās un kultūras dzīves pamatu radīšanā piederēja Ļestenes mācītājam Kārlim Frīdriham Vatsonam (Watson).

1. K. Watsona "MĒNEŠU AVĪZES" IZVEIDES PROJEKTS 1817. GADĀ

1817. gada 8. augustā Kurzemes literatūras un mākslas biedrības sēnīcā notika referātu Watsons izvirzīja jaunu latviešu preses izdevuma dibināšanas programmu. Savā ziņojumā viņš iztirzāja bēdīgo stāvokli latviešu izglītībā un gramatniecībā, īpaši laicīgās literatūras jomā. Viņš norādīja, ka pēc dzimtbūšanas atcelšanas ir nepieciešams latviešiem veidot sapratni par politiku, lai viņiem palīdzētu iegūt skaidrību par savu jauno sociālo un tiesisko stāvokli. Šim nolūkam, pēc Watsona domām, būtu jāizdod latviešu iecienītākā laicīgā lasāmviela - kalendāri, kas sniegtu tautai elementāras zināšanas par zemi, debesīm un dabu, kā arī īpašs mēnešraksts. Tā izveide bus īpaši lietderīga arī tālab, ka jaunajā situācijā latvieši vēlēties zināt par notiekošo visā valstī un pasaulē. Watsons jaunajam izdevumam piedāvāja nosaukumu - "Mēnešu Avīze jeb Padomdevējs pie tās jaunas brīvības būšanas".

Iepazīstinot Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības sēnīcā dalībniekus ar iecerētā mēnešraksta saturu, Watsons to tematiski iedalīja četrās rubrikās. Pirmajā būtu jāpublicē lielāki apcerējumi, kuros tiktu izskaidrots latviešu zemnieku stāvoklis pēc brīvlaišanas, nomas būtība un citi jautājumi. Šie raksti, norādīja Watsons, palīdzētu latviešu saspringtās cerības un domas dzimtbūšanas atcelšanas gaitā ievirzīt vajadzīgajā gultnē.

Otrajā rubrikā tiktu sniegta politiskā informācija par notikumiem guberņā un visā valstī, kā arī citās zemēs. Tieši šī nodaļa, pēc Watsona domām, vislabāk palīdzēs mēnešrakstam iegūt lasītāju simpātijas. Viņš īpaši uzsvēra to, ja jaunajā izdevumā tiks publicēti vienīgi pamācošie rakstura sacerējumi, tad latvieši mēnešrakstu uzskatīs tikai par "aristokrātisku savārstījumu" un

noliks malā. Watsons arī norādīja, ka politisko ziņu nodaļai būs vēl viens svarīgs uzdevums. Proti, tai jāparāda latviešu zemniekiem, ka nekur pasaulē nav Eldorado un arī citās zemēs valda posto un to iedzīvotāji tāpat kā latvieši alkst pēc labākas dzīves.

Mēnešraksta trešajā rubrikā Watsons plānoja publicēt latviešu literatūru un sniegt ziņas ^{par} latviešu valodā iznākušajām grāmatām. Ceturtais rubrika tiktu atvēlēta četri praktiskiem jautājumiem. Tajā ievietotu zemniekiem adresētos policijas rīkojumus, sludinājumus par utrupēm, gadatirgiem, precēm, zirgu zādžībām, kā arī ziņas par Rīgas labības tirgus cenām un naudas kursu.³

Paraugam Watsons piedāvāja jau gatavu "Mēnešu Avīzes" 1817. gada augusta numuru. Lai Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības sanāksmes dalībnieki labāk varētu izprast mēnešraksta ievēderes ieceri, Watsons tās tekstu sniedza paralēli latviešu un vācu valodās.

"Mēnešu Avīzes" sākumā Watsons piedāvāja programmatisku rakstu "No latviešu brīvības Kurzeme". Tā saturā iezīmējās divas galvenās pamatlīnijas - brīvlaišanas nozīmīgums un mēnešraksta nepieciešamības izskaidrojums. Runājot par brīvlaišanas likumiem, Watsons kā pašu svarīgāko uzsvēra to ieviešanas pakāpeniskuma nozīmi, salīdzinot ar dabā norisošajiem procesiem - ziemas lēno pūrvēšanos par vasaru. Watsons arī atgādināja, ka zemniekiem par brīvību jābūt pateicīgiem Dievam, ķeizaram, ģenerālgubernatoram un dzimtkungiem.⁴

Watsons paskaidroja, ka "Mēnešu Avīzes", kas iznāks katrā mēneša pirmajā dienā, galvenais uzdevums "būt latviešiem par padoma devēju iekš šīs jaunas un svētas brīvības būšanas".⁵ Izdevumā tādejā tiks publicēti jaunie likumi un skaidrojumi par to

ieviešanas kārtību. Vatsons uzsvēra: "Jūs, mīļi latvieši, tagad uz jaunu ceļu topiet uzvesti, ko nepazīnāt; šē vadona juns vājaga, kas to vietu zin un kas jūs no tiesas mīļo."⁶

Otrajā daļā "Avižu ziņas" Vatsons sniedza samērā daudzpusīgu ziņu klāstu, kas vēstīja par Jelgavā nodihināto Kurzemes literatūras un mākslas biedrību, ķeizara pavēli par bezmuitas ostas izveidi Odesā, no Rīgas saņemto informāciju, ka aizsākusies labības plauja un gaidāma laba rudzu raža, kas veicinās cenu krišanos labības tirgu; lielo tirgu Kursā, kurā pārdotas arī mūsu seimnieču darinātās jostas. Ziņu sadaļā ievietota tāka arī informācija par notikumiem Vācijā - labības trūkumu Braunšveigā un tur pieaugošo labdarības nozīmi, plūdiem Reinā, un par cīņu pret labības lauku aplaupītājiem Drēzdenē.⁷

Trešā rubriķa "Grāmatu zināšanas" lasītājus iepazīstināja ar divām praktiska satura grāmatām - 1810.gadā "Stefenhūgena un dēla" izdoto "No govju lopiem, kā tos audzināt, kopt un slimības dziedināt" un 1803.gadā iznākušo Ērnses Cigra "Tas ēbolu dāranis kā jeb pilnīga pamācīšana visēdus suglīgus darza kokus audzināt un kopt."⁸

Pēdējā rubriķā "Sludināšanas" Vatsons mēģina parādīt šajā izdevumā publicējamo sludinājumu iespējamo dažādību, tajā iekļaujot Kurzemes gubernatora pavēles, aizbēgušā zaldāte neklūšanas izsludināšanu, paziņojumus par zirgu sādžībām, preču reklāmu. Noslēgumā tika ievietota informācija par Rīgas tirgus cenām un dažādu naudu attiecībām.⁹

Vatsona latviešu preses dibināšanas plāns guva ievērtību Baltijas vācu sprindīs. Lai gan tika atzīta tā lietderīgums, tomēr kopēja attieksme pret šīs ieceres realizāciju bija visai

skeptiska. To radīja zemākajām kārtām domātas preses izdošanas tradīciju trūkums Krievijas impērijā, kā arī pirmā igauņu laikraksta rugtais liktenis. Proti, 1805.gadā nācītāji G.A.Čudenkops un J.F. fon Rots Tērbatē izveidoja avīzi "Tarto maa rahva Nädali-Leht" (Tartu nedēļas lapa zemniekiem). Šajā izdevumā tika publicēts savam laikam visai bagātīgs politiskās informācijas klāsts, īpašu vērību veltot Napoleona karagājieniem Eiropā. Ar igauņu laikrakstu bija nemierā vietējās augstākās vācu aprindās, kurās šķita nepieņemams tāds stavoklis, ka igauņu dzimtzemnieki par jaunākajām politiskajām norisēm uzzina gandrīz vienlaicīgi ar vāciešiem. Tādēļ, piedraudot ar iespējamu igauņu zemnieku nepaklausību un sacelšanos, vācbaltu muižniecība Krievijas administratīvajām iestādēm pieprasīja igauņu avīzes aizliegšanu. Jau 1806.gada 29. decembrī iekšlietu ministrs V.Kočubejs pavēlēja pārtraukt "Tarto maa rahva Nädali-Leht" izdošanu un visus iznākušos laikraksta numurus konfiscēt un iznīcināt. Par šī berga lēmuma iegūstu tika minēta publikācija, kurā it kā nepareizi attēlota krievu ģenerāļa Dikshevdena dēla rīcība Austerlicas kaujā.¹⁰

Savukārt 1817.gada novembrī Baltijas ģenerālgubernators marķīzs F.Pauluči, iztīrējot Vatsons plānu, iebilda pret "Līviņu Avīzē" otrajā rubrikā ievietojamo politisko informāciju. Viņš norādīja, ka latviešu zemniekiem jāsniedz tikai tādas ziņas, kas skar viņu pašu dzīvi. Pauluči atzīmēja, ka, pēc viņa domām, Vatsons izstrādātajā "Līviņu Avīzes" augusta numurā parauga pilnīgi lieka ir informācija par bezmuītas ostas izveidi Odesā.¹¹

1817.gadā, neguvis cerēto atbalstu, Vatsons bija spiests atteikties no "Līviņu Avīzes" izveides plāna īstenošanas.

2. PIRMO LATVIEŠU LAIKKRAKSTU IZVEIDOŠANA

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Baltijā Krievijas administratīvajām iestādēm radās nepieciešamība ar preses starpniecību informēt latviešus kā jau tiesiski patstāvīgu un atbildīgu sabiedrības daļu par saviem lēmumiem. Tādēļ jau 1819.gada Vidzemes zemnieku likumu 203.§ paredzēja vienkāršajai tautai domāta ziņotāja izdošanu, lai Vidzemes guberņas zemniekiem varētu erti un bez īpašiem izdevumiem pavēstīt visu to, kas viņiem jāzina saimnieciskajās un tiesu lietās. Likums noteica, ka šajā izdevumā ir jāpublicē paziņojumi par pārkamām un pārdojamām precēm, par nomām, par testamentiem, uzaicinājumi bezvāsts prombūtne esošiem vai nezināmiem mantiniekiem, paziņojumi par bēgļiem, sludinājumi par nozagtām, pazaudētām un atrastām lietām, darba piedāvājumi, kā arī zemniekiem adresētie tiesu un valdības rīkojumi. Likumā tika uzsvērts, ka bez šiem sludinājumiem un paziņojumiem ziņotājs nedrīkst būt iekļauts nekādi citi raksti vai piezīmes. Zemniekiem adresētais izdevuma saturs veidošana bija nodota Tērbates un Rīgas apriņķu tiesu sekretāru parziņā, bet izdošanas izdevumi jāsedz Bruņniecības kasei. Lietišķā saturs daļ ziņotājs netika pakļauts cenzurāi. Likums arī paredzēja, ka šis izdevums ir jālasa baznīcās pēc dievkalpojuma katra mēneša pirmajā svētdienā, lai visi varētu uzzināt tā saturu.¹²

Krievijas administrācijas jauno ieinteresētību zemniekiem domāto preses izdevumu radīšanā un vietējo iestāžu nespēju tūlīt laist klajā šos ziņotājus izmantoja vācu luterāņu mācītāji Oto Vilhelms Mazings un Kārlis Vatsons. Viņus neapmierināja varas iestāžu plānotais vienkāršajai tautai adresētais preses izdevuma modelis. Mazings un Vatsons uzskatīja, ka laikrakstu darbības iespējas ir

daudz plašākas, jo ar to starpniecību ir iespējams palīdzēt latviešiem un igauņiem uzsākt savu nacionālo dzīvi, izprast pasaulē pastāvošās sabiedriskās attiecības, tiesisko kārtību, apzināt jau sasniegto civilizācijas attīstības līmeni un gūt vismaz elementāro izglītību. Jau 1821.gadā mācītājs Oto Vilhelms Mazings laida klajā igauņu valodā laikrakstu "Marahva Nädala-Leht" (Medeļas avīze zemniekiem). Tas bija tematiski pilnvērtīgs laikraksts, kurā tika ievietota arī nepolītiska rakstura informācija par jaunākajiem notikumiem, raksti par saimnieciskajiem jautājumiem, izglītību, zinātnes sasniegumiem, literārie sacerējumi u.c. Mazinga izdevumam bija liela nozīme igauņu tautas izglītošanā.¹³

Arī Vatsons 1821.gadā no jauna izvirzīja latviešu preses izdevuma ideju. Daloties pārdomās par saviem plāniem, vēstulē ģenerālsuperintendentam K.Zontāgam Vatsons rakstīja, ka viņa avīzes mērķis bus "latviešus pacelt pāri viņu līdzšinējai egoistiskajai un trulajai nošķirtībai" un viņu dvēselēs iedvest domu - "esmu cilvēks un nekas cilvēcis man nav svešs". Vatsons arī norādīja, ka avīzes veicinās latviešu nacionālo pašapjēgsmi, palīdzēs nosargāt viņu tautas īpatnību un valodu, jo tādī, kas savu tautu un valodu nicina, pašī ir nicināmi. Balstoties uz saviem novērojumiem, Vatsons uzsvēra, ka "mūsu pārvācotie latvieši parasti ir nederīgi ģeļi, ne zivs, ne gaļa".¹⁴

Uzsākot savu ieceru realizāciju, 1821.gada 15.martā Vatsons kopā ar Jelgavas tipogrāfu Johanu Martinu Pētersu-Stēfenhāģenu iesniedza Kurzemes guberņas zemnieku likumu ieviešanas komisijai lūgumu atļaut izveidot latviešu valodā laikrakstu "Kurzemes Latviešu Avīzes ar Augstas Ieviešanas Komisiones ziņu un Novēlēšanu". Jau lūgumraksta sākumā Vatsons un Pēters ~~Stēfenhāģens~~, ņemot vērā Pauluči attieksmi pret latviešu laikrakstu ziņu

tematiku, uzreiz paskaidroja, ka šajņ izdevumā netiks ievietotas politiskās ziņas un raksti, "kas latviešus ievestu svešu idēju lokā". Izklāstot planus laikraksta saturs veidošanā, izdevēji norādīja, ka tas tiks iedalīts trīs rubrikās. Pirmajā Vatsons un Pēterss-Stefenhūgens plānoja ievietot varas iestāšu rīkojumus, kas skar latviešus un pagastu dzīvi, pagasttiesām adresētas pāvēles, paziņojumus par policijas meklētiem izbēgušiem areston-
tiem. Izdevēji lūgumrakstā arī piezīnēja, ka iestādēm ir nepie-
ciešams savus paziņojumus rakstīt pēc iespējas īsākus, jo latvie-
ši parasto kancelejas stilu nesaprot.

Otrajā rubrikā bija paredzēts publicēt tiesu paziņojumus par dažādām privāttietām, kā arī izziņot tirgus un nomas dienas. Sludinājumu ievietošana maksētu 20 vara kapeikas jeb 5 sudrabs kapeikas par iespiesto rindu. Trešajā rubrikā tiktu ievietotas dažādas citas latviešiem derīgas ziņas, katru numuru noslēgtu pārskats par Rīgas labības tirgus cenām.

Vatsons un Pēterss-Stefenhūgens lūdza nozīmēt viņu laik-
rakstam cenzoru. Viņi norādīja, ka avīzes pirmais numurs varētu
nākt klejā jau 1821.gada 23.aprīlī (Jurgos) vai 1.jūnijā, vai
arī nākošā gada 1.janvārī. Lūgumrakstā noslēgumā Vatsons un Pē-
terss-Stefenhūgens atgādināja Vidzemes zemnieku likumu 203.pa-
ragrāfa esamību, kurš paredzēja vienkāršajai tautai domāta zi-
ņotāja izdošanu. Šis iesniegums tika izskatīts Zemnieku likumu
ieviešanas komisijā un Baltijas ģenerālgubernatora kancelejā.
1821.gada 9.aprīlī ģenerālgubernators F.Pauluči parakstīja lat-
viešu laikraksta izdošanas atļauju.¹⁵

Pret latviešu avīzes izveides plāniem naidīgi izturējās Kurzemes muižniecība. Tā "visas zemes vārdā" Zemnieku likumu ieviešanas komisijai iesniedza protestu pret latviešu laikraksta izdošanu. Watsonam, lai tomēr panāktu sava plāna īstenošanu, nācās pārliecināt Kurzemes zemes muižniecības pilnvaroto grāfu K. Medemu nekavēt latviešu avīzes dibināšanu.¹⁶

Rūpes laikraksta veidotājiem sagādāja arī lasītāju auditorijas radīšana. 1821.gada 30.septembrī Watsons un Pēterss-Stefenhāgens vērsās pie Kurzemes pagastu tiesām ar uzaicinājumu abonēt jaunās avīzes, kā arī paziņot savas apkārtnes ļaudīm par šo izdevumu un tā pasūtīšanas kārtību. Watsons un Pēterss-Stefenhāgens uzsvēra, ka šī avīze tiek izdota tādēļ, lai "latvieši vairāk par vāciešiem varētu saieties ^{un} viens otram zināmu darīt, kas butu vajaga".¹⁷ 1821.gada 21.oktobrī tika izdota arī informatīva lapa, kas iepazīstināja ar jaunā laikraksta saturu, abonēšanas maksu un sludinājumu ieviešanas kārtību.¹⁸ 1821.gada decembra pirmajā pusē izdevniecībā jau bija pieteikušies 150 jaunās avīzes abonenti.¹⁹

1822.gadā Watsona piecus gadus lolotais sapnis, izveidot latviešu preses izdevumu, piepildījās, un pirmais latviešu nedēļas laikraksts "Latviešu Avīzes"²⁰ sāka savu ceļu pie lasītājiem.

Tikai 1824.gadā Vidzemes varas iestādes īstenoja zemnieku likumu 203.§ noteikumu, kas paredzēja vienkāršajai tautai adresēta ziņotāja izdošanu. Limbažos nāca klajā "Vidzemes Latviešu Avīzes". Tās izdošanas darbus vadīja Rīgas apriņķa tiesa. Šis oficiozs, kurš publicēja tikai paziņojumus un sludinājumus, kalpoja administrācijas vajadzībām un tautai palika svešs.²¹ 1824.gadā varas iestādes arī Tērbatā igauņu valodā sāka izdot

tāda paša satura ziņotāju - "Tallarahve Kulutaje" (Zemnieku ziņotājs).

Citāda rakstura izdevumi bija 19.gs. 30.gadu pirmajā pusē izveidotie latviešu laikraksti. 1831.gada 20.septembrī Rīgas Sv.Jāņa baznīcas latviešu draudzes mācītājs Hermanis Treijs ar lielām pūlēm ieguva koncesiju laikraksta "Tas Latviešu Laužu Draugs" izdošanai.²² Šis izdevums nāca klejā 1832.gadā. Gadu vēlāk Straupes mācītājam Georgam Gustavam Sokolovskim tika atļauts religiska nedēļas laikraksta "Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības" izdošana.²³

Vairāk neviens latviešu preses izdevums 19.gs. pirmajā pusē netika izveidots, jo Nikolaja I administrācija uzsāka stingru koncesiju izsniegšanas kontroli. Jau 1832.gadā tika izdots rīkojums, ka jaunu žurnālu un laikrakstu dibināšanas atļaujas ir izsniedzamas tikai ar paša Krievijas cara akceptu. Bet 1836.gadā izglītības ministrs S.Uvarovs parakstīja pavēli, ka privāto preses izdevumu koncesiju piešķiršana ir pārtraukta visā Krievijas impērijā.²⁴ Tomēr jau 1835.gadā tika noraidīti divi lūgumi par religisku izdevumu dibināšanu latviešu valodā. Atsakot H.Treijam, kurš vēlējas izdot žurnālu "Dieva Vardu Mīļotājiem", Galvenā cenzūras pārvalde norādīja, ka Krievijas impērijā iznākošo periodisko izdevumu skaits jau tā ir pārāk liels, lai vēl pieļautu šī žurnāla izdošanu.²⁵ Līdzīgi atteikumu saņēma arī mācītāja G.Šillinga lūgums, atļaut izveidot latviešu valodā religiska satura laikrakstu.²⁶

3. LAIKKRAKSTU DARBĪBAS PROGRAMMAS

Krievijas impērijas varas iestādes ne tikai izsniedza laikrakstu izdošanas atļaujas, bet arī apstiprināja to darbības

programmas, kuras noteica kādas tematikas publikācijas avižu veidotāji drīkstēja iekļaut savos izdevumos. Varas iestāžu skatījumā latviešiem adresēta laikraksta saturs modeli atspoguļoja jau minētais Vidzemes zemnieku likumu pants. Tomēr latviešu avižu pirmie redaktori ar tik šaurām tematiskajām robežām nebija mierā un vēlējas izveidot pēc iespējas saturā pilnvērtīgākus izdevumus.

Jau Watsons 1821.gadā sastādītajā "Latviešu Avižu" programmā paredzēja, ka varas iestāžu paziņojumi un sludinājumi veidos tikai daļu no laikraksta saturs. Programmā tika plānots arī publicēt ziņas par vietējiem notikumiem, jaunumus skolu un baznīcu dzīvē, padomus lauksaimniecībā un medicīnā, kā arī lasītāju atpūtai domātus nelielus stāstiņus, kas sacerēti kristīgās morāles un reliģijas garā.²⁷ Paskaidrojot "Latviešu Avižu" lasītājiem šā izdevuma izveidošanas noluku, Watsons uzsvēra: "Mēs gribam latviešu zināšanas vairo, dažas ziņas no klātesošas un tālākas atnesdami, dažus labus padomus dodami, dažas gudrības izpaudēdami, izbrīžam pasmiedamies, ko labu mācīt un tā cik spēdami piepalīdzēt, pie arāju ļaužu prāta cildināšanas un labklūšanas."²⁸

Savukārt H.Treijs 1831.gadā apstiprinātajā "Pā Latviešu Ļaužu Draugs" darbības programmā paredzēja laikrakstā publicēt jaunākas ziņas, bet tikai tādās, kas veicinātu mīlestību pret valdnieku, dzimteni un paklausību likumiem, pamācošus sacerētjums vāstuļu, stāstu un dzejoļu veidā; rakstus par dažādām zinātnēm - fiziku, tehniku, mājsaimniecību, ģeogrāfiju, etnogrāfiju un vēsturi; paziņojumus par vienkāršajai tautai adresētajām jauniznākušajām grāmatām, asprātīgajiem mīklas u.c. sacerētjums.²⁹ 1831.gada septembrī Treijs, atbildot uz Galvenās cenzūras pārvaldes pieprasījumu sniegt papildpaskaidrojumus par laikrakstā

publicējamo ziņu saturu, norādīja, ka viņš vēlētos "Tajā Latviešu Ļaužu Draugā" sniegt dažkārt pēc stingras atļases izraudzītas politiskās ziņas. Tomēr Galvenā cenzūras pārvalde uzskatīja, ka zemniekiem domātā laikrakstā nav nepieciešama šāda rakstura informācijas publicēšana, un izglītības ministrs K.Līvens, parakstot "Tā Latviešu Ļaužu Drauga" izdošanas atļauju, stingri aizliedza tajā ievietot jebkādas politiskos rakstus un ziņas.³⁰

Laikraksta "Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības" 1832.gada martā apstiprinātā programma paredzēja, ka laikrakstā tiks publicēti sacerējumi par baznīcas seno un jaunāko laiku vēsturi, kristietībai nozīmīgu personu un svēto dzīves stāsti, baznīcas dziesmas un raksti par tikumības jautājumiem.³¹

19.gs. pirmajā pusē izveidoto triju latviešu laikrakstu darbības programmās bija izvirzīti samērā atšķirīgi uzdevumi. "Latviešu Avīzes" sevi apvienoja gan valdības iecerēto vienībībai tautai adresētā ziņotāja modeli, gan arī izglītojoša un informatīva saturs laikrakstu funkcijas. "Tā Latviešu Ļaužu Draugs" pats galvenais uzdevums bija sniegt lasītājiem jaunāko ziņu materiālu. Savukārt "Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības" bija tīri reliģiski izglītojoša un audzinoša saturs laikraksts. Īpaši jāuzsver, ka cariskās Krievijas administrācijās preses politikas rezultātā nevienā latviešu laikrakstā nebija atļauts sniegt politiska saturs informāciju, kā arī publicētajos rakstos skart politiskas tēmas.

4. REDAKTORI UN LĪDZSTRĀDNIEKI

Visi pirmo latviešu laikrakstu redaktori bija vietējie vācu luterāņu mācītāji. Viņi piederēja pie Baltijas sabiedrības

vāciskā virssluņa, tomēr savā darbībā bija materiāli un sociāli atkarīgi no muižniecības. Salīdzinājumā ar citām Baltijas iedzīvotāju grupām garīdzniecības pārstāvji bija guvuši labu izglītību, aktīvi sabiedriskajā, garīgajā un kultūras dzīvē, kā arī samērā labi materiāli nodrošināti. Starp luterāņu mācītājiem un latviešiem, kuri veidoja viņu vadīto draudžu un arī pirmo latviešu laikrakstu lasītāju lielāko daļu, pastāvēja milzīga sociāla, nacionāla, kultūras, kā arī dzīvesveida un iespēju, domāšanas un interešu šķirtne. Tomēr mācītāji bija viena no tām vācu sabiedrības daļām, kura nonāca vistuvākā cilvēciskā un kultūras saskarsnē ar latviešiem. Skaidrais viņu dzīves redzējums, kā arī apģeismes, romantisma un misionārisma ideju ietekmē daļā garīdzniecības nodināja vēlmi darboties latviešu izglītības veicināšanā, garīgās dzīves izkopšanā, lai latviešiem, kļūstot zinošākiem, kulturāliem, tikumiski skaidrākiem, dievbijīgākiem, augtu viņu labklājība. Šie motīvi lielā mērā noteica arī pirmo latviešu laikrakstu veidotāju darbību.

Visi laikraksta "Latviešu Avīzes" vadītāji bija saistīti ar Kurzemes kultūras un zinātnes centriem - Kurzemes literatūras un mākslas biedrību un Latviešu draugu biedrību. Šī laikraksta nodibinātājs un pirmais redaktors Karlis Frīdrihs Vatsons (1777 - 1826)³² bija viens no gudrākajiem, un rostīgākajiem sava laika Kurzemes sabiedriskajiem un kultūras darbiniekiem. Viņš ir dzimis Jelgavas Pēteru akadēmijas latīņu valodas un literatūras profesora un laikraksta "Litauische Zeitung" redaktora Latīša Frīdriha Vatsona ģimenē. Vatsons bija viens no pirmajiem Kurzemes vēstures un baltu senātnes pētniekiem. Latviešus viņš uzskatīja par unikālu pasaules vēstures sastāvdaļu un bija pārliecināts, ka šai tautai

jāpastāv arī nākotnē. Profesors K.K.Krūze, raksturojot Vatsonu, uzsvēra: "Nekas cits viņu vairāk nenodarbināja un viņu tā pagalam neaizņēma kā latvieši. Viņu labā viņam neviens darbs nebija par grūtu un nekā par dārgu."³³ Tam liecība ir Watsons veikums - latviešiem adresētas mācību grāmatas izdošana, Kurzemes zemnieku likumu tulkošana, Kurzemes kalendāra sastādīšana, daudzi izglīt-joši raksti, stāsti, dzejoļi un tulkojumi. Tomēr nozīmīgākais Watsons devums bija latviešu laikraksta "Latviešu Avīzes" izveido-³⁴ tā satura veidošanas tradīciju iedibināšana, garīdzniecības ap-rindu ieinteresēšana laikraksta liktenī, kā arī izdošanas mate-riālo priekšnosacījumu radīšana. Tas bija būtiski tad, ka 19.gs. 20.gados latviešu lasītāju loks vēl bija ļoti šaurš un abonentu samaksātās naudas summas nespēja segt "Latviešu Avīžu" iespējamās izmaksas. Lai tomēr laikraksts varētu finansiāli izdzīvot, Wat-sons panāca, ka Kurzemes guberņas zemnieku likumu ieviešanas ko-misija 1825.gadā atzina "Latviešu Avīzes" par savu oficiālu, kurš obligāti bija jāabonē visām pagasttiesmām.³⁵ Šis varas iestū-žu rīkojums nodrošināja laikrakstam jau stabila abonentu skaitu un gada ienākumus. Savukārt tas radīja materiālo pamatu "Latvie-šu Avīžu" izdošanai turpmākajos gados. Te jāpiezīmē, ka atšļirt-iga situācija izveidojās īgauņu svītžniecībā. Laikraksta "Moravia Kāddala-Leht" izdevējs V.O.Lazings 1825.gadā abonentu trūkums dēļ vairs nespēja segt visas izmaksas un bija spiests pārtraukt šīs avīzes izdošanu.³⁶

Pēc Watsons nāves par "Latviešu Avīžu" redaktoru 1826.gadā kļuva 51 gadu vecais Jelgavas Sv.Annes baznīcas latviešu draudzes mācītājs Johans Kristofors Kēlers (Köhler, 1775 -1853).³⁷ Vestu-res literatūru viņa darbība laikraksta vadītāja amatā ir guvusi

izteikti negatīvu vērtējumu, apgalvojot, ka izdevuma saturs kļuvis neinteresants, jo Kēleram žurnālistika bijusi sveša un latviešu izdevums vienaldzīgs.³⁸ Tomēr šim spriedumam nevar piekrist. "Latviešu Avižu" saturs liecina, ka Kēlers godprātīgi turpinājis Watsons aizsāktu darbu un laikraksta kopējais kvalitatīvais līmenis nevazinājies. Galvenā atšķirība starp Watsons un Kēlera "Latviešu Avīzēm" bija tā, ka Watsons laikraksta lappusēs risināja dialogu starp redaktoru un lasītāju, bet Kēlers izdevumu vadīja pats paliekot nomaļus un neveidojot personisko saikni ar auditoriju.

1831. gadā Kēlers "Latviešu Avižu" redaktora pienākumus uzticēja savam 23 gadus vecajam adjunktam Jūlijam Vilhelmam fon Rihteram (Richter, 1808 - 1892).³⁹ Kā liecina viņa biogrāfija un sekmīgā karjera, tad Rihters bija spēcīga, ar lielu enerģiju un darbaspējām apveltīta personība. Vēstures literatūrā Rihtera darbība, līdzīgi Kēlere veikumam "Latviešu Avīzēs", ir izpelnījusies nepelnīti negatīvu vērtējumu.⁴⁰ Tomēr tieši Rihtera šī preses izdevuma saturs veidošanā ieviesa dažas nozīmīgas pārmaiņas. Viņš bija pirmais laikraksta redaktors, kurš saprata, ka viens no "Latviešu Avižu" nepopularitātes iemesliem bija milzīgā sociālā, ekonomiskā un izglītības šķirtne starp lasītāju auditoriju - latviešu zemniekiem un laikraksta galvenajiem veidotājiem - vācu luterāņu mācītājiem. Tādēļ Rihters "Latviešu Avīzēs" mēģināja šo plaisu mazināt un radīt kaut nedaudz līdztiesīgākas attiecības starp laikrakstu un lasītājiem. "Latviešu Avīzēm" šajā laikā tikpat kā nebija izglītoto un kvalitatīvo publikāciju latviešu tautības autoru, tādēļ Rihters pats radīja īpašus laikraksta lappušu varoņus, kuri latviešus uzrunāja ar viņu tautiešu mūti. Rihters

lielu uzmanību pievērša tam, lai "Latviešu Avižu" saturs kļūtu daudzpusīgāks un spraigāks. To viņš panāca, publicējot laikraksta salīdzinoši plašāku ziņu klāstu un īsus spraiga sižeta stāstiņus.

1835.gadā Rihteru, kuram tika uzticēta jau sava draudze Dobelē, "Latviešu Avižu" redaktora amatā nomainīja jaunsis Jelgavas Sv. Annas baznīcas mācītājs Kēlera adjunkts Vilhelms Kristiāns Pantēniuss (Pantēniuss, 1806 - 1849).⁴¹ Šajā laikā viņš bija 29 gadus vecs, ieguvis teologisko izglītību Terbatā un strādājis par mājskolotāju Kurzemē. Par pilntiesīgu mācītāju Sv. Annas baznīcā Pantēniuss kļuva 1837.gadā. Salīdzinājums ar iepriekšējiem "Latviešu Avižu" redaktoriem viņa darbība laikrakstā un mācītāja amata vēstures literatūrā ir guvusi plašāku vērtību un atzinību. Tajā dominē viedoklis, ka tieši Pantēniusa laikā laikraksts piedzīvoja savu uzplaukumu un kļuva virzienā un saturā dzīvāks.⁴² Tomēr tam nevar piekrist, jo "Latviešu Avižu" saturs liecina par pretējo. Tas zaudēja spraigumu, kļuva vienmuļš, laikrakstā tika ievietoti gari, vienkāršajiem lasītājiem grūti saprotami sacerējumi. 40.gadu otrajā pusē atsevišķu numuru saturu veidoja tikai dzejoļi un sludinājumi. Bet tā laikā latviešu lasītājs vispirms avīzēs vēlējās uzzināt par jaunākajiem notikumiem un lasīt saturā interesantus rakstus.

Pēc Pantēniusa nāves 1849.gadā par "Latviešu Avižu" redaktoru kļuva 42 gadus vecais mācītājs Rūdolfs Šulcs (Schultze, 1807 - - 1866).⁴³ Viņš Pantēniusa vietā stājās arī Sv. Annas baznīcas latviešu draudzes mācītāja amatā. Ar "Latviešu Avižu" tapšanu Šulcs bija saskāries jau agrāk. Viņa tēvs mācītājs Konrāds Šulcs bija rosīgs laikraksta pirmo redaktoru līdzstrādnieks, arī pats R.Šulcs tajā publicēja savus rakstus jau no 30.gadiem.

Šulcam piemite ļoti lielas darbaspējas, neizstāstoša enerģija, gan veicot mācītāja darbu, gan iesaistoties sava laika sabiedriskajā dzīvē. Viņa prasme strādāt un uzņēmība pilnība atspoguļojās arī "Latviešu Avižu" veidošanā. Mācītājs A. Dēbners Šulcu raksturoja, ka viņš "pieder pie tiem vīriem, kas pret savu mērķi jau no sākta gala skaidri un noteikti nospraust, un tad ar nesatricināmu izturību, nenogurstošu cītību un uzpurējošos nodomānos pielikt visus spēkus tā sasniegšanai."⁴⁴

Vēstures literatūrā izteiktajos vērtējumos par Šulca darbību viņa veikumu avižniecībā pilnībā ir aizņņojusi aktīvu cīņu pret jaunlatviešu centieniem. Akcentējot tikai Šulca stingro opozīciju pret jaunlatviešiem, redzīts visai vienpusīgs priekšstats par šīs personības lomu sava laika sabiedrībā. Tieši ar Šulcu, kurš bija "Latviešu Avižu" redaktors 17 gadus, saistīts vesels laikmets ne tikai šī laikraksta, bet visas latviešu avižniecības vēsturē.

19.gs. pirmajā pusē Rīgā, izdots vienīgā latviešu laikraksta "Tas Latviešu ļaužu Draugs" izdevējs un redaktors bija Rīgas Jāņa baznīcas latviešu draudzes vīrenmācītājs Jōhans Hermanis Treijs (Trey, Treu, 1794 - 1849).⁴⁵ Latviešu avižniecības veidošanā viņš iesaistījās 37 gadu vecumā, kad jau bija ieguvis stablu sabiedrisko stāvokli un darbu. No 1819.gada strādājot latviešu draudzē, Treijs bija ierēnis šīs tautas stāvokli un intereses. Atšķirībā no daudziem Baltijas luterāņu mācītājiem viņš nāca no salīdzinoši zemākiem sociālajiem slāņiem. Treijs tēvs bija valsts ierēdnis - muižnieks. Agrī zaudējot vecākus, Treijs guva sūru dzīves pieredzi, un tikai mācītāja L. Bergmana atbalsts ļāva iegūt teoloģisko izglītību. Iespējams, ka gan sociālā izcelšanās, tā arī dzīve Rīgā - sabiedriski veidīgā pilsētā,

kur piederībai dižciltīgajam kartum bija mazāka nozīme, noteica to, ka attieksmē pret latviešiem un latviešu valodā iznīkoša laikraksta veidošanā Treijs bija daudz liberālāks nekā viņa Kurzemes kolēģu vairākums.

Latviešu tautas nākotnes metu iepazīšanā vēsturisks bija Treija raksts 1829.gada Vidzemes kalendārā, kurā viņš mudināja latviešus apzināties savu tautību, padarīt to oponentu izglītojoties un iekļaujoties sabiedrības augstākos slāņos. Treijs latviešus uzrunāja: "... tu visu mūžu tek palīksi latvietis, vienlīdz vai tu maz, vai tu daudz esi mācījies, vai nabags vai bagāts, vai kalps vai kungs, vai zaldāts vai ģenerālis."⁴⁶ Arī šatve Treijs atbalstīja talantīgus un spējīgus latviešu jaunekļus ceļā uz izglītību un vietu sabiedrībā. Spilgtākie piemēri tam ir literāta A.Leitāns un mācītājs G.Peša dzīvesgājums.⁴⁷

Kā liecina Treija darbība, tad viņš bija pārliecināts luterānis, un, būdams mācītājs, par savas dzīves misiju uzskatīja štatības patiesu iesākpošanu latviešu apziņā un dzīvē. Št mērķa īstenošana lieti nodarēja "Tā Latviešu ļaužu Draugs" redaktors uzņēmīgais cīnītājs raksturs.

Treijs bija iemīļots un ļoti cienīts gan savā draudzā, gan visā tā laikā latviešu sabiedrībā. A.Leitāns rakstīja, ka viņš "tīti bija visas latviešu tautas tēvs un uzticams draugs".⁴⁸

Līdzīgi Treijam arī Streupes mācītājs Gustavs Georgs Sokolovskis (Sokolowsky, 1792 - 1834),⁴⁹ veidojot savu laikrakstu "Vaiņis par Notikumiem iekš Dieva Valstības", uzskatīja par savu uzdevumu latviešu kristīgo izglītošanu un luterānisms iedzīvināšanu viņu dzīvē. Tašu šis izdevums pastāvēja tikai divus gadus, jo Sokolovskis nāve pārtrauca tā iznākšanu.

Latviešu laikrakstu redaktori savu izdevumu veidošanā iesaistīja visai prāvu skaitu Kurzemes un Vidzemes vācu literāru mācītāju. Viņi iesūtīja laikrakstiem gan ziņojumus par jaunākajiem notikumiem savā novadā, aprakstus par savu draudžu dzīvi, dažādas tematikas rakstus, tulkojumus un arī literārus sacerējumus. Korespondentu tīkls sāka veidoties jau pirmajos "Latviešu Avižu" iznākšanas gados. Ja 1823.gadā šajā laikrakstā publicējās mācītāji, tad 1829.gadā jau 21. Rosīgākie "Latviešu Avižu" līdzstrādnieki 20.gados bija Birzgales-Lindes mācītājs K.Šules, Neretas mācītājs P.V.Vagners, Grobiņas prāvests K.F.Launies, Tukuma mācītājs K.G.Elferfelds, Sēlpils-Sunākstes mācītājs A.Stenders.

30. un 40.gados vācu literāru mācītāju skaits, kuri publicējās latviešu laikrakstos, bija salīdzinoši mazs. 50.gados, kad "Latviešu Avižu" redaktors bija Šules, mācītāju līdzdalība tā saturā veidošanā vērsās plašumā. Jau 20.gadu beigās "Latviešu Avižos" sāka publicēties latviešu autori. 30. un 40.gados viņu skaits ievērojami pieauga. Īpaši cieša bija latviešu autoru sadarbība ar "Tā Latviešu Laužu Drauga" izdevēju Treiju.

Tomēr līdz pat 19.gs. 50.gadu otrajai pusei tieši vācu mācītāju publikācijas veidoja latviešu preses idejisko vadlīniju, ka latviešiem arī turpmāk, lai gan esot juridiski brīvu sociāli un saimnieciski patstāvīgu cilvēku statusā, ir jāpaliek zemnieku kārta. Tomēr, būdami kristieši un Dieva vārda sludinātāji, vācu mācītāji ar laikrakstu starpniecību vēlējās panākt, lai šī zemnieku kārta kļūtu izglītotāka, turīgāka un kultūrāra sadzīvē.

5. JAUNĀKĀ INFORMĀCIJA LATVIEŠU LAIKRAKSTOS 19.GS. 20. - 40.GADOS.

Viens no preses izdevumu darbības pamatfunkcijām ir masu informācijas procesu nodrošināšana. Nākot klajā par jaunajiem latviešu

laikrakstiem, šie procesi sāka veidoties arī latviešu sabiedrībā. Līdz tam galvenais oficiālais informācijas avots bija baznīcās pēc dievkalpojumiem lasītie varas iestāžu rīkojumi un svarīgāko notikumu valsti izklāsti, bet stihiskās informācijas plūsmas veidoja baumas, secinājumi no personīgās un citu dzīves pieredzes. Atšķirībā no šiem informācijas izplatīšanas veidiem laikrakstā nodrošināja salīdzinoši plašākas auditorijas vienlaicīgu aptvērumu un arī lielāku ziņu materiāla precizitāti. Vēl gan tikai jāpiezīmē, ka baznīca savu lomu jaunākās informācijas sniegšanā saglabāja līdz pat 19.gs. otrajai pusei.

Pirmā latviešu laikraksta "Latviešu Avīzes" informatīvās darbības tematisko jomu noteica varas iestāžu apstiprinātā program-^{ma} redaktoru tīri subjektīvie priekšstati par latviešu sapratnei piemērotu un viņiem nepieciešamo ziņu materiālu. "Latviešu Avīžu" iznākšanas pirmajos gados publicēto informāciju var iedalīt divās lielās pamatgrupās - vietējās un ārzemju ziņas. Sniedzot vietējo informāciju, "Latviešu Avīzes" pārsvērs vēstīja par jaunumiem Kurzemē. Jau pirmajā numurā Vatsons, atzīdams, ka "Latviešu Avīzes" būtu derīgas arī vidzemniekiem, publicēja atzinošu, ka "savu vāju spēku labi pazīdami, neesam iedrošinājušies to lietot tādū lielū priekš abam zemēm iesākt."⁵⁰

Tematiski šī laikraksta ziņu klāstā dominēja ekstrasordināra saturs informācija. Gandrīz katrā "Latviešu Avīžu" numurā Vatsons redakcijas laikā tika vēstīts par slepkavībām, zādzībām, krupšņām, ugunsgrēkiem un citiem nelsīmes gadījumiem, kā arī dažādiem neīdīdīnīšīiem notikumiem. Šī iemesla dēļ vēstures literatūrā laikraksts ir izpelnījis pūrnētumu par sniegtās informācijas primitīvo raksturu, nozvērību un sabiedrisko nenozīmīgumu.⁵¹ Teču

pasaulē preses attīstības vēsture liecina, ka tās agrīnā periodā vispārīgā iezīme bija laikrakstu saturā pārsvarā ietvertā ekstrordināra rakstura informācija un sabiedrību interesējošas politiskās norises - kari, starpvalstu attiecības, jaunumi monarhu dinastijās un valdībās. Bet, kā jau tika minēts, tad varas iestāžu izvirzītās prasības "Latviešu Avižu" saturam no tā tematikas loka izslēdza politiku. Tādēļ laikraksta izdevējiem nevar pārnest, ka viņi savu galveno vērību veltīja tikai sabiedriski maznozīmīgu un ekstrordināru norišu atspoguļojumam.

Samērā bieži "Latviešu Avīzēs" tika publicētas ziņas par lauku dzīvīti, kas bija svarīga ziņa par laika apstākļiem dažādos Latvijas novados un pagastos, saistot tos ar gaidāmo ražu un leikssaimniecības produktu cenu kāpumu vai kritumu. Piemēram, 1822.gada jūlijā "Latviešu Avīzēs" ziņoja, ka Ventspīlī un Kuldīgā pirms Jūnijiem bijušas selnas, kas nodarījušas postu laukiem,⁵² Grobiņā nolijis sēņgaidītais lietus, bijusi arī krusa, kas šorcis sējumiem nav kaitējusi,⁵³ bet Liepājas pusē liels saules karstums kalte laukus.⁵⁴ Savukārt leišu zonā trūkst rudzu sēklai un maizei, tādēļ celušas tirgus to cenas.⁵⁵ Vēl "Latviešu Avīzēs" publicēja informāciju par jaunumiem guberņas centrā - Jelgavā, svarīgākajiem notikumiem Kurzemes draudžu dzīvē un skolās. Šāda vietējo ziņu tematika "Latviešu Avīzēs" bija raksturīga visus 19.gs. 20.gadus, lai gan pēc Watsona nāves informatīvais materiāls laikrakstā tika ievietots arvien mazāk.

Ārzemju ziņas nebija paredzētas laikraksta darbības programmā, tomēr šāda informācija dažkārt parādījās "Latviešu Avižu" lappusēs. Jaunāko ziņu par ārvalstīm un dažādajiem Krievijas novadiem ieguva Watsons izmantojot Rīgas, Vācijas, Maskavas un Pēterburgas laikrakstus. Tapat kā vietējo, arī ārzemju ziņu

bet ne mēs gribam, ne arī drīkstam svešas nesaprotamas ziņas šīs avīzēs sarakstīt."⁵⁹

Lasītāju izglītībai nozīmīgi bija tas, ka Vāciena, ziņu materiāla kādu pilsoņu jeb valsti minot pirmo reizi, sniedza par to arī tuvākas ziņas. 1822.gada martā latviešu lasītājus informējot, ka Turbatā ir sabrukta kāda augsta kundze un meitāne, laikraksts publicēja plašu aprakstu par šo pilsoņu. Tas stāstīja par Turbatas attālumu no Jelgavas, iedzīvotāju skaitu, universitāti, lielo ugunsgrēku pirms 62 gadiem, baznīcām u.c.⁶⁰ Ziņas "Latviešu Avīzēs" bagātināja vēl arī apraksti par Samsalu, Saratovu, Rēveli, Smoļensku, Orļu, Zviedriju, Nižnijnovgorodu u.c.⁶¹ Lai gan "Latviešu Avīzēs" publicēto ziņu klāsts bija visai neliels un tematiski šaurš, tomēr tas sāka paplašināt lasītāju skatījumu uz pasauli, veidoja viņu priekšstatus par dažādiem tuvu esošiem epkeimes.

Krievijas impērijai politiski nozīmīgos brīžos politika tomēr parādījās arī "Latviešu Avīšu" lappusēs. 1825.gada beigās un 1826.gada sākumā laikraksts vēstīja par cara Aleksandra I nāvi. Tas uzsvēra viņa nopelnus brīvvaldībā: "Lai Dievs Viņam atmaksā visu labumu, ko viņš tūlumā, kā kļūstumā darījis. .. lai mūsu pateicības Viņam, kas mums cilvēcīgas tiesas devis un kas patlaban ar skolām savu augstu brīvības dāvanu donēja par īstu svētību mūsu bērniem pateisīt..."⁶² Laikraksts vēstīja arī par cēram ķeizarišķoju nomu, Nikolaja I kņpšanu treni, kā arī pot uzskēitīje visus pasaulē mirušos monarhus pādūje sešu gadu laikā.⁶³

Savukārt 1826.gadū "Latviešu Avīzēs" parādījās plašākes ziņas par vienu pasaules mēroga politisko notikumu - Krievijas - Turcijas karu (1828 - 1829). 19.jūlijū laikraksts pavēstīje,

ka 25.aprīlī ir sūcies karš. Plašāks tā atspoguļojums "Latviešu Avīzēs" parādījās tikai novembrī. Tomēr laikraksts sāka publicēt nevis ziņas to parastā izpratnē, bet gan varas iestāžu sagatavotos notikumu izklāstus, kas bija nolocāmi beznicā tautai. Redaktors Kēlers norādīja, ka visās Kurzemes baznīcās šogad ir lasības ziņas par kara notīsi un noturēti aizlūgumi, lai Dievs pieš, ir krievu karaspēkam uzvaru. Kēlers arī atzina, ka no tiem daudzajiem latviešiem, kuri baznīcās dzirdējuši ziņas par kara notikumiem, tikai retais ir sapratis to saturu. Tādēļ šīs ziņas tiks publicētas laikrakstā, lai nu visi gudri zemnieki, kas svīces lasa, un arī daži labs, kam dēls vai radnieks karā ir, gaiši zinātu, kas izgājušā vasarā pie mūsu kara pulkiem noticis".⁶⁴ Laikrakstā ievietotie baznīcās lasīto ziņu teksti vēstīja par apmēram pusgadu veciem notikumiem. Piemēram, 15.novembra numurs stāstīja par 27.maija norisēm. Materiāli par Krievu - turku kara notikumiem "Latviešu Avīžu" lappusēs parādījās regulāri vairāk nekā pusgadu.⁶⁵

Lasītāju intereses par kara notikumiem ietekmē "Latviešu Avīzes" publicēja mācītāja K.Launice rakstu "No turkiem un viņu bušanas" vairākos turpinājumos. Autors paskaidroja, ka tagad reti atrodams kāds cilvēks, kurš par turkiem neko nebūs dzirdējis, bet pastāv nepareizs priekšstats par šo tautu, jo "citi to pagāniem, citi par ļoti briesmīgiem laužu ēdājiem, citi par ļoti stipriem cilvēkiem un puzmīļiem tur; bet visiem no turkiem bail".⁶⁶ Tādēļ Launice laikraksta lasītājus iepazīstināja ar toreizējo Krievijas ienaidnieku dzīves veidu, reliģiju, nedaudz arī ar šīs valsts vēsturi un ģeogrāfiju.⁶⁷ Pateicoties ziņām par Krievijas - Turcijas karu, tieši Turcija kļuva pirmā pasaules valsts, par kuru latviešu laikrakstu lasītājiem bija vispilnīgākais priekšstats.

Butiskas pārmaiņas laikrakstu informatīvajā darbībā norisīnājās 30.gados. Tās noteica jauna laikraksta "Tas Latviešu Ļaužu Draugs" nākšanu klajā. Atšķirība no "Latviešu Avižām", kurās ziņu materiāls tomēr nebija nozīmīgāka laikraksta saturs daļa, jaunā izdevuma pamatuzdevums bija tieši sniegt lasītājiem informāciju par jaunākajiem notikumiem. Otra atšķirība starp abiem laikrakstiem bija tā, ka "Latviešu Avižu" veidotāji jāprojam uzskatīja, ka latviešiem nepieciešama informācija tikai par savu zemi, bet pasaulē notiekošais viņus neskat un ir pat nesaprotams. Savukārt "Tas Latviešu Ļaužu Draugs" redaktors Treijs laikrakstu iekļāva visai plašu ziņu materiālu par ārvalstīm. Tas bija ļoti vērtīgi latviešu lasītājiem, jo saimnieciskās attīstības pieaugums neļāva noslēgties tikai savā latviešu vidē. Plašāka ekonomisko un sabiedrisko sakaru veidošanās radīja nepieciešamību zināt, kas notiek ārpus pagasta, guberņas un arī Krievijas impērijas.

Galvenās cenzūras pārvaldes rīkojums no "Tā Latviešu Ļaužu Drauga" informatīvās sadaļas izslēdza politiskās tematikas ziņas. Dažkārt laikrakstu parādījās ziņas par jaunumiem Krievijas monarha dinastijā. Bet kopumā "Tajā Latviešu Ļaužu Draugā" dominēja informācija par cilvēku sadzīvi, nelaimes gadījumiem, noziegumiem, dabas parādībām un katastrofām, klimatiskajiem apstākļiem, epidēmiju izplatību u.c. Lielai daļai šo publicēto ziņu bija ekstrordinārs raksturs, bieži arī klajā sensacionāls. Piemēram, "Tas Latviešu Ļaužu Draugs" vēstīja, ka Viņš suni no bada apgrauzušā savas saimnieces līķi,⁶⁸ Viņš nokrītis meteors,⁶⁹ Tīringenē upē jau februārī parādījies liels skaits voržu.⁷⁰

Šāda veida informācija saturiski šķiet sabiedriski nenozīmīga, tomēr tai bija sava veida īpaša vērtība tā laika latviešu

lasītāju auditorijā. Ilgie dzimtbūšanas gadi latviešus izolēja no ār pasaules, saņemtās ziņas par citām valstīm un tautām bija fragmentāras, baumu un nostāstu apvītas. Stāvoklis, ka latvieši veidoja tikai vienu kārtu sabiedriskajā struktūrā, savukārt vācu tautai piederīgie vien jau savas tautības dēļ strādās uz augstāka sociālā pakāpiena, latviešos radīja nepareizus priekšattēlus par sabiedrības struktūru. "Tu Latviešu ļaužu Draugs" sniegtas ziņas par rietumu valstu tautu dzīves atsevišķām epizodām bagātināja lasītāju izpratni par sabiedrību, veidoja priekšattēlus par pasaules civilizāciju, kā arī, pat neapzināti, palīdzēja laboju latviešu deformētos uzskatus par savas tautas sociālo kopumu.

Jaunākas informācijas materiāli veidoja apmēram ceturtdaļu vai pat pusi no "Tu Latviešu ļaužu Draugs" numuru apjoma. Ziņas tika sniegtas samērā operatīvi, tās vēstīja par divas nedēļas veciem notikumiem.

Lasītāju interese par "Tajā Latviešu ļaužu Draugā" publicētajām ziņām rosināja arī "Latviešu Avižu" veidotājus pilnveidot savu laikraksta informatīvo darbību. Jelgavas laikraksta redaktors Rihters gan ironiski piezīmēja, ka no "Tu Latviešu ļaužu Drauga" gudrības neviens netaps turīgs vīrs, ne labs saimnieks un amatnieks. Viņš vēl piebilda: "Arī to dievīgu gudrību, pareizi dzīvot un svēti nomirt, tur iekšā nemācīties. Gan ir labi dažādas svešas lietas zināt un saprast, bet jo labāki ir to pašu vietu, kur Dievs tev nolīcis dzīvot, labi pazīt, tavas zemes likumus zināt, un to saprast, kas der pie zemieku kārtas darbiem un būšanas - un par tādām lietām mūsu evīzes gan uz priekšu gādās." 71

Neskatoties uz pausto nelabvēlīgo attieksmi pret "Tā Latvīšu Laužu Draugu", Rihters arī mūcās no šī izdevuma. 1833.gada sākumā laikraksta ievadrakstā Rihters ekcentēja, "Latviešu Avīcēs" tiks sniegtas ziņas no svešām zemēm, "kādas mūsu laudimder", un arī ziņas no mūsu zemes.⁷²

1833.gada otrajā pusē "Latviešu Avīcēs" parādījās jauna rubrika "Ziņas" vai "Jaunas Ziņas". Kā jau liecina pats nosaukums, tad tās uzdevums bija sniegt jaunāko informāciju. Pēc tam šī rubrika laikraksta lappusēs nostiprinājās, un 1834.gadā kļuva gandrīz regulāra. Atsevišķos numuros Rihteram izdevās izveidot nācēra daudzpusīgu ziņu bloku. Taču nereti zem nosaukuma "Jaunas ziņas" tika vienīgi ievietoti laikrakstā gādīem ierastie mēcētūju garie un detalizētie ziņojumi par savām draudzēm.

30.gadu otrajā pusē un 40.gados, kad "Latviešu Avīcēs" redaktors bija Pantēniuss, no laikraksta lappusēm informatīvais materiāls gandrīz pilnībā pazuda. Pantēniuss uzskatīja, ka "Latviešu Avīcēs" uzdevums ir nevis lasītāju informācāna, bet gan viņu reliģīski tikumiskā audzinācāna un izglītības veicinācāna.

Tādēļ 30.gadu otrajā pusē un 40.gadu pirmajā pusē "Tā Latvīšu Laužu Draugs" bija vienīgais informatīvais izdevums latviešu valodā.⁷³

40.gados "Tā Latvīšu Laužu Draugs" darbību būtīcī ietekmēja Krievījas politīka preses jomā, kad bailēs no Eiropas revolucionārajām notīkumīem, palielinājās preses kontrole un pastīprinājās cenzūra. Pīrnās šīs politīkas sekas "Tā Latvīšu

Draugs" darbība sāka parādīties jau 1845.gadā. Sūkot ar mērtu, laikrakstā sašaurinājās informatīva materiāla publicēcāna, bet gada pēdējās mēnešās ziņas avīcēs lappusēs faktīcī vairs neparādījās. 1845.gada pašā nogalē Treīcījs "Tā Latvīšu Draugs"

ievietoja paziņojumu: "Citi mūsu lasītāji gan galvu būs kratījuši, brīnodamies, kam mēs šo laiku vairs j a u n a s ziņas nesarakstījam. Šiem mēs atbildam: tāpēc, ka mēs tagad vīl šo retāki kādas atraduši, kas bija pavisam tīras no šādu tādā valodām un ka mēs labāk klusu ciešam nekā paliekam savien Draugiem par apgrūcību."⁷⁴ 1846.gadā Treijis "To Latviešu Draugu" pilnībā pārveidoja no informatīva izdevuma par reliģiski literāru laikrakstu. Jaunāko ziņu materiāli gandrīz pilnībā pazuda no latviešu preses līdz pat pašam 40.gadu beigām, kad "Latviešu Avižu" redaktors Šulcs no jauna sāka savā laikrakstā sniegt lasītājiem informāciju.

Pirmajiem latviešu laikrakstiem 19.gs. 20. un 40.gados bija svarīga nozīme masu informācijas procesu pamatu radīšanā. Tajos tpašu lomu spēlēja "Tas Latviešu Draugs". Šis laikraksts bija vienīgais Baltijā, kā arī viens no retajiem izdevumiem visā Krievijas impērijā, kas zemākas kārtas iedzīvotājiem sniedza regulāru informāciju, lai gan pēc administratīvo iestāžu pavēles no ziņu klāsta izslēdzot politiskās norises. Apstākļos, kad latviešiem bija pieejami visai ierobežoti informācijas kanāli, jebkura ziņu plūsma bija vērtīga, pārvarot dzimtbūšanas gadu noslēgtību no pasaules un veidojot priekšstatus un zināšanas par pasaules civilizāciju un tajā pastāvošajām sabiedriskajām attiecībām.

"Tajā Latviešu Draugā" publicētie informatīvie materiāli veicināja bijušo dzimteilveku apziņas transformāciju atbilstoši jaunlaiku sabiedrības domāšanas veidam.

6. LAIKMETA AKTUALITĀŠU ATSPoguļojums LATVIEŠU LAIKKRANSTOS

Latviešu laikrakstos publicētajos rakstos tika skartas savā laikā nozīmīgākas aktualitātes. Savā darbības sākumā "Latviešu Avīzes" risināja latviešiem pēc brīvvaldības būtiskus jautājumus,

kas saistījās ar viņu juridisko un faktisko stāvokli un turpmākajam izredzēm. Redaktors Vatsons veidoja laikraksta saturu par liiecību, ka latvieši bus arī nākotnē. Tomēr arī viņš, tāpat kā visa tā laika garīdzniecība un muižniecība, runājot par latviešiem, vienādoja jēdzienus "tauta" un "zemnieku kārta". Vatsons rakstīja: "...slikti būtu, ja kāds savu tēvu cilti un valodu apsmēdēdams to tautu gribētu atstāt, kurā Dievs viņu liecis piedzīrot. Jo patiesi, kas savu tautu jeb savu kartu apsmēdē un par to kauņus, tas pats ir smēdējams cilvēks."⁷⁵

Vatsons vērīgi sekoja visām norisēm pēc dzimtbūšanas atcelšanas, īpaši notiekošajām izmaiņām tautas apziņā. To apliecina laikraksta publicētās latviešu lasītāju vēstules, kurās izteiktie viedokļi pat izraisīja polemikas. Tajās priekšplānā izvirzījās divas problēmas - latviešu pašnovērtējums un latviešu tautas tuļķas attīstības ceļš.

Vēstule Vatsonom Jānim, "Klibiņu Anšo tā nomiešoje dēls", rakstīja, ka redaktors dara pareizi, ka "Latviešu Avižu" nolikums ir tā zinas par notikumiem Vācijā, jo "mūs taču par desmit, var būt kāds viens zināsim, kuram ķēzoram, ķūniņam jeb lielkungiem tūs svešās zemes pieder, kas mūs gar tādām svešām lietām kaļt".

Cita "Latviešu Avižu" lasītāja Andreasa Martīņa dāls arī uzbruka Klibiņu Jānim par viņa latviešu pārbūvi un cieņos turkumu, norādot, ka ne tikai latviešu vārdi ir atrodami turšā laudis, bet arī starp vāciem un krieviem ir nemācīti cilvēki. Andreasa vēstule izskanēja latviešu lepnums: "Kūs esam latvieši, kas savu godu cients un dāngu tur, un iķēstam ar āmošu sirds apzīnēšenu pretī iet, kas mūsu tautu mēcina."⁷⁷

Savukārt arī Klibiņu Jāņa atbildē Andreasam tomēr jāušans

dzīvi pesimistiska noskaņā. Viņš runāja par zināšanu un skolu trūkumu, par nīcīgo grāmatu skaitu latviešu valodā, salīdzinot to ar latīņu, vācu u.c. citās valodās rakstīto literatūru.

Klibiņu Jānis uzdeva jautājumu: "... cik tad pavisam viņa latviešu mācīšana un zināšana iznes, kad to ar īstu un sūgatu zināšanu salīdzina?" Un pats secināja: "Es gribēju sacīt, lai ar to ar mūsu esam, ko mācītāji priekš mums raksta, lai ne iedrošināties tos mācīt, kas daudz vairāk pret mūs, lai paši mūsu ticēšan un nelietībai atsakām un labas grāmatas, kas mums to dodotas lietot kā godā turēt un vairāk brūķojam nekā mūžam darīt."⁷⁰ Ar šo Klibiņu Jāņa vēstuli, kurā izskanēja viedoklis par vācu mācītāju izglītības pārākumu pār latviešiem un līdz ar to nepāšaubamojam tiesībām būt par šīs tautas garīgajiem vadītājiem, diskusija tika izbeigta, norādot, ka evīnei nav jākūst par "strīdus placi". Šī polemika tomēr ir apliecinājums par latviešu satraukumu un šaubām par tautas tālāko likteni pēc dzimtbūšanas atcelšanas, tās nākotnes perspektīvas saistot ar izglītības un kultūras attīstību.

Savukārt Veczvārdes vagars Jūhāns Pisenieks "Latviešu Avīzēs" izvirzīja noteiktu latviešu tautas nākotnes attīstības modeli. Viņš norādīja, ka vecajai dzimtbūšanas sistēmai pienācis laiks dot brīvības augļus. Pisenieks uzsvēra, ka tagad latviešiem Kurzeme ir jāpārverš par jaunu Vācieni.⁷¹ Gluži saprotami, ka labklājības un pilnvērtīgas dzīves ideāls latvietim Piseniekam saistījās ar Vāciju, jo tieši vāciešiem un viņu valodai Baltijas guberņās bija īpaši izcils statuss. Pisenieks izvirzīja tautas tālākas attīstības virzienu "... man prātā uz to nāca, ka mēs latvieši iekš visūdas labas zināšanas, iekš labas lauku uzkopšanas un iekš skolu apgādāšanas Vācijas zemniekiem varam

līdzīgiem tapt, ja tikai paši gribam."⁸⁰

Pisenieka izteiktās atziņas par cilvēka iespējām pašam pēc brīvlaišņas noteikt savu likteni uztvēra viņš ļoti biedri. Šnēbaha rakstīja: "...mēs negribam Vācijas leņķus, mantes jeb nelsīmes; mēs gribam paši caur sevi savu laimi dzemdēt; mēs gribam latvieši iekš tautas un valodas palikt."⁸¹ Aplūkojot Šnēbaha uzskatus, literatūrvēsturnieks A. Birkerts atzina, ka "ar zināmu pārsteigumu redzam viņos tumšajos leņķos izteiktas gaišas kulturālas domas ar stingru nacionālu pārliecību un pašapziņu."⁸² Tomēr gan Pisenieks, gan Šnēbaha atzina, ka jūsimanto ir mācītāju un muižnieku padomi un palīdzība. Šī vēlme iespēja laikrakstā apmainīties ar viedokļiem bija viena no pirmajām iespējām tautas sabiedriskajā domā veidot kaut nedaudz vienotas atziņas par savas tautas nākotnes izredzēm. To saprata arī paši "Latviešu Avižu" lasītāji. Miķelis Aumanis, vērtējot "Latviešu Avīzes", rakstīja: "Caur viņām mēs varam viens otram savus padomus zināmus darīt, ar kuriem mēs nevaram kopā saistīties!" Ar nožēlu jāpiebilst, ka tik dzīvas diskusijas, kā divos pirmajos gados, "Latviešu Avīzēs" turpmāk neparādījās.

Pisenieka, Šnēbaha un citi radniecīgi viedokļi "Latviešu Avīzēs" tika publicēti tad, ka tie galvenajās līnijās sakrīta ar Watsons uzskatiem. Viņš bija pārliecināts, ka latviešu tautskajai saimnieciskajai un kultūras attīstībai jānoris savas tautas un tajā pašā laikā arī savas kūrtas ietvaros. Laikraksts vēstīja: "To baudi, ko Dievs tevīm devis, / Nekārodams, kas tevīm nav. - / Ikkatrai kārta savas būdas. / Ikkatrai kārta ar savu gods."⁸⁴

Kā parauglatvietis visu mācītāju skatījums "Latviešu

"Avīzēs" tika attēlots mirušais Durzupes muižas pūrveldnieks Indriķis Talents. Viņam piemītušas daudzas pozitīvas īpašības - tieksme pēc zināšanām, prasme saimniekot, uzticība saviem kungiem un rūpes par viņu mantu, nesevīga gādība par muižas ļaudīm, nevēlēšanās atteikties no savas tautas un kārta.⁶⁵ Šī vīra galvenā slavējama īpašība laikraksta vērtējumā bija prasme, godīgi kalpojot muižniekiem un veidojot viņu dienākumus, arī rūpēties par save pagasta ļaudīm un vēlme palikt savā tautā un kartā.

Lasītāju audzināšana "Latviešu Avīzēs" bija saistīta ar zemnieku stāvokļa pēc brīvvaldības skaidrojumu. K.Šulcs pārspriedumā "Latviešu tauta" raksturoja latviešus. Viņš uzskatīja šīs tautas pozitīvas un negatīvas īpašības. Rakstu tālā atzīta, ka latvietis ir dievbijīgs, viesmīlīgs, smalkjūtīgs, labsirdīgs, godīgs, apzinīgs, jautrs un spējīgs mācīties, mīl savu tēvzemi un kartu, prot godam panest ciešanos un pat nārt.⁶⁶ Tomēr iespējams ir negatīvo īpašību saraksts. Šulcs norādīja, ka latvietis ir žūpa un negausis, mānīcīgs, nepateicīgs kungiem, nebednieks, slakts un izšķurdīgs saimnieks, sūdsmanis, sīkats vecās ķerešis.⁶⁷ Aplūkojot latviešu un vācu attiecības, tālā uzsvēta, ka latvieši, kuri jau no veciem laikiem vāciešus uzskata par saviem ienaidniekiem, arī tagad neatzīst "kāds labums tiem no vāciešiem un kungiem kļūst viss lietās, un par to latviešu tauts saucama: n e p a t e i c ī g a".⁶⁸ Šulcs arī atzina, ka latvieši mēle saviem kungiem, katrī strādā viņu labā, zog un posto muižnieku mantu. Bet pēc dzimtbūšanas atcelšanas latviešu vidū ir pieaudzis "kurkū-tāju" skaits, "kas to jaunū brīvestības būšanu pulga, kas savās mājās gluži bez kādas klausīšanas par dzimtu vīrb un kurku tēvās

velejas, domādami pašķiebtā prātā, ka gluži bez kungiem varētu iztikt."⁸⁹

Slavējot zemnieku likumos noteikto "pārejas laika" kārtību, "Latviešu Avīzes" tika skaidroti zemnieku pienākumi un tiesības, kas liedza viņiem pamest savu pagastu un kārtu, un paredzēja t.s. "brīva līguma" attiecības ar muižniekiem.⁹⁰

Rakstot par brīvlaišanu "Latviešu Avīzes" pauda savu laika oficiālo nostādni. Tās cildināja likumdevēju rīcības cēlumu, par gluži dabiskiem atzina likumos noteiktos atbrīvoto zemnieku sociālieciskos un tiesiskos ierobežojumus un viņu joprojām pastāvošo faktisko atkarību no muižniekiem.

19.gs. 30.gadu pirmajā pusē beidzās zemnieku likumos noteiktais "pārejas laiks" un sākās jauns posms sociālekonomisko attiecību modeļa veidošanā. "Latviešu Avīzes" uzsvēra, ka tagad zemnieku tiesiskā stāvokļa noteicējs ir likums, bet viņu sociālieciskās attiecības ar muižniekiem ir atkarīgas no noslēgtajiem līgumiem. Laikraksts vēstīja, ka "brīvestība, tas ir tā vaļā apakš labiem likumiem mierīgi dzīvot, savas kārtas darbus taisni pastādēt", jo "likums neuzlako cilvēku augstību jeb zemību, bet tas dod kungam un kalpam ikvienam savu tiesu un taisnību."⁹¹

"Latviešu Avīzes" arī analizēja dzimtbūšanas atcelšanas dziļākas sekas, kuras maina ne tikai zemnieku tiesisko statusu, bet arī viņu dzīves veidu un apziņu. Laikraksts uzsvēra, ka galvenie ieguvēji būs nevis šī paaudze, kura pati piedzīvoja brīvlaišanu, bet gan viņu bērni. "Latviešu Avīzes" pasvītēja, ka turpmāk latvietis vairs netūs atkarīgs tikai no dzimtbūšanas noteiktajam zemnieku kārtas eksistences garantijām, bet gan tieši no savas personiskās darbības un pulēm. Laikraksts atzīmēja, ka

latviešiem " bus pašiem redzēt, pašiem gādāt, pašiem savu daļu atrast. Vergam kungs dod maizi; brīvam pašam jāgādā. Vergs top sargāts caur kunga gudrību; brīvam pašam tā gudrība jāmeklē."⁹² Par latviešu tālākās dzīves pamatu un virzītāju tika atzīta viņu gudrība, zināšanas, godīgums un prātīgums.

"Latviešu Avīzēs" atspoguļojās arī sava laika sociālo pārmaiņu procesi. Lai gan laikrakstā viennozīmīgi dominēja publikācijas, kas atzina latviešu piederību tikai zemnieku kārtai,⁹³ tomēr tajā parādījās arī sacerējumi par izmaiņu sākumu latviešu sabiedrībā un jauna sociālā slāņa - inteligences tapšanu.⁹⁴ 1831. un 1832.gadā "Latviešu Avīzēs" tika publicētas Andreja Bergmaņa⁹⁵ vēstules no Vācijas, kur viņš Deksenes skolotāju seminārā apguva pedagoģiskās zinības. Bergmaņa vēstules ļāva "Latviešu Avīžu" lasītājiem izsekot viņa gaitam un studijām vācu zemē, kā arī jauneklā iekšējiem pārdzīvojumiem, emocijām, ticībai un palāvībai uz Dievu, nonākot saskarsmē ar pilnīgi svešiem apstākļiem un cilvēkiem un apzinoties savu svarīgo nākotnes misiju - darbu tautas labā. Šīm Bergmaņa vēstulēm bija sabiedriska nozīme. Tās parādīja ne tikai latviešu zemnieka dēla ceļu uz augstāku izglītības pakāpi, bet arī uz jaunu sociālo stāvokli, kas faktiski nodrošināja aiziešanu no zemnieku kārtas, bet saglabāja piederību latviešu tautai.

"Latviešu Avīzēs" 30.gadu pirmajā pusē jau tika īpaši akcentēta izglītības ieguves pieaugošā nozīme, vēstīts par jaunu skolu atvēršanu un skolotāju apmācību Cīravas-Dzerves skolā. Laikraksts atzina, ka tagad "zemniekiem vairāk mācību vajag, kad grib caur pasauli kulties, nekā viņu tēviem vajadzēja!"⁹⁶

"Latviešu Avīzēs" sniedza arī saviem lasītājiem pamācības kā pareizāk dzīvot un saimniekot. Laikraksts ieteica zemniekiem

rudens tirgos uzreiz nepārdot visu izaudzēto ražu un pietaupt
iegūto naudu,⁹⁷ bet ziemā saimniekot tik saprātīgi, lai pavasarī
nebūtu bads.⁹⁸ Savukārt brīvais laiks nav jāpavada tikai krogos,
tenkojot un apspriežot tādus jautājumus, par kuriem pašiem runā-
tajiem nav nekādas sajūgas.⁹⁹ Labāk vaļas brīžus pavadīt izgli-
tojoties, lasot Kurzemes kalendāru un K.Šulca "Kurzemes stāstu
grāmatu".¹⁰⁰

30.gadu otrajā pusē un 40.gados, kad "Latviešu Avižu" re-
daktors bija V.Pantēniuss, sabiedriski nozīmīgāko rakstu kopu
veidoja sacerējumi, kurās tika risināti latviešu izglītības un
skolu jautājumi, kā arī kritizētas latviešu dzīves veida negatī-
vas puses (alkoholisms, mārticība, konservatīvisms, karklvācie-
tība).¹⁰¹ Lai gan šajā laikā publicētie Pantēniusa raksti skāra
tiešām sava laika aktuālas problēmas, tomēr lasītājiem tie šķita
pārāk garī un prātnieciski, tādēļ neguva domāto sabiedrisko rezo-
nansi.

"Latviešu Avīzēs" 20. - 40.gados skartie sociālpolitiskie
jautājumi liecina, ka laikraksta veidotāji pamatos atbalstīja
vietējās muižniecības politiku, kuras mērķis bija jaunajos saim-
nieciskajos apstākļos iedzīvināt veco sabiedrisko attiecību mo-
deli, kurā latviešiem bija paredzēta zemnieku loma.

Sava laika kontekstā sabiedriski nozīmīgs bija latviešu
laikrakstu veiktais apgaismes darbs un publicēta daļēji literatūra.
Apstākļos, kad latviešiem bija pieejams ļoti šaurš mācību, zi-
nātnisko un praktisko grāmatu klāsts, latviešu laikraksti zināmā
mērā uzņemas arī šīs literatūras funkcijas. Presē publicēto iz-
glītojošo rakstu galveno tematiku veidoja sava novada un dažādu
pasaules daļu ģeogrāfija un vēsture, dabas parādību skaidrojumi,

aparaksti par tehnikas sasniegumiem, praktiski padomi lauksaimniecībā un ikdienā.¹⁰² Samērā bieži tieši laikrakstos publicētie materiāli veidoja latviešu lasītāju pirmās zināšanas par daudziem jautājumiem.

Latviešu preses izdevumos publicētas daiļliteratūras sižeti, kuri pārsvarā vēstīja par tālām zemēm un latviešu ikdienai svešām situācijām, paplašināja lasītāju redzesloku, sniedza informāciju par Eiropas civilizāciju un tajā pastāvošajām sociālajām attiecībām, tā sekmējot jaunlaiku sabiedriskās domāšanas pamatu izveidē.¹⁰³

7. LATVIEŠU LAIKRAKSTU DARBĪBA KRISTĪGA LATVIEŠU DZĪVES VEIDA IEDIBINĀŠANĀ

19.gs. 30.gados vācu luterāņu mācītāju darbība iezīmējās spējš latviešu kristīgās audzināšanas un izglītošanas vilnis. To izraisīja joprojām valdošais formalisms baznīcas un latviešu attiecībās. Lai gan latvieši ārēji izpildīja baznīcas rituālus, tomēr viņu apziņā kristietība joprojām palika sveša un neizprastā. Laikā, kad norisinājās pakāpeniska latviešu pāreja uz jaunlaiku sabiedrību, luterāņu garīdzniecībai bija nepieciešams iedzīvīnāt kristīgo ticību latviešu dzīvesveidā, tā nostiprinot savu sociālo prestižu un nozīmi, kā arī pretdarbojoties bezmūtiisma ietekmei.¹⁰⁴

Par reliģijas jautājumiem 19.gs. pirmajā pusē rakstīja visi latviešu laikraksti. Tomēr centrālo vietu šī tematika ieguva "Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības" un "Tajā Latviešu Laužu Draugā". Jau 1832.gadā, dibinot pirmo no minētajiem laikrakstiem, Straupes mācītājs G.Sokolovskis uzsvēra, ka viņa nolūks ir Dievbijības un patiesas ticības izplatīšana un rūpes

par Dievam tīkama dzīves veida iedibināšanu latviešu vidū.¹⁰⁵

"Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības" publicēja sacerējumu par baznīcas vēsturi, sprediķu un lūgšanu tekstus, baznīcu dziesmu vārdus un notis, apceres par reliģijas jautājumiem un citus sacerējumus.

Pēc Sokolovska nāves viņa latviešu avižniecībā iedibināto reliģiskās audzināšanas un izglītošanas darbu turpināja H. Treijs. Lai gan 1835.gadā Galvenā cenzūras pārvalde viņam neatļāva nodibināt reliģisko žurnālu "Dieva Vārdu Mīļotājiem", Treijs tomēr no saviem nodomiem neatteicās. Viņš plānoto izdevumu laida klajā nevis žurnāla, bet grāmatu sērijas formā. Šīs grāmatīņas bija iespējams arī abonēt kopā ar laikrakstu "Tas Latviešu ļaužu Draugs". 1838.gadā Treijs pārtrauca grāmatu "Dieva vārdu mīļotājiem" izdošanu un 1839.gadā izveidoja savam laikrakstam īpašu reliģiska satūra pielikumu.¹⁰⁶

Abu Treija izdevumu mērķis bija latviešu reliģiskā izglītošana un audzināšana, kristietības ceremoniālu un tradīciju ieviešana viņu ikdienā. Katrā ziņā šo uzdevumu realizācijai laikraksta pielikums bija parocīgāka un efektīvāka izdevuma forma nekā grāmatu sērija, jo iznāca biežāk, sniedza aktuālāku materiālu, kā arī radināja lasītājus regulārāk lasīt reliģisko literatūru. Iznākot kopā ar laikrakstu, pielikums aptvēra arī plašāku lasītāju loku.

Daudzviet 19.gs. otrajā ceturksnī kristīgais pasaules uzskats un ceremoniāli iesakņojās latviešu ikdienā. Tajā ieviesās mājas pētari, lūgšanas un svētāmo dienu sprediķi. Latviešu zemnieku pārijās, kur valdīja patriarhālas attiecības starp saimes locekļiem, saimnieks veica reliģiskā audzinātāja un vadītāja pienākumus. Spilgts piemērs latviešu pašu veidotajai reliģiskajai dzīvei bija

Mazsalacas saimnieka Kristapa Kaktiņa mājas sanāksmes, kurās viņš lasīja pēc bernhūtiešu brāļu draudžu parauga pašsacerētus sprediķus. Kaktiņš šādu sanāksmju nepieciešamību pamatoja ar to, ka baznīca trūkst vajadzīgās svētsvinīgās noskaņas, dievkalpojuma laikā tiek šņaukti deguni, liela uzmanība veltīta cilvēku apģērbam, saglauzti mati, vākta nauda. Tādēļ nepieciešama vientuļa vieta, kur izkopt savu dvēseli. Kaktiņa mājas Mazsalacas "Jaunkaktiņi", pateicoties paša saimnieka dedzīgajiem sprediķiem, kļuva par apkārtnes sabiedriskās un reliģiskās dzīves centru.¹⁰⁷

Daži Kaktiņa sprediķi tika publicēti arī "Dieva vārdu mīļotajos". Vērtējot šos sacerējumus, literatūrvēsturnieks A. Apinis norāda, ka Kaktiņa uztverei no visiem luterānisma strāvojumiem vistuvākā bija ortodoksija - nešaubīga ticība dogmām kā vienīgam patiesības avotam, stingra ceremoniālu ievērošana un nemitīga Dieva kā kristīgas dzīves galvenā pamata slavinājums.¹⁰⁸

Līdzās sprediķiem Treija izdevumos tika publicēts plašs reliģiski izglītojošs materiāls, lai latviešiem veidotu kaut elementāru sapratni par kristietību un baznīcas ceremoniālu saturu. Īstenojot šo uzdevumu, "Tā Latviešu ļaužu Drauga" pielikumā tika publicēta plaša apcere par to, kāda kristieša izpratnē ir svētdiena un citas svētku dienas. Tajā tika paskaidrots, ka cilvēks, kurš "siltā aizkrāsni cauru dienu kājas sienā saslējis guļ jeb, siltā saulīte vārtidamies, vēderu gozē, tāds vēl neprot svētdienu svētīt". Tālāk sekoja padomi, kā jāpavada šī diena. No rīta saimei jāpulcējas kopā uz pātariem, jāskaita lūgšanas, jānodzied kāda garīga dziesma, tad saimniekam jānolasa fragmenti no Mačevska, Bergmaņa vai Rodes sprediķu grāmatas. Pēc rīta pātariem saimei jādodas uz dievkalpojumu baznīcā. Laikrakstā tika norādīts, ka

vēlāk ļaudis var priecāties, iet ciemos, arī paveikt neatliekamās mājas darbus. Tomēr svētdienā nevajag nodarboties ar "lieku ēšanu un piedzeršanos, jo šie netikumi cilvēku dara līdzīgu lopam".¹⁰⁹ Mācītāji tika iepazīstināti arī ar galvenajiem kristīgās baznīcas svētkiem (Adventi, Ziemassvētkiem, Jauno gadu, Zvaigznes dienu u.c.), to izcelšanos, svinēšanas ceremoniāliem un paražām.¹¹⁰

"Tā Latviešu Drauga" pielikums skaidroja dažādus kristietības jautājumus. Samērā plašs materiāls tika veltīts ar reliģiju saistīto terminu (altāris, alelluja, amen u.c.) izpratnei.¹¹¹ Mājas reliģisko ceremoniju vadītājiem bija noderīgas Tīrzas mācītāja P.E.Šaca sacerētās rīta un vakara lūgšanas katrai nedēļas dienai.¹¹² "Tā Latviešu Drauga" pielikuma sniegtie materiāli bija izmantojami ārpus baznīcas ceremoniju veidošanā ne tikai mājās, bet arī skolās, kurās 30. un 40.gados tika veltīta liela vērība audzēkņu luteriskajai izglītīšanai.¹¹³

Pielikumā publicēja arī rakstus par misionāru darbību, kristietības, īpaši luterānisma vēsturi. Plašs materiāls vēstīja par M.Lutera dzīvi un veikumu.¹¹⁴ Trešais izdevums skaidroja arī kristietības izplatības pagatni latviešu apdzīvotajās zemēs. Laikrakstā tika atzīts, ka ticība tika latviešiem uzspiesta ar varu, bet, neskatoties uz to, kristietība bija daudz svētāka nekā pašu latviešu "neganta pagānu ticība". Mācītāju neprasmīgā darbība kristietības sludināšanā, nodevās vāciešiem, kā arī piespiedu iesaistīšanās karagājienos pret citiem pagāniem bija cēlonis tam, ka šī ticība mūsu tēviem "riebtin riebe" un viņi "no kristīgās ticības vairāk neprata kā krustu mest, priekš svētām bildēm klanīties un svētdienu turēt, reti kāds mācēja tēva reizi skatīt." ¹¹⁵

40.gadu otrajā pusē "Tā Latviešu Drauga" veidošanās notika būtiskas izmaiņas. Tās noteica cara Nikolaja I aizsākta Baltijas ciešākas iekļaušanas Krievijas imperijā politikas realizēšana, kuras viens no pamatvirzieniem bija pareizticīgas baznīcas darbības aktivizēšana, sekmējot latviešu pāriešanu no luteraniskas pareizticības. Šīs konversijas norisi veicināja arī neraža, tās izraisītais bads, sērgas un latviešu cerība uz cara atbalstu saviem ticības brāļiem izkļūšana no posta.

Varas iestāžu politika bija krasā pretrunā ar mācītāja Treija centieniem un "Tā Latviešu Drauga" darbības pamatmērķiem - nostiprināt luterānismu latviešu ikdienā un apziņā. Daļas latviešu gatavība sekot pareizticīgo garīdznieku aicinājumiem un atzīt viņu ticību par savu bija trieciens Treija līdzšinējam mūža darbam. 1846.gadā viņš "Tajā Latviešu Draugā" uzsāka pārejas pareizticībā nosodīšanu, veidojot savu lasītāju vidū sabiedrisko domu, ka savas ticības noliegšana ir smags grēks pret Dievu. Treijs lasītājiem uzdeva jautājumu - vai mēs Dievu esam mīlējuši vairāk par visu un bijuši uzticīgi savai ticībai, vai arī esam klausījuši viltņiekus, "kas nomaitāt dvēsel's izgāje?"¹¹⁶ Laikraksts uzsvēra, ka cilvēka spēks ir ticība Dievam, lai arī kādi pasaules un velna kārdinājumi nestātos ceļā. "Tas Latviešu Draugs" vēstīja: "Svārkus var novilkēt un citus apvilkt, - ticību nevar novilkēt, jo tā ir iedzimusi. Kas savu solīšanu pārlauž un savu ticību noliek, tas skaidri parāda, ka viņam ticības nepavisām nava."¹¹⁷ Apliecinājums patiesas luterāņu ticības spēkam bija arī publicētais sacerējums par diviem jaunekljiem - M.Lutera piekritējiem, kuri savas pārliecības dēļ ar godu spēja iet nāvē.¹¹⁸

Visi 1846.gada sākuma "Tā Latviešu Drauga" numuri bija ļoti

emocionāli piesātināti. To nolūks bija ietekmēt latviešus, nonākot ticības izveles priekšā. Laikraksta uzstāšanās pret latviešu konversiju stāstā "Tas vecs uzticams mācītājs leišu zemē un viņa audzēknis Jānis" guva Krievijas religisko un administratīvo iestāžu ievēribu. Tās nekavejoties slēdza "To Latviešu Draugu", laikraksta cenzoru K.E.Napjerski atstādināja no amata, bet Treiju izsūtīja no Rīgas un "kaitīgos" avīzes numurus konfiscēja.¹¹⁹

8.R.ŠULCA LATVIEŠU AVIŽNIECĪBAS REFORMA

1849.gadā pēc Pantēnusa nāves par "Latviešu Avīžu" redaktoru kļuva jaunais Jelgavas Svētās Annas baznīcas latviešu draudzes mācītājs Rudolfs Šulcs. 40.gadu beigās laikraksts pārdzīvoja samērā dziļu krīzi. To izraisīja Pantēnusa veidoto "Latviešu Avīžu" satura tematika, kura visai maz interesēja latviešu lasītājus. Laikraksta saturisko vājumu un vienpusību veicināja arī salīdzinājumā ar iepriekšējam desmitgadam mazākais vācu garīdzniecības atbalsts. Šajā situācijā vācu aprindās radās pamatots satraukums par "Latviešu Avīžu" turpmāko likteni. Taisnība bija Krimuldas mācītājam K.Ulmanim, kurš 1849.gadā, kad Krievijā bija pastiprinājusies preses darbības kontrole, uzsvēra, ja šīs "avīzes apstātos, tad maz nav paredzams, ka tiktu pie jaunas".¹²⁰ Arī jaunais redaktors Šulcs bija pārliecināts, ka jānotiek būtiskām izmaiņām "Latviešu Avīžu" veidošanā. Šulcs, kurš labi orientējās sava laika sociālpolitiskajās norisēs, skaidri izprata arī laikraksta plašās iespējas latviešu sabiedriskās domas veidošanā. Ar sev piemītošo milzīgo enerģiju Šulcs uzsāka reformas "Latviešu Avīžu" veidošanā.

Pirmais no viņa veiktajiem pasākumiem bija laikraksta sadarbības ar Kurzemes un Vidzemes mācītājiem paplašināšana.

"Latviešu Avīzes" Šulcs uzrunāja mācītājus, īpaši Latviešu draugu biedrības biedrus: "Zināsiet paši kādu lielu labumu avīzes izdod. Ko gan palīdzētu vislabākais mācītājs, ja tam nebūtu baznīca, kur daudz ļaužu viņa balsi var dzirdēt. Ko tas palīdz, ja mums ir tik daudz latviešu tautas mīļotāju, kas izgudro savā istabā latviešiem derīgus padomus, bet šis labs padoms netop zināms nei ļaudīm, nei kungiem, jo neviens ne irraid, kas to iznes pa visu pasauli un neliek to tam pie sirds, kam der dzirdēt un kas spēj to izdarīt."¹²¹ Šulcs arī uzskatīja, ka ar "Latviešu Avīžu" starpniecību vācu mācītājiem ir iespējams nostiprināt savu ietekmi latviešu garīgās un kultūras dzīves vadībā. Viņš norādīja, ka laikraksta piedāvātajai lasāmvielai vajadzētu "veselīgā kārtā apvaldīt un apmierināt" latviešu tautas nepieciešamību pēc literatūras, kā arī to atturēt no pārlicīgām gudrībām un mācībām.¹²²

Otra Šulca veikto pasākumu grupa saistījās ar "Latviešu Avīžu" lasītāju auditorijas paplašināšanu. Vēlēdamies uzzināt kāda satura laikrakstus latvieši grib redzēt, Šulcs rosināja lasītājus izteikt savas domas par "Latviešu Avīzēm". Iztirzājot Pantēnusa vadīta laikraksta neveiksmju cēloņus, skolotājs J.Spīss norādīja, ka lasītājiem nepatika garo stāstu ievietošana avīzes numuros, jauno ziņu no ārvalstīm un rakstu par Dieva valstību un misiju darbību pagānu zemēs trūkuma. Daudziem "Latviešu Avīzes" šķitušas arī pārāk dārgas.¹²³ Arī citu lasītāju izteikumi apliecināja vēlmi ar laikraksta starpniecību iegūt informāciju par jaunākajiem notikumiem un atpūtai piemērotu lasāmvielu.

1853.gadā savus apsvērumus par latviešiem derīga laikraksta satura veidošanu bija iesūtījis Liepājas gimnāzijas audzēknis Krišjānis Valdemārs.¹²⁴ Atbildē viņam "Grāmata vienam un daudziem"

redaktors diezgan detalizēti izklāstīja savus uzskatus par "Latviešu Avižu" veicamās darbības latviešu sabiedrībā pamatlīnijām. Šulcs atzina, ka viņam nācies dzirdēt daudz ieteikumu un kritikas. Kāda daļa lasītāju vēlas, lai "Latviešu Avīzes" būtu izglītojošs izdevums, citi, lai tas būtu literārs un izklaidejošs vai arī reliģisks laikraksts. Redaktors īpaši uzsvēra, ka viņam nav iespējams, ne nepieciešams izdabāt visu vēlēm, jo "Latviešu Avīzes" top rakstītas priekš daudz tūkstošiem... it visiem latviešiem Kurzēm un Vidzēm, un vēl citur pasaulē - un ka tās top lasītas no visādiem ļaudīm (ir cietuma namos, ir nabagu, ir kungu namos).¹²⁵ Šulcs atzina, ka "Latviešu Avīzes" publicētie raksti nav domāti skolotiem vīriem un kungiem, bet gan "godīgiem, vientiesīgiem arņjiem".¹²⁶ Redaktors uzsvēra, ka latvieši vēl kopumā ir ļoti neizglītoti, jo "zemnieki mucē auguši un pa spundu baroti, ka ne cik vēl nav tādu, kas labā skolā audzināti, un tādēļ no tādām lietām, kas tevū zemītē neaug un nedzīvo un ne ir redzams ne cik nezin."¹²⁷ Šulcs norādīja, ka latvieši nezin ne savas zemes, ne pasaules ģeogrāfiju, ne arī daudzus jēdzienus. Piemēram, izlasot laikraksta teikumu: "Iz Kalkutas kugis atnācis," mazizglītotš latvietis, kurš dzirdējis, ka tītars vāciski ir "kalkūn", secinās: "Vai ir vērts, ka 2 rubļus par Latv. Avīzēm maksā, ja tās stāsta: no tītēra esot kugis iznācis."¹²⁸

Šulcs pasvītēja, ka starp vāciešu un latviešu izglītību un dzīves veidu ir milzīga atšķirība. Pamācot "Latviešu Avižu" korespondentus, redaktors norādīja: "Neceli viņam priekšā tādās lietas, tādus rakstus un vārdus, kas vāciešiem gan ir it patīkami, bet ne zemniekiem. Latvīm ir citāda mute, cits gars, citāda dzīve, citi prieki, citas bēdas, citādas līdzības un izlikšanās

nekā kungiem."¹²⁹ Tagad daļa latviešu, kuri, kā Šulcs atzīnēja, ir no Dieva apbalvoti ar gaišu prātu, tiecās pēc izglītības, tomēr pagaidām ar viņiem avīzē "n a v j ā r u n ā k ā a r a u g s t i m ā c ī t i e m ļ a u d ī m, b e t k ā a r b ē r n i e m u n n e m ā c ī t i e m".¹³⁰

Šulcs izvirzīja uzdevumu "Latviešu Avīzes" izveidot par tautas laikrakstu, kura lasītāji būtu tās pamatdaļa - zemnieki. Tādēļ "Latviešu Avīzes" satura ziņā bija jāpiemēro tā laika vidusmēra latvieša izglītības, sapratnes līmenim un interešu lokam, kā arī cenas izteiksmē jārada pieejamākas plašākai publikai.

Šulca veiktos pārkarojumus "Latviešu Avīžu" izdošanā un satura veidošanā var iedalīt vairākos posmos. Pirmajā, kas ilga no 1849.gada beigām līdz 1852.gada beigām, redaktors galveno vērību veltīja latviešiem interesanta laikraksta satura izveidei. Šulcs uzskatīja, ka plašumā ir jāverš "Latviešu Avīžu" informatīvā darbība. Viņš atklāti atzina, ka "pasaule vēstu kāriģa mūžam ir bijuse un vēl bus, jo jaunas ziņas visiem patīkamas".¹³¹ Laikraksts informēja par svarīgāko baznīcu un draudžu dzīvi. Šulcs veidoja ziņu kopas, kas vēstīja par pēdējos mēnešos Kurzemē un Vidzemē notikušajām slepkavībām, laupīšanām, zādībām, nelaimes gadījumiem, ugunsgrēkiem. Attieksmē pret ārzemju notikumu atspoguļojumu latviešu laikrakstā Šulcs bija vienis prātis ar pirmo redaktoru Vatsonu un atzina, ka latvieši vēl ir pārāk mazizglītoti un tādēļ laikrakstā nav lietderīgi stāstīt par pasaules norisēm. Tomēr "Latviešu Avīzes" dažkārt parādījās ekstrordināru ārzemju notikumu izklāsts ar virsrakstiem - "No vācu avīzēm", "Ziņas no krievu avīzēm", "Patiesīģs notikums", "Svešas zemes ziņas" u.c.

Šulcs lielu uzmanību veltīja arī pārējam "Latviešu Avižu" saturam. Tā izveides pamatprincips bija daudzpusība un laikraksta publicēto sacerējumu atbilstība visdažādākajam gaumēm un interesēm. "Latviešu Avīzes" tika ievietoti gan kristīga satura stāsti, gan sacerējumi, kuru pamatā bija neparasti sižeti un varoņi. Laikrakstā tika publicēti arī dzejoļi, satīra, mīklas, aforismi. Šulca veidotais "Latviešu Avižu" saturs radīja latviešu lasītāju publikā salīdzinoši dzīvāku interesi par laikrakstu nekā bija iepriekšējās desmitgadēs. Apliecinājums tam ir lasītāju skaita kāpuma aizsākums.

Tomēr pakāpenisku lasītāju auditorijas palielināšanos Šulcs atzina par nepietiekamu un veica pasākumus, kuru mērķis bija straujāka abonētu piesaistīšana laikrakstam. Tie 1852.gada beigās iezīmēja jaunu posmu Šulca realizētajā "Latviešu Avižu" izdošanas reformā. Šajā laikā Šulcs izšķīrās par aktīvu rīcību un risku, pamazinot "Latviešu Avižu" cenu 1853.gadam līdz 1 rbl. Tajā pašā laikā, izveidojot pielikumu, viņš palielināja laikraksta kopapjomu. Raksturojot "Latviešu Avižu" turpmāko saturu, Šulcs lasītājiem solīja, ka laikrakstā sniegs derīgas mācības, ziņas un stāstus par lauku saimniecību, par dabas un augstas gudrības lietām, arī ziņas par jaunām grāmatām un nostāstus, pasakas, ziņas un mīklas, bet pielikums vēstīs par kristīgo ticību, baznīcu un skolu jautājumiem. Šulcs arī īpaši uzsvēra, ka viņš vēlas, lai "Latviešu Avīzes" visvairāk lasītu zemnieki, kā arī atzīmēja, ka "rentniekiem, kas tagad jau palikuši par spēka vīriem, gan īpaši par godu būtu, tādus lapiņus savās mājās turēt"¹³²

Lai varētu nodrošināt "Latviešu Avižu" izdošanas zemo cenu, Šulcs atteicās no sadarbības ar J.Stefenhāgena un dēla tipogrāfiju

kura laikraksts tika drukāts no paša iznākšanas sākuma, un uzticēja tā iespiešanu jaunajai J.Hofmana un A.Johansona tipografijai, kura, domājams, lai iegūtu sev plašāku klientūru, bija ar mieru "Latviešu Avīzes" iespiest par mazāku maksu.

Nopietnus šķēršļus Šulca plāniem radīja arī Krievijas varas iestāžu lēmums paaugstināt preses izdevumu pasta sūtījumu cenas, kura rezultātā nedēļas laikraksta nogāde lasītājiem maksāja gadā 1 rbl. 50 kap. Saproto, ka latviešu abonentiem šīs cenas pieaugums sarežģītu laikraksta iegādi un arī pārtrauktu kopēja subskribentu skaita palielināšanos, Šulcs uzsāka rosīgu darbību, lai panāktu pasta izdevumu ievērojamu samazināšanu. Pie Krievijas varas iestādēm ar lūgumu atļaut "Latviešu Avīzes" pa pastu izsūtīt, maksājot tikai 10 kap. gadā, griezās Latviešu draugu biedrība, Kurzemes lauku kopšanas biedrība, arī Baltijas ģenerālgubernators, un cerētais rezultāts tika gūts.¹³⁹

"Latviešu Avīžu" satura tematikas veidošana Šulcs turpināja iepriekšējos gados aizsākto. 1853.gada pirmā un svarīgākā novitāte latviešu avīžniecībā bija regulāru reportāžas tipa ziņojumu parādīšanās "Latviešu Avīzēs" par holēras sērgu augustā un septembrī Jelgavā. Šulcs katru nedēļu sniedza īsu atskaiti par to, cik cilvēku saslimuši, cik atveseļojušies, cik miruši. Piemēram, 20.augustā redaktors lasītājus informēja, ka šoreiz viņi nesapņemas laikraksta pielikumu, jo sērga miris "Latviešu Avīžu" burtlicis. Bet 17.septembrī izskanēja priecīga vēsts, ka holēras epidēmija Jelgavā beigusies un ka ar šo slimību kopskaitā saslimuši 573 cilvēki, no tiem 367 izveseļojušies, bet 206 miruši.

1853.gads bija bagāts arī ar citiem nozīmīgiem notikumiem,

kuri guva atspoguļojumu arī "Latviešu Avīzes". Novembrī laikraksts sāka publicēt ziņas par Krimas kara norisēm. To parādīšanās "Latviešu Avīžu" lappusēs iezīmēja jaunu posmu Šulca īstenotajā "Latviešu Avīžu" reformā.

Kopumā Šulca veiktie pasākumi 40.gadu beigās un 50.gadu sākumā sevi pilnībā attaisnoja. 1853.gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu "Latviešu Avīžu" abonētu skaits piecāršojās. Tas noteica, ka latviešu avīžniecības attīstība iezīmējās jauna etapa sākums - laikrakstu pakāpeniska tapšana par masu informācijas līdzekļiem.

9. PIRMAIS INFORMATĪVAIS "SPRĀDZIENS" LATVIEŠU SABIEDRĪBĀ KRIMAS KARA LAIKĀ

19.gs. pirmajā pusē latviešu laikrakstiem Krievijas varas iestādes liedza publicēt politiska satura informāciju. Būtiskas pārmaiņas latviešu presē sniegto ziņu tematikas klāstā sākas Krimas kara laikā.

1853.gada 5.novembrī "Latviešu Avīzes" ievietoja cara vēstījumu par kara sākumu. Bet no 12.novembra laikraksts regulāri publicēja ziņas par Krimas kara notikumiem. Sākotnēji tie bija īsi vēstījumi ar virsrakstiem - "No Donavas upes", "No turku robežām", "No Mellas jūras", "No turku robežas Azijā".¹³⁴ "Latviešu Avīzes" sniegtā informācija tika ņemta no Rīgas vācu avīzēm un Peterburgas avīzēm.

1854.gada 8.februārī cars izdeva ukazu, ka kara laikā drīkst plaši publicēt patriotiska rakstura sacerējumus.¹³⁵ Tādēļ arī "Latviešu Avīzes" 1854.gadā Šulcs Krimas kara notikumu aprakstus izvērtā jau plašākus. Tie atainoja nozīmīgākas kaujas,

atsevišķas to epizodes, cildināja krievu karavadoņus un kareivju varonību. Līdzās jaunākajai informācijai Šulcs sniedza skaidrojumus par minētajām ģeogrāfiskajām vietām un latviešiem nesaprotamajiem jēdzieniem. "Latviešu Avižu" ziņas saturēja ne tikai aktuālo informāciju, bet arī nopietnu izglītojošu materiālu.

Šulcs "Latviešu Avīzes" rakstīja, ka daudzi lasītāji no Kurzemes un Vidzemes viņam ir luguši vēl papildus ziņas par valstīm, kuras iesaistījušās šajā karā - kur tās atrodas, cik lielas, kāds tām ir karaspēks. Izskanēja arī lasītāju ierosinājums izdot karti, kas atainotu to pasaules daļu, kurā norisinājās Krimas karš, un palīdzētu izprast laikrakstā sniegtās ziņas. Šulcs atbalstīja ierosmi izdot karti. Jau kopā ar 1854.gada divdesmito "Latviešu Avižu" numuru abonenti varēja saņemt pirmo "Landkarti, kas rāda visas Eiropas zemes, tās vietas, kur karo, ir Turku valsts daļas Azijā un Āfrikā ar Judu un Ēģiptes zemi". Šī karte palīdzēja lasītājiem izprast "Latviešu Avīzes" sniegto informāciju, viņiem radās uzskatāms priekšstats par Krimas kara norises vietām, karojošo valstu lielumu, to atrašanās vietu un attālumu no tiešās karadarbības arenas.

Turpinot veidot latviešu lasītāju izpratni par pasaules politisko sadalījumu un valstīm, Šulcs izdeva "Latviešu Avižu" pielikumā vēl citas kartes. 1855.gadā nāca klajā Āzijas, Krimas un Kanaānas kartes. "Latviešu Avižu" redaktora veiktajam, izdodot un izplatot kartes, kā arī skaidrojot to praktisko pielietojumu, lasot laikrakstā publicētās ziņas, bija svarīga nozīme latviešu tautas pamatizglītības veidošanā, jo pirmo reizi ar kartēm sastapās tik plaša latviešu auditorija.

"Latviešu Avīzes" sniedza arī informāciju par notiekošo Kurzēmē un Vidzēmē. Tās vēstīja par angļu un franču uzbrukumiem

piekraste. Laikraksta publicētās ziņas par kara norisēm Vidzemē un Kurzemē bija aptuveni divas nedēļas vecas. "Latviešu Avīzes" sniegtā informācija attēloja arī stāvokli Jelgavā un tās apkārtnē, vēstot, ka pilsēta, tās ielas un tuvākie lielceļi ir pārpildīti ar karaspēku, vezumiem, lielgabaliem. Laikraksts publicēja arī ziņas par jaunu holēras uzliesmojumu 1854.gada augustā un septembrī un pieaugošo dārdzību. "Latviešu Avīzes" tika ievietoti cāra oficiālie vēstījumi, paziņojumi par jaunu rekrūšu iesaukšanu, aicinājumi pieteikties brīvprātīgajos, vietējo varas iestāžu rīkojumi, piemēram, par kustības uz lielceļiem noteikumiem. 1854.gadā "Latviešu Avīzes" publicēja brīdinājumu, ka darbu sākušo karatiesu kompetence ir nāves sodu piespriešana ikvienam, kurš "ar nepaklausību, dumpi, aplam valodu jeb mūsu ienaidniekiem kādu palīgu pasniegdams pret mūsu valdīšanu apgrekojās".¹³⁶

"Latviešu Avīzes" puda Krievijas patriotismu. Tās atgādina laasītājiem, ka viņi ir Krievijas pavalstnieki un viņu pienākums ir aizsargāt šo valsti un tās caru. Šulcs mudināja latviešus pētīt kartes un nešaubīties par Krievijas uzvaru, jo tajās redzams, "cik daudz lielāka mūsu mīļa Krievu zeme par tām ienaidnieku zemēm".¹³⁷ Šulcs puda arī prieku par tiem latviešiem, kuri devās karot par Krievzemi, ķeizaru un kristīgo ticību.¹³⁸

Latviešiem pirmo reizi preses izdevumā sastopoties ar tik plašu informācijas plūsmu par kara notikumiem, radās ne tikai interese par tiem, bet arī gluži preteja reakcija - šaubas par "Latviešu Avīzes" publicēto ziņu ticamību. Tās vēl pastiprinājās, ja laikraksta sniegtā informācija bija atšķirīga no tautā izplatītajam baumam. Latviešu lielo uzticēšanos tam noteica viņu agrākā dzīves pieredze. Ilgus gadus tieši baumas bija viens no

nozīmīgākajiem ziņu avotiem par pasaulē notiekošo.

Lai kļiedētu šaubas par laikraksta publicēto ziņu patiesumu, Šulcs paskaidroja, ka "ikkatra kara ziņa mūsu avīzēs ir izņemta no Peterburgas, Rīgas, Jelgavas jeb Berlīnes prūšu ķēniņa vācu avīzēm. Ja šos galveniekus negrib ticēt, bet kādam patiktu kaut kāda pasaules staigūļa jeb bābu pļāpāšanu vairāk ticēt, - tad neko darīt! tad lai nelasa tās kara ziņas un lai paliek muļķis un pārgudrais..."¹³⁹

Laikraksta kā droša informatora nozīme pastiprinājās, Krimas karam skarot Baltiju. 1854.gadā Baltijas jūrā izvietojās angļu un franču eskadra. Tas piespieda Krievijas valdību turēt lielu armiju piekrastes apsardzībai. Kurzeme un Vidzeme kļuva par tiešās karadarbības iespējamo teritoriju. To apstiprināja arī angļu un franču nelielie uzbrukumi ostām un zvejnieku laivu iznīcināšana Baltijas jūras piekrastē. Šāda situācija vietējos iedzīvotājos radīja saspringumu un neziņu par nākotni. "Latviešu Avīzēs" sniegtajai informācijai un notikumu skaidrojumiem nācās veikt kaut kādu mēru stabilizatora lomu, kā arī izklidināt dažādas baumas. Mācītājs G. Braše "Latviešu Avīzēs" atzīmeja, ka kara laikā parasti rodas dažādas briesmīgas valodas pateicoties bailēm un dažu cilvēku "melu lustei".¹⁴⁰ Piemēram, satraukumu izraisīja Jelgavā novietotā Krievijas karaspēka daļa, kas sastāvēja apmēram no 600 bašķīriem. Jau viņu ārējais izskats vien bija iemesls kartejam baumu vilnim. "Latviešu Avīzēs" tika publicēts izsmelošs skaidrojums par šo tautu, par tās dzimteni un dzīves veidu. Šulcs vēl piebilda: "Citādi tie ir cilvēki it kā citi cilvēku bērni. Tādēļ nieki un blēņas, ko ļaudis par bašķīriem pļāpa un aplam melš."¹⁴¹

Laikraksta publicētās informācijas nozīmīgumu latviešu dzīvē saspringtos politiskos apstākļos raksturoja arī J. Neikens. Viņš

atzina, ka 1812.gadā Vidzemē zemnieki dzīvojuši pastāvīgās bailēs no ienaidnieka uzbrukuma. Pat kāda zirgu zagļa izplatīto baumu iespaidā mukuši mežā, kad franču karaspēks vēl nebija sasniedzis Jelgavu. Savukārt Krimas kara laikā, lai gan tālumā varēja sadzirdēt ienaidnieka lielgabalu dārdus, bailu sajūta bija mazāka. Jo drošību radīja laikrakstā sniegtā pareizā informācija par kara norisēm un kartes, kas attēloja kauju vietas.¹⁴²

1856.gadā, tuvojoties Krimas kara beigām, tradicionālo rubrikas nosaukumu "Kara ziņas" nomainīja jauns virsraksts "Kara un miera ziņas". Šī informatīvā materiāla kopas vēstīja par starpvalstu sarunām, Parīzes miera konferenci, līguma parakstīšanu. "Latviešu Avīzes" publicēja arī pašu miera līguma tekstu.

Šulca veidotie Krimas kara gaitas pārskati nereti neaprobežojās tikai ar pašu notikumu parstāstu, bet arī skāra starptautiskās attiecības plašākā mērogā, raksturojot valstu valsts politiku un diplomātiju, kā arī Eiropas monarhus.

"Latviešu Avīzes" publicētās ziņu kopas tika rakstītas speciāli latviešu lasītājam, ņemot vērā viņa izglītības un līdzsinejās informētības līmeni. Tādēļ tās bija vienkāršas gan valodā, gan saturā. Literatūrvesturnieks J.Ligotnis Šulca politiskos pārskatus nodeveja par tautas pirmo ārpolitikas gaiļa sēci.¹⁴³

"Latviešu Avīžu" redaktora veikums šajā laika periodā bija latviešu avīžniecības darbības ievirzīšana jaunā gultnē. Ja gadsimta pirmajā pusē latviešu prese pārsvarā pildīja izglītojošo un reliģiski audzinošo funkciju un sniedza visai ierobežotu ziņu klāstu, tad 50.gados arvien lielāku nozīmi ieguva tieši informatīvā funkcija. Nepilnu triju gadu laikā, "Latviešu Avīzēm" regulāri publicējot ziņas par starptautiskajiem jautājumiem, laikraksta lasītājiem veidojās pirmās iemaņas iedziļināties ārpolitiskajās norisēs, pieradums

un iekšēja nepieciešamība sekot notiekošajam pasaule. Šie procesi jau iezīmēja latviešu atbrīvošanos no dzimtbūšanas laika radītās noslēgtības un savrupības jaunu pakāpi, kuru raksturoja informatīvo saišu ar pasauli veidošanās.

Preses lomas pieaugumu apliecina arī "Latviešu Avižu" abonētu skaita spējā palielināšanās.

"Latviešu Avižu" panākumu pamatā bija Šulca milzīgais darbs gan satura veidošanā, gan laikraksta izdošanas materiālo priekšnoteikumu nodrošināšanā. Redaktors pats apkopoja ziņu materiālus un rakstīja informatīvos apskatus. Raksturojot savu darbu to tapšana, Šulcs atzinās, ka viņam pēc darba savā draudzē "lielas un mazas vācu avīzes jālasa pa nakti gulēt, tad kā rītkurim, kā sieviņai griķi, kad grib taisīt labus griķu putraimus, smalki jāsiņķ visas ienaidnieku un draugu ziņas, jo vācu avīzes stāsta šis tā, tas tā, ka dūls var palikt, ja visu uz vārdu gribētu ticēt."¹⁴⁴

Šulcam nācās risināt arī "Latviešu Avižu" iespiešanas problēmas. Kara laikā, pieaugot dzīves dārdzībai, palielinājās arī drukāšanas izmaksas. Tas apdraudēja "Latviešu Avižu" izdošanu. 1855.gadā laikrakstam ļāva izdzīvot Kurzemes lauku kopšanas biedrības pabalsts 600 rbļ. apmērā.

Nākošie nopietnie draudi "Latviešu Avižu" izdošanai radās 1856.gada aprīlī, kad bankrotēja Hofmaņa un Johansona tipogrāfija. Palīdzību laikrakstam arī šoreiz sniedza Kurzemes Lauku kopšanas biedrība un Latviešu draugu biedrība. "Latviešu Avižu" iespiešanu no jauna uzņemas J.Stefenhāgena un dēla tipogrāfija. Šulca prasme pārvarēt "Latviešu Avižu" pastāvēšanas apdraudošos apstākļus vēlreiz apliecina viņa laikraksta vadītāja lietpratīgumu.

10. LATVIEŠU LĪDZDALĪBA VĀCBALTU MĀCĪTĀJU VEIDOTAJOS LAIKRAKSTOS

Latviešu autoru sacerējumi redakcijai iesūtīto vēstūļu veidā

jau tika publicēti "Latviešu Avīžu" iznākšanas sākumā. Tomēr par pirmo latviešu tautības laikrakstu patstāvīgo līdzstrādnieku parasti uzskata Lielezeres skrīveri Matisu Vitiņu.¹⁴⁵ Viņa pirmie vēstījumi, kuros tika pausta atzīnība latviešu laikrakstam, tika publicēti 1823.gadā. Turpmākajos gados Vitiņa sadarbība ar presi versās plašumā. Viņš sūtīja korespondences par svarīgākajiem notikumiem savā novadā, kā arī literāros sacerējumus. 20.gados Vitiņa publikācijās jaušama nedrošība, viņš lūdz laikraksta redaktoru labot kļūdas un, ja nepieciešams, veikt pārveidojumus iesūtītajos darbos.¹⁴⁶ Literatūrvēsturnieks A.Birkerts, apkopojot Vitiņa publikācijās paustās atziņas - dievbijību, kungu un ķeizara cildināšanu, didaktiku, brīvlaišanas slavinājumu, esošo apstākļu idealizāciju un tēvzemes mīlestību, norādīja, ka tas liela mērā sakrīt ar mācītāju sludinātajām idejām. Birkerts šo atziņu kopumu apzīmēja ar jēdzienu "patriarhālais nacionālisms".¹⁴⁷ Tomēr Vitiņa avīžnieciskā darbība apliecina latviešu garīgas dzīves rosināšanu jaunu formu rašanās - gatavību publiski analizēt esošo stāvokli, lai gan vēl trūkstot patstāvībai spriedumos, un dalīties savās domās ar citiem. 20.gados "Latviešu Avīzes" publicēja latviešu autoru Nerdzīga Indriķa un Kārļa Kraukliņa jeb Kurzemes dēla dzejoļus, taču šo sacerējumu saturam nav sabiedriski aktuāla skanējuma.

20.gadu beigās latviešu autoru sacerējumi jau regulārāk parādījās presē. 30.gadu sākumā "Latviešu Avīzes" sāka publicēt Biržu skrīveris Ansis Līventāls, Cīravas-Dzērves skolotājs Andrejs Bergmanis, Dundagas mācītāja kučieris Ernests Dinsbergs. Lai gan garīdznieki kopumā atbalstīja latviešu autoru centienus, tomēr atsevišķos gadījumos viņu izteiktās atziņas vērtēja ar īstu savas kārtas augstprātību. Piemēram, to apliecina "Latviešu Avīžu" redaktora V.Pantēniusa attieksme pret Dinsberga mēģinājumu aizstāvēt

mācītāja Rodes "Jauno sprediķu grāmatu" pret laikraksta pausto kritiku. Redaktors publicēja Dinsberga rakstu, tam parindes pievienojot indīgi izzobojošas piezīmes par jaunā autora spriedumiem. Noslēgumā Pantēniuss gan aicināja lasītājus iepazīties ar Rodes grāmatu un izšķirt pašiem, "kuram taisnība vai Ernestam Dinsbergim, ko Dundaga būšot par skolmeistaru iecelt, vai manim, ko Jelgavā par rīta mācītāju iecēluši".¹⁴⁹

Ciešāka un ražīgāka izveidojās "Tā Latviešu Laužu Drauga" redaktora H. Treija sadarbība ar latviešu autoriem. Tās pamatā bija draudzīgie personiskie kontakti. Treijs mudināja talantīgos latviešus darboties literatūrā un avīžniecībā, palīdzēja ar padomiem, vērtēja viņu sacerējumus, tā sekmējot latviešu autoru literāro izaugsmi. Treija vadītajā laikrakstā publicējās visi sava laika pazīstamākie latviešu literāti - A. Leitans, E. Dinsbergs, A. Līventalis, J. Rūgens, P. Ulpe, K. Kaktiņš un citi. "Tajā Latviešu Laužu Draugā" tika ievietoti viņu sacerējumi dažādos literatūras veidos - prozā, tulkojumos, populārzinātnē, reliģiskos sacerējumos u.c. Taču šajās nozarēs latviešu literāti palika tālu aiz vācu autoru varējuma. To noteica viņu profesionalitātes, zināšanu līmenis, un nepieciešamība iekļauties vācu veidotās latviešu kultūras dzīves ietvaros.

Tomēr vienā literatūras veidā - dzejā - 30. gadu otrajā pusē un 40. gados latviešu literāti sasniedza vērā liekamu saturisko dziļumu. Tieši dzejā no visas latviešu autoru sacerētās iespēstās literatūras kļuva par spilgtāko viņu izpausmes formu un pašapliecinājuma veidu, kā arī par sabiedrības noskaņojuma atspulgu. Acīmredzot, pateicoties Treija labvēlīgajai attieksmei pret latviešu autoru darbiem "Tajā Latviešu Draugā" tika publicēti visi

sava laika ievērojamākie latviešu dzejas sacerējumi, kuros izskanēja pirmās, kaut arī vēl stipri fragmentāras, latviešu nacionālās un sociālās emancipācijas un latviskās pašapziņas mošanās atziņas. Ar laikrakstā ievietotās dzejas starpniecību līdz plašakai publikai aizskanēja vairāki laikmetīgi spriedumi par latviešu tautas nākotnes izredzēm, ko loloja sava laika latviešu sabiedrības domājošākie, izglītotākie un talredzīgākie prāti. Latviešu literātu dzejā atspoguļojās viņu uzskatu idejiskās vadlīnijas:

1) latvieša nacionālās pašapziņas apjēgsme

A. Leitāns "Savas tautas smadētājs un skolas bērns" "E s l a t v i e t s e s m u, -
palieku
Pie savas tautas; - prātīgi
Nelūkos manu cepuri."¹⁵⁰

2) kapitalistiskās sabiedrības struktūras un latviešu vietās tajā izpratnes sākums

A. Līventalis "Bites" "Cilvēki mēs visi esam,
Katrs savu dienas darbu nesam,
Keizars, lieliskungs, kalps jeb
saimnieks, 15
Zaldāts, mācītājs jeb amatnieks!"

A. Leitāns "Savas tautas smadētājs un skolas bērns" "Ne vāciets vien var godā tikt,
Nei latviets zemnieks vien palik
Ir katrā tautā cienīgi,
Un katrā arī zemnieki."¹⁵²

3) pašreizējā latviešu tautas stāvokļa kritisks vērtējums

J. Rūgens "Latviešu draugu dziesma" "Vēl tagad mūsu tauta
Tā kā iekš kreslas sēd,
Vēl laikiem vaļa ļauta,
Kas viņas godu ēd."¹⁵³

4) latviešu tautas rūtās, netaisnās vēsturiskās pagātnes konstatējums

A.Liventāls "Domas jaunā baznīcas
gadā 1835"

"Vergu būšana nu krite
Veci tumši latvieši,
Un ar mocībām tos site
Seši gadu simteņi."¹⁵⁴

5) dzimtbūšanas atcelšanas dotā tiesiski brīva cilvēka apziņa

J.Ruģens "Latviešu draugu
dziesma"

"Pēc mīēas brīvi, - augsta rota!
Caur ko mums laime ar var zelt;
No Aleksandra viņa dota,
Kas sācis mūsu tautu celt..."¹⁵⁵

6) Latviešu tautas nākotnes izredžu skatījums

J.Ruģens "Latviešu draugu
dziesma"

"Kad atnāks latviešiem tie laiki,
Ko citas tautas tagad redz?
Kad aizies tumsība kā tvaiki,
Kas ļaužu acis cieti sedz?"¹⁵⁶

J.Ruģens "Latviešu draugu
dziesma"

"Tie laiki vēl ir tālu,
Kas tautu uzcelt var;
Vēl maz ir tādu brāļu,
Kas viņai labu dar!
Vai nesāks vienreiz beigties
Tā tumša gara nakts? -
Kad sāks pie gaismas steigties
Ikkatrs tumšais kakts?"¹⁵⁷

7) latviešu pašiniciatīvas nepieciešamība savas tautas likteņa veidošanā

J.Ruģens "Latviešu draugu
dziesma"

"Tāpēc esi latviets dzimis,
Ka būs dzīvot tautas dēļ;
Labāk tas būs pirtī grimis,
Kam nav savas tautas žēl."¹⁵⁸

8) kristietības un Dieva un tās sociālās vērtības izpratne

J.Ruģens "Latviešu draugu
dziesma"

"Mums Martiņš Lutērs Dieva vārdus
Ir šķīstus skaidrus mācījis;
Lai turam tos par visu dārgus,
Ka viņš mums to ir radījis;

Tad garā brīvi paliksim
Un ticība ar pieaugsim."159

J.Rugens "Ar kādām domām
Jānis Guss"

"Kas Dievam tic, tas stāv kā
klints iekš jūras, 16
Ko nepieņāž nekādas nikhas vētras..

9) alkoholisma kā tautai postošas sociālas parādības apjēgsme

J.Rugens "Satības draugu
dziesma"

"Kad latvietis uz tām domām nāks,
Ka brandavīnu viņš atmet sāks,
Kas viņam bedri racis?"161

J.Rugens "Satības draugu
dziesma"

"Kad mums zudīs glāzes tvaiki,
Apakš kā ikdienas vaidam..."162

10) latvieša - Krievijas pavalstnieka pienākuma apzināšanās

J.Rugena "Rekrūšu dziesma"

"Būs kara jāiet, iešu ar'
Un trišu zobini,
Tad redzēs gan ko latviet's dar',
Viņš stāv, līdz asintm!"163

"Tajā Latviešu Draugā" publicētajā latviešu autoru dzejā parādījās jau pirmās publicistiskas literatūras iezīmes, jo tā skāra pašus vitalākos latviešu tautas pastāvēšanas jautājumus. Dzejas, būdama tās sacerētāju domu un emociju plūsma, atainoja latviešu sabiedrībā esošās noskaņas, attieksmes un arī meklējums tautas turpmākai attīstībai pilnvērtības virzienā no esošās ne-labvēlīgas sociālās un ekonomiskās situācijas. "Tas Latviešu Draugs", būdams regulārs nedēļas izdevums, veicināja latviešu autoru uzskatu sasaukšanos, viedokļu apmaiņu, kā arī apliecināja jau zināmā mērā vienotas sabiedriskās domas pulsāciju latviešu literārajās un tām tuvajās aprindās, kas veļējas drīzu tautas progresu.

Pēc "Tā Latviešu Drauga" slēgšanas nozīmīgākie latviešu autoru sacerējumi tika publicēti "Latviešu Avīzes". Dinsberga dzejā jau visai spēcīgi izskanēja gatavība patstāvīgi veidot savas

tautas literatūru un kultūru. Viņš strikti nodalīja vācu un latviešu devumu tautas kultūras un literatūras veidošanā. Dinsbergs savā dzejā jautāja: "Bet, brāļi, sakiet, vai mūžīgi mēs

Tik nepraši bērniņi busim,

Ka svešiem vien apkopt mūs vajadzēs?

Vai kādreiz tik gudri nekļūsim,

Ka varēsim kalpot cits citam labprātāk?"¹⁶⁴

Viņš secināja, ka jau tagad daudzu latviešu izglītības līmenis ļauj strādāt tautas brāļu izglītības labā, un daļa to jau arī dara. Apliecinājums šim spriedumam ir arī latviešu autoru līdzdalības pieaugums laikrakstu veidošanā. Zīmīgs bija 1842.gads, kad "Latviešu Avīzēm" rakstus bija iesūtījuši tikai 9 mācītāji un jau 14 latviešu literāti. Pirmo reizi šī laikraksta līdzstrādnieku skaitliskā proporcija izveidojās par labu latviešiem.

Redaktors Pantēniuss, to novērtējot no garīdzniecības viedokļa, uzsvēra, ka "tā atziņas sēkla nu sāk nevien dīgt, bet arī augļus nest ko vācieši uz latviešu tautu ir izkaisījuši, un varam cerēt, kad latviešu tautas vidū gaisma sāk aust, ko šī gaisma vairāk gaišuma dos nekā, kad tā gaisma nāce tikvien no ārēnes. Tā istaba bus gaišāka, kur svece spīd pašā istabas vidū, nekā tā istaba, kur gaišums tai nāk caur kādu sveci, kas ārpus nama spīd."¹⁶⁵ Latviešu avīžnieciskā aktivitāte kļuva daudz plašāka 50.gados, kad "Latviešu Avīzes" publicēja jau ap 30 latviešu tautības autorus.

11. LATVIEŠU LASĪTĀJU VIEDOKLIS PAR VĀCU MĀCĪTĀJU VEIDOTĀJIEM LAIKRAKSTIEM UN TO IZPLATĪBA

19.gs. 20.gados latviešu lasītāju vidū pastāvēja atšķirīgi preses vērtējumi. Daļa latviešu valdīja neuzticība pret "Latviešu Avīzēm". Laikraksta veidotājiem vairākkārt nācās kļūst

lasītāju šaubas, skaidrojot, ka "Latviešu Avižu" mērķis ir tautas izglītošana. 1822.gadā kandavniekos Krebsbergā un Miķelī Nukke izraisīja sašutumu publicētais asprātības uzdevums par diviem cukganiem, kuri, atdodot viens otram pa cukai, varētu iegūt vienādu mājdzīvnieku skaitu vai arī pirmajam^{te} butu divreiz vairāk nekā otrajam.¹⁶⁶ Kandavnieki uzskatīja, ka avīzes veidotāji vēlas lasītājus izjokot.¹⁶⁷ Watsons, protams, noraidīja šo Krebsberga un Nukkes apgalvojumu, ka arī publicēja citas vēstules, kurās izteikts pretejs viedoklis un atbalsts laikrakstam. Tas liecināja, ka lasītāji "Latviešu Avīzes" uzskatīja ne tikai par sev derīgu un izglītojošu lasāmvielu, bet arī par līdzekli, lai gut plašākas biedrošanās iespējas savas tautas vidū. Vidzemnieki laikrakstu vērtēja, kā saziņas līdzekli ar tautiešiem Kurzemē. Viņi redakcijai vēstīja: "Līdz šim Kurzemē un Vidzeme bija tā kā atšķirtas; mēs no jums daudz nedzirdejām, jūs maz no mums zinājāt, ka tomēr Kurzeme un Vidzeme ir turama par mēsām; vienas cilts un vienas tautas bērni esam, vienus un to pašu valodu runājam..."¹⁶⁸ Latviešu izpratnē par "Latviešu Avižu" būtību būt plašas sabiedrības komunikatīvo saišu veidotājam norādīja lasītājs Miķelis Aumanis. Viņš rakstīja: "Caur viņām mēs dabūjam ik nedēļas zināt, kas mūsu tēva zemē notiek un kā Kurzemes brāļiem klājas. Caur viņām mēs to tagad priekš visas Kurzemes varam zināmu darīt, ko mēs līdz šim tikai varējām baznīcā likt pasludināt. Caur viņām mēs varam viens otram padomus zināmus darīt, ar kuriem mēs nevaram kopā saieties."¹⁶⁹

Tiek lēsts, ka "Latviešu Avižu" sākotnējā tirāža bija ap 200 eksemplāriem. Daļu no abonentiem veidoja vietējās pārvaldes iestādes. Sākot no 1823.gada, "Latviešu Avīzes" bija obligāti jāpasūta visām Kurzemes pagastu tiesām, bet pilskungu un apri-

ka tiesas tas saņēma par velti.¹⁷⁰

20.gados latviešu vidū valdošo attieksmi pret "Latviešu Avīžu" abonēšanu un lasīšanu ir apkopojis K.Šulcs teļojumā "Sarunāšanās par latviešu avīzēm Lejas kroga". Tajā viņš minēja gan latviešu aatturības pret laikrakstu iemeslus, gan arī pierādīja to nepamatotību.

Latviešu kritiskās attieksmes pret "Latviešu Avīzēm" un to neabonēšanas iemesli:

- 1) avīzes raksta visādus melus un niekus;
- 2) Vatsona apgalvojumi, ka viņš ir "visas zemes skolmeistars";
- 3) latvieši vāji prot lasīt un viņiem trūkst laika avīzei;
- 4) laikraksti ir domāti tikai kungiem, jo smagais fiziskais darbs zemniekus nogurdina tik stipri, ka nav spēka palasīt avīzi;
- 5) kungu gudrība zemniekiem nav vajadzīga;

Šo iemeslu pastāvēšanas atspēkojums:

- 1) avīzes ievietoti derīgi padomi lopu ērstešanā un lauksaimniecībā, kā arī citas vērtīgas un jaukas ziņas;
- 2) Vatsons nav vienīgais "Latviešu Avīžu" veidotājs, šajā darbā piedalās daudzi cīentjami mācītāji, ārsti un muižnieki;
- 3) zemnieki pārāk daudz laika pavada nelietderīgi krogos;
- 4) nogurdinošs ir ne tikai fiziskais, bet arī garīgais darbs, ko strādā izglītoti cilvēki, kuri tomēr lasa laikrakstus;
- 5) "Latviešu Avīzes" mācītāji raksta speciāli zemniekiem un tajās ir tikai tas, kas viņiem "labi der";

6) mācītāji "Latviešu Avīzes"
izdod tādēļ, lai gūtu sev
peļņu;

7) avīzes ir pārāk dārgas
(2,5 rbļ. gadā kopā ar pas-
ta izdevumiem);

6) mācītāji raksta par velti,
un paši arī maksā "Latvie-
šu Avīžu" abonēšanas maksu,
izdevēja Stefenhagens no šī
laikraksta negūst peļņu;

7) zemnieki krogā notēra lie-
lākas naudas summas, piemē-
ram, Šulca stāsta varonis
Budeļa Ansis - lielākais
avižu lasīšanas pretinieks
aizpērn nodzēra 47 rbļ.
5 kap., pērn 32 rbļ., citi
kroga apmeklētāji nodzēra no
5 līdz 23 rbļ., tātad "mū-
su zemēs tiešām it neviens
kalpa vīrs, vīrs, vai ban-
denieks tāds nebūs, kas avi-
zes tiesu dubulti un trīs
kārtīgi nesadzēra krogos".¹⁷¹

Šulcs, uzsverot, ka galvenais avižu nelasīšanas iemesls ir latvie-
šu pašu kūtums, secināja: "Agrāki gan arī neredzēsīm daudz avižu
cienītājus, kamēr pasaule gudrāka paliks, un šī zemnieku cilts
būs izmirusi, kas vēl vergu laikā dzimusi, kas parlieku jau
iedzērusies un priekš gramatu būšanas, tā sakot, samaitāta."¹⁷²

Ne visos Latvijas novados bija arī informācija par "Latviešu Avi-
žu" iznākšanu. Ansis Leitāns vēlāk atcerējās: "Ko tad toreiz zi-
ņājam no avīžem mūsu kaktā, kur nekāda ziņa nebija par to, ka
jau no 1822.gada Jelgavā Latv. avīzes tika izdptas."¹⁷³

Plašāks latviešu laikrakstu lasītāju loks sāka veidoties,

nakot klajā 1832.gadā "Tam Latviešu ļaužu Draugam". Jau aprīlī avīze "Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Estland" savā Baltijas provinču hronikā vēstīja, ka Treija jaunais laikraksts iznāk tukstots eksemplāru tirāžā. Vācu avīze arī norādīja, ka tas nav neticami, jo latviešu, kuriem šis izdevums domāts, ir 700 000. "Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Estland" vēl piezīmeja, ka novadam ir tas gods būt par pirmo provinci Krievijā, kurā tiek izdoti zemniekiem domāti laikraksti un arī ir gūti labi panākumi.¹⁷⁴ Izdodot "To Latviešu ļaužu Draugu", Treijs rēķinājās ar latviešu lasītāju auditorijas spēju uztvert laikraksta saturu. Pirmajos gados avīzi iespieda ar palielām burtnēm, kas tekstu padarīja pārskatāmāku un vieglāk lasāmu. Raksti tika veidoti vienkāršos un diezgan īsos teikumos. Treijs ņēma vērā to, ka latviešu vairums nav pieraduši daudz lasīt, kā arī vēl nav izveidojušas labas lasīšanas iemaņas. Lai gan statistikas dati par lasītprasmi bija samērā augsti,¹⁷⁵ tomēr toreizējā skola un mājasmācība vēl neieaudzināja prasmi lasīt ar izpratni, tā bija vairāk tīri mehāniska darbība. E.Dinsbergs par saviem skolas gadiem 20.gadu otrajā pusē rakstīja: "Nezinu teikt vai jēl no desmits bērniem viens mācēja lasīt, un no simtiem viens, kas prata skaidri un saprātīgi lasīt. Daudzi tikai lasīja, maz zinādami, ko tie lasa."¹⁷⁶ Veidojot "To Latviešu ļaužu Draugu" saturu, Treijs cerēja paplašināt lasītāju loku tieši no tās tautas daļas, kurai līdz šim "Latviešu Avīžu" lasīšana šķita pārāk grūta un izlasītais nesaprotams.

Treijs jaunus lasītājus pulcināja arī ar lēto cenu. Jelgavas laikraksts tomēr visiem nebija pa kabatām. Cenas nozīmīgumu raksturoja arī A.Leitana atmiņu stāstījums par "Tā Latviešu

Ļaužu Drauga" iznākšanas sākumu: "...šās avīzes maksāšot tikai vienu rubli par gadu. Ak, tavu prieku ziņu priekš manis! "Latviešu Avīzes" gan jau biju redzējis, bet tas jau rīdziniekiem maksāja 3 rubļus,¹⁷⁷ un tas nespeju tūlīt. Bet arī to pašu vienu rubli jau nevarēju nekur sadabūt, un tādēļ sametāties kopā 4, .. un katrs maksājam kvartu ar to norunu, ka katris vienu numuru paturēsim par savu īpašumu tad, kad visi to būs lasījuši, tā ka ik ceturtais numurs bij mans."¹⁷⁸ 20. - 30.gados laikrakstu iegāde tiešām daudziem lasītājiem vēl nebija pa kabatai, arī R.Dinsbergam, kurš strādāja par mācītāja kučieri un sulaini, un gadā saņēma 10 rbļ. lielu algu.¹⁷⁹ 19.gs. pirmajā pusē un arī vēlāk plaši izplatīta bija avīžu kolektīva abonēšana. Vienu laikraksta eksemplāru kopā mēdza pasūtīt pat 10 interesenti, kuri bija vienas zemnieku saimes locekļi vai arī vairāku māju iedzīvotāji. Tātad faktiski latviešu avīžu lasītāju skaits bija daudzārt lielāks nekā abonentu. Veicot aptuvenus aprēķinus, jāsecina, ka ar vienu šī laikraksta eksemplāru varēja iepazīties pat ap 100 cilvēku.¹⁸⁰

Parasti lauku lasītāji laikrakstu saņēma ar vietojo mācītāju starpniecību. Aprakstot "Latviešu Avīžu" nogādi abonentiem 50.gados, Durbes mācītājs J.Katerfelds norādīja, ka viņam bija īpaša soma, kurā tika ievietoti visi 60 saņemtie laikraksta eksemplāri, un burtnīca ar atzīmēm par izsniegtajiem numuriem. Katerfelds arī piezīmēja, ka tuvākajās mājās dzīvojošie abonenti avīzes izņēma parasti katru nedēļu, bet tālumnieki dažkārt tikai ik pēc četrām nedēļām.¹⁸¹

30.gadu otrajā pusē "To Latviešu Ļaužu Draugu" un grāmatu sēriju "Dieva vārdu mīlotājiem" kopā aboneja 150 - 200 lasītāji.¹⁸² Domājams, ka katra izdevuma atsevišķa tiraža bija lielāka.

Aptuveni trešdaļu no kopejā abonentu skaita veidoja vācieši. Mācītājiem par "Dieva vardu mīļotāju" un "Tā Latviešu Laužu Drauga" lasītājiem lika kļūt interese par tur publicēto garīdznieku sprediķiem, kā arī vēlēšanās zināt par citās draudzes notiekošo. Treiņa abi izdevumi bija izplatīti arī izglītotākajās un turīgākajās latviešu aprindās. Lielākas lasītāju grupas veidoja saimnieki, muižu parvaldnieki, skolotāji.

"Dieva vardu mīļotājus" un "Tā Latviešu Laužu Draugu" abonentu vidū bija arī to dzimtu pārstāvji, no kurām nāca pazīstami 19.gs. otrās puses latviešu sabiedriskie un kultūras darbinieki. Šos izdevumus aboneja "Latviešu Avižu" redaktora 70.gados un mācītāja Jāņa Vilhelma Zakranoviča tēvs Mīšas muižas vāgars Juris Zakranovičs, jaunlatviešu Jura, Heinriha, Pētera Alunānu tēvs Jaunkalsnavas muižas nomnieks Andrievs Alunāns, dzejnieka Eduarda Veidenbauma vectēvs Cēsu dārznieks Kaspars Veidenbaums.¹⁸⁷

Pateicoties K.Kaktiņa aktīvajai darbībai, par Treiņa izdevumu lasītāju centru izveidojās Mazsalaca. Abonentu vidū bija vairāki Kaktiņu dzimtas pārstāvji - jau minētais Kristaps, Tēnis un divi Martiņi. "Dieva vardu mīļotājus" un "Tā Latviešu Laužu Draugu" pasūtīja arī otra pazīstama Mazsalacas dzimta - Dauguli, no kuras nāca literāts K.Daugulis un pirmais latviešu profesionālais grafiķis A.Daugulis, viņi abi bija arī jaunlatviešu "Peterburgas Avižu" līdzstrādnieki.

Arī 40.gados latviešu laikrakstu tirāžas skaitliski nebija lielas. 1846.gadā "Tas Latviešu Draugs" iznāca 400 eksemplāros, no tiem 264 lasītāji aboneja.¹⁸⁴ Savukārt "Latviešu Avižu" tirāža 1843.gadā bija 350 eksemplāri, bet 1847.gadā jau tikai 250.¹⁸⁵

Laikrakstu lasītāji šajā laikā bija tie latvieši, kuri

4. tabula

"Dieva vārdu mīļotāju" un "Tā Latviešu Laužu Drauga" abonentu dzīvesvietas

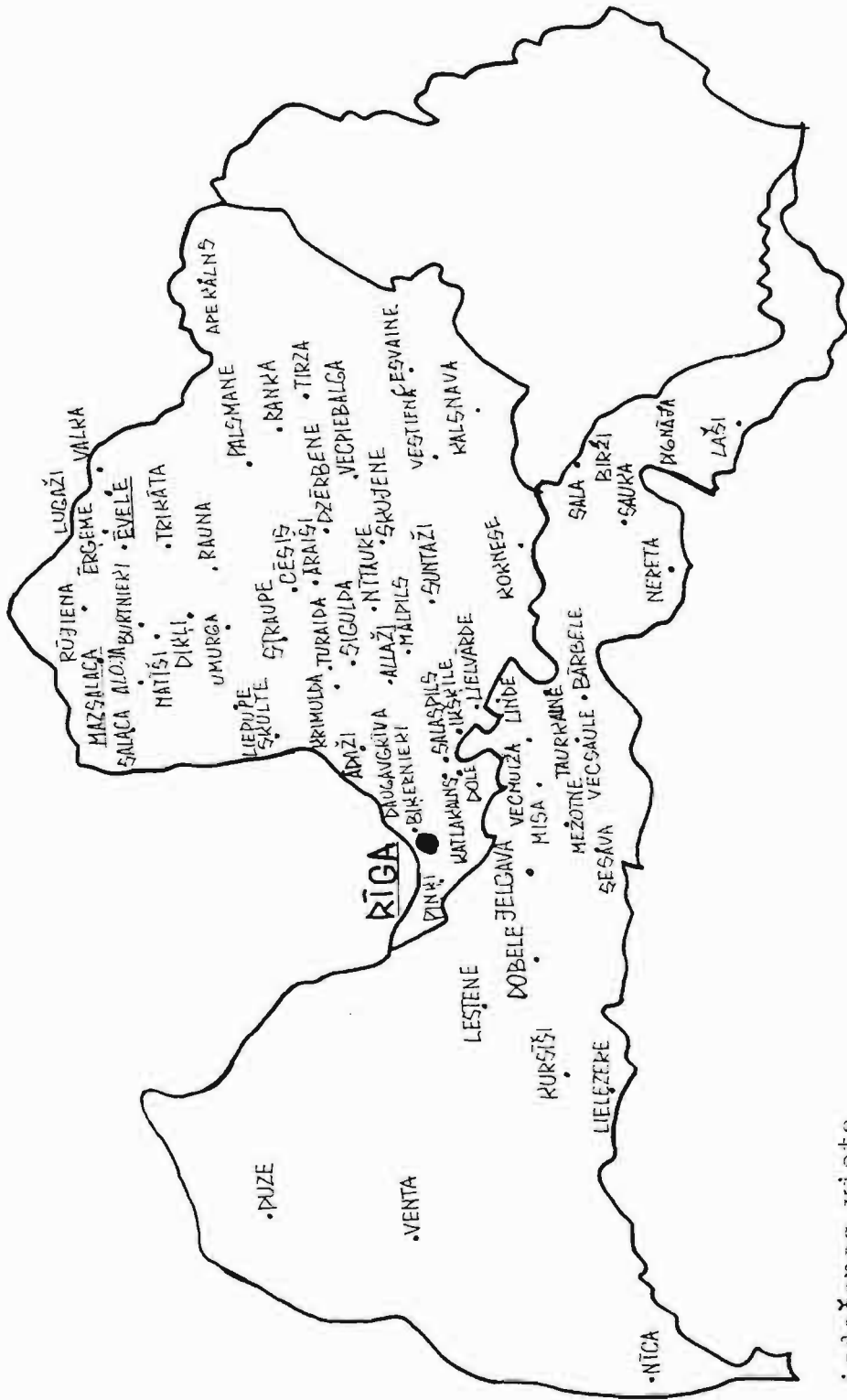
Ģeogrāfiskais reģions	1836		1837		1838	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Vidzeme	162	82,3	134	81,7	123	81,5
Kurzeme	31	15,7	27	16,5	23	15,2
Vitebskas gub.	1	0,5	2	1,2	4	2,6
Peterburga	2	1	1	0,6	1	0,7
Igaunija	1	0,5	-	-	-	-
Kopā	197	100,0	164	100,0	151	100,0

2. tabula

"Dieva vārdu mīļotāju" un "Tā Latviešu Laužu Drauga"
abonentu sociālais sastāvs

Sociālais sastāvs	1836		1837		1838	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Mācītāji	41	20,8	44	26,8	47	31,1
Muižnieki	16	8,1	19	11,6	18	11,9
Saimnieki, muižu, māju rentnieki	34	17,3	27	16,5	24	15,9
Muižu pārvaldnieki, vāgari	16	8,1	10	6,1	5	3,3
Skolas, skolotāji	13	6,7	16	9,8	12	7,9
Pagasti, valstis, pagas- tu amatpersonas	20	10,2	14	8,5	14	9,3
Krodzinieki	5	2,5	5	3	2	1,3
Darznieki	5	2,5	2	1,2	5	3,3
Ligeri	6	3	6	3,7	7	4,6
Pretējie	41	20,8	21	12,8	17	11,3
Kopā	197	100	164	100	151	100

1917. GADĀ LATVIEŠU LAUŽU DRAUGA UN "DIEVA VĀRDU MĪLOTĀJIEM" ABONENTI 1836. GADĀ

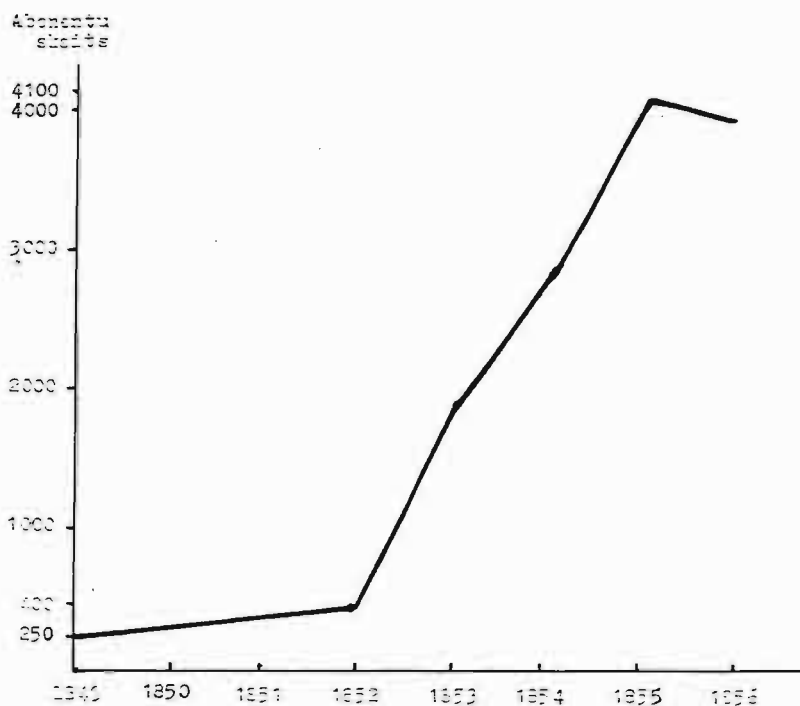

RĪGA - izdošanas vieta

NĪCA - abonentu dzīvesvieta

ĒVELE - vieta, kur dzīvo vairāk nekā 10 abonentu

"Latviešu Avīžu" abonentu skaita izmaiņas
(1849 - 1856)

pec dzimtbušanas atcelšanas bija izdalījušies no kopējās zemniecības masas un sāka apzināties sevi kā individu sabiedrība. Viņu vidū bija turīgi saimnieki, māju, muižu rentnieki, kā arī piederīgie pie citām sociālajām grupām - muižu pārvaldnieki, pagastu amatpersonas, krodzinieki, skolotāji, pilsetnieki u.c. Šie cilvēki veica informatīva līdera funkciju savā apkaimē. Literatūrvesturnieks A. Apinis avīžu lasītājus vērtē kā visas lasītāju publikas kodolu.¹⁸⁶

Laikrakstu lasīšanai bija arī noteikta sociāla prestiža vērtība. Par labu saimnieku jau tika uzskatīts tāds, kuram mājās bez Bībeles, sprediķu un dziesmu grāmatas bija arī "Latviešu Avīzes".¹⁸⁷

Straujāks lasītāju skaita pieaugums sākās 50.gadu sākumā. To noteica latviešu vidū pieaugusi informācijas nepieciešamība kā arī redaktora R. Šulca veikta "Latviešu Avīžu" izdošanas reforma. Lasītāju loka paplašināšanās būtiski sekmeja interese par laikraksta publicētajām politiskajām ziņām Krimas kara laikā. 1855.gadā

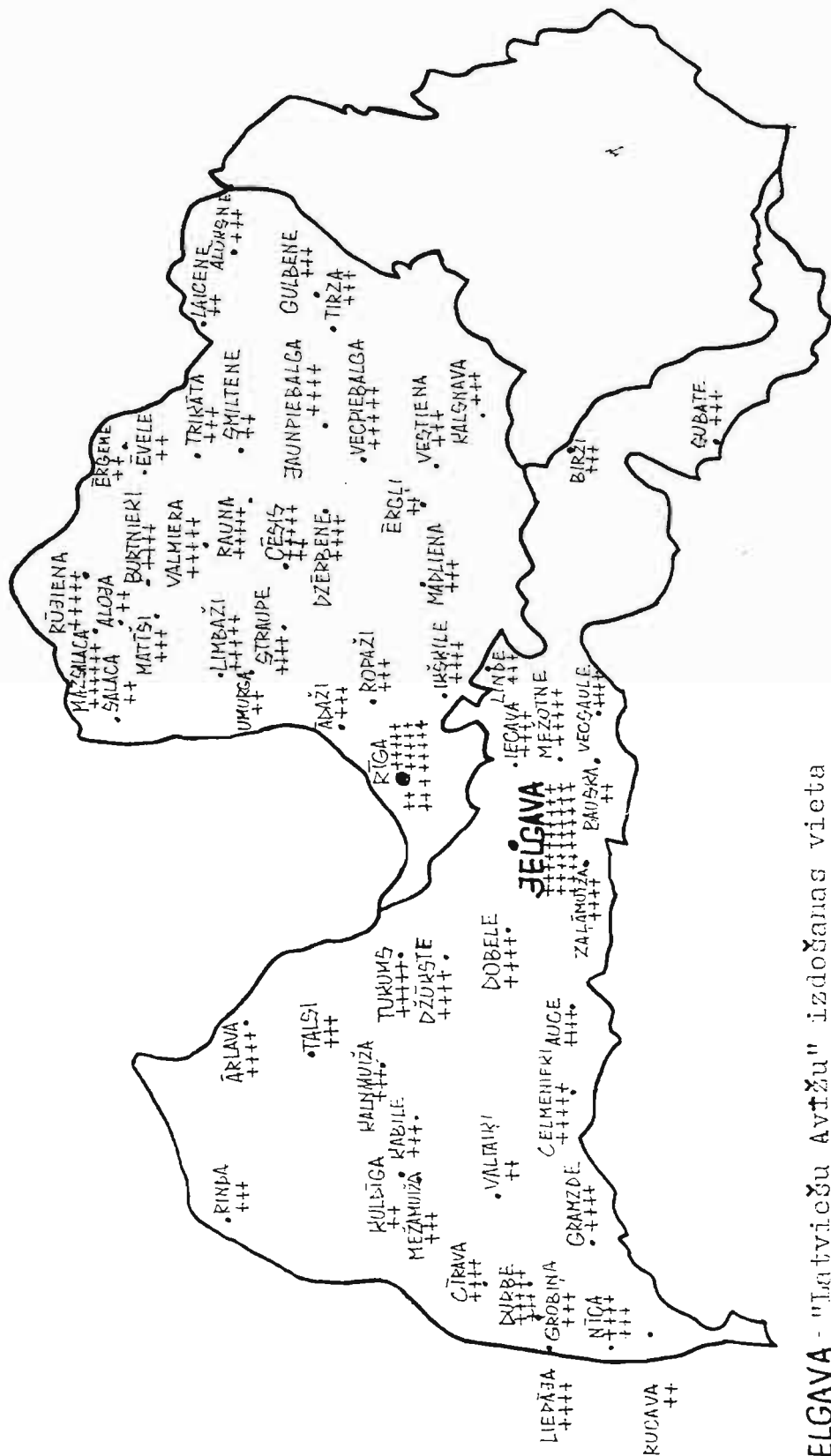
"Latviešu Avižu" Izplatība 1855. un 1856. gadā*

Vieta	1855	1856
KURZEME		
Jelgava	..	300
Durbe	83	63
Nīca	70	69
Dobeles	61	62
Tukums	52	34
Mēlotne	48	32
Celmenieki	47	38
Dzūkste	44	35
Grenzde	42	29
Auce	38	32
Zaļamuiža	38	41
Cirava	36	36
Subate	31	31
Arīlava	35	40
Vecsule	..	39
Iecava	..	37
Liepāja	..	37
Talsi	..	34
Birži	..	31
Kabile	..	30
Grobīpa	..	28
Mežamuiža	..	26
Rende	..	25
Kuldīga	..	25
Valtaiķi	..	25
Bauska	..	24
Ruceva	..	20
VIDZEME		
Rīga	200	200
Cēsis	73	30
Mazsalaca	58	45
Rājiena	55	60
Vecpiebalga	54	67
Valmiera	53	34
Limbaži	50	35
Rauna	50	60
Ikšķile	45	40
Jaunpiebalga	41	49
Strēķe	40	37
Burtnieki	39	33
Adazi	30	21
Vestiņa	30	..
Dzērbene	..	38
Gulbene	..	35
Alūksne	..	32
Trikiņa	..	33
Madriņa	..	31
Ropeži	..	30
Tirza	..	30
Kalnava	..	28

Vieta	1855	1856
MAIJI		
Linde	..	27
Ēvele	..	26
Ergli	..	25
Salaca	..	24
Ialcene	..	23
Ergeme	..	22
Smiltene	..	21
Aloja	..	20
Umurga	..	20
ĀRPUS LATVIJAS		
Lietuva	57	..
Peterburga	10	..
Terbata	6	..
Maskava	3	..
Kronštate	3	17
Nerva	1	..
KOPĀ	4100	4000

* Tabula sastādīta pēc "Latviešu Avižu" sniegtajiem datiem 1855.gada 29.decembrī un 1856.gada 27.decembrī.

"LATVIEŠU AVIŽU" ABONENTI 1855. UN 1856. GADĀ

JELGAVA - "Latviešu Avižs" izdošanas vieta

TALSI - "Latviešu Avižs" abonentu dzīvesvietas

+ - aptuveni 10 abonenti

"Latviešu Avīzēm" bija jau savam laikam liels abonētu skaits - 4100. Pats Šulcs uzskatīja, ka tas tomēr ir vēl mazs. Viņš ap-
reķināja, ka "Latviešu Avīzes" butu jāiespiež vēl papildus 10 000
eksemplāros, ja tas pasūtītu kopīgi katrās piecās zemnieku mājās
dzīvojošie.¹⁸⁸

Kopumā 50.gadu vidū "Latviešu Avīzes" tika lasītas visā
Kurzemē un Vidzemē (skat. 3. tab.). Sekmējot abonētu skaitu
1855.gadā, Šulcs norādīja, ka laikrakstu vispār nepasūta tikai
četrās draudzēs Kurzemē un sešās Vidzemē.¹⁸⁹

"Latviešu Avīzes" publicētas latviešu autoru koresponden-
ces liecina, ka vismaz daļa latviešu sabiedrības valdīja uzskats,
ka šis izdevums ir viņiem derīgs un piemērots. Kāds lasītājs
"Latviešu Avīzēm" veltīja sajūsmas pilnus vārdus: "Ak, kas tā par
mantu un laimi mūsu tautai!" Viņš arī piezīmēja, ka "caur avīzēm
tiksim mēs drīzāk pie tās gaismas, gudrības, kas vāciešiem ir."¹⁹⁰
1853.gadā nopietnu latviešu avīžniecības analīzi veica A.Leitāns.
Viņš konsekventi nostājās toreizējās latviešu avīžniecības aizstāv-
ja pozīcijās, noraidot iebildumus par "Latviešu Avīzēm" kā maz-
vertīgu izdevumu salīdzinājumā ar vācu presi. Leitāns aizrādīja,
ka vācu valodā iznāk daudz un dažādi laikraksti - informatīvie,
literārie, zinātniskie, reliģiskie, - un tie visi maksā dārgi.
Leitāns rakstīja: "Mums, latviešiem, tik viena pate avīžu lapa,
un tā pate no visām tām dārgām vācu un citu tautu avīzēm saņem
klepī ko vien spēj un kas vien mums der, to labāko un tad par
vienu pašu sudraba rubli mums tiek piesūtītas klat."¹⁹¹ Leitāns
arī atzīmēja, ka latvieši vēl nebutu spējīgi par laikrakstiem
maksāt tik pat, cik maksā vācu izdevumi, proti, no 5 līdz 20
rubļiem. Galvenajās līnijās Leitāna un Šulca uzskati par latviešu

preses saturu un toreizējiem uzdevumiem sabiedrība sakrita. Viņi abi bija parliecināti, ka latviešu auditorijai jāveido lēta, t.s., "tautas lapa".

Arī dzejnieks F. Mālbērģs atzina par pareizu Šulca nostāju latviešu rakstniecībā, proti, jāraksta tā, lai lasītāji saprot rakstīto.¹⁹² 19.gs. vidū preses jau bija liela mēra kļuvusi par latviešu dzīves un kultūras daļu.

* * *

Vācu luterāņu mācītāju veikumam, izdodot pirmos latviešu laikrakstus, bija būtiska nozīme latviešu avižniecības nodibināšanā un attīstībā. Viņu darbība latviešu sabiedrībā iedibināja presi - vienu no modernās civilizācijas informācijas un saziņas līdzekļiem.

Latviešu laikrakstu nepārtraukta pastāvēšana 19.gs. pirmajā pusē bija visai unikāla parādība Krievijas impērijas preses kopainā, jo šajā valstī faktiski neiznāca (ar retiem izņēmumiem nekrievu valodās) zemākajiem sabiedrības slāņiem - zemniekiem - adresēti izdevumi.

Protams, vācu mācītāju veidotie latviešu laikraksti nekādā ziņā nepārstāvēja latviešu sabiedrisko domu. Bet gan liela mēra darbojās, lai latviešu apziņa iesākotu vācu aprindām velamo sociālo modeļi, kurā latviešiem bija ieradīta tikai zemnieku vieta. Tomēr nedrīkst pārspīlēt, ka tas nereti darīta vēstures literatūrā, pirmo latviešu avižu merkātiecīgo ideoloģisko spiedienu uz tautu, jo mācītāju nostādne t.s. "savas kartas teorijas" pozīcijās bija pilnībā atbilstoša tā laika sabiedrības valdošajiem uzskatiem un domāšanas veidam.

Latviešu laikraksti 19.gs. pirmajā pusē, sniedzot informāciju,

lai arī vēl nepilnīgu, par vietējiem un ārzemju notikumiem, latviešu apziņā iedzīvināja pirmos priekšstatus par pasauli un tās sabiedrību.

Nozīmīgs vācu mācītāju darbības rezultāts bija laikrakstu lasītāju auditorijas radīšana. Laika posmā no 1822. līdz 1856.gadam latviešu avīžu abonentu skaits divdesmitkārtojās. 50.gadu pirmajā pusē straujš lasītāju loka paplašināšanās jau iezīmēja latviešu tautas kļūšanas par informētu sabiedrību sākumu.

Vācu garīdzniecības veidotā latviešu prese radīja priekšnoteikumu kopumu latviešu nacionālās avīžniecības tapšanai. Nozīmīgākie no tiem bija - spējīgu latviešu tautības preses darbinieku un lasītāju auditorijas rašanās, laikrakstu lasīšanas paraduma un tradīciju iedibināšana.

LATVIEŠU NACIONĀLĀS AVIŽNIECĪBAS TAPŠANA

19.gs. 50.gadu otrajā pusē jau izteiktāk iezīmējās pēc dzimtbūšanas atcelšanas norisošā latviešu sociālās un nacionālās emancipācijas procesa rezultāti. Rodoties latviešu intelligenci un privātīpašnieku slānim, veidojās kvalitatīvi jaunas latviešu sabiedrības pazīmes. Tās bija saistītas ar zināšanu, izglītības un tieksmes pēc turības prestiža pieaugumu, saimniecisko iniciatīvu, latviešu aizplūšanu uz pilsētām, jaunām sadzīves formām. Attīstoties saimnieciskajiem, kultūras un informācijas sakariem, latviešu tautā veidojās noteikta mērķu un interešu kopība, sabiedriskā dzīve pārkāpa lokālās pagastu robežas, apvienojot sevī arvien lielāku tautas daļu.

Par atskaites punktu latviešu tautas vēsturē parasti uzskata 1856.gadu, kad risinājās trīs pirmreizēji notikumi - izveidojās pirmais latviešu studentu pulciņš Tērbatas universitātē, iznāca pirmais latviešu modernās dzejas krājums J.Alunāna "Dziesmiņas", kas lika pamatu latviešu nacionālajai literatūrai, un nāca klajā pirmais nacionālais laikraksts "Mājas Viesis".

Šī laikraksta vadība atradās pašu latviešu rokās, un tas nebija tieši atkarīgs no vācu garīdzniecības, kura līdz tam vadīja un kurēja visu latviešu sabiedrisko un garīgo dzīvi. Tādēļ "Mājas Viesis" kļuva par pirmo latviešu patstāvīgo komunikācijas līdzekli, kas bija nepieciešama sastāvdaļa jaunlaiku sabiedrības tapšanas procesam. Nacionāla saziņas līdzekļa izveide veicināja arī latviešu sabiedrībā kvalitatīvi jaunu struktūru - kustību, domubiedru grupu, interešu kopu - rašanos.

Latviešu preses attīstības procesā līdzās nacionālās

avīžniecības nodibināšanai 1856.gadā aizsākās vēl arī citas pārmaiņas. Tās bija saistītas ar jaunu darbības formu meklējumiem, jauna satura un tipa informācijas plūsmas radīšanu un abu iznākošo laikrakstu - "Latviešu Avīžu" un "Mājas Viesa" - nesamierināmajām sabiedriski politiskajām pozīcijām.

1. "MĀJAS VIESA" NODIBINĀŠANA UN "LATVIEŠU AVIŽU" REORGANIZĀCIJA

Jauna laikraksta "Mājas Viesis" nodibināšanai un darbības sākumam bija izveidojušies labvēlīgi apstākļi, kurus noteica situācija Krievijas impērijā pēc Krimas kara. 1855.gadā kāpjot tronī cāram Aleksandram II, valstī sākās reformas, kuru mērķis bija impērijas modernizācija un varas politisko pamatu nostiprināšana. Vienas no pirmajām pārmaiņām skāra presi. Tika likvidētas Nikolaja I laikā izveidotās pastiprinātās cenzūras iestādes, radītas iespējas jaunu preses izdevumu izveidei. Šīs pārmaiņas sākās tādēļ, ka valdībai bija nepieciešams nodrošināt reformu īstenošanas laikā sev labvēlīgu dialogu ar sabiedrību un gūt tās atbalstu.

1855.gadā A.Leitāns iesniedza lūgumu Rīgas cenzūras komitejai atļaut nodibināt Rīgā laikrakstu "Mājas Viesis". Tālāk šis iesniegums tika nosūtīts Tērbatas mācību apgabala vadībai, bet no turienes tas 1855.gada novembrī nonāca Pēterburgā - Galvenajā cenzūras pārvaldē.¹ Šī iestāde ievāca sīkāku informāciju par pašu A.Leitānu un šāda izdevuma izveides lietderību. Balstoties uz labvēlīgajām atsauksmēm, kuras sniedza III nodaļas šefs grāfs A.Orlovs un Baltijas ģenerālgubernators A.Suvorovs², Aleksandrs II 1856.gada 15.janvārī parakstīja "Mājas Viesa" izdošanas atļauju.³ Bet jau 19.janvārī par jauno izdevumu tika informētas galvenās amatpersonas Baltijā, kurām bija pakļauta vietējā cenzūra, proti, Baltijas

generālgubernators un Tērbatas mācību apgabala vadība.⁴

"Mājas Viesis" bija viens no pirmajiem preses izdevumiem, kuram iznākšanas iespēju pavēra varas iestāžu attieksmes pret laikrakstiem un žurnāliem izmaiņa. Vēl jāpiebilst, ka 1856. un 1857.gadā sākās jaunu preses izdevumu dibināšanas vilnis visā Krievijā.⁵ 1857.gada vasarā tika izveidoti arī divi laikraksti igauņu valodā - "Perno Postimees" (Pērnavas Pastnieks) un "Tallorahwa Postimees" (Zemnieku Pastnieks). Jāatzīmē, ka igauņu laikraksti nebija iznākuši gandrīz 32 gadus pēc tam, kad 1825.g. savu iznākšanu pārtrauca "Marahwa Näddala-Leht", jo jaunu laikrakstu izveidi varas iestādes neatļāva.⁶

1856.gadā aizsākās arī vairākas būtiskas pārmaiņas "Latviešu Avīžu" veidošanā. Beidzoties Krimas karam, laikraksts likumsakarīgi zaudēja iespēju sniegt ziņas par šiem notikumiem. Bet gandrīz trīs gadus tieši jaunumi par norisēm kara laukā, karojošo valstu attiecībām, dažādiem valdniekiem un karavadoņiem bija "Latviešu Avīžu" satura nozīmīgākā un arī vērtīgākā daļa, jo tieši tā piesaistīja vislielāko lasītāju uzmanību laikrakstam. Jāatgādina, ka "Latviešu Avīzēm" nebija atļauts sniegt citu politisko informāciju, kā tikai kara notikumu atspoguļojumu. Tomēr 1856.gadā šulcs nereti pārkāpa šos ierobežojumus un, turpinot laikrakstā ievietot pasaules norišu pārskatus, skāra arī politiskos notikumus. Tiem lasītājiem, kuri bažījās par "Latviešu Avīžu" lietderīgumu pēc kara beigām, redaktors paskaidroja, ka šim karam noteikti sekos vēl citi, jo tie valstu savstarpējās attiecībās ir bieža parādība, piemēram, jau tagad birst konflikts starp Ziemeļamerikas valstīm un Angliju, kā arī starp Angliju un Persiju, tālab latviešu lasītāji bez jaunām ziņām nepaliks.⁷

Tomēr tajā pašā laikā Šulcs, plānojot "Latviešu Avīžu" turpmāko darbu, par informatīvās sadaļas pastāvēšanu izteicās visai skeptiski. Redaktors lasītājiem žēlojās, ka tagad - miera laikā - trūkst ziņu materiāla, jo, lasot vācu laikrakstus, viņš nevar tajos atrast latviešu izdevumam piemērotu informāciju. Šulcs piebilda: "Tu izlasi šo un to, lielu garu lapu un tev paliek žēl, ka savu laiku velti iztērējis."⁸

Paužot savu attieksmi par jaunākās informācijas publicēšanu latviešu presē, Šulcs uzsvēra, ka latviešiem no ziņām nav daudz labuma. Tās ir "tik tāds laika kavēklis".⁹ Redaktors lasītājiem skaidroja: "Tādēļ patiesi pareizi, ka mūsu avīzes tik daudz nepūlējās ar tām ziņām vien, bet par to gādā, ka godīgi laicīgi un garīgi stāsti un tādas mācības ļaudīs top izlaisti, kas derīgas pie godīgas laicīgas dzīves, pie lauku kopšanas, pie gudrības lietu saprašanas, pie teicamu grāmatu lasīšanas un visvairāk palīdz pie tam, lai nāk pie mums tā Dieva valstība."¹⁰ Šulca pieejā "Latviešu Avīžu" veidošanā iezīmējās, ka turpmāk laikraksta uzdevums būs latviešu kristīgā dzīves veida izkopšana un tikai, jo pēc redaktora domām pilnīgi lieka bija latviešu dziļāka iekļaušanās pasaules informācijas plūsmā.

Taču jauna laikraksta "Mājas Viesis" izveide mainīja situāciju. Lai spētu ar to konkurēt, "Latviešu Avīzes" nevarēja atteikties no jaunāko ziņu publicēšanas, jo informatīvais materiāls bija tas, kas radīja vislielāko interesi lasītājos. Atteikšanās no ziņu ievietošanas faktiski būtu bijusi "Latviešu Avīžu" pašiznīcināšanās. 1856.gadā Šulcs uzsāka laikraksta reorganizāciju.

Lai paplašinātu "Latviešu Avīzēs" aplūkojamās tematikas loku, Šulcs izstrādāja jaunu laikraksta darbības programmu, jo šis iz-

devums nevarēja vairs sekmīgi darboties 1821.gadā apstiprinātās programmas ietvaros, kura vairs neatbilda laika prasībām. Šulca vārdiem runājot, "Latviešu Avīzes" pa šiem gadiem bija "izaugušas tāda cilvēka kārtā, kas bērnu lietas atmetis un jauneklā lepību un tērzēšanu sen atstājis un nu staigā prāta vīra un dievbijīga cilvēka ceļu, un savu darbu no sirds strādā."¹¹

Pārmaiņas skāra arī "Latviešu Avīžu" pastāvēšanas pamatu. Tas oficiāli ieguva jaunu saimnieku. 1856.gada 21.aprīlī Tērbatas mācību apgabala vadība piešķīra tiesības Latviešu draugu biedrībai nomāt "Latviešu Avīžu" koncesiju uz 6 gadiem - no 1857.gada 1.janvāra līdz 1863.gada 1.janvārim.¹² Kļūstot par šīs biedrības oficiozu, "Latviešu Avīzes" ieguva drošu finansiālo pamatu. Tomērtas nozīmēja arī arvien plašāku šī laikraksta izmantošanu vācu kārtas interešu labā, pretstatot to pašu latviešu uzsāktajām sabiedriskajām un kultūras aktivitātēm.

2. LATVIEŠU LAIKRAKSTU DARBĪBAS PROGRAMMAS

Krievijas varas iestāžu 1856.gada 15.janvārī apstiprinātā "Mājas Viesa" programma bija visai lakoniska. Tā paredzēja, ka šī izdevuma saturā tiks iekļauta:

- 1) vispārēja informācija par notikumiem mūsu valstī un citās pasaules daļās, zemniekiem saprotamas un patriotiskas politiskās ziņas;
- 2) tikumību audzinoši raksti un stāsti, kas atdzīvinātu un veicinātu kristīgo, tikumisko un religisko jūtu pieaugumu;
- 3) ekonomiskas ziņas par ražību laukos un dārzos, informācija par labības audzēšanu, dārzkopības un lopkopības uzlabošanu un pilnveidošanu, cilvēku un mājdzīvnieku veselības saglabāšanu;
- 4) ziņas par baznīcu, skolu un zemnieku dzīvi, misionāru darbību,

paziņojumi par derīgām grāmatām un citiem sacerējumiem;

5) tautai adresēti varas iestāžu rīkojumi un likumi.¹³

Pats svarīgākais latviešu avīžniecībā bija tas, ka "Mājas Viesis" kļuva par pirmo latviešu laikrakstu, kura oficiāli apstiprinātajā darbības programmā tika iekļauta politisko ziņu publicēšana. Tālab "Mājas Viesi" pilnā nozīmē var uzskatīt par pirmo latviešu politiski informatīvo laikrakstu.

Salīdzinoši detalizētāk izstrādāta bija "Latviešu Avīžu" jaunā programma, kuru redaktors Šulcs iesniedza varas iestādēm apstiprināšanai 1856.gada 3.decembrī. Iesniegumā gan tika uzsvērts, ka tiek saglabāta iepriekšējā, t.i. 1821.gadā apstiprinātā, programma un tikai tajā minētās tēmas būs labāk sagrupētas, veidojot noteiktas rubrikas.¹⁴ Tomēr šajā programmā izvirzītās laikraksta satura tēmas un darbības virzieni vairāk atbilst jaunas, nevis tikai uzlabotas programmas nosaukumam.

"Latviešu Avīžu" pamatnumuros tika paredzēts publicēt:

- 1) Krievijas ķeizara un valdības izdotos rīkojumus un paziņojumus;
- 2) ziņas no vācu avīžēm par karu un mieru un par notiekošo mūsu valstī un ārzemēs;
- 3) jaunākās ziņas par ikdienas notikumiem mūsu zemē un ārvalstīs;
- 4) ziņas un pamācības laukkopībā, dārzkopībā, mājsaimniecībā;
- 5) rakstus par dabu;
- 6) ziņas un stāstus par vēsturi, ģeogrāfiju un etnogrāfiju;
- 7) literārus stāstus, pasakas, mīklas un dzejoļus;
- 8) dažādus privātsludinājumus;
- 9) laikraksta izdevēju paziņojumus lasītājiem;
- 10) ziņas par cenām Rīgas un Liepājas tirgos, ostās ienākušajiem

un izgājušajiem kugiem u.c.

"Latviešu Avīžu" darbības programma paredzēja arī divu jaunu laikraksta pielikumu izveidi. Pirmajā no tiem - "Baznīcas Ziņās" - bija jāsniedz informācija par jaunāko baznīcu un skolu dzīvē, par jaunu baznīcu un skolu iesvētīšanu, jaunu mācītāju iecelšanu, godīgu skolotāju, laikraksta izdevēju izpratnē, un dievbijīgu vīru dzīvi. Vēl šajā pielikumā bija jāievieto religiska satura sacerējumi un raksti par kristietības vēsturi. Otrajā pielikumā - "Misiones Ziņās" - tika plānots publicēt ziņas par kristīgās ticības izplatību latviešu un pasaules pagānu tautu vidū, kā arī misioņāru darbības aprakstus.¹⁵

Šulcs uzsvēra, ka "Latviešu Avīžu" veidotāju mērķis būs latviešu labā veikt darbu, kas "latviešiem piepalīdz iziet no laicīgas un garīgas tumsības pie kristīgu cilvēku un mācītu ļaužu gaišuma, goda un labklāšanas, lai latvieši paliek uzticīgi bērni sava Tēva debesīs un sava zemes tēva un ķeizera, lai caur to tiem veicās laicīga un mūžīga dzīvošana."¹⁶

Gan "Mājas Viesā", gan "Latviešu Avīžu" darbības programma apliecina, ka to veidotāji par savu izdevumu pamatfunkciju atzīst informācijas sniegšanu lasītājiem. Tomēr atšķirīgs ir abu laikrakstu saturu raksturs - ja "Mājas Viesis" ir laicīgs izdevums, tad "Latviešu Avīzēs" salīdzinoši lielāka vieta ir atvēlēta reliģiskajai tematikai.

3. REDAKTORI

19.gs. 50.gadu otrajā pusē un 60.gadu sākumā latviešu valodā iznākošos laikrakstus "Mājas Viesis" un "Latviešu Avīzes" vadīja vīri ar bagātu dzīves un darbības avīžniecības jomā pieredzi -

Ansis Leitāns un Rūdolfš Šulcs. Tomēr viņu uzskati, pārlicība un centieni kardināli atšķirās.

"Latviešu Avīžu" ilggadīgā redaktora Šulca personība un veikums jau tika aplūkoti iepriekšējā nodaļā. Tādēļ šeit tikai piezīmēsim, ka arī 50.gadu otrajā pusē viņš joprojām bija enerģijas pārpilns, vērīgs sociālpolitisko norišu izpratnē un cīnītājs par vācu kārtas īpašā stāvokļa saglabāšanu Baltijā.

Savukārt Ansis Leitāns (1815 -1874.)¹⁷ bija plaši pazīstama personība sava laika ^altviešu sabiedrībā. Lasītāji bija iecienījuši viņa daiļliteratūras tulkojumus un lokalizējumus. Leitāns bija pirmais latvietis, kurš kļuva par latviešu laikraksta redaktoru.

Leitāna dzīvesgājums liecina, ka viņam nācās iziet nozīmīgu un sarežģītu personīgo evolūciju. Savā autobiogrāfijā "Mājas Viesis" redaktors rakstīja, ^{ka viņa ķērnībā valdīja uzskats -} zemnieku bērni nevar kļūt nekas cits kā tikai zemnieki.¹⁸ Tomēr Leitānam izdevās izrauties no šī sociālā stāvokļa, uzkrājot sūru pieredzi - smagu slimību, dzīves ceļa meklējumus, pašizglītošanos, maizes darbu rakstveža amatā un pūlīņus latviešu rakstniecībā un avīžniecībā.

Liela nozīme Leitāna dzīvē bija "Tā Latviešu Drauga" izdevēja mācītāja H.Treiņa atbalstam.¹⁹ Sadarbojoties ar viņa vadīto laikrakstu, Leitāns, domājams, varēja jau mācīties latviešu laikraksta veidošanas praktisko pusi, vērot, kā to uzņem latviešu un vācu publika. Leitāns arī pieredzēja varas iestāžu nesaudzīgo izrēķināšanos ar Treiņu, kad tās viņa darbībā saskatīja savu interešu aizskārūmu. Notikušais mācīja Leitānu būt piesardzīgam un apdomīgam savā sabiedriskajā rīcībā, īpaši veidojot laikrakstu, kurā iespiesto lasīja gan visdažādāko uzskatu cilvēki, gan pārraudzīja varas iestādes, un, piedzīvojot, kā Treiņš - sabiedrībā cienījams

cilvēks, nonākot konfliktā ar Krievijas administrāciju, zaudēja visu savu mūža darbu, Leitāns dzīves otrajā pusē nekādā ziņā nevēlējās nonākt līdzīgā situācijā, jo vairāk tādēļ, ka paša sabiedrisko stāvokli viņš sasniedza tiešām smagā darbā.

Leitāna praktiskais darbs "Mājas Viesī" saistījās ar laikraksta numuros publicējamā materiāla sakārtošanu un sagatavošanu. Viņa pārziņā atradās ik numura ziņu par jaunākajiem notikumiem sadaļas izveide. Laikrakstā tika ievietots arī samērā daudz dažādu Leitāna rakstu, laikā no 1856. līdz 1861.gadam viņam bija ap 60 publikāciju.

Leitāna nopelni, darbojoties latviešu rakstniecībā un presē, literatūrā ir samērā daudz atzīmēti, bet ne pienācīgi novērtēti. Lielā mērā tas skaidrojams ar to, ka "Mājas Viesa" izveides laikā noteikti un droši latviešu kultūras un sabiedriskajā dzīvē ienāca jaunā, labu izglītību baudījusi latviešu intelligences paaudze, kura ar zināmu paštaisnumu un pārākumu vērtēja vecākās paaudzes pārstāvjus un viņu veikumu. Tā J.Alunāns ar sev raksturīgo ironiju nosauca Leitānu par pazemīgu un dievbijīgu vīru, lai arī ne bez pamata.²⁰ A.Kronvalds viņam pārmeta "vīrestības tikuma" trūkumu redaktora darbā.²¹ Šī pieeja tika turpināta arī vēlākajos gados. Literatūrvēsturnieks A.Goba Leitānu raksturoja visai nežēlīgi: "... mūsu priekšā nostājās sīks vīriņš, maza auguma, kuprītis, nedrošs spriedumos, svārstīgs un bailīgs, gatavs tūlīt uz vietas paklusēt savam maizes tēvam - izdevējam E.Plātesam, tāpat arī mācītājiem un citiem, kam tik vara un noteikšana."²² Goba uzsvēra, ka Leitāns vēl ir klausu laika cilvēks.²³ Analizējot Leitāna ieguldījumu, tomēr ir jāskatās nevis tikai no jaunlatviešu viedokļa, kā tas literatūrā nereti tiek darīts, bet gan viņa veikumu samērojot

ar tautas attīstības gaitas rezultātiem. Bet tie nav mazie, un tajos ir arī Leitāna nopelns.

4. "MĀJAS VIESA" UN "LATVIEŠU AVIŽU" LĪDZSTRĀDNIKI

Abu laikrakstu satura idejiskās ievirzes atšķirības noteica to veidotāju un rakstu autoru sociālais, nacionālais un profesionālais sastāvs. "Mājas Viesis" bija pirmais latviešu laikraksts, kurā npublicējās vācu luterāņu mācītāji. Dabīnot "Mājas Viesi", Leitāns gan tika uzaicinājis tajā līdzdarboties arī Vidzemes garīdzniecību, taču saņēma atteikumu, jo, kā ar trāpīgu ironiju atzīmēja J.Alunāns, "kā gan studējis vīrs un turklāt vēl garīdznieks varētu noslīdēt tik zemu un rakstīt lapai, ko vada nestudējis cilvēks, lajs, kas atrodas vienā pakāpē, vienā kastā ar skolmeistariem".² Luterāņu mācītāju centieni radīt "Mājas Viesim" izglītotu līdzstrādnieku vakuumu, jau iepriekš tā ieprogrammējot laikraksta zemu kvalitāti, piedzīvoja smagu krahu. Jo, "Mājas Viesa" saturam topot tikai ar pašu latviešu spēkiem, tieši darbība laikrakstā kļuva par pirmo jaunās latviešu inteligences izglītotības un sociālā un nacionālā brieduma mēru un apliecinājumu tik plašā mērogā.

19.gs. vidū jau bija izveidojusies latviešu inteligence, kura apzinājās savas tautas augošo ekonomisko un kulturālo spēku. 1856. gadā, kad sāka iznākt "Mājas Viesis", pastāvēja divas nozīmīgas latviešu sabiedriski literārās grupas - J.Caunīša pulciņš Rīgā un Tērbatas universitātes latviešu studentu pulciņš. To dalībniekiem "Mājas Viesa" izveidošana pavēra jaunas darbības iespējas, jo viņiem jau bija iekšēja nepieciešamība paust savas atziņas tautai. Latviešu inteligences iesaistīšanās "Mājas Viesa" veidošanā bija tautas sabiedriskās attīstības virzības likumsakarība, jo, kā norādīja viens no šī laikraksta līdzstrādniekiem J.Alunāns, ja "Mājas

Viesis" nebūtu pastāvējis, arī tad "steidzīgie latvieši sev būtu citā veidā izlauzuši ceļu".²⁵

J.Caunīša pulciņš un "Mājas Viesis!"

Jau 1853.gadā Rīgā Ā.Tīlo fabrikas skolotājs Juris Caunītis (1826 -1861)²⁶ izveidoja latviešu pulciņu. Tas organizēja pārrunu un dziesmu vakarus, pulciņa darbā piedalījās Rīgas latviešu skolotāji, Tīlo fabrikas ierēdņi un izglītotākie strādnieki u.c., kopskaitā kādi 17 cilvēki.²⁷ Šajā pulciņā esošie inteligences pārstāvji, kuri bija varoši un griboši darboties publicistikā un literatūrā, kļuva par aktīviem "Mājas Viesa" līdzstrādniekiem. Viņu sacerējumi veidoja nozīmīgu daļu no laikraksta satura vērtīgā kodola. "Mājas Viesī" publicējās J.Caunītis, M.Cirītis, J.Kaktiņš, J.Rātminders, 60. gados arī K.Biezbārdis un B.Dīriķis. Ieskatu viņu ieguldījumā "Mājas Viesa" veidošanā sniedz 1. tabula²⁸

Domājams, ka Leitāna un Rīgas latviešu literātu sadarbība "Mājas Viesa" tapšanā bija vēl ciešāka. Dažkārt laikraksta informatīvo sadaļu, kuras sagatavošana atradās redaktora kompetencē, veidoja B.Dīriķis un J.Caunītis. Šajā sakarībā Rīgas latviešu pulciņa līdera biogrāfs V.Austrums izteica minējumu, ka J.Caunītis ir rediģējis "Mājas Viesa" 1858.gada 38. un 43. numuru.²⁹

Rīgas literāti Leitāna laikrakstā publicēja visdažādākās tematikas un rakstura sacerējumus, pārsvarā populārzinātniskus rakstus, kā arī literārus darbus - stāstus, dzejoļus, aforismus, anekdotes u.c.

J.CAUNĪŠA PULCIŅA BIEDRU LĪDZDALĪBA "MĀJAS VIESĪ"

Vārds, uzvārds	Dzimšanas gads	Izglītība	Nodarbošanās	Publikāciju skaits						
				1856	1857	1858	1859	1860	1861	Kopā
Kaspars Biezbārdis	1806	Tērbatas universitāte	skolotājs					2		2
Bernhards Dīriķis	1831	Pēterburgas Sko- lotāju institūts	ierēdnis						9	9
Juris Caunītis	1826	CSS*	skolotājs	6	20	37	19	9		91
Mikēlis Cirītis	1825	Mālpils draudzes skola	skolotājs		2	4	18	21	9	54
Jānis Kaktiņš	1827	CSS	skolotājs			7	3	8		18
Jānis Rātminders	1812	autodidakts	skolotājs			3	1		12	16
Kopā				6	22	51	41	40	30	190

* CSS - J.Cimzes skolotāju seminārs

Tērbatas universitātes latviešu studentu līdzdalība "Mājas Viesī"

1856.gadā Tērbatā izveidojās tur studējošo latviešu pulcēšanās "pusliterāros, pussaviesīgos vakaros". Tajos aktīvi piedalījās K.Valdemārs, brāļi Alunāni, K.Barons, J.V.Zakranovičs, J.Jurjāns u.c.³⁰ Latviešu studentu vakaros tika spriests par latviešu tautas likteni, rīkoti disputi, lasīti referāti par politiskajiem, zinātniskajiem un kultūras jautājumiem. Barons vēlāk rakstīja, ka vakaru dalībnieki apņēmās "katrs pēc iespējas strādāt tautas druvā un rūpēties sevišķi par to, lai izglītība un pārticība tautā vairotos."³¹

Šo vakaru iespaidā vairāki latviešu studenti darbojās rakstniecībā un savus darbus nosūtīja "Mājas Viesim". Viņu attieksmi pret Leitāna vadīto laikrakstu raksturoja K.Barons: "Mēs vēlējāmies jauno avīzi arī no savas puses pabalstīt, jo viņa bija pēc iespējas liberālāka nekā mācītāja Šulca rediģētās Jelgavas "Latviešu Avīzes". Pēdējās valdīja visai atpakaļrāpulis gars."³²

Jāuzsver, ka latvieši studenti Tērbatā bija gados jauni

cilvēki. Viņu vidējais vecums "Mājas Viesa" izveides laikā bija tikai nedaudz virs 20 gadiem.

Visaktīvāk Tērbatas latviešu studenti "Mājas Viesī" līdzdarbojās tā iznākšanas sākumā 1856. un 1857.gadā. Domājams, ka šajā laikā latviešu studentu vidū priekšplānā bija izvirzīts uzdevums veikt latviešu tautas apgaismes darbu. To apliecina liels publikāciju skaits par dažādu dabaszinātņu nozaru jautājumiem. Tautas izglītošanas darbā iesaistījās arī tie latviešu studenti, kuriem tuvāki bija literāri un problemātiski darbi, nevis populārzinātne, piemēram, K.Valdemārs un J.Zakranovičs. Arī J.Alunāns - spožākais sava laika latviešu dzejnieks un valodnieks - uzrakstīja plašu klāstu izglītojošu rakstu dabaszinātnēs, bet laikrakstā tikpat kā neparādījās J.Alunāna literārie darbi. Šāda tērbatnieku publikāciju kopējā tematiskā ievirze apliecina, ka viņu vidū valdīja pārlicība, ka tautas attīstība iespējama saistībā ar izglītības izplatību.

Lai gan Tērbatas latviešu studentu vidū bija vairākas latviešu publicistikā nozīmīgas personības, tomēr 50. gadu otrajā pusē viss šīs studējošās latviešu jaunatnes kopas faktiskais ieguldījums "Mājas Viesī" balstās uz viena cilvēka - J.Alunāna - devumu. Viņa publikācijas veido vairāk nekā 2/3 visu tērbatnieku ievietoto darbu "Mājas Viesī". Jāatzīmē, ka tieši J.Alunāna raksti arī saturā ziņā bija vērtīgākie un novatoriskākie latviešu publicistikas un populārzinātnes tematiskā un problemātiskā griezumā. Ieskatu Tērbatas latviešu studentu līdzdalībā "Mājas Viesa" veidošanā sniedz 2. tabula, bet 3. tabula atspoguļo viņu publikāciju tematiku.³²

Lielā mērā šis populārzinātnes "vilnis" "Mājas Viesī" bija protests pret "Latviešu Avīžu" tematikā arvien spilgtāk iezīmēto religisko virzienu, kas sāka kalpot nevis latviešu kristīgās ticības izkopšanai, bet gan vācu kārtas interesēm. Uzskatot, ka jaunais

TĒRBATAS UNIVERSITĀTES LATVIEŠU STUDENTU DEVUMS "MĀJAS VIESI"

Vārds, uzvārds	Dzimšanas gads	Iegūtā izglītība	Studiju laiks TU*	Publikāciju skaits								
				1856	1857	1858	1859	1860	1861	Kopā	%	
Heinrihs Alunāns	1835	JĢ ^{HEK}	1859.- 1863.		7					5	12	7,45
Juris Alunāns	1832	JĢ	1856.- 1861.	25	34	27	27			1	114	70,81
Krišjānis Barons	1835	JĢ	1856.- 1860.	6	15						21	13,04
Krišjānis Valdemārs	1825	LAAS ^{HEK}	1854.- 1858.	1	6	3	1			1	12	7,45
Jānis Zakranovičs	1836	JĢ	1855.- 1858.		2						2	1,25
Kopā				32	64	30	28			7	161	100

* TU - Tērbatas universitāte

HEK JĢ - Jelgavas ģimnāzija

HEK LAAS - Liepājas augstākā apriņķa skola

TĒRBATAS UNIVERSITĀTES LATVIEŠU STUDENTU PUBLIKĀCIJU "MĀJAS VIESI"

TEMATIKA

Tematika	Publikāciju skaits							Kopā	%
	1856	1857	1858	1859	1860	1861			
Debassimtnes	6	24	7	1			38	23,60	
Lauksaimniecība	1	4	5			3	13	8,07	
Tautsaimniecība, finanses, jūrniecība	1	2	3	1			7	4,35	
Ģeogrāfija, klimatoloģija, valsts, to iedzīvotāju dzīves un paražu apraksti	1	10	2	19			32	19,88	
Pasaules vēsture, reliģija, politika, kultūra	8	6	7	1			22	13,66	
Latviešu valoda, vēsture, kultūra	3	5	4	1		2	15	9,32	
Stāsti, apraksti	1	3					4	2,49	
Dzejoli	1	2		1			4	2,49	
Anekdotas, satīra	2	2		4			8	4,97	
Zīņas par jaunām grāmatām	1					1	2	1,24	
Praktiski padomi, gk. lauksaimniecība	7	6	2			1	16	10,06	

laikmets prasa nevien dievbijīgu, bet arī gudru, zinošu un domājošu cilvēku, tērbatnieki ar saviem darbiem mēģināja sekmēt jauna virziena rašanos latviešu avīžniecībā.

Domājams, ka vēl viens motīvs, kas vadīja tērbatnieku līdzdarbību "Mājas Viesī", bija iekšēja nepieciešamība pierādīt Baltijas sabiedrībai un pašiem sev, ka latvieši savam laikrakstam spēj sniegt līdzvērtīgus vai pat labākus rakstus nekā vācieši. Ja gadsimta pirmajā pusē latviešu intelligences pārstāvji, kuri palika piederīgi savai tautai un nodarbojās ar rakstniecību, nebija guvuši tik labu izglītību kā vācu mācītāji un nespēja presē zinoši spriest par dabaszinātnēm, tehniku, reliģiskās domas attīstību, tad 50. gadu otrajā pusē situācija bija mainījusies. Jo tagad studējošā latviešu paaudze, saglabājot savu nacionālo identitāti, ieguva tādu pašu izglītību kā vācieši un varēja savas zināšanas likt lietā, strādājot latviešu avīžniecībā. Tas arī spilgti parādījās "Mājas Viesī". J.Alunāns atzīmēja, ka Leitāna laikraksta līdzstrādnieki jutās garīdzniekiem pilnīgi līdzvērtīgi.³³

"Mājas Viesa" individuālie līdzstrādnieki.

"Mājas Viesim" savus sacerējumus sūtīja arī literāti, kas dzīvoja ārpus Rīgas un ikdienā nebija cieši saistīti ar esošajiem latviešu pulciņiem. Šo līdzstrādnieku kopu veidoja visdažādāko paaudžu, literārās darbības un dzīvesgājuma pārstāvji. Viņus var iedalīt trīs atsevišķās pamatgrupās:

- 1) "Latviešu Avīžu" un "Tā Latviešu Drauga" ilggadīgie līdzstrādnieki (M.Vītiņš, E.F.Šēnbergs, P.Ulpe), viņi "Mājas Viesim" pārsvarā iesūtīja literārus darbus;
- 2) t.s. "savrupie" latviešu literāti, kuri arī bija darbojušies vācu mācītāju veidotajos latviešu laikrakstos, bet savos sacerējumos

"MĀJAS VIESA" INDIVIDUĀLIE LĪDZSTRĀDNIKĒKI

Vārds, uzvārds	Dzimšanas gads	Izglītība	Nodarbošanās	Publikāciju skaits						
				1856	1857	1858	1859	1860	1861	Kopā
Jānis Bankins	1831	CSS ⁺	skolotājs	3	5	6	4	6	1	25
Juris Dauge	1835	CSS	skolotājs	6	42	18	22	15	29	132
Ernests Dinsbergs	1816	autodidakts	skolotājs	11	1	12	3	3	2	32
Fēteris Krumbergs	1823	autodidakts	skrīveris	3	8	5	10	2	10	38
Kārlis Oto Lepevičs	1822	-	agronoms	3	6	4				13
Ansis Līventāls	1805	autodidakts	ķēsteris, skrīveris	3						3
Fridrihs Mālbergs	1824	ISS ⁺⁺	skolotājs	1	4	1	1			6
Mārcis Reinbergs	1826	autodidakts	dažādu darbu strādnieks	1	1	1	1	5	1	10
Jānis Rugēns	1817	CSS	skolotājs, skrīveris				1	16	11	28
Ernests Sēnbergs	1825	ISS	skolotājs, ērgelnieks	13	25	23	10		1	72
Adams Tērauds	1830	CSS	skolotājs		1	7				8
Fēteris Ulpe	1810	Raunas dr.sk.	skolotājs	5		1	13			19
Katīss Vītiņš	1795	autodidakts	skolotājs, ķēsteris	1	1	2				4
Jēkabs Zvaigznīte	1833	CSS	skolotājs	3	6	9	1	1	2	22

⁺ CSS - J.Cimzes skolotāju seminārs

⁺⁺ ISS - Irlavas skolotāju seminārs

un domāšanā jau lielā mērā bija atteikušies no vācu aizbildniecības (E.Dinsbergs, J.Rugēns), arī šai grupai piederošie autori vairākumā "Mājas Viesī" publicēja literārus darbus;

3) latviešu skolotāji, pārsvarā gados jauni, kuri izglītību bija guvuši J.Cimzes skolotāju seminārā un vēl atradās savas pedagogiskās, sabiedriskās un kultūras darbības sākumā (J.Dauge, J.Zvaigznīte, J.Bankins, A.Tērauds.). Ieskatu "Mājas Viesa" individuālo līdzstrādnieku devumu sniedz 4.tabula.³⁴

"Mājas Viesa" līdzstrādnieku kopums bija visai atšķirīgs izglītības ieguves veida un pakāpes, dzīves pieredzes, vecuma, kā arī dzīves vietas ziņā. No plašāk pazīstamo laikraksta publikāciju autoru vidus vecākajam (Vītiņam) "Mājas Viesa" izveides laikā bija 61 gads, bet jaunākajam (Zakranovičam) - 20 gadu.

Dažiem no "Mājas Viesa" līdzstrādniekiem, īpaši tiem, kuri bija dzimuši un bērnības gadus pavadījuši dzimtbūšanas laikā, bija jāiziet smaga cīņa ar pastāvošajiem apstākļiem par savu izglītību un iz-

klūšanu no zemnieka kārtas. Turpretim dažiem šo ceļu jau bija nolīdzinājusi vecāku pēc brīvlaišanas iegūtā turība un sabiedris-
kais stāvoklis. Bet tādu bija mazākums. Pārsvarā "Mājas Viesa"
līdzstrādnieki nāca tieši no latviešu zemnieku ģimeņu vidus, kam
bija pavērusies iespēja mācīties skolotāju semināros un kļūt par
tautskolotājiem. Jau pati profesija par viņu dzīves misiju izvir-
zīja izglītības darbu, un skolotāja darbs tika veikts ne tikai
savu skolēnu vidū, bet ar laikraksta starpniecību arī tautā.

Jāuzsver, ka "Mājas Viesa" veidotāju sastāvs bija nacionāls,
tas ir viens no iemesliem, kādēļ šis laikraksts ir uzskatāms par
latviešu nacionālās avīžniecības aizsākumu. Latviešu inteligences
spēja iesaistīties aktīvā "Mājas Viesa" veidošanā bija viens no
priekšnoteikumiem, kas iezīmēja nacionālās atmodas un jaunlatvie-
šu kustības aizsākumu.

Atšķirībā no "Mājas Viesa", kur publicējās latviešu inteli-
gence, "Latviešu Avīžu" autoru kodolu, tāpat kā iepriekšējos ga-
du desmitos, veidoja vācu luterāņu mācītāji, lai gan šajā laik-
rakstā tika ievietoti arī daudzu latviešu tautības autoru darbi.
50.gadu otrajā pusē un 60.gadu sākumā "Latviešu Avīzēs" ik gadus
tika publicēti ap 70 autoru sacerējumi. Laikraksta līdzstrādnieku
devumu atspoguļoja katra gada noslēgumā iespiestie autoru saraksti,
kuros atsevišķi tika minēti vācu un latviešu uzvārdi. Tajos snieg-
tā informācija ir apkopota 5.-8. tabulās.³⁵⁻³⁸ Vēl tikai jāpie-
zīmē, ka Šulca veidotos "Latviešu Avīžu" līdzstrādnieku sarakstus
"Mājas Viesī" 1861.gadā ļoti kritiski vērtēja B. Dīriķis. Viņš
rakstīja: "Ļoti ērmīgi izskatās arī, ka apgādājs .. savus palīgus
iekš klasēm iedala. Pirmajā klasē: pa priekšu baroni, tad Latviešu
draugu biedrība un tad citi lielkungi un mācītāji. Otrā klasē,

ar jaunu numuru rindu: skolmeistari, skrīveri, dārznieki, būvmeistari, juku jukām visi, kas pirmās klases kungu biedrībā nepasē. Ka to vēl kādam svešiniekam teiktu, viņš neticētu."³⁹

Domājams, ka šis Dīriķa aizrādījums bija cēlonis tam, ka, sākot no 1862.gada, Šulcs veidoja vienu līdzstrādnieku sarakstu, kurā alfabēta kārtībā tika minēti gan vācu, gan latviešu autori.

Šie Šulca sastādītie 1856.-1861.gada "Latviešu Avīžu" rakstu autoru saraksti liecina, ka skaitliskā izteiksmē vācu un latviešu līdzstrādnieku skaits bija visai līdzīgs, bet publikāciju skaita ziņā vācu autoriem bija jau jūtams pārsvars. Visaktīvāk no vācu autoru vidus "Latviešu Avīzēs" publicējās Puzes mācītājs H.Kavalls (1856.gadā - 24, 1857.gadā - 30, 1858.gadā - 14, 1859.gadā - 28, 1860.gadā - 9, 1861.gadā - 16 raksti), Vecpiebalgas mācītājs F.Šillings (1856.gadā - 24, 1857.gadā - 7, 1858.gadā - 12 raksti), Kalsnavas mācītājs A.Dēbners (1857.gadā - 26, 1858.gadā - 8, 1859.gadā - 5, 1860.gadā - 10 raksti), Nīcas mācītājs G.Braše (1857.gadā - 17, 1858.gadā - 24, 1859.gadā - 24, 1860.gadā - 14, 1861.gadā - 20 raksti), Subates mācītājs G.Grīners (1857.gadā - 22, 1858.gadā - 30, 1859.gadā - 40, 1860.gadā - 29, 1861.gadā - 17 raksti). Bet pati nozīmīgākā loma "Latviešu Avīžu" satura veidošanā bija redaktoram Šulcam. Viņš ne tikai sagatavoja laikraksta informatīvo sadaļu un sastādīja numuru saturu, bet arī aktīvi publicēja savus sacerējumus. Kopumā Šulca darbi veidoja piekto daļu no laikraksta gada kopapjoma.

No latviešu līdzstrādnieku vidus visražīgāk "Latviešu Avīzēs" publicējās Gramzdes skolotājs E.F.Šēnbergs (1856.gadā - 30, 1857.gadā - 40, 1858.gadā - 76, 1859.gadā - 128, 1860.gadā - 83, 1861.gadā - 61 publikācija). Skaitliskā izteiksmē 50.gadu otrajā pusē Šēnbergam līdzvērtīgu latviešu līdzstrādnieku ir maz. Vēl aktīvi

"Latviešu Avižu" rakstu autori un viņu publikāciju skaits 1856.-1858.gadu

AUTORI	1856				1857				1858			
	Autori		Publikācijas		Autori		Publikācijas		Autori		Publikācijas	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
VĀCIENŠI:												
Iekrasksta redaktors			80	21,45			126	29,10			151	29,96
mašīntāji	30	42,86	135	36,19	30	45,45	178	41,11	33	46,48	180	35,71
mūziķi	2	2,85	6	1,61	2	3,03	2	0,46	3	4,22	3	0,60
KOPĀ	32	45,71	221	59,25	32	48,48	306	70,67	36	50,70	334	66,27
LATVIEŠI:												
skolotāji	22	31,43	122	32,70	24	36,36	94	27,71	21	29,58	136	26,98
skrievi, pagastu pagastu amatpersonas	2	2,85	7	1,88	1	1,52	2	0,46	3	4,22	4	0,8
čestēri, magalnieki	3	4,29	7	1,88	2	3,03	3	0,69	-	-	-	-
sulaiņi	1	1,43	3	0,80	1	1,52	1	0,23	1	1,41	7	1,39
parājie*	10	14,29	13	3,49	6	9,09	27	6,24	10	14,09	23	4,56
KOPĀ	38	54,29	152	40,75	34	51,52	127	29,33	35	49,30	170	33,73
KOPĀ	70	100	373	100	66	100	433	100	71	100	504	100

* Šajā ailē iekļauti arī tie līdzstrādnieki, kuriem autoru sarakstā netika norādīta nodarbošanās

6.tabula³⁶

"Latviešu Avižu" līdzstrādnieku dzīvesvietas 1856. - 1858.gadu

AUTORI	1856				1857				1858			
	Autori		Publikācijas		Autori		Publikācijas		Autori		Publikācijas	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
VĀCIENŠI:												
Kurzeme	19	27,15	174	46,65	20	30,30	243	56,12	20	28,17	271	53,77
Vidzeme	11	15,71	45	12,06	11	16,67	62	14,32	14	19,72	60	11,90
Arpus Kurze- mes un Vidze- mes dzīvojošie	2	2,85	2	0,54	1	1,51	1	0,23	2	2,81	3	0,60
KOPĀ	32	45,71	221	59,25	32	48,48	306	70,67	36	50,70	334	66,27
LATVIEŠI												
Kurzeme	23	32,86	131	35,12	22	33,34	91	21,02	21	29,58	128	25,40
Vidzeme	14	20,00	20	5,36	11	16,67	34	7,85	9	12,68	36	7,14
Arpus*	1	1,43	1	0,27	1	1,51	2	0,46	5	7,04	6	1,19
KOPĀ	38	54,29	152	40,75	34	51,52	127	29,33	35	49,30	170	33,73
KOPĀ	70	100	373	100	66	100	433	100	71	100	504	100

* Šajā ailē iekļauti ārpus Kurzemes un Vidzemes dzīvojošie un sarakstā bez dzīvesvietas minētie.

"Latviešu Avižu" līdzstrādnieku un viņu publikāciju skaits 1859.-1961. gadā*

Līdzstrādnieki	1859				1860				1961			
	Autori		Publikācijas		Autori		Publikācijas		Autori		Publikācijas	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Vācieši:												
laicīstāji	37	51,39	195	37,43	27	42,06	112	21,70	33	44,60	139	29,09
laicīnieki	2	2,78	2	0,38	3	4,76	8	1,56	2	2,70	3	0,64
citi	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,35	1	0,21
Kopā	39	54,17	197	37,81	30	47,62	120	23,35	36	48,65	141	29,94
Latvieši:												
skolotāji	21	29,17	307	58,95	25	39,68	349	67,90	30	40,54	301	63,90
darbāvēri	4	5,56	6	1,15	1	1,59	1	0,19	-	-	-	-
citi	8	11,10	11	2,11	7	11,11	44	8,56	8	10,61	29	6,16
Kopā	33	45,83	324	62,19	33	52,38	394	76,65	38	51,35	330	70,06
Kopā	72	100	521	100	63	100	514	100	74	100	471	100

* Tabula no 5.tabulas atbilst ar to, ka šeit nav iekļauta redaktora R.Sulca devums laikrakstā "Latviešu Avižu".

8.tabula³⁸

"Latviešu Avižu" līdzstrādnieku dzīvesvietas 1859.-1961.gadā.

Līdzstrādnieki	1859				1860				1861			
	Autori		Publikācijas		Autori		Publikācijas		Autori		Publikācijas	
	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%
VĀCIĒŠI:												
Kurzeme	18	25,00	137	26,30	14	22,22	77	14,90	20	27,03	107	22,72
Vidzeme	17	23,61	56	10,75	16	25,40	41	7,98	14	18,92	32	6,79
arī Kurzemes un Vidzemes dzīvojošie	4	5,56	4	0,76	1	1,59	2	0,39	2	2,70	2	0,43
KOPĀ	39	54,17	197	37,81	30	47,62	120	23,35	36	48,65	141	29,94
LATVIEŠI:												
Kurzeme	25	34,72	315	60,46	25	39,68	349	67,90	30	40,54	285	60,51
Vidzeme	6	8,33	7	1,34	7	11,11	42	8,17	7	9,46	43	9,13
arī Kurzemes un Vidzemes dzīvojošie un araksti bez dzīvesvietas minētie	2	2,78	2	0,39	1	1,59	3	0,58	1	1,35	2	0,42
KOPĀ	33	45,83	324	62,19	33	52,38	394	76,65	38	51,35	330	70,06
KOPĀ	72	100	521	100	63	100	514	100	74	100	471	100

"Latviešu Avīzēs" publicējās Zemītes skolotājs J.Spīss (1856.gadā - 20, 1857.gadā - 5, 1858.gadā - 6, 1859.gadā - 70, 1860.gadā - 25, 1861.gadā - 64 publikācijas). 1860.gadā "Latviešu Avīzēs" rosīgi sāka līdzdarboties Jelgavas skolotājs P.Zīvalds, kurš bija arī Latviešu draugu biedrības biedrs. Viņš 1860.gadā laikrakstā ievietoja 122 darbus un 1861.gadā - 52.

Lai gan latviešu autori piedalījās "Latviešu Avīžu" veidošanā, tomēr viņu ieguldījums salīdzinājumā ar vācu autoru devumu bija nenozīmīgāks, īpaši tādēļ, ka latvieši pārsvarā iesūtīja literāras ievirzes sacerējumus un tulkojumus no vācu avīzēm, turpretī vācieši - religiska, izglītojoša un sabiedriska satura darbus, kuriem bija noteicošā loma laikraksta idejiskās sejas izveidē. Vēl jāpiezīmē, ka 60.gadu sākumā iezīmējās latviešu tautības autoru un viņu publikāciju īpatsvara pieaugums "Latviešu Avīžu" lappusēs.

5. JAUNĀKĀ INFORMĀCIJA LATVIEŠU LAIKRAKSTOS

Jau "Mājas Viesa" un "Latviešu Avīžu" programmas norādīja, ka tieši jaunākās informācijas sniegšana latviešu lasītājiem ir viens no šo izdevumu pamatuzdevumiem. "Mājas Viesa" priekšrocība bija tā, ka šis laikraksts bija pirmais pilntiesīgais politiskās informācijas nesējs latviešu lasītāju auditorijā. "Latviešu Avīžu" darbība Krimas kara laikā bija atraisījusi latviešos interesi un arī jau nepieciešamību pēc ziņām par pasaules notikumiem. Šulca veiktais skaidrojošais darbs par pasaules politisko un ģeogrāfisko uzbūvi bija sagatavojis viņus par laikrakstu sniegtās informācijas visai zinošiem sapņēmējiem. Visi šie apstākļi radīja labvēlīgu situāciju "Mājas Viesa" darbības aizsākumam.

Atšķirībā no "Latviešu Avīzēs" sniegtajiem pasaules un vietējo notikumu informatīvajiem apskatiem "Mājas Viesis" piedāvāja

ciņu ziņu pasniegšanas veidu. Jaunais laikraksts turpināja "Tā Latviešu Drauga" iedibināto tradīciju, proti, katru informatīvo vienību iekļāva atsevišķā rindkopā, kuru ievadīja ar īpašu šriftu izcelts notikuma vietas ģeogrāfiskais nosaukums.

Tomēr 1856.gadā Leitāns šo iespēju publicēt jaunāko politisko informāciju izmantoja visai piesardzīgi. Tikai aptuveni 36% no pirmā pusgada laikā laikrakstā ievietotā informatīvā materiāla vēstīja par politiskajiem notikumiem, 4% par saimnieciskajiem jaunumiem, 4% par norisēm izglītības un reliģiskās dzīves jomā, bet visvairāk - 56% informācijas skāra ekstraordinārus notikumus, dabas katastrofas un laika apstākļus.⁴⁰ Šajā ziņu kopā tika vēstīts par zādzībām, laupīšanām, krāpšanām, slepkavībām, vulkānu izvirdumiem, zemestrīcēm, plūdiem, negaisiem, ugunsgrēkiem, nelaimes gadījumiem, šķietami mirušiem cilvēkiem, pārsteidzošu izglābšanos no plēsīgiem zvēriem, nejaušības izraisītiem jocīgiem atgadījumiem, pārdrošu derību noslēgšanu un par citiem neikdienišķiem notikumiem.

Nākošajos gados politiskās informācijas īpatsvars "Mājas Viesī" palielinājās. Jau 1857.gadā 55% no visa informatīvā materiāla veidoja tieši politiskās ziņas, 32% vēstīja par ekstraordinārajiem notikumiem, laika apstākļiem un dabas katastrofām, 6% par tehnikas sasniegumiem un to ieviešanu dzīvē, 5% par jaunumiem izglītībā, kultūrā un baznīcā, 2% par saimnieciskajām norisēm.

Savukārt "Latviešu Avīžu" informatīvā sadaļa saturiskās kvalitātes ziņā 1856. un 1857.gadā ievērojami atpalika no "Mājas Viesa". Šulcam šajā laikā vēl neizdevās, kā tas tika plānots jaunajā programmā, nodalīt laikrakstā publicēto laicīga un reliģiska satura materiālus un izveidot noteiktas rubrikas. Tādēļ gan "Latviešu Avīžu" pamatnumuros, gan pielikumos valdīja diezgan liela nesakārtotība un nepārskatamība. Veidojot jaunākās ziņas, Šulcs

izmantoja iepriekšējos gados lietoto metodi. Viņš savā laikrakstā publicēja diezgan pamācoši skaidrojošā tonī rakstītus nedēļas notikumu kopsavilkumus. Tālab "Latviešu Avīžu" lasītāju priekšstati un izpratne par pasaules un vietējām norisēm joprojām bija pilnībā atkarīga no Šulca personiskā skatījuma un dotā vērtējuma. Lasot "Latviešu Avīzes", latviešiem vēl nebija iespējams gūt daudz maz objektīvu informāciju.

Būtiskas pārmaiņas Jelgavas laikraksta veidošanā notika 1858. gadā. Uz to aizsākumu Šulcu virzīja "Latviešu Avīžu" saturiskais bālums salīdzinājumā ar "Mājas Viesi" un šī laikraksta panākumi lasītāju auditorijas iekarošanā. Šulcs atteicās no didaktiski skaidrojošajiem notikumu kopsavilkumiem un sāka informatīvo materiālu izkārtot īsu ziņojumu veidā, tikai atsevišķos gadījumos pievienojot savus komentārus. 1858.gada 27.februāra numurā šis ziņu publicēšanas veids tika noformēts galīgi, jo informatīvajā sadaļā "Avīžu ziņas" katra notikuma izklāsts bija ietilpināts vienā rindkopā, tās sākumā ar šrifta izcēlumu norādot norises vietu.

1858.gadā "Mājas Viesi" un "Latviešu Avīžu" informatīvās sadaļas veidošanas principi ārēji bija visai līdzīgi. Tādēļ abu laikrakstu sniegtā ziņu materiāla tematiku un ģeogrāfiju ir iespējams salīdzināt jau tīri kvantitatīvi. Ieskatu gūtajos rezultātos sniedz 9. un 10. tabula. Tie rāda, ka skaitliskā izteiksmē "Mājas Viesi" un "Latviešu Avīzēs" publicēts aptuveni vienāds daudzums ziņu. Aplūkojot sniegtās informācijas ģeogrāfiju, jāatzīmē, ka visplašāk abos izdevumos atspoguļotas norises Krievijā un Eiropas attīstītākajās valstīs. Bet tematiski visvairāk vēstīts par Krievijas cara un ķeizariskās ģimenes, galma un augstu amatpersonu dzīvi un darbību, kā arī administratīvo iestāžu

9.tabula

"LATVIEŠU AVIŽU" UN "MĀJAS VIESA" INFORMATĪVAJĀ
SADAJĀ IEKĻAUTO ZIŅU ĢEOGRĀFIJA 1858. GADĀ

Valsts vai pa- saules daļa	"Latviešu Avīzes"		"Mājas Viesis"	
	Ziņu skaits	%	Ziņu skaits	%
Vietējās ziņas:				
Kurzeme	76	15,05	20	3,47
Vidzeme	43	8,51	44	7,64
Kopā	119	23,56	64	11,11
Krievijas un ār- valstu ziņas:				
Krievija	95	18,81	76	13,19
Anglija	44	8,71	69	11,98
Francija	45	8,91	55	9,55
Vācu valstis	48	9,51	95	16,49
Itāļu valstis	19	3,76	37	6,42
Šveice	5	0,99	5	0,87
Melnkalne	4	0,79	7	1,22
Griekija	4	0,79	10	1,74
Portugāle	5	0,99	7	1,22
Citas Eiropas valstis un apkopojošas ziņas	32	6,35	37	6,42
Turcija	11	2,18	36	6,25
Āzija	51	10,10	57	9,90
Ziemeļamerika	10	1,98	13	2,26
Latīņamerika	4	0,79	3	0,52
Austrālija un Okeāni- ja	5	0,99	1	0,17
Afrika	4	0,79	4	0,69
Kopā	386	76,44	512	88,89
Kopā	505	100	576	100

"Latviešu Avīžu" un "Mājas Viesis" informatīvajā
sadaļā atspoguļoto ziņu tematika 1858.gadā

Tematika	"Latviešu Avīzes"		"Mājas Viesis"	
	ziņu skaits	%	ziņu skaits	%
VIDZEME UN KURZEME:				
Rīgas pilsetas dzīve	8	1,58	18	3,13
Kurzemes un Vidzemes guberņu pārvalde	14	2,77	12	2,08
Sagatavošanās darbi dzelzceļa būvei	12	2,37	6	1,04
Ekonomika	11	2,18	4	0,69
Laika apstākļi un dabas katastrofas	16	3,17	7	1,22
Ekstraordināri notikumi	53	10,50	8	1,39
Citi notikumi	5	0,99	3	0,52
Baznīcas dzīve *			6	1,04
Kopā	119	23,56	64	11,11
PASAULE				
Krievijas cara, galma, amatpersonu dzīve, varas iestāžu darbība	24	4,75	24	4,17
Brīvvalstīs Krievijā sagatavošana	6	1,19	4	0,69
Krievijas politika Kaukāzā	10	1,98	8	1,39
Pasaules monarhu, amatpersonu dzīve, varas iestāžu darbība	28	5,54	48	8,33
Starptautiskās attiecības	24	4,75	25	4,34
Lielvalstu koloniālā politika	46	9,11	65	11,28
Ekonomika	31	6,14	15	2,60
Zinātnes un tehnikas sasniegumi un to ieviešana	40	7,92	36	6,25
Kultūra, izglītība	9	1,78	13	2,26
Situcija Balkānos	13	2,58	15	2,60
Valstu iekšējās problēmas	8	1,59	52	9,02
Laika apstākļi, dabas katastrofas	49	9,70	41	7,12
Ekstraordinārie notikumi	98	19,41	127	22,05
Baznīcas dzīve *			39	6,77
KOPĀ	386	76,44	512	88,89
VISAS ZIŅAS KOPĀ	505	100	576	100

* Tabulā nav ietverts "Latviešu Avīžu" pielikumos sniegtais informatīvais materiāls par baznīcu dzīvi.

ricību. Samērā plaši abos laikrakstos sniegtas ziņas par citu valstu monarhiem, īpaši bieži stāstot par laulībām dažādu valdošo dinastiju locekļu starpā. Starptautisko norišu atspoguļojumā priekšplānā izvirzījās lielvalstu koloniālā politika, galvenokārt Anglijas un Francijas aktivitātes Indijā un Ķīnā. Abi laikraksti lielu vērību veltīja arī sava laika zinātnes un tehnikas sasniegumu ieviešanai dzīvē, sīki tika vēstīts par dzelzceļu būvi Krievijā, par telegrāfa līnijas starp Eiropu un Ameriku izveidi.

"Latviešu Avīzēs" un "Mājas Viesī" sniegtajā informācijā plaši tika atspoguļoti lielu lasītāju loku interesējoši ekstraordināri notikumi - noziegumi, ugunsgrēki, dažādi nelaimes gadījumi, kā arī laika apstākļi un dabas katastrofas dažādās pasaules malās.

"Latviešu Avīzēs" aptuveni divas reizes vairāk nekā "Mājas Viesī" tika iekļauta informācija par norisēm Kurzemē un Vidzemē. Lielā mērā tas izskaidrojams ar to, ka Jelgavas laikrakstam gadu gaitā bija izveidojies diezgan plašs korespondentu tīkls, ar kura starpniecību Šulcs ieguva ziņas par vietējiem notikumiem. "Mājas Viesī" no visām norisēm Vidzemē un Kurzemē priekšplānā bija noteiktais Rīgā. Atsevišķu gadījumu atspoguļojumi parādījās abos laikrakstos. Piemēram, 1858.gada 6.novembrī "Latviešu Avīzes" vēstīja par tragisku notikumu Sabilē 3.septembrī, kad līgavainis trīs dienas pirms kāzām, palīdzot kaut kāzu mielastam domāto cūku, gāja bojā, nejauši sadurot sevi ar nazi. "Mājas Viesī" šī informācija tika publicēta 17.novembrī. Kopumā "Latviešu Avīzēs" tika publicēta arī cita daudz plašāka informācija par dažādiem ārkārtējiem notikumiem Kurzemē un Vidzemē, īpaši zādzībām un nelaimes gadījumiem.

1858.gada "Latviešu Avīžu" un "Mājas Viesa" informatīvās sadaļas kontentanalīze liecina, ka latviešu lasītājiem bija

iespējams saņemt savā dzimtajā valodā samērā plašu un regulāru ziņu materiālu par notikumiem pasaulē un dzimtenē.

Gadu gaitā ziņu rubrikas abos latviešu laikrakstos pilnveidojās. Gan "Mājas Viesis", gan "Latviešu Avīzes" centās sniegt pēc iespējas plašāku jaunumu klāstu. Informatīvās sadaļas pilnveidi noteica ne tikai lasītāju interese par norisēm pasaulē, bet arī abu latviešu laikrakstu savstarpējā konkurence cīņā par informatīva līdera lomu latviešu sabiedrībā. Tomēr laika posmā no 1856. līdz 1861. gadam to neizdevās iegūt pilnībā nevienam laikrakstam, lai gan "Mājas Viesis" informatīvās sadaļas kvalitāte bija nedaudz augstāka nekā "Latviešu Avīzēm". To noteica tas apstāklis, ka Leitāns rūpīgāk nekā Šulcs vāca, atlasīja, apkopoja un uzrakstīja labā latviešu valodā "Mājas Viesī" publicējamo materiālu.

Abu laikrakstu redaktori saviem izdevumiem jaunākos ziņu materiālus ieguva no citiem, sevišķi vietējiem vācu laikrakstiem. Pasaules notikumi "Mājas Viesī" un "Latviešu Avīzēs" tika atspoguļoti no Krievijas impērijas interešu un politikas viedokļa. Jāpiebilst, ka cita pieeja, pastāvēt iepriekšējai cenzūrai, nemaz nebija iespējama. Tā, piemēram, latviešu laikraksti pauda nosodījumu Kaukāza vietējo tautu cīņai pret krievu karaspēku, indiešu un ķīniešu pretestībai angļiem un frančiem, kā arī Turcijas politikai Balkānos. Atsevišķos gadījumos gan "Latviešu Avīžu" veidotāji savtīgos nolūkos manipulēja ar notikumu komentāriem. Gaidāma brīvvališana Krievijā šajā laikrakstā tika attēlota no Baltijas muižniecības interešu viedokļa. Šulcs uzsvēra, ka Krievijā dzimtbūšanas atcelšana norisināsies tāpat kā pie mums. Šis aplamais skaidrojums "Latviešu Avīzēs" uzsvērti atkārtojās vairākkārt.⁴¹ Šulcs arī norādīja, ka daudzās pasaules valstīs brīvvališana norisa vienlaikus ar Kurzemes un Vidzemes zemnieku atbrīvošanu, bet da-
šas pat vēl vēlāk. Redaktors arī uzsvēra: "Daudz citās zemēs

zemnieki vēl nebūt nav brīvi palaisti, vēl dzimti un uz klausību. Apdomā to, un pateici no sirds saviem kungiem un valdniekiem, kas tev, latvietim, jau sendienām tādū žēlastību padarījuši."⁴²

19.gs. 60.gadu sākumā iezīmējās vēl tas, ka latviešu laikrakstu kā nedēļas izdevumu forma vairs neatbilda sava laikmeta, kad arvien lielāku izplatību un nozīmi pasaulē ieguva dienas avīzes, prasībām. Apstākļos, kad ārvalstīs valdīja saspringtas starptautiskās attiecības un vispārējā situācija ātri mainījās, "Mājas Viesa" un "Latviešu Avīžu" redaktoriem radās nopietnas grūtības, atlasot un izkārtojot informatīvo materiālu tā, lai abos izdevumos tomēr tiktu izsmeltoši atspoguļotas visas pasaules notīses. Tā 1861.gadā informējot par situāciju Itālijā, Leitāns atvainojās lasītājiem, ka "Mājas Viesī" sniegtās ziņas mēdz būt pretrunīgas - te tās vēsta, ka sākās miera sarunas, te atkal, ka kara darbība pastiprinās. Viņš paskaidroja: "... ko tad mēs citu varam jums stāstīt, kā vien to, ko stāsta svešu zemju avīzes, kas tuvāki pie tās ziņu avota. Zinām ^{šc} svešās zemēs to avīžu daudz un avīžu apgādātāji tur vēl par maksu gandrīz katrā lielā pilsētā tādus, kas viņiem jaunas ziņas piesūti."⁴³ Leitāns piezīmēja, ka šie reportieri ne vienmēr godprātīgi izturas pret savu darbu un vieglas peļņas nolūkā dažkārt ziņas izziž vienkārši no pirksta, tādēļ, īpaši kara laikā, "Mājas Viesī" parādās meli.⁴⁴ Nedēļas laikrakstu forme un ziņu materiāla gatavošanas veids noteica arī to, ka latviešu lasītājam bija pieejama informācija tikai jau par apmēram divas nedēļas veciem notikumiem.

19.gs. 50.gadu otrās puses un 60.gadu sākuma galvenais ieguvums bija tas, ka būtiski papildinājās latviešu laikrakstos sniegtās informācijas tematiskā struktūra. Sākot publicēt vispusīgas un regulāras politiskās ziņas, "Mājas Viesī" un "Latviešu

Avīzes" deva iespēju saviem lasītājiem nonākt informatīvā saskar-
smē ar svarīgākajiem pasaule norisošajiem procesiem, tā pilnīgo-
jot viņu pasaules izpratni, veidojot politisko un sabiedrisko
apziņu un domāšanu, ieviešot tajā jau laikmetīgas kategorijas
un vērtības.

6. "MĀJAS VIESA" UN "LATVIEŠU AVIŽU" SATURA UN IDEJU DOMINANTES 50. GADU OTRAJĀ PUSĒ

"Mājas Viesa" līdzstrādnieku un redaktora piederība latvie-
šu tautai un viņu uzskati noteica laikraksta saturs kopējo nacio-
nālo ievirzi un tā tematiku skarto problēmloku. "Mājas Viesis"
jau ar saviem pirmajiem numuriem iezīmēja jaunu pakāpi pastāvo-
šajās attiecībās starp preses izdevuma veidotājiem un lasītāju
auditoriju. Ja "Latviešu Avīzes" bija vācu mācītāju izdots laik-
raksts īpaši latviešiem, kuri viņu skatījumā viennozīmīgi bija
piederīgi zemākajai - zemnieku - kārtai, tad "Mājas Viesis" vei-
dotāju un lasītāju attiecības balstījās uz līdztiesības pamatiem.
Šo kardināli jauno situāciju latviešu avižniecībā, raksturojot
"Mājas Viesa" darbības būtību un būtību no latvieša viedokļa,
dzejā izteicis J.Dauge: "Latviets viņu deva man, /Latviets būdams
lasu"⁴⁵

1856.-1859.g. "Mājas Viesa" saturs dominante bija izglīto-
joši sacerējumi, kuri ne tikai veidoja lasītājiem jaunas zināša-
nas, bet arī sniedza informatīvo pamatu nacionālās pašapziņas
tapšanai un izaugsmei. Šīs publikācijas var iedalīt trīs lielā-
kās pamatgrupās:

- 1) raksti, kuri veido teorētiskas zināšanas;
- 2) praktiskas ievirzes sacerējumi;
- 3) sociāli analītiski darbi.

Pirmajā grupā ietilpst galvenokārt divu tematisko jomu darbi - dabaszinātniskie raksti un sacerējumi par vēstures, literatūras un valodniecības jautājumiem. Jaunlatvieši tieši tautas izglītošanā redzēja vienu no svarīgākajiem sociālus emancipācijas pamatiem. Ja līdzšinējā "Latviešu Avižu" izglītības darbība galvenokārt bija vērsta uz to, lai sniegtu elementārizglītību, tad jaunlatvieši ar savām publikācijām pārņēma tās ietvarus un veidoja laikmetīgu izpratni par dabas parādībām, dabaszinātņu un tehnikas sasniegumiem. Vertējot situāciju tā laika pasaulē, J.Alunāns rakstīja: "Caur dabas saprašanu cilvēks valda pār dabas spēkiem. Garīgi cilvēkam der par spūriem, par dzelžu ceļu, elektrība par roku, ar ko viņš savas domas var acumirkli caur telegrāfu dot citiem zināt, vēji un ūdeņi kalpo prātīgiem cilvēkiem par sudmalām, kugiem un citām mašīnām. Visur, kur vien mēs acis griežam, visur dabas zināšanas ir vajadzīgas lietas: tās mums piepalīdz pie māju kopšanas, pie lauku darbiem, pie visu darbu pārlabošanas, pie mantu vairošanas, pie dzīvības un veselības, ar vārdu sakot: nekas nevar zelt un labus augļus nest bez dabas saprašanas."⁴⁶

Publikācijas "Mājas Viesī" veidoja lasītājiem priekšstatu par dabaszinātņu nozaru plašo spektru, skaidrojot jēdzienus - fizika, ķīmija, fizioloģija, astronomija, ģeoloģija, zooloģija, botānika, minerāloģija.⁴⁷ Uzsverot, ka tieši šo zināšanu apguve latviešus atbrīvos no tumsonības, mītiem un pagānu laika paradumiem, J.Alunāns pasvītēja, ka "māņu ticība ar nabadzību kopā iet".⁴⁸ Arī Valdemārs "Mājas Viesī" norādīja, ka dabaszinātniskās izglītības izplatīšanās latviešu tautā sekmes viņu labklājības pieaugumu, jo visā pasaulē šo zinātņu "koplums pušķo zemes un valstis, pilsētas un tautas viņu tās atspīgst un dabu jaunus,

līdz šim nemanītus spēkus, ar kuriem izrotāta var cilvēce žigli staigāt to augsto gudrības ceļu, kas pie patiesības un gaismas!⁴⁹

"Mājas Viesī" jaunlatvieši uzsvēra, ka dabas izziņāšanā un tās izmantošanu cilvēku labā atrodas pašu cilvēku rokās.

Valdemārs atzīnēja, ka "brīnišķīgus darbus var cilvēki izdarīt, kad tie pazīst dabas spēkus" un pēc kādiem 5 - 10 gadiem tiks gūti jauni atklājumi, kuri mums šodien šķiet vēl neticami.⁵⁰

Vienkārša cilvēka spējas un uzņēmību izziņāt dabu, veikt visai cilvēcei svarīgu izgudrojumu "Mājas Viesī" attaisnoja Cauntiša apcere par lokomotīves izgudrotāju Dž.Stefensonu.⁵¹

Līdzās vispārējiem priekšstatiem par dabaszinātnēm, jaunlatvieši sniedza konkrētas zināšanas par atsevišķiem to jautājumiem. Šo rakstu kvalitāti nodrošināja autoru profesionalitāte "Mājas Viesī" lappusēs iztirzētajās zinātnes problēmās. K.Barons, kurš Tērbatas universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē apguva matemātiku un astronomiju, laikrakstā skaidroja Visumu un tajā esošo dabas ķermeņu uzbūvi, izvietojumu un kustību.⁵² Barona sacerējumiem raksturīgs tas, ka viņš, ievērojot latviešu lasītāju zemo izglītības līmeni, savus skaidrojumus centās sniegt ne tikai vienkāršā valodā, bet arī vēlējas radīt interesi par šiem jautājumiem, pašiem vērojot dabas parādības.

Vēra ņemams ir J.Alunāna ieguldījums dažādu zinātņu popularizēšanā. Viņa universālās zināšanas noteica to, ka Alunāna publikācijas "Mājas Viesī" skāra dažādas tematiskas jomas. Vienu no tām veidoja raksti par dabas parādībām un dzīvniekiem. Šo sacerējumu uzdevums bija parādīt latviešu lasītājiem dabas daudzveidību un pierādīt, ka tās izpratne stiprina pašu cilvēku dabas vareno spēku priekšā.⁵³

Nozīmīgu "Mājas Viesī" publicēto izglītojošo rakstura

sacerējumu daļu veidoja raksti par vēsturi. To kopēja virzība bija, izmantojot senvēsturi, pierādīt latviešu līdztiesību citu tautu vidū. J. Alunāns savos rakstos uzsvēra, ka latvieši nepieder pie bezvēstures tautām, ka to sludina "Latviešu Avīzes" un citi vācu autoru vēsturiskie sacerējumi, atainojot, ka pirms vācu ierašanās latvieši "esot bijuši tumši, nožēlojami pagāni, kas mežos dzīvojuši un cits citu apkāvušies, līdzīgi tam tautām, kas tagad Austrālijā acīm redzot izmirst".⁵⁴ Alunāns atzīmēja, ka šis uzskats ir aplams un tādēļ viņa pienākums ir pierādīt, ka latvieši nav bijuši "pavisam zvera kārta", bet atsevišķās jomās pat daudz pārāki par citām tautām. Viņš norādīja, ka senie latvieši rosīgi tirgojās ar tālām zemēm, ieviesa savu naudu agrāk nekā kaimiņu tautas, tā kļūstot bagātāki par apkārtnējo zemju iedzīvotājiem. Latvieši, īpaši kuri, bija arī labi karotāji. Alunāns uzsvēra, ka "ja nu zviedri un dāņi pret latviešiem neko nevarēja izdarīt, tad lēti noprotams, ka latvieši nebūt nebija tādi lopīgi. kādas Austrālijas jeb citas vergus tautas ir."⁵⁵

Alunāns arī slavinaja seno latviešu zemkopju darba tikumu, uzsverot, ka tieši šis darbs pie senajām varenajām tautām (grieķiem, ebrejiem, ēģiptiešiem) tika turēts godā.⁵⁶ Viņš norādīja, ka arī latvieši "pēc grieķiem un romniekiem bijuši pirmā tauta Eiropā, kas, ar lauku darbiem pulēdamās, līdzumus līdzuse".⁵⁷ Pretstatā šīm zemkopju tautām, kuras savu iztiku nodrošināja ar godīgu darbu, Alunāns attēloja seno vāciešu dzīvi. Šo tautu tālā pagātne raksturoja zems attīstības līmenis. Vācieši dzīvoja netaisnā baļķu būdā, pūrtika no lopkopības, medībām, daļēji no zemkopības. Tomēr tas nebija galvenais iztikas avots. Dzīve zem klajas debess, prastais ēdiens bija devuši vāciešiem lielu fizisko spēku, savukārt piedalīšanās kara spēlēs - karotāju iema-

pas, tādēļ viņi veiksmīgi nodarbojās ar laupīšanu, kā arī kalpoja citu tautu karaspēkos par algotņiem. Miera laikā vācieši gulēja uz lačūdam, tērēja, dzēra, ķildojās, kāvas, spēlēja kauļu spēles. Senie vācieši arī piederēja pie pagāniem un pielūdz dabas dievus.⁵⁸ Šāds vācu portretējums viņus padarīja nepievilcīgus latviešu acīs un cēla savas tautas vērtību, tā stiprinot nacionālo pašapziņu.

Vairākas J. Alunāna publikācijas "Mājas Viesī" bija veltītas seno latviešu kultūrai. Viņš norādīja, ka par tās esību ir atstājuši liecības tēvu-tēvu laika stāsti, kuri līdzīgi kā citām tautām gājuši no pasaudzes uz pasaudzi un palikuši par pasakām.⁵⁹ Alunāns laikraksta lasītājus iepazīstināja ar teiksmu par Eima ezeru,⁶⁰ latviešu cilšu likteni lielo plūdu laikā, ar ūdens gariem seno latviešu bērēm un dveseļu pēcnāves dzīvi,⁶¹ arī ar svētkiem un to svinēšanu.⁶²

Alunāns "Mājas Viesī" skāra arī latviešu mitoloģiju. Viņš norādīja, ka senie latvieši līdzīgi grieķiem un indiešiem "domāja visu dabu apdzīvotu no dieviem un gariem, kam ... bij pārcilvēcīgi spēki un ko tāpēc allaž pielūdz un ar upuriem lūkoja sev laipnus uzturēt."⁶³ Alunāns sniedza ieskatu arī latviešu dievības, salīdzinot tās ar radniecīgiem indiešu, persiešu, romiešu dieviem. Viņš norādīja, ka viss plašais seno latviešu dievību kopums apliecina, ka "latvieši citkārt nebut nebij tādi nēmačīti laudis, par kādiem tie allaž izdeudzināti; jo tā lieta tāda - lai nu ir pagāni vai nē - kas ticības lietās ir pieņēmušies, arī citas gudrības un zināšanas nebūs vārgi".⁶⁴

Alunāna raksti "Mājas Viesī" aizsāka jaunas koncepcijas latviešu tautas vēstures izvērtēšanā veidošanu. Viņš uzsvēra, ka senatnē latvieši, būdami brīva tauta, piederēja pie pasaules

attīstītākajām tautām. Alunāns arī norādīja, pretēji "Latviešu Avīzēs" ievietoto vēsturisko sacerējumu autoriem, ka pagānisms vēl nenozīmē tautas nekulturālību, bet gan ir visu kristīgo tautu vēsturiskās attīstības noteikta un neizbēgama pakāpe. Lai gan daudzi Alunāna spriedumi bija zinātniski nepamatoti, tomēr svarīgi bija tajos pausta attieksme pret savas tautas pagātni. Tā balstījās uz pārliecību, ka tieši vācu iebrukums iznīcināja latviešu kultūru, pārtrauca viņu dabisko attīstību, kuras rezultātā latviešiem butu bijis iespējams ierindoties starp attīstītākajām pasaules tautām arī vēl tolaik.

Latviešu senatnei J. Alunāna skatījumā bija jākļūst par spēka avotu latviešu nacionālas pašapziņas atmodai un nacionālajai kopībai. Viņa raksti tautiešu apziņā esošajā vērtību orientācijā ietvēra arī lepnumu par savas tautas pagātni.

Runājot par šodienu, Alunāns norādīja, ka galvenais latviešu vienotības pamats ir valoda, kura ikvienas tautas piederīgajiem ir svēta lieta. Latviešu uzdevums ir godāt un cienīt savu valodu, nevis šaubīties par tās pilnvērtību un to noliegt. Alunāns laikrakstā atklāti ironizēja par vācu aprindās esošajiem priekšstatiem par latviešu valodu. Viņš rakstīja: "Laudis gudrojuši un izgudrojuši, ka latviešu valoda esot arāju valoda. No šīs lietas viņi tālāk sprieduši, ka latviešu valodai esot jāizmirst. Tiešām, gudri jo gudri vīri šie spriedēji!!! Tik skāde, ka tās pierādīšanas, ar ko viņi savas praviešu ziņas grib apstiprināt, mums izrādās ļoti brīnišķīgas, ja ne no gaisa grābtas. Viņi saka: latvieši esot negatavas miesas auglis un tāpēc viņiem esot jāizmirst!"⁶⁵

Alunāns norādīja, ka latviešu valodai ir jākļūst bagātākai, tajā jāveido jauni vārdi, lai tā atbilstu savam laikmetam.

Alunāns arī pats nodarbojās ar valodniecisko jaunradi, ieviešot jaunus vārdus un veidojot teoretiskos pamatus izskaņu lietojumam jaunvārdos.⁶⁶

"Mājas Viesī" tika skarti arī latviešu rakstniecības attīstības jautājumi, kuri bija saistīti ar tapšanas sākumstadijā esošo oriģinālliteratūru. J. Cauntis izvirzīja nepieciešamību latviešu dzeju veidot kā māksliniecisku vērtību. Viņš norādīja, ka t.s. rīmju sacerēšana, savienojot vārdus atskaņās bez saturiskas jēgas, vēl nav tautai nepieciešamas literatūras radīšana.⁶⁷ Dzejas saturiskā kodola nozīmīgumu "Mājas Viesī" uzsvēra arī J. Zvaigznīte: "Dziesmas taisītājiem jājautā: vai tā lieta, kuru es gribu apdziedāt, manai tautai saprotama, vai viņa šai laikā der."⁶⁸

"Mājas Viesī" tika atzīmēta arī preses izdevumu loma ikvienas tautas izglītības veicināšanā. To apliecina arī lielais laikrakstu un to lasītāju skaits pasaulē. Piemēram, Ņujorkas "Sauli" ik dienas iespiež 60000 eksemplāros, bet kopskaitā šajā pilsētā iznāk 115 dažādas avīzes, savukārt visā valstī - 3000. "Mājas Viesis" arī norādīja, ka laikrakstos sniegtā informācija nereti dod lasītājiem praktisku labumu. Tā, ievērojot Ilinoisas štata laikraksta "Noru Zemnieks" (Steppenfarmer) sniegtos padomus kā audzēt aitas, vietējie zemnieki sāka nodarboties ar šo lopkopības nozari un kļuva bagāti.⁶⁹

"Mājas Viesī" sniegtie izglītojoša rakstura sacerējumi latviešiem veidoja arī jaunus sabiedriskos priekšstatus par zināšanu nozīmīgumu cilvēces attīstībā, par latviešu pilntiesīgu vietu citu tautu vidū, kā arī latviešu kultūras uzdevumiem, tā veicinot nacionālas pašapziņas nostiprināšanos un ieviešot sabiedriskās domas aprītē lepnumu par piederību tieši savai tautai.

Otrajā "Mājas Viesī" nozīmīgākajā publicēto rakstu grupā tika skarti saimnieciskie jautājumi. Laikrakstā tika ievietots visai daudzpusīgs sacerējumu klāsts par lauksaimniecību. Tieši šī nozare tolaik bija galvenā latviešu nodarbošanās. Sniedzot praktiskus padomus, kā uzlabot darbu savās saimniecībās, "Mājas Viesis" rosināja latviešus domāt par jaunām iespējām ceļā uz turību.

Jaunu, vēl neapgūtu saimnieciskās darbības jomu latviešiem "Mājas Viesī" ieteica K.Valdemārs, Viņš uzsvēra tirdzniecībai izdevīgo Baltijas ģeogrāfisko stāvokli un norādīja, ka, pārveidojot preces pa jūru, ir iespējams ātri gūt peļņu. Valdemārs atzīmēja, ka "jūras braukšana ir tas smags, kurā var pulkiem zēni un puīši no zemas kārtas, kam gars mundrs, galva gaiša un veselība krāsna - tapt ar laiku par turīgiem un arī bagātiem vīriem."⁷⁰

"Mājas Viesis" ne tikai aplūkoja lauksaimniecību un jūrniecību kā latviešiem izdevīgas darbības jomas, bet arī uzsvēra jaunajam laikmetam raksturīgākās kapitālistiskās saimniekošanas iezīmes. J.Alunāns norādīja, ka valatu un to iedzīvotāju labklājība ir atkarīga no pašu cilvēku darba un prāta. Alunāns atzīmēja, ka cilvēki mūsdienu pasaulē visveirāk strādā Anglijā, un tādēļ arī viņi var daudz tērot. Alunāns mudināja mācīties no citām tautām un domāt par jaunām peļņas iespējām, piemēram, biškopību, apiņu un ķimeņu audzēšanu, augļkopību u.c.⁷¹ Alunāns īpaši pasvītvoja, ka "cilvēks vien ir tas ierocis, kas bagātību rada!"⁷² Stāstot par konkrētiem jauninājumiem saimnieciskajā jomā, Alunāns laikrakstā uzsvēra krājkasu izmantošanu kapitāla vairošanā. Viņš lasītājiem skeidroja: "Jo tā nauda, ko tu krātuve ieliec, nestāv pa vaļai, tā arī strādā un tev bez pūliņa palīdz citu naudu samantot. Tātad tu... veirs viens pats nestrādā, bet jūs esat divi,

kas pelniet, proti, tu un tā nauda krātuvē."73

Ar saimnieciskajiem jautājumiem savijās arī sociālo problēmu loks. Daļa "Mājas Viesī" ievietoto rakstu autoru labi apzinājās, ka tuvākajā laikā nozīmīgas izmaiņas notiks latviešu sabiedriskajā struktūrā. J.Alunāns uzsvēra, ka, izplatoties izglītībai tautā, "beidzot zudīs tās pasacīgas, ka visiem, kas latvieši ir, arī vajaga būt zemniekiem".74 Alunāns arī atzīmēja, ka jau tagad ir kungi, kuri nāk no latviešu vidus, bet nākotnē viņu būs vēl vairāk.75 "Mājas Viesī" tika skartā arī sabiedrības mantiskās diferencēšanās jautājumi. J.Bankins uzsvēra, ka Dievs ir radījis cilvēkus, kuri savā starpā atšķiras garīgajā, laicīgajā, kā arī mantiskajā ziņā. Viņš norādīja, ka jau šo iedzimto atšķirību dēļ vienlīdzīgu ļaužu sabiedrības pastāvēšana ir neiespējama. To apstiprina arī R.Ovena utopiskais mēģinājums radīt ideālas sabiedrības modeli. "Ar sviedriem vaigā", paskaidroja Bankins, "būs tev maizi ēst, un ar tavām rokām, ko labu nopelnīt".76

J.Alunāns "Mājas Viesī" aizskāra latviešu sabiedriskās struktūras zemākā pakāpiena - kalpu - sociālo stāvokli. Viņš atzina, ka tieši šī latviešu sabiedrības daļa ir sociāli neaizsargātāka, jo daudzās vietās uz viņu rēķina tiek taupīts, nodarītas pārestības, jo par slimiem lopiņiem dažkārt rūpējas vairāk nekā par slimiem kalpiem. Saimnieku uzdevums ir rūpēties par saviem strādniekiem, norādīja Alunāns, gan rādot personīgo piemēru, gan neļaujot iet uz krogu, un sēdēt uz baznīcu, liekot lasīt derīgas grāmatas un avīzes, jo negodīgi un nekulturāli kalpi atnes tikai postu pašiem saimniekiem.77

Jaunlatvieši "Mājas Viesī" saviem lasītājiem līdzās

nacionālajai apziņai aizsāka veidot arī valstisko apziņu. Beidzoties dzimtbūtnieciskai piesaistei zemnieka sociālajam statusam un noteiktai dzīvesvietai un latviešiem arvien vairāk iesaistoties kapitalistiskajā saimniecības sistēmā, bija jūmainās arī viņu priekšstatiem par savām attiecībām ar valsti. "Mājas Viesī" J.Alunāns publicēja rakstu sēriju par Krieviju. Līdztekus samērā plaši skartajiem saimnieciskajiem jautājumiem, tika attēlota arī Krievijas impērijas nacionālā dažādība. Šīs publikācijas veidoja latviešiem priekšstatu, ka viņi Baltijā nav nošķirti no visas Krievijas, un līdzīgi citu tautu piederīgajiem ir šīs lielas valsts pavalstnieki. Alunāns norādīja, ka ražošanas attīstība un latviešu arvien pieaugošā sociālā mobilitāte piespiedīs daudzus pamest dzimtas vietas un strādāt svešumā. Viņš rakstīja: "...mēs bez tam, ka mēs esam latvieši, arī esam cilvēki, kam vise pasaule pieder... Latvietim, ja to no citām tautām izšķiram, gan ir tik latviešu zemē dzimtene un tēvu zeme, bet latvietim, kā cilvēkam, ir dzimtene visur, kur tik cilvēki piemīt un dzimst."⁷⁶ Alunāns arī piezīmēja, ka, dzīvojot tālumā, var mīlēt savu dzimteni un rūpēties par tās labumu.

Laika posmā no 1856. līdz 1859.gadam "Mājas Viesā" lappuses bija visai piepildītas ar latviešiem vērtīgiem izglītojošiem, nacionālo, sabiedrisko un saimniecisko attīstību veicinošiem rakstiem. Laikraksts tautas emancipācijas pamatā lika:

- 1) izglītību;
- 2) nacionālo lepnumu par piederību latviešu tautai;
- 3) pilnvērtīgas latviešu valodas un literatūras radīšanu;
- 4) latviešu rosīgu saimniecisko darbību;
- 5) latviešu tautas pilnu sabiedrisko struktūru;
- 6) Krievijas pavalstnieka statusu, viņa tiesības un valstiskos

pienākumus.

Šo atziņu kopuma parādīšanās latviešu laikrakstā selmēja tautas jaunlaiku sabiedriskās apziņas formēšanos, kā arī lika pamatus pašu latviešu veidotās preses sabiedriskajai un nacionālajai pozīcijai.

Vietējam vācu aprindām, arī "Latviešu Avižu" redaktoram Šulcam, jauna laikraksta "Mājas Viesis" izveide nepatika daudzū-
jādā ziņā. Vācu mācītāji, kuri līdz šim bija vienīgie latviešu preses veidotāji, avižniecību uzskatīja par savu neapstrīdamu darbības lauku un jauno izdevumu sagaidīja ar izteiktu nelabvē-
lību. Šulcs atteicās publicēt "Latviešu Avīzēs" Leitāna iesnieg-
to maksas privātsludinājumu par "Mājas Viesi" iznākšanu, lai gan Jelgavas avīzes programma paredzēja šādu privātsludinājumu ie-
vietošanu. Šulca nostāja radīja šķēršļus "Mājas Viesi" izplatī-
bai. 1856.gada 7.septembrī Leitāns pat iesniedza Kurzemes guber-
natora kancelejā sūdzību par "Latviešu Avižu" redaktora atteiku-
mu publicēt sludinājumu par "Mājas Viesi", norādot, ka viņam ir
ļoti nepieciešami ar jau iznākoša laikraksta starpniecību darīt
zināmu plašākai publikai par jauna preses izdevuma izveidi.⁷⁹

Domājams, ka sākotnēji Šulcs un viņam tuvās aprindas cerē-
ja, ka "Mājas Viesis" izdevēji piedzīvos drīzu un smagu neveiksmi.
Tomēr, redzot, kā dažu mēnešu laikā no numura uz numuru laik-
raksts pilnveidojās, sāka nopietnāk izvērtēt situāciju, atzīstot,
ka vācu garīdzniecības vadošās pozīcijas latviešu sabiedriskās
un kultūras dzīves veidošanā jau tiek apdraudētas. "Mājas Viesis"
parādīšanās satricināja arī valdošo uzskatu par latviešu un
vāciešu nevienlīdzības dabiskumu un fatalumu, kā arī priekšstatu
par vāciešiem kā vienīgajiem latviešu kultūras nesējiem. Jau pati

laikraksta eksistence, kuru patstāvīgi, bez vācu palīdzības veidoja latvieši un paši to lasīja, runāja pretim tradicionālajai Baltijas kārtībai, kurā latvietim bija atvēlēta tikai un vienīgi zemkopja loma. Mācītājs G. Braše, uzsverot "Mājas Viesa" pastāvēšanas pretdabiskumu, rakstīja: "Kas mūsu nacionālus pazīst, ir sen pazaudējis ticību patstāvīgai latvietībai. Šis mazās tautiņas liktenis ir tāds pats kā pūrējo jaunāno dzimšanas nespējīgo tautiņu, kas nezin no kurienes un kādā kartā uz ziemeļiem izlauzušas: tās mirst jau mātes miesās. Lai atminamies tikai lībiešus, krieviņus un vissīkstākos no visiem - igauņus. Latvietim nav nekādas nacionālās pagātnes, tādēļ tas nezina, nedomā un necer uz nacionālu nākotni. Tas pazīst sevi tikai kā kartas locekli..."⁸⁰

Latviešu Draugu biedrības aprindas, sekojot līdzī "Mājas Viesa" darbībai, saskatīja šajā latviešu izdevumā ne tikai "Latviešu Avīzēm" konkurencējošu laikrakstu, bet arī jau noteiktu latviešu sabiedrības daļas uzskatu paudēju. Šulcs 1856.gada decembrī izsūtīja apkārtrakstu ar brīdinājumu: "Ne "Mājas Viesis" mums ir tik bīstams kā zināmas kustības tautā. Tas mums jāievada pareizā ceļā... Tagad, brāļi, tagad jeb citādi būs par vēlu."⁸¹ Šulcs mudināja mācītājus nepieņemt "Mājas Viesa" pasūtījumus. Skolotājiem, kuri pēc cilvēku lūguma palīdzēja iegūt viņiem šī laikraksta abonementu, tika draudēti ar atlaišanu no darba. Garīdzniecības pārstāvji arī iesniedza sūdzības administratīvajām iestādēm par "Mājas Viesi". Viens no tām bija par J. Alunāna satīru "Uzpūsti ļaudis un uzpūtušies ļaudis, kāda tur starpība?", kurā bija manāma zobgalība par kungu kartas miesīgo un garīgo "uzpūtību". Tomēr šo smieklīgo apsūdzību ģenerālgubernators noraidīja.⁸²

Bailes no "Mājas Viesa" darbības vācu aprindām nevēlamām sekām atraisīja Latviešu Draugu biedrības biedru aktivitāti "Latviešu Avižu" veidošanā. Ne velti šis izdevums pat juridiski kļuva par biedrības oficiozu. 1856.gada decembrī izsūtītajā apkartrakstā Šulcs aicināja: "Dārgie amata brāļi, uzlūkojiet īpaši no šā brīža "Latviešu Avīzes" kā visas Kurzemes un Vidzemes ev. lut. garīdzniecības izdotu latvisku laikrakstu, neaizliedziet viņam savu aizsardzību un pabalstu u.t.t."⁸³

"Mājas Viesa" saturs lika Šulcam pārvērtēt arī "Latviešu Avižu" rakstu sadaļas tematiskās veidošanas principus. Ja 50.gadu pirmajā pusē Jelgavas laikrakstā parsvara tika ievietoti kristīgas ievirzes raksti un lasītāju izklaidei domātisacerējumi - nelieli stāstiņi ar neikdienišķu sižetu, humoreskes un dzejoļi, tad 50.gadu otrajā pusē arvien vairāk parādījās izglītojoša rakstura publikācijas, sava laika norišu skaidrojumi. Piemēram, telegrāfa aprakstā tika pastāstīts par līniju būvi Baltijā un latvieši brīdināti šo darbu netraucēt un nebojāt stabus.⁸⁴

Tomēr būtiskas izmaiņas "Latviešu Avižu" saturā sāka iezīmēties tikai 1858.gadā. Vispirms jau paplašinājās publikāciju tematiskais loks. Šajā gadā "Latviešu Avīzēs" tika ievietoti ap 20 nozīmīgi izglītojoši raksti.⁸⁵ Šajā laikā "Latviešu Avīzes" arī uzsāka atklātu un aktīvu latviešu sabiedrisko priekšstatu un sabiedriskās domas veidošanu, uzspiežot laikraksta lasītājiem vācu aprindām vēlamo priekšstatu par Baltijas iedzīvotāju sociālo strukturu un latviešu vietu tajā. Šiem jautājumiem bija veltīti mācītāja G.Brašes raksti. Skaidrojot sabiedrības uzbūvi, viņš rakstīja: "Par tautu nosauc visus tos cilvēkus kopā, kas to pašu valodu par savu valodu tur;... par kārtām nosauc tās dažādas

cilvēku šķiras, kas viena par otru augstāka jeb zemāka ir, un no kurām to cilvēku biedrība saliekas, kā viena miesa no dažādiem locekļiem; par ļaudīm nosauc to apakšējo kārtu, kas vairāk ar rokām vien savu maizi pelna, pie mums visvairāk tos arājus un amatniekus."⁸⁶ Šajā dalījuma latvieši ierindojās zemākajā sabiedrības slānī, kuram, pēc Brašes domām, bija jāapmierinās ar vispieticīgākajām prasībām, proti, jāpārtiek no tā, ko paši auž, vērpj un izaudzē.⁸⁷

Tomēr šādu atklātu sabiedriskās ievirzes rakstu "Latviešu Avižu" pamatnumuros bija maz. Galveno ideoloģisko slodzi nesa laikraksta pielikumi, kuru saturs uzdevums bija pakļaut latviešu sabiedrisko, kultūras dzīvi un izglītību vācu mācītāju vadībai. Pielikumā "Baznīcas Ziņas" tika vēstīts vienīgi par notikumiem vietējo baznīcu un draudžu dzīvē, kā arī par reliģiskajām norisēm pasaulē. Pēc Šulca domām vispār nevarēja pastāvēt latviešu laicīga saturs preses izdevumi. Viņš norādīja, ka, pastāvēt mazam skaitam latviešu laikrakstu, "godīgu avižu darbs ir šis, ka būtu Dievam labpatīkami bērni, ķeizaram uzticīgi pavalstnieki, cilvēkiem godīgi brāļi un māsas, kas salda mierā kopā mējo, gaismoti, labi pārtikuši un kas tā visu laicīgu un mūžīgu labklūšanu var panākt."⁸⁸

Pārsvarā centējot visu uzmanību tikai uz baznīcu un reliģiju, "Latviešu Avīzes" lasītājiem, kuri iepazinās vienīgi ar šāju laikraksta rakstīto, radīja nepareizus uzskatus par sabiedrību. "Latviešu Avīzes" rūpējās, lai veidotos priekšstats, ka tieši draudze veido sabiedrības pamatvienību un visa sabiedriskā, kultūras dzīve, kā arī izglītības ieguve ir iespējama tikai mācītāja vadībā draudzes ietvaros. Šī reliģiskā spiediena mērķis bija

nepieļaut latviešiem citu, kā tikai, uz kristīgo ticību balstītu, vienotu sabiedrisko interešu rašanos.

Pretstatā "Mājas Viesa" centieniem latviešus rosināt darboties savas tautas labā, sekmējot kultūras un izglītības attīstību, "Latviešu Avižu" veidotāji pūlējās visu latviešu aktivitāti ievirzīt baznīcas vadītajos pasākumos. Šim nolūkam kalpoja pielikums "Misiones Ziņas". Mācītājs G. Grīners, kurš bija arī šī pielikuma redaktors, latviešus aicināja: "Mīlie lasītāji, nāciet, palīdziet! Tā ir es savu balsiņu paceļu pie jums; palīdziet, brāļi, ticības biedri, ka tā pagānu grēku negantība zūd, ka Kristus valstība vairojas. Nāciet, palīdziet, ka to pagānu nabaga dvēseles, grēkos samaitātas un pazudušas, atgriežas pie tā dzīva Pestītāja un viņa pestīšanas prieku bauda."⁸⁹ "Misiones Ziņu" pamatsaturu veidoja apraksti par pagānu tautu nežonīgo dzīves veidu, misionāru nesavtīgo darbu kristīgās ticības izplatīšanā, kā arī par dažādu pasaules valstu, īpaši Vācijas, misijas biedrību darbību. Jāpiezīmē, ka šajā laikā pasaule kristīgās baznīcas dzīvē misijas kustība bija guvusi plašu vērīenu.

Ja "Mājas Viesis" latviešus mudināja strādāt savas tautas labā, tad "Latviešu Avīzes" lasītājiem veidoja citu dzīves darbības ideālu - kristīgās ticības izplatīšanu pagānu vidū. Par sava laika varoni laikraksts izvirzīja misionāru. Gildinot viņa pašuzupurēšanos, ticības vārda pārvarot milzu grūtības, riskējot ar savu dzīvību un atsakoties no laicīgās dzīves labumiem, "Latviešu Avīzes" rādīja paraugu, kuram latviešiem bija jācenšas līdzināties. Laikraksts vēstīja ne tikai par ārvalstu misionāriem, bet arī par kristīgās ticības izplatītājiem, kuri nāca no Vidzemes un Kurzemes. Šādu cilvēku nebija daudz, tādēļ laikraksts ar lielu prieku minēja katras jaunas personas no Baltijas, piemēram,

Arnolda Nerlinga un Aleksandra Āronieša, iesaistīšanos šajā darbā.⁹⁰ Tomēr spilgtākā personība, kurai velta uzmanību "Latviešu Avižes", ir vidzemnieks, vācietis pēc tautības Hugo Hāns. Laikrakstā tika aprakstīta viņa viesošanos dzimtenē un teiktās runas, kā arī sniegts portrets: "...bij arī te ko skatīties pie šā vīra. Liels no auguma, ne sauss, ne tukls, viss pilnā spēkā, pie kā gan varēja redzēt, ka viņš aiz krāsns nebija sēdējis, bet dažu puliņu redzējis; vaigs un rokas likās tumšas palikušas no tumšas Avrikas saules, galvas mati jau druzciņ sirmi, pirms vēl kādu vārdu bija runājis, pie sirds ķerās, bij svēts miers, kas no viņa gaišām acīm un no viņa vaiga spīdēja."⁹¹ Šādi raksturots cilvēks, protams, lasītāju acīs ieguva simpātijas un pat varoņa oreolu.

Misijas kustību par masveidīgu mācītāji centās padarīt uzsākot ziedojumu vākšanas kampaņu baznīcās, misijas svētkos, kā arī ar laikraksta starpniecību. Piemēram, 1858.gada maijā Šulcs pavēstīja, ka "Latviešu Avižu" lasītāji misijas kustībai desmit mēnešos atvēlejuši 211 rubl. 35 kop.⁹² Lai aktivizētu ziedošanu, laikraksts regulāri aprakstīja naudas vākšanas rezultātus, minēja summas, pateicās ziedotājiem. Kā liecina prāvas ziedojumu summas, tad misijas atbalsta kustība latviešos guva atsaucību, piemēram, 1858.gadā kurzemnieki un vidzemnieki savāca 4000 rubl.⁹³ Kāds dedzīgs misijas kustības atbalstītājs tai domāto rubli ietinīš papīrā un uz tā uzrakstījis: "Rublis priekš cien. misionāriem, kas tik grūti un uzticīgi pie tām pagānu dvēselēm pulējas, - un pateicība jums, cien.mācītājs, kā arī tiem citiem cien.mācītājiem par tām misionēs un baznīcās ziņām, kā arī par tām garīgām mācībām, kas to prātu griež no pasaules uz debess vietām."⁹⁴

"Latviešu Avīzēs" tika izteikts arī aicinājums vākt ziedojumus luterāņu baznīcas un ticības nostiprināšanai Sibīrijā dzīvojošo latviešu vidū,⁹⁵ kā arī veikt kristīgas labdarības darbu Jelgavas cietumā.⁹⁶ Laikraksts atspoguļoja Bībeles biedrību darbību, centās latviešus plašāk iesaistīt tajās, tāpat vāca naudu no lasītājiem M.Lutera pieminekļa būvei Vormsā.

Vācu mācītāju veidotajā latviešu literatūrā un aviāniecībā valdošās tendences precīzi ir uztvēris J.Alunāns. Viņš rakstīja, ka to "pārpludināja traktātiņi, misijas ziņas un citi praktiskas dievbijības slavinašanas raksti. Jā, baznīciskumu dzina tiktāl, ka bez baznīcas svētuma smaržas par nepiedienīgiem uzskatīja pat laicīgus darbus, piem., ģeogrāfiju un vēsturi. Šī dievbijīgu virziena degpunkts un centrs bija un vēl tagad ir apvienots Jelgavas latviešu avīzē", kuras redaktors R.Šulcs sev spraudis par uzdevumu kā drosmīgam kareivim doties cīņā pret laika gara pieaugošo attīstību un tautu pamatīgi izdziedināt no laicīgajiem centieniem."⁹⁷ Ar rūgtu humoru J.Alunāns piezīmēja: "Kad šo Jelgavas latviešu avīzi paņēma rokā, tad nav vajadzīga liela izdomas spēja, lai pārceļtos atpakaļ trīspadsmitajā gadsimtā."⁹⁸ Aplūkojot Šulca darbības rezultātus, viņš norādīja, ka puliņi pārverst visus latviešus mūkos ir cietuši neveiksmi, pateicoties lielas tautas daļas veselajam saprātam. J.Alunāns to motiveja tādejādi, ka "tauta taču redzēja, ka garīdznieku kungi vismazāk sekoja savos rakstos un sprediķos ieteiktajai "pazemībai" un slavinātās "nabadzības" vietā tiecās pēc bagātības un laicīgas varas. Ir taču zināma patiesība: ja akcija iet par tālu, neizbēgami iestājas reakcija."⁹⁹

Var piekrist J.Alunāna viedoklim, ka "Latviešu Avīzes" ar

ar savu pārspīlēto religiozitāti bija panākušas "bumeranga efektu", un daļa lasītāju atteicās no šī laikraksta. Tie bija cilvēki, kuri, būdami vienispriestis ar jaunlatviešiem, uzskatīja, ka latviešu tautas nākotne balstāma ne tikai uz reliģiju, bet arī uz izglītību, nacionālo kultūru un saimniecisko labklājību. Bet kā liecina pēc tā laika mērauklas lielais "Latviešu Avižu" abonētu skaits, tad tomēr šim laikrakstam un tā virzienam bija piekritēji un ietekme latviešu vidū. Acīmredzot, daļas latviešu apziņā vēl dziļi bija iesakņojusies doma par vāciešu jau it kā dabisko pārākumu un mācītāju nemaldīgumu. Viņi nespēja atrast savu vietu topošajā jaunlaiku saimnieciskajā un sabiedriskajā sistēmā, jo neapzinājās sevi kā brīvu individu, un tādēļ labprāt pakļāvās ierastajai mācītāju garīgajai vadībai un viņu uzspiestajam domāšanas veidam.

7. 1860. UN 1861.GADS: PĀRMAIŅU UN PIRMO CĪŅU LAIKS LATVIEŠU AVIŽNIECĪBĀ

Jau 1859.gada beigās publicēšanos "Mājas Viesi" beidza aktīvais līdzstrādnieks no Terbatas latviešu studentu vidus - J.Alunāns. Viņš uzskatīja, ka šī laikraksta darbības iespējas neatbilst viņa tautas apgaismes plāniem, kas paredzēja zinātniska satura grāmatu izdošanu.¹⁰⁰ Sadarbību ar "Mājas Viesi" ietekmēja arī izmaiņas pašu Terbatas latviešu studentu dzīvē. 1858.gadā, beidzis universitāti, K.Valdemārs pārcēlās uz Pēterburgu un sāka veidot savu profesionālo karjeru, bet K.Barons 1860.gadā naudas trūkuma dēļ pārtrauca studijas un atgriezās dzimtenē. Studijas 1859.gadā beidza arī J.V.Zakranovičs un pārcēlās uzsākt mācītāja darbu Kurzemē. Tomēr arī 1861.gadā "Mājas Viesi" parādījās vēl esošo un jau bijušo Terbatas universitātes latviešu studentu darbi. Sabiedriski nozīmīgus un praktiskas ievirzes rakstus publicēja H.Alunāns.

Atsevišķus sacerējumus "Mājas Viesi" ievietoja K.Valdemārs un, domājams, arī J.Alunāns.¹⁰¹

Tādēļ par pilnīgu sakaru pārtraukšanu starp turbatniekiem un "Mājas Viesi" laika posmā no 1856. līdz 1861.gadam vēl nevar runāt, ka tas visai bieži darīts vēsturiskajā un memuārliteratūrā. Šo viedokli parasti pamato ar J.Alunāna populārāajā epigrammā "Rakstīts 1860tā gadā", kura tika publicēta pēc viņa nāves "Dziesmiņu" otrajā izdevumā 1867.gadā, izteikto secinājumu:

"Čuči, [Mājas] v[iesi], čuči
Īsu sūru mužiņu,
Uzgulušies lieli kluči
Spiež tev arī dzīvību".¹⁰²

Tomēr šādu baigu vērtējumu "Mājas Viesis" 1860., kā arī 1861.gadā vēl nav pelnījis. Tieši šie gadi bija saspringtas konfrontācijas ar Latviešu Draugu biedrības aprindām pilns laiks, kad "Mājas Viesis" atklāti aizstāvēja jaunlatviešu kultūrpolitikas pozīcijas.

"Mājas Viesis" darbība 1860. un 1861.gadā bija cieši saistīta ar šajā laikā norisošo nacionāli noskaņotās latviešu inteliģences konsolidāciju. Proti, šajā laikā aizsākās tūdas latviešu literārās biedrības, kura būtu pretspēks vācu mācītāju Latviešu Draugu biedrības centieniem pakļaut latviešu sabiedrisko un kultūras dzīvi savai kontrolei un aizbildniecībai, izveide. 1860.gada 30.augustā apmēram 50 cilvēki parakstīja Gauntīša, Dīriļa un Biezbarža sastādītos jaunās biedrības statūtus.¹⁰³

Apzinoties savu uzdevumu veidot patstāvīgu un augstvērtīgu latviešu kultūru, jaunās biedrības idejiskie līderi "Mājas Viesi" sāka publicēt kritiskus vācu garīdzniecības darbības un attieksmes pret latviešiem izvērtējumu. Latviešu presē pirmo reizi kļāji izskanēja negatīvs vācu garīdzniecības veidotās latviešu

literatūras vērtējums. Par tās galvenajiem trūkumiem Caunītis nosauca kroplo latviešu valodu, tematisko šaurību un satura sekumu. Viņš vērsās arī pret viedokli, ka vācu luterāņu darbībai grāmatniecības jomā piemīt īpašs nekļūdīguma raksturs. Caunītis, kritiski vērtējot R.Šulca tulkoto grāmatu "Plūdu briesmas", rakstīja: "Šī grāmatīņa grib mums iemācīt mācītāju par svētu vīru saukt. Nu, nu - cienīgs rakstītājs! nesajauciet par daudz cilvēku ar viņa amatu. Kurš cilvēks svēts un kurš ne, - to tikai Dievs zina."¹⁰⁴ Pasvītrotot savu viedokli, Caunītis norādīja: "...ja kāds cilvēks, vienalga kādā amatā Dievs to licis, ar visu spēku uzticīgi dzemas savu vietu godam izpildīt un visās citās lietās uz Dieva žēlastību, kas mums iekš Jēzus Kristus ir atspīdējusi, palaužas, tad to Dievs savā laikā pie saviem izredzētiem uzņems. Turpretim var mācītājs arī pazust, ja viņš, citus rēdams, pats priekš savām durvīm aizmirst slaucīt."¹⁰⁵

Skarbi vārdi tika vēltīti arī R.Šulca tulkotajai "Pasaules stāstu grāmatai". Caunītis norādīja, ka tajā nepilnīgi atspoguļoti daudzi vēstures notikumi, īpaši nesenie, nav minēta tāda ievērojama persona kā dzelzceļa lokomotīves izgudrotājs Dž.Štefensons. Caunītis arī izteica pārmetumu, ka latviešiem domātā vēstures grāmatā nedrīkst apiet viņu tautas vēsturi. Šie kritiskie raksti nebija tikai uzbrukums Šulca darbībai, bet gan vērsās pret visas vācu garīdzniecības realizēto kultūrpolitiku, kurai bija raksturīga pašu latviešu interešu un vajadzību ignorance. Caunītis jau minētajā kritikā par "Pasaules stāstu grāmatu" rakstīja: "Laikam atkal būs liels troksnis un brēkšana, ka mēs cienīgam rakstītājam nepatiesi sāpes darījuši, bet ko tur varam līdzēt, mēs esam un paliekam latvieši, kam sirds arī sār redzot, ka cienīgs rakstītājs

mūsu tautu nicinādams domā: "Priekš tādām mulķiem, kādi latvieši ir, jau kaut kādas driķētas grāmatas labas diezgan!"¹⁰⁶

Cauniša kritikas nepalika bez atbildes. Spilgtākā vācu puses aizstāvība bija "Mājas Viesī" publicētais mācītāja G. Brašes raksts. Tajā viņš Caunitim pārmeta goda jutu trūkumu, necieņu pret Šulca ilggadīgo darbu latviešu labā.¹⁰⁷ Savukārt "Mājas Viesī" polemiku noslēdza īpatnējā veidā. Tas publicēja atbildi kādam lasītājam, kurš laikrakstam aizrādīja par Brašes izteikto nepamatoto apvainojumu Caunitim ievietošanu savās lappusēs, paskaidrojot, ka arī redakcija neatbalsta šī mācītāja apgalvojumus, bet, lai nerastos vēl lielāks strīds, turpmāk šis jautājums laikrakstā vairs netiks skarts.¹⁰⁸

Nākošo, bet vēl asāku, sadursmi starp vācu luterāņu mācītāju aprindām un "Mājas Viesī" izraisīja H. Alunāna raksta "Ekur, latviešu draugs" paustais vērtējums par Šulca "Latviešu Avīžēs" ievietoto sacerējumu "Putnu pļava". Šajā rakstā, stāstot par saviem ceļojumiespaidiem Vācijā, Šulcs uzsvēra, ka Eiropā pat izglītotie ļaudis nezina tādus latviešus, bet viņu valoda šķiet dīvaina un pat nedabiska.¹⁰⁹ H. Alunāns atzīmēja, ka šie Šulca izteikumi atsedz viņa paša nevis eiropiešu attieksmi pret latviešu valodu un ka "viņam kā īstenam latviešu draugam par to liels prieks bijis, ka latviešu valodu apmēda". Alunāns arī norādīja, ka Šulca, attēlojot Vācijas jauko dzīvi, vēlas latviešiem parādīt, ka vācieši ir pārāki par viņiem. Savu rakstu Alunāns noslēdza ar retorisku jautājumu: "Kam tad vaina, ka latvieši līdz šim un arī pa daļai tagad tik jauki nedzīvo?" Un pats arī deva atbildi: "Uz šam vaicāšanām ikkatrs prātīgs latvietis pats varēs atbildēties".¹¹

Pēc šīs publikācijas "Mājas Viesā" redakcija izdarīja kūrtejo

atvainošanās reveransu pret apvainoto pusi. Laikraksts norādīja, ka H.Alunāns vienkārši ir pārpratis Šulca rakstīto, tā padarot sev lielu kaunu, ka nespēj saprast citu autoru sacerējumus. "Mājas Viesī" tika norādīts, ka "neviens vientiesīgs un prātīgs lasītājs" nav Šulca rakstu sapratis, kā H.Alunāns.¹¹¹

Laikraksta redakcija arī atvainojās, ka "Mājas Viesī" "kādu reiz ne labi saprotami raksti ievīlušies". Šoreiz tas, pat ir noticis bez "apgādātāja" ziņas. Runājot par laikraksta tālāko darbu, redakcija pavēstīja, "lai uz priekšu mums tādus strīdes rakstus neviens nepiesūta, jo tādi pagalam netiks uzņemti. Var gan katris ko pavaicāt vai kādu rakstu vientiesīgi pārspriest, bet bez visa sīvuma un apkaitināšanas."¹¹²

Lai mazinātu saspīlējumu starp vācu aprindām un "Mājas Viesī", ar samierniecisku skatījumu uzstājās viens no nedaudzajiem latviešu tautības luterāņu mācītājiem J.Neikens, kurš bija iesaistījies arī Latviešu Draugu biedrībā. "Mājas Viesī" viņš uzsvēra, ka preses izdevumiem, īpaši tajos sniegtajai informācijai, ir liela nozīme latviešu dzīvē. Bet pagaidām latviešiem ir tikai divi laikraksti, tādēļ strīdi viņu starpā nav lietderīgi.¹¹³

Tomēr vēl arī šoreiz "Mājas Viesī" dotie solījumi vācu aprindām palika tikai uz papīra. Laikrakstā tika publicēts B.Dīriķa "Latviešu Avižu" izvērtējums. Viņš norādīja, lai gan šī avīze gadu ziņā ir jau "vecene", tomēr pērnajā - 1860.gadā - saviem lasītājiem tā sniedza maz vērtīgu darbu. Par "Latviešu Avižu" saturiskā vājuma cēloni Dīriķis minēja to, ka šī laikraksta veidotāju liela daļa ir vācieši, kuri neizprot latviešu lasītāju vajadzības. Viņš rakstīja: "Tā kā latvieši vislabāk var zināt, kas viņiem trūkst un kas patikt var, tad Mājas Viesī, kā latviešu

bērns, arī vairāk kā Latviešu Avīzes spēj tādus rakstus sniegt, kas latviešiem pa prātam."¹¹⁴ Dirīķis norādīja, ka Jelgavas laikrakstā ir bieži sastopamas arī valodas kļūdas, bet īpaši nepieņemama ir šajā izdevumā ieviestā burtu "f" un "h" nelietošana. Rezumējot savus vārojumus par "Latviešu Avīzēm" un to veidotāju vājo latviešu valodas prasmi, Dirīķis atzīmēja, ka darbam latviešu valodniecībā vajadzīgi vīri, "kas valodu no mātes un ne tik no grāmatām ir mācījušies: Latviešu draugu kopeži ir vācieši."¹¹⁵ Latviešu presē jau izsakot noteiktu pārlicību, ka latviešu avižniecības pilnvertīgi veidotāji ir tikai paši latvieši, Dirīķis puda jaunlatviešu faktisko gatavību pārņemt savas tautas kultūras dzīves veidošanas un arī vadišanas funkcijas, kuras līdz šim bija vācu garīdzniecības monopols.

Šo viedokli "Mājas Viesī" puda arī H. Alunāns. Iztirzājot latviešu intelligences uzdevumus savas tautas izglītošanā, viņš rakstīja: "Ja tik katrs latviešu students no tām gudrībām, ko viņš no vāciešiem ir iesūcies līdz šim tik atkal kādu daļu butu pasniedzis saviem tautas brāļiem, tad tiešām starp latviešiem tāds garīgs tuksnesis neatrastos, kāds tagad vārojams"¹¹⁶ Runājot par esošo situāciju tautas izglītībā, Alunāns atzīmēja, ka pusemācīto latviešu tieksme pārtapt par vāciešiem ir smieklīga. Tomēr vācu valodas apguve ir nepieciešama tiem, kuri vēlas iegūt augstāku izglītību. Taču tas, pēc Alunāna domām, nenozīmē, ka latvieši ieplūdis citas tautas, bet gan, tas piederīgajiem kļūstot izglītotākiem, ātri uzzels.¹¹⁷

Domstarpības "Mājas Viesim" ar vācu aprindām radās, izvertējot latviešu tautas neseno pagātņi - dzimtbūšanas laikus un tās atcelšanu. Laikrakstā parādījās vairākas publikācijas, kurās tika pausts priekšs par Vidzemes iekļaušanu Krievijas sastāvā un cara

doto brīvlaišanu. Tajos dzimtbūšana tika apzīmēta ar jēdzienu "vergu laiki".¹¹⁸ Kadā garākā dzejolī¹¹⁹ tika uzsvērts, ka tieši brīvlaišana latviešus padarījusi par cilvēkiem, saraujot vergu važas. Laikraksts uzsvēra: "Kur verdzība, tur nīkst cilvēcība; bet dzīvību dod taisna brīvestība!"¹²⁰ "Mājas Viesis" puda uzskatu, ka tieši Krievijas cara nevis vietējās muižniecības rīcība, atceļot dzimtbūšanu, ir likusi pamatu latviešu nākamībai.

Šāds "Mājas Viesa" dzimtbūšanas laiku vērtējums, īpaši to apzīmēšana ar jēdzienu "vergu laiki", radīja sašutumu Latviešu Draugu biedrības aprindās. Mācītājs G. Braše "Latviešu Avižēs" skaidroja: "Vergu būšana pie mums nevaid mužam bijusi, lai arī cits n e p r ā t ī g i to vecu klausības būšanu par vergu būšanu noseuc..."¹²¹ Savukārt Šulcs, lai parliecinātu ^{par} "Mājas Viesa" izteikumu aplamību, stāstot par savu Vācijas ceļojumu, emocionāli raksturoja kādu tikšanos ar brazīlieti - vergu īpašnieku. Šulcs ar spilgtām krāsām attēloja verdzību Brazīlijā, uzsverot, ka šis viņa paziņa savus nēģerus uzskatīja par lopiem.¹²² Šulcs arī pasvītēja, ka pie mums bijusi dzimtbūšana nekāda ziņa nav uzskatāma par verdzību un tie, "kas labprāt saka, ka mūsu latviešu dzīve līdzinājama šo vergu būšanu, tad tās nopeln lielu grēku, ka tikai paša un citu sirdis samusina un apgrūtina ar tādām liekiem vārdiem, kas pret skaidru taisnību".¹²³ Šie "Latviešu Avižu" skaidrojumi aizstāvēja vācu muižniecību pret latviešu laikraksta latviešu intelligences pausto krasi negatīvo nostāju pret dzimtbūšanu un tās īstenotājiem.

Jāpiezīme, ka "Mājas Viesa" izdevēji 60. gadu sākumā lieliski apzinājās sava laikraksta vietu latviešu sabiedrībā un kultūrā un dažādu Baltijas sabiedrības daļu attieksmi pret sevi. Atainojot esošo situāciju, "Mājas Viesa" redakcija rakstīja: "...labi zinām,

ka daudz padomnieki tai, proti, latviešu tautai, grib un grib ierunāt, ka mājas viesā rokai esot tik gluma ēda, ka pie tās ķerdamies un pieturēdamies, it lēti varot žļukt vaļš un tad noslidēt un novelties it dziļā bezdibēnā pekļē vai pašā ellē."¹²⁴ Tomēr redakcija pati bija pārliecināta par savas darbības pareizību un atgādināja saviem lasītājiem, ka "Mājas Viesā" izdošanas atļauju ir devis pats cārs,¹²⁵ bet katru laikraksta numuru pār-rauga cenzors, "tādēļ vien tas jau nevar iedrošināties ar mēnī-šanos un viltību staigāt, kad tam arī pašam - tā daži domā - nekādas zināmas sirds un ticības nebūtu."¹²⁶ Šī Leitāna nostāja saistījās ar to, ka viņš pats labi izprata savas tautas pēc dzimt-bušanas atcelšanas noietā ceļa smagumu. Leitāns norādīja, ka ti-kai pirms kādiem 50 gadiem latvieši klanījās vāciešiem, bet ta-gad viņi ir vienā vērtē ar citām tautām. Leitāns rakstīja: "Lat-vieši līdz šim, kā sakot muca gulējuši, nu kad tai mucai stīpas pārrūsējušas un pate muca saplīsuse, arā tikuši un ieraudzījuši, ka citas tautas pasaulē laimīgāki dzīvo, netura vis rokas klēpī, bet paši savas vajadzības labāki sajuzdami, paši mudīgi ķer rokas klāt pie apgaismošanas arkla; un redz', ka no tā laika viss iet citādi."¹²⁷

"Mājas Viesā" opozīcija Latviešu draugu biedrībai un tās laikrakstam "Latviešu Avīzes", kā arī uzsāktā sabiedriski aktīvā latviešu kultūrveidotāja darbība izraisīja asu un noteiktu vācu garīdzniecības pretdarbību. 1860. un 1861.gada jaunlatviešu pub-likācijas "Mājas Viesī" bija iemesls tam, ka pret laikraksta re-daktoru Leitānu un izdevēju Plātesu tika pastiprināts spiediens, apdraudot viņu stāvokli sabiedrībā un godīgu pavelstnieku repu-tāciju. Lai Leitānu un Plātesu diskreditētu vācu aprindu un daļas

latviešu acīs, viņi 1861.gadā tika izslēgti no Latviešu Draugu biedrības.¹²⁸ Tās vadītāji cīnījās pret "Mājas Viesi" griezās arī pie administratīvajām iestādēm, iesniedzot sūdzību cenzoram Šmidtam.¹²⁹ No vācu garīdzniecības vidus izskanēja prasība varas iestādēm aizliegt "Mājas Viesi" izdošanu.¹³⁰

Vācu aprindu attieksmi pret "Mājas Viesi" un latviešu intelligences darbību tajā labi raksturo arī J.Caunīša dzīves noslēgums. Rīgas mācītājs N.Starks atteicās smagi slimajam Caunītim pirms nāves pasniegt svēto vakarēdienu, pieprasot izteikt nožēlu par "Mājas Viesi" publicēto kritiku par Šulca sacerējumiem.¹³¹ J.Alunāns par notikušo rakstīja: "...Caun [ītis] savā nespēcībā atbildējis, ka nožēlojot gan. Manim šķiet, ka Caun [ītis] to vēlāk nožēlos, un droši paredzams, ka šis notikums neveicinās vis Caun [īša] izveseļošanos!"¹³²

Šajā notikumu virpulī ap "Mājas Viesi", Rīgas latviešu intelligences pārstāvji mēģināja oficiāli nostiprināt savu stāvokli, iegūstot Krievijas administratīvo iestāžu atļauju savas latviešu literārās biedrības nodibināšanai. 1861.gada 7.septembrī Baltijas generālgubernatoram A.Suvorovam Dīriķis iesniedza lūgumrakstu atļaut izveidot Rīgā Latviešu Valodas un literatūras biedrību, kurā tika uzsvērts, ka, pateicoties ķeizaram, Krievijas Baltijas guberņu latvieši sasnieguši tādu materiālo stāvokli, kad neizbēgama tautas intelektuālās attīstības un izglītības vēršanās plašumā. Un šim latviešu kultūras un apgaismes darbam ir nepieciešami darbinieki no pašas tautas vidus. Apstiprināšanai Suvorovam tika iesniegti arī jaundibināmās Latviešu Valodas un literatūras biedrības statūti, kurus bija parakstījuši vairāki pazīstami Rīgas latviešu sabiedrības pārstāvji - tirgotāji I.Rēdlihs, P.Rēže,

skolotāji J.Caunītis un M.Cirītis, bijušie skolotāji K. un J.Biez-
bārži, katoļu garīdznieks S.Kozlovskis, pareizticīgo garīgā se-
mināra lektors J.Krauklis, ierēdņi B.Dīriķis un K.Valdemārs u.c.¹³³
Šādam statūtu atbalstītāju virknējumam bija jāiedveš uzticība va-
ras iestādēs. Ar Latviešu Valodas un literatūras biedrības izvei-
di jaunlatvieši gribēja iegūt noteiktu tiesisku sabiedrisko stā-
vokli, kas palīdzētu stiprināt viņu pozīcijas pret vācu aprindām.
Dibināmās biedrības statūti paredzēja arī īpaša periodiska izde-
vuma izveidi.¹³⁴ J.Alumāns vēstulē brālim Heinriham 1861.gada
27.septembrī uzsvēra: "Jaunā biedrība spraudusi sev par mērķi vis-
pirms izdot jaunu latviešu laikrakstu."¹³⁵ Bet Dīriķis jau plā-
noja jauna laikraksta "Atbalss" izdošanu.

1861.gada beigās Rīgas jaunlatviešiem bija jāsamierinās ar
to, ka daudzas viņu agrākās ieceres paliek nerealizētas. 1.decem-
brī jaunais Baltijas generālgubernators V.Līvens, uzklusījis
Vidzemes un Kurzemes gubernatoru negatīvās atsauksmes, kuras sa-
vukārt balstījās uz Latviešu Draugu biedrības memorandu par Lat-
viešu Valodas un literatūras biedrības ~~izveides~~ kaitīgumu, at-
zina, ka šādas Dīriķa plānotās biedrības nodibināšana ir neiespē-
jama.¹³⁷ Arī "Mājas Viesa" vadītāji, lai neapdraudētu laikraksta
un arī Plātesa firmas pastāvēšanu bija spiesti atteikties no ag-
rākās ievirzes un meklēt savam izdevumam jaunas saturiskās dar-
bības jomas.

Otrs nozīmīgs faktors, kas ietekmēja "Mājas Viesa" tālāko
darbību bija būtiskas izmaiņas līdzstrādnieku sastāvā. 1861.gada
1.decembrī mira Juris Caunītis - viens no Rīgas jaunlatviešu lī-
deriem, apdāvināts un darbīgs literāts un skolotājs. Tas bija
smags zaudējums visai latviešu sabiedrībai un arī "Mājas Viesim".

Līdzšinējā laikraksta pastāvēšanas laikā tajā bija parādījušās vairāk nekā 90 Caunīša publikācijas.

60. gadu sākumā "Mājas Viesī" tika mazāk iespiesti arī latviešu skolotāju sacerējumi. 1861.gads bija pēdējais ražīgais šī laikraksta un Jura Dauges sadarbības gads. Sākot no "Mājas Viesa" izveides, tajā bija ievietoti vairāk kā 130 viņa darbu. Dauge, 1858.gadā sācis pastāvīgu darbu Saukas pagastskolā, arvien vairāk tika aizņemts ar tiešo pienākumu izpildi, kā arī ar savas jaunās ģimenes rūpēm.¹³⁸ Arī citiem skolotājiem, piemēram, J.Bankinam un Ā.Tēraudam pedagogu darbs sadarbību ar "Mājas Viesi" atvirzīja otrajā plānā. Savukārt skolotājs J.Zvaigznīte 1861.gadā pārcēlās uz dzīvi Pēterburgā. Latviešu skolotāju līdzdalību "Mājas Viesa" veidošanā ietekmēja arī viņu tiešā atkarība no savu draudžu mācītājiem, jo, nonākot konfliktā ar tiem vai gūstot neuzticamu cilvēku slavu, bija iespējams zaudēt darba vietu.

Domājams, ka šajā laikā bargus vācu aprindu pārmetumus izpelnījās J.Cimze, jo viņa vadītajā skolotāju seminārā izglītību bija guvuši vairāki "Mājas Viesa" līdzstrādnieki, kuri laikrakstā pauda jaunlatviešu pārliecību. Viņu vidū bija arī viens no tā laika vācu mācītāju neieredzētākajiem cilvēkiem - J.Caunītis. Lai publiski nodemonstrētu savu nesaistību ar "Mājas Viesī" ievietotajām polemiskajām publikācijām, Cimze publicēja rakstu, kurā paziņoja, ka pārsvarā visi raksti, grāmatas un avīzes "ir cēlušās bez mana padoma, manim nezinot un negribot; arī vēlāki neesmu pie tām kumās stāvējis. Tādēļ nepienākas man par viņām ne gods, ne sods."¹³⁹ Cimze arī izteica vēlēšanos, lai starp "Mājas Viesi" un "Latviešu Avīzēm" valdītu miers un abi izdevumi būtu "mūsu tautai par stipriem vadoņiem šinīs grozīgos laikos!"¹⁴⁰

Vēl viens vērā ņemams faktors, kas ietekmēja "Mājas Viesa"

satura sabiedriskā nozīmīguma zaudēšanu bija Gaujienas mācītāja Ludviga Hērvāgena (Heerwagen, 1817 -1899)¹⁴¹ iesaistīšanās laikraksta veidošanā ar noteiktu nolūku veikt t.s. Trojas zirga lomu. Proti, iegūstot laikraksta redakcijas un izdevēju uzticību, ar savu personisko ietekmi uz viņiem, kā arī ar rakstiem ievirzīt "Mājas Viesi" vācu garīdzniecības aprindām vēlamajā gultnē. Jau 1862. gadā Hērvāgens rakstīja Šulcam: "Es iedomājos iespējam iedvest viņam (t.i. "Mājas Viesim" - aut.piez.) ar saviem vājajiem spēkiem vismaz pa daļai citu garu. "Mājas Viesī" tagad valda labs gars".¹⁴² Vēl precīzāk par saviem mērķiem Hērvāgens izteicās 1866. gadā vēstulē mācītājam G.Fīrhufam: "...ja šo lapu atstās tikai nacionālistu rokās, ja nogriezīsies augstprātīgi no tās, tad tā kļūs jo niknāka un kaitīgāka, bet, ja ņems pie tās dalību, tad var vismazākais runāt līdz virziena noteikšanā. Šis mans aprēķins izrādījās pareizs. .. Tā es glaimoju sev, ka esmu darījis savu tiesu, lai "Mājas Viesis" nebūtu un nepaliktu tāda sarkana lapa, kāda tā sākumā likās būt."¹⁴³ Šī Hērvāgena vēstules fragmenta ciniskā vaļsirdība visai labi raksturo sava laika vācu garīdzniecības attieksmi pret latviešu tautu un viņu nekautrību līdzekļu izvēlē cīņā par vācu īpašo stāvokli Baltijā.

Vācu aprindu darbība guva rezultātus, un 1862.gadā "Mājas Viesis" nepieskārās nekādiem sabiedriski nozīmīgiem jautājumiem. Laikraksts savas darbības priekšplānā viennozīmīgi izvirzīja informatīvā materiāla sniegšanu. Daudz tika publicēti arī stāsti lasītāju izklaidei, kuri pārsvarā bija tulkoti no vācu preses izdevumiem. "Mājas Viesī" parādījās atsevišķi raksti par latviešu valodniecības jautājumiem.

Kopumā "Mājas Viesis" saturs 1862.gadā nerasniedza iepriek-

šējo gadu līmeni, izpēsums bija tikai informatīvā sadaļa.

8. LASĪTĀJI

Laika posmā no 1856. līdz 1861.gadam latviešu laikrakstu abonētu skaits bija divkārtšojies un jau tuvojās 8000. "Latviešu Avīzes" pasūtīja aptuveni 4000 lasītāju.¹⁴⁴ Informācija par "Mājas Viesa" izplatību ir ļoti skopa,¹⁴⁵ tomēr ir zināms, ka 1861. gadā tas bija ieguvis tikpat lielu abonētu skaitu kā "Latviešu Avīzes".¹⁴⁶ Abu laikrakstu abonēšanas maksa bija vienāda - 1 rbl. gadā.

Paplašinājās arī lasītāju ģeogrāfija. 1859.gadā Šulcs norādīja, ka nav nevienas draudzes, kurā nebūtu "Latviešu Avīžu" abonētu. Laikrakstu lasīja arī Krievijā dzīvojošie latvieši. Šulcs atzīmēja, ka 1859.gadā "Latviešu Avīzes" tiek izsūtītas uz 29 Krievijas guberņām.¹⁴⁷

50-to gadu otrajā pusē sāka mainīties arī laikraksta abonēšanas kārtība. Ja agrāk latviešu lasītāji to pasūtīja un saņēma ar vietējā mācītāja starpniecību, tad tagad daudzi paši tiešā veidā izmantoja pasta pakalpojumus. 1859.gadā Šulcs atzīmēja, ka pie lielākās daļas "Latviešu Avīžu" abonētu laikraksts nonāk bez mācītāju starpniecības.¹⁴⁸

Iznākot diviem laikrakstiem latviešu valodā, diferencējās arī latviešu lasītāju publika. "Latviešu Avīžu" veidotāji orientējās uz mazizglītotāko latviešu daļu. Raksturojot savus centienus un uzdevumus, izdodot laikrakstu, Šulcs norādīja: "Rakstu tikai latviešiem un nekādam citam, ne vāciešiem, ne pusvāciešiem, ne kungiem, ne augsti mācītiem, nedz tiem, kas citus māca - bet saku: l a t v i e š i e m - tas ir tiem, kas savās mīļās mājiņās, savā

kristīgā draudzē jeb kur Dievs katram vietu novēlējis, pie savas valodas turās, nav augsti mācīti, un tādēļ kārtīgi pēc godīgas garīgas barības dvēselei un savam prātam, un kādu derīgu padomu un mācību grib dabūt pie savas ticības, pie prāta gaismošanas, pie dzīves jeb arī kādu godīgu kavēkli vaļas laikā. Tādus teicupar istiem latviešiem."¹⁴⁹ Redaktors arī atzīmēja, ka "Latviešu Avīzes" nav domātas izglītotiem ļaudīm, kuri paši lasa vācu valodā rakstīto, jo šī laikraksta uzdevums vienmēr ir bijis sniegt latviešiem pamatizglītību, veidojot pašas pirmās zināšanas.¹⁵⁰

Taču šajā laikā "Latviešu Avīžu" uzmanības centrā nebija latviešu izglītošana, bet gan vācu muižniecībai un garīdzniecībai vēlamo sociālo priekšstatu iedibināšana latviešu sabiedriskajā domā. Nonākot pie mazizglītotākās latviešu lasītāju daļas, kurai daudzos gadījumos bija grūti veidot savus pastāvīgus spriedumus par tautas nākotni, tie iesakņojās viņu domāšanā uz ilgu laiku un postoši ietekmēja šo latviešu nacionālās apziņas veidošanos.

Arī "Majas Viesis", lai gan bija cieši saistīts ar latviešu inteligenci un tās vidū tika lasīts, tomēr savā saturā bija orientēts uz tautas pamatdaļu - zemniekiem. Bet intelligence, kas "Majas Viesi" plaši izmantoja uzskatu paušanai un tautas apgaismei, sev pašai nepieciešamo informāciju un zināšanas liela mērā smēlās tomēr cittautu presē.

* * *

Laika posmā no 1856. līdz 1861.gadam latviešu avīžniecībā bija notikušas būtiskas izmaiņas, kuras līdz ar "Majas Viesi" izveidi noteica latviešu nacionālās preses aizsākumu. Tieši šī laikraksta nākšana klajā iezīmēja jaunu kvalitatīvu pakāpi ne tikai latviešu kultūras dzīvē, bet arī sociālās un nacionālās

emancipācijas procesos.

"Mājas Viesis", būdams lielā mērā neatkarīgs no vācu garīdzniecības, kura līdz tam pilnībā pārraudzīja visas latviešu garīgās dzīves norises, veidoja jaunu sabiedrisko spēku. Tas kļuva par saikni starp inteligenci, kura nostājās latviešu nacionālās kustības priekšgalā, un tautu. Ar "Mājas Viesi" starpniecību jaunlatvieši tautas sabiedriskās domas apritē iekļāva nozīmīgu atziņu kopumu - zināšanu nepieciešamību, tautu līdztiesību, kārtu vienlīdzību, latviešu piederību Krievijas pavalstniekiem, nacionālo lepnumu, cieņu pret savas tautas valodu un kultūru u.c. Lai gan šīs atziņas laikraksta parādījās vēl samērā epizodiski, tomēr to svaigums, laikmetīgums, akritība ar daudzu lasītāju pārlicību un vēlēm ļāva "Mājas Viesim" sabiedriskās domas priekšplānā izvirzīt latviešu kā tautas kopējās intereses un attīstības iespējas.

Tas bija rezultatīvi tādēļ, ka par lasītāju un "Mājas Viesi" rakstu autoru vienotāju kļuva nacionālā saikne. Leitāna vadītais laikraksts latviešu tautas vērtību orientācijā priekšplānā pirmo reizi tik plašā auditorijā kā preses izdevuma lasītājos izvirzīja nacionālo lepnuma un goda jēdzienus. "Latviešu Avižu" lappusēs gadu desmitiem tika kultivēta atziņa, ka latvieša vienīgais gods ir piederība zemnieku kārtai, labi padarīts zemkopja darbs, gādājot augstākajam kārtam partiku un pretī saņemot tik lielu valstisko, sociālo, reliģisko un garīgo aprūpi, cik tā pēc valdošo slāņu domām ir nepieciešama zemnieku kārtai.

Savukārt "Mājas Viesi" pausta pārlicība bija, ka laikraksta lasītāji vispirms ir latvieši un tikai tad piederīgie noteiktām sabiedriskajām un profesionālajām grupām. Par latviešu, kā tautas, esības pamatu tika izvirzīta nacionālā kopība, kā arī

apziņa par savas tautas garīgās un kultūras izaugsmes perspektīvam.

Laikā no 1856. līdz 1861.gadam latviešu avižniecība iezīmējās arī pirmā izdevumu idejiskā polarizācija. "Latviešu Avižu" veidotāji joprojām konsekventi uzstājās par Baltijas vecā sociālā modeļa saglabāšanu, latviešiem atvēlot tikai zemnieku lomu. Savukārt "Mājas Viesa" darbība iezīmēja latviešu tautā augošo vēlmi izrauties no tradicionālajiem ierobežojumiem un uzstāt pilnvērtīgu sabiedrisko un nacionālo dzīvi.

Latviešu sabiedriski politiskās apziņas veidošanas procesā nozīmīgs bija "Mājas Viesa" devums tautas garīgās dzīves pakāpeniskā sekularizācijā. Palīdzot latviešiem atbrīvoties no baznīcas vadības sabiedriskajā un intelektuālajā darbībā, laikraksts veicināja latviešu pašiniciatīvas attīstību gan saimnieciskajā, gan kultūras dzīvē.

Latviešu pirmie panākumi, radot tautā atzītu laikrakstu "Mājas Viesis", un šai darbī gūtās atziņas lika pamatus tālākai nacionālās avižniecības attīstībai.

III nodaļa

"PĒTERBURGAS AVIŽU" LAIKMETS LATVIEŠU AVIŽNIECĪBĀ

19.gs. 60.gadu pirmajā pusē ne tikai latviešu avižniecības, bet arī sabiedriski politiskās dzīves centrā bija jaunlatviešu laikraksts "Peterburgas Avīzes". Šis izdevums kļuva par modernās pasaules sociālo procesu un attiecību, tautas nākotnes izredžu izpratnes dzinuli latviešu apziņā. Tādēļ "Peterburgas Avīžu" iznākšanas laiku no 1862. līdz 1865.gadam pilnā mērā var uzskatīt par šī laikraksta laikmetu latviešu avižniecībā.

1862.gadā, kad jaunlatviešiem radās un galīgi noformējās jauna izdevuma dibināšanas iecere, viņi visai cerīgi raudzījās nākotnē. Liela mērā to noteica Peterburgas sabiedriskā gaisotne. Šajā pilsetā latviešiem paverās ne tikai labvēlīgākas iespējas, nekā Baltijā, veidot savu profesionālo karjeru un iegūt izglītību, bet arī mainījās viņu domāšana. Izjutot dzimtene valdošo stereotipu par latviešu nepilnvērtību salīdzinājumā ar citām tautām nepamatotību, jaunlatvieši arvien vairāk apzinājās savu pašvērtību, aktīva darba nozīmi ceļā uz panākumiem. Ar lielu palīdzību viņi vērtēja Krievijā aizsaktos reformu procesus, ticot, ka tie visai drīz skars arī Baltiju un būtiski izmainīs tās pārvaldi, sociālās attiecības un radīs labvēlīgus apstākļus latviešu saimnieciskajai darbībai, kā arī izglītības un kultūras attīstībai. Valdemārs vēlāk atcerējās, ka Krievijas galvaspilsetā, kur ik dienas tika apspriesta nesen notikusi dzimtbūšanas atcelšana, "īpaši ..vispārīga ievērtība pagriezās uz parlabošanām, kas bij ceramas. Nevaram brīnīties, ka toreiz arī par Baltijas lietām it karsti un nopietni sprieda un runāja."¹ Arī J.Alunāns kādā 1862. gadā rakstītā vēstulē izsaka pat pārāk rožainas tuvākas nākotnes

prognozes. Viņš uzsvera: "Arī Baltijā rūgst, tagad sasauktie landtāgi bus pēdējie, kur tikai muižnieki lemj par zemes labklājību un likteni."² Alunāns mineja arī virkni viņaprāt gaidāmo pārmaiņu - zemniekiem bus iespējams plaši iegādāties zemes tpašumu, zemnieku deputāti piedalīsies landtāgu darbā, trīs Baltijas provinces tiks pārveidotas divās - vienā igauņu un vienā latviešu, darba valoda provincē bus latviešu utt.³ Šīs lielas cerības uz reformām arī izskaidro jaunlatviešu tālākas darbības motīvus, drosmīgi uzdrīkstoties veidot jaunu latviešu laikrakstu "Peterburgas Avīzes", kuram pēc viņu iecerēm bija jāklūst par jaunu pakāpienu latviešu avižniecības saturiskajā un sabiedriskajā attīstībā.

1. LATVIEŠU LAIKRAKSTU VEIDOTĀJU DARBĪBAS PROGRAMMAS UN MĒRĶI

Peterburgā dzīvojošie jaunlatvieši⁴ ar laikraksta starpniecību vēlejas iegūt savu uzskatu un parliecības propagandas līdzekli, kā arī nodrošināt patstāvīgu saziņas saikni ar tautiešiem dzimtenē. "Vienīgais ierocis, ar kuru toreiz varēja pie darba ķerties un latviešus uz priekšu vadīt un viņu gara izglītošanu veicināt, bija kodolīgi pamācoši raksti un i t ī p a š i b r ī v p r a t ī g a s a v ī z e s. Baltijā vienmēr valdīja šaura cenzūra."⁵ "Mājas Viesis", kas iesākumā bija mēģinājis šīn ziņā kādu solīti spert, to gandrīz dabūja aizmaksāt ar savu dzīvību. Vajadzēja izlietāt toreizejo krievu brīvprātību un Peterburgā dibināt latviešu avīzi", vēlāk, atceroties jaunlatviešu plānus, uzsvera K.Barons.⁶

Jaunlatviešu darbības mērķi, veidojot "Peterburgas Avīzes",⁶ bija ļoti plaši, daudzšķautņaini un saturā dziļi. Viņi vispirmām kārtām uzskatīja, ka šim laikrakstam ir jābūt aktīva sociālpolitis-
kā pozīcijā.

J. Alunāns norādīja, ka "viens no svarīgākajiem jaunās avīzes uzdevumiem būs iztirzāt provinces stavokli kā lauksaimniecība, tā arī rūpniecība un amatniecība, cik tālu šo saimniecības nozaru plaukšana un pagrimšana ir atkarīga no valdības iestādēm."⁷ Zināma mēra Alunāna teiktais pat apliecina jaunlatviešu gatavību ar laikraksta starpniecību iesaistīties reformu projektu un likumdošanas aktu izstrādes procesos. Šī nostāja bija kardināli jauna visā latviešu avižniecības pastāvēšanā.

Otrs "Peterburgas Avižu" izveidošanas pamatmērķis bija ar šo izdevumu aptvert pilnu latviešu preses lasītāju sociālo struktūru. Ja "Latviešu Avižu" un "Mājas Viesa" auditoriju veidoja latviešu zemākie un neizglītotākie slāņi, tad "Peterburgas Avižem" bija jāklūst par izdevumu, kas domāts izglītotajiem latviešiem. Tomēr tai pat laikā jaunlatvieši arī neuzskatīja par savu uzdevumu aptvert tikai šo vienu, samērā šauru latviešu sabiedrības daļu, viņi paredzēja "Peterburgas Avīzēs" ietvert materiālus, kas būtu derīgi it visiem latviešiem. Savas nostājas pareizību jaunlatvieši pamatoja ar krievu žurnāla "Narodnoje Čtenije" veidotāju viedokli: "Mes esam tāli no tam domām, ka mums vajag noļauties pie pašiem vājiem lasītājiem, kas jo maz zin un ar viņiem runāt bērnu valodu." Bet gan, publicējot kvalitatīvus rakstus, celt savu lasītāju vispārējo izglītības un kultūras līmeni.⁸ Raksturojot laikraksta satura veidošanas daudzveidīgas iespējas, jaunlatvieši norādīja, ka cilvēki, kuri "lasa lielas krievu, vācu, franču un citas avīzes un tur atrod vienu ziņu, kas der kurpniekam, otru, kas dakteram, trešu, kas kopmaņam, ceturtu, kas zemes kopējam, piektu, kas augstas gudrības kopējam, sestu, kas mašīnu taisītājam derīgs."⁹

Šī jaunlatviešu noteiktība izrietēja no viņu pamatparliecības

par latviešu tautas pilnvērtību. Bet, kā atzina paši "Peterburgas Avižu" veidotāji, situācija presē ir tāda, ka "mūsu latviešu (un mūsu zemes gabala vāciešu) raksti līdz šim arvien nedz sajaukt zemnieku kārtu ar latviešu tautu", tādēļ viņu laikrakstam jāpierāda, ka jau "mūsu dienās latvieši nav "bauru tauta" vien, ka neviena tauta nav un nevar būt īpaša ļaužu kārtā jeb slaka".¹⁰

Līdzās pamatuzdevumam latviešu preses lasītāju auditorijā ietvert visus latviešu sabiedrības slāņus jaunlatvieši izvirzīja vēl vienu būtisku savas darbības mērķi - radīt latviešu laikrakstu, kas būtu jau līdzvērtīgs pasaules attīstītāko tautu preses izdevumiem. Viņi norādīja, ka, lai gan avīzes latviešu valodā pastāvē 40 gadus, tomēr "vēl trūkst latviešiem tādas avīzes, kādas atrodamas pie citām tautām, krievu, vācu, franču, angļu, itāliešu, dāņu, grieķu un zviedru valodās."¹¹ Galvenie šķēršļi, kuri traucēja latviešu laikrakstu nostāšanās līdzās pasaules labākajiem izdevumiem, pēc jaunlatviešu domām, bija trīs - "gēlīgū rakstītāju, lasītāju un valodas trūkums."¹² Tomēr "Peterburgas Avižu" veidotāji bija pārliecināti, ka darba gaitā pakāpeniski šie trūkumi mazināsies, līdz izzudīs pavisam.¹³

Ieceri radīt latviešu valodā laikrakstu, kas būtu līdzvērtīgs pasaules attīstītāko valstu preses izdevumiem, jaunlatvieši saistīja ar "Peterburgas Avižu" kvalitatīva satura veidošanu. Par nozīmīgu jaunā laikraksta sastāvdaļu viņi uzskatīja tieši jaunāko informāciju. "Peterburgas Avižu" veidotāji norādīja, ka redakcijas atrašanās Krievijas galvaspilsētā palīdzēs tās darbiniekiem iegūt laikrakstam nepieciešamo ziņu materiālu. Viņi atzīmēja, ka Peterburgā ar telegrāfa starpniecību trīs dienu laikā ir iespējams iegūt informāciju par notiekošo visā

Eiropā, bet, "kas Londonā vai Parīzē notiek seba vakarā, to Peterburgā otra rītā agri lasām avīzēs".¹⁴ Jaunlatvieši uzskatīja, ka viņu laikraksta informatīvās daļas saturīgums un ziņu pasniegšanas operativitāte nodrošinās tā kvalitatīvu pārākumu pār jau esošajiem latviešu laikrakstiem.

Viņi bija arī parliecināti, ka "Peterburgas Avīžu" saturā pamatuzdevums - būt lietderīgam savam lasītājam. Paužot šo viedokli, "Peterburgas Avīžu" veidotāji saviem lasītājiem uzdeva jautājumu: "Vai tas amerikānietis, kas, tālu no pilsetas dzīvodams, par 5 un 6 avīzēm savus dolārus izmaksā un, vakarā no darba mājās pārnācis, viņas lasa, vairāk neko negrib zināt, cik bērni, ar zēvelkociņiem spēlējami, paši sev un citiem skādejuši, cik zagļi tai un tai mājā ielauzušies ..? Vai englandietis (anglis) vakarā ..avīžu lapu rokā ņemdams, citu neko nekāro, kā zināt, cik rudzu pūrs un sāls muca u.t.pr. maksā ..un kā Ānsis un Grieta precejušies, ļaudis tos izjaukt gribējuši, bet ka tiem tak pēdīgi izdevies saieties?"¹⁵ Ja avīžu lasītāji tiešām vēlētos uzzināt tikai šādu informāciju, tad visā pasaule neiznāktu tik daudz laikrakstu.

"Peterburgas Avīžu" veidotāji labi apzinājās, ka viņu laikrakstam nebūs iespējams pilnībā izdabāt lielas lasītāju daļas gaumei, kuru gadu desmitiem veidoja latviešu presē par tradicionālam kļuvušas ekstrordināra satura publikācijas. Tomēr viņi uzskatīja, ka "Peterburgas Avīzēm" ir jāmēģina lauzt šīs tradīcijas un jāvairo zināšanas, sniedzot izglītojošus rakstus, un jārupejas, lai lasītāji varētu sekot reformām Krievijā, iepazīstoties ar jaunpieņemtajiem likumiem. Bet vienas dienas sensācijām veltīti sacerejumi ir jāatvirza otrā plānā.¹⁶

"Peterburgas Avīzēs" ievietotajiem rakstiem bija jāveido

arī latviešu lasītājiem jaunlaiku sabiedrības izpratne, jāpalīdz atbrīvoties no daudziem vēl viņu apziņā palikušajiem dzimtbūšanas laika sociālajiem priekšstatiem.

Tieši laikraksti, pēc jaunlatviešu domām, būdami sabiedriskās saziņas līdzekļi, komunikatīvo saišu veidotāji, var sekmet latviešu iekļaušanos pasaules saimnieciskajos un sabiedriski politiskajos procesos.¹⁷ Jaunlatvieši rakstīja: "Avīzes lasīt tāpēc cits nekas nav, kā par tās sabiedrošanās būšanu, vai tā nu ir valstība, vai tauta, vai cilts, pie kuras tas pieder, ziņas dabūt, kopā ar viņu sajūst un domāt un runāt, tas ir: pie šīs sabiedrošanās un pie visas cilvēctības dzīvības daļu ņemt."¹⁸ Jaunlatvieši norādīja, ka lasītāji tieši ar laikrakstu starpniecību var justies kā pasaules sabiedrības locekļi, jo "avīzes ir, tā sakot, valstību un tautu mutes un ausis. Caur viņām var visu dzirdēt, kas tālumā notiek, ar viņām katrs atkal tālu var aizrunāt."¹⁹ Informācijas, uzskatu, pieredzes apmaiņa preses izdevumos bagātina visus sabiedrības locekļus un lielā mērā kļūst par to interešu veidotāju un vienotāju.

Jaunlatvieši uzskatīja, ka viņu laikraksta izveide veicinās arī kopējo latviešu preses attīstību. Raksturojot situāciju 1862.gada pirmajā pusē, J.Alunāns rakstīja: "Abas latviešu valodā iznakošās avīzes ("Latviešu Avīzes" un "Majas Viesis" - aut. piez.) tautas vajadzības neapmierina. Tā meklē daudzveidību, daudzpusību, un tā sasniedzama tikai ar vairāku laikrakstu iznākšanu vienā laikā. Tāpēc konkurence latviešu žurnālistikas novadā tautas izglītību vienīgi veicinās."²⁰

"Peterburgas Avižu" veidotājiem bija arī dažas citas konkrētas ieceres laikraksta satura pilnveidošanai un bagātināšanai. Viņi plānoja iespiest attēlus un kartes, kā arī izveidot īpašu

satīrisko pielikumu "Dzirkstele". Jaunlatvieši atzīmēja, ka "tāda avižu sorte latviešiem līdz šim vēl nav bijuse, kauču pie visām tautām atrodas zobgaļi, kas bez tādas joku avīzes nemaz nevar būt."²¹ Ierosmi šāda pielikuma izveidei jaunlatviešiem deva 60. gados Peterburgā populārā satīriskā izdevuma "Iskra" darbība un tā lasītāju atsauce.²² Jaunlatvieši uzskatīja, ka satīriskā izdevuma izveide latviešu valodā veicinās latviešu garīgo rošību un pašapziņu un palīdzēs atbrīvoties no aizspriedumainības, jo vēl tagad "daudz it gudri prāta vīri.. tur smieklus, priekus un lustes par grieķu."²³ Jaunlatvieši savā laikraksta satīrisko pielikumu zināmā mērā pretstatīja vācu mācītāju "Latviešu Avižu" reliģisko pielikumu svētulīgajai liekulībai.

Jaunlatviešu darbības programmas²⁴ īstenošana, veidojot "Peterburgas Avīzes", varēja radīt kvalitatīvu saturisko un sabiedrisko pagriezīenu latviešu preses attīstībā.

"Peterburgas Avižu" darbība un laikraksta straujie panākumi, iekarojot lasītāju auditoriju, vēlreiz mudināja Latviešu draugu biedrības aprindas izvērtēt par jaunu savus mērķus latviešu avižniecībā. Hronologiski vācu mācītāju darbība, nosakot savas darbības virzienus, var izdalīt divus pamatposmus: 1) no 1862.gada otrās puses līdz 1863.gadam, 2) no 1864. līdz 1865. gadam.

Pirmajā posmā pretstatā "Peterburgas Avižu" izdevēju uzskatiem par nepieciešamību radīt latviešu preses izdevumus, kuri būtu līdzvērtīgi attīstītāko valstu laikrakstiem, vācu garīdzniecība izvirzīja savu programmu. Viņi uzskatīja, ka latviešu valodā ir jāizdod tikai īpaši mazizglītotajiem lasītājiem domāti izdevumi, kuri vienkāršā valodā pasniegtu speciāli atlasītu informatīvo materiālu. Mācītājs G.Braše norādīja, ka starp

latviešu un Vācijas, Francijas, Anglijas un Ziemeļamerikas presi pastāv milzīga atšķirība un ka šos izdevumus nav iespējams savstarpēji salīdzināt. Viņš atzīmēja, ka attīstītajās valstīs iznāk vairāku virzienu un tematikas laikraksti, kuru nostāja, risinot dažādus problemjautājumus, dažkārt ir preteja. Cilveki šajās valstīs ir pieraduši pie atšķirīgiem viedokļiem, domu apmaiņām un kīviņiem. Braše uzsvēra: "Tādās valstīs, kur ļaudis vēl nemācīti, kur visa būšana nule pārskaidrojās un pārveršās, kur ..visi skatās vien, kas nu būšot, tur avīžu troksnis tiešām gan vēl nederētu."²⁵ Norādot uz "Peterburgas Avīzēm", Braše piezīmēja, ka latviešu valodā nav vajadzīgas avīzes, kas "radina savus lasītājus par tādām lietām spriest un terzēt, ko viņi vēl nemaz nespēj saprast".²⁶

Braše arī uzskatīja, ka trīs latviešu valodā iznākošo laikrakstu ("Latviešu Avīzes", "Mājas Viesis", "Peterburgas Avīzes") pastāvēšana jau ir izsmēlusi visas latviešu preses attīstības iespējas, un vairāk jaunas avīzes neradīsies.

Otrajā posmā vācu aprindās attieksme pret to, ka latviešiem jāadresē tikai vienkārša satura izdevumi, izmainījās. Vācu aprindas atzina to, ka, izplatoties izglītībai, daudzi latvieši ir parauguši "Latviešu Avīžu" piedāvātā informatīvā materiāla un rakstu tematikas un satura līmeni. Raksturojot šo situāciju, Šulcs rakstīja: "Skolas voi dzīvojot pasaule jeb pilsētos viegli un labprāt iemācas vācu valodā runāt, lasīt un rakstīt, un cik tas tiem derīgs un vajadzīgs, tas redzams no tā, ka paši uz to spiežas un nu jau tādu ir pa tukstošiem."²⁷ Tas ir tādēļ, piebilda Šulcs, ka "vācu valoda un vācu grāmatas tiem ir īsts palīgs uz dziļāku mācību un uz citas kārtas dzīvi; jo ar latviešu grāmatām vien neizsmēlīs gudrības dziļo aku."²⁸ Šulcs arī

atzīmēja, ka daļa latviešu, kuri mācījušies augstās skolās, atgriezās savās mājās un paliek arāju kārtā. Šiem pēdējiem un arī vēl vāciešiem, kuri dārgas un lielas vācu avīzes nevar iegādāties vai laika trūkuma dēļ nespēj izlasīt, Šulcs piedāvāja jaunu laikrakstu vācu valodā "Volksblatt für Stadt und Land der baltischen Provinzen".

Šis pagrieziens vācu mācītāju avižniecības politikā, veidojot latviešiem domātu laikrakstu jau vācu valodā, bija sastāvdaļa 60.gados uzsāktajam latviešu pārvācošanas kursam, kura mērķis saistījās nevis ar visas latviešu tautas germanizāciju, bet gan tikai tās relatīvi šauras grupas jeb "izredzēto" aprindu iekļaušanu vāciešos.²⁹

Iepazīstinot nākošo lasītāju auditoriju ar jaunizveidoto laikrakstu, Šulcs norādīja, ka "Volksblatt .." nebus tādas pašas kā "Latviešu Avīzes", bet "dos atkal citas, augstākas gudrības lietas par paskubināšanu un palīgu tiem, kas vēl vairāk grib iemācīties."³⁰ Šulcs norādīja, ka jaunais vācu laikraksts bus piemērots zemniekiem, skolotājiem, ērgelniekiem, ķesteriem, amatniekiem, fabriku strādniekiem, birģeriem.

Īstenojot avižniecība stingru latviešiem adresēto izdevumu veidošanu atbilstoši viņu kārtas piederībai, vācu garīdzniecība nostājās Baltijā esošās sociālās kārtības sardze ar nolūku saglabāt savu īpašo stāvokli. Preses izdevumi bija kļuvuši par viņu kārtas interešu ieroci. To vēlreiz apstiprina arī "Volksblatt .." radīšana, ar kura starpniecību Šulcs vēlējas izglītotos latviešus atturēt no citu vācu grāmatu un preses izdevumu, kuri sniedza daudz plašāku skatījumu uz pasaules un vietējiem sociālpolitiskajiem un saimnieciskajiem notikumiem, lasīšanas, norādot, ka "Dievam žēl ir visādu tādu nekārtīgu vācu

grāmatu ir par daudz pasaulē".³¹

Vācu mācītāju veidotās latviešu preses idejiskais kodols bija dievbijība kā visu lietu mērs un pamats. Īpaši akcentētas tas "Latviešu Avīzes" tika jau sākot no 19.gs. 50.gadu otrās puses. Jaunlatviešu pieeju racionālai garīgās un laicīgās dzīves uztverei vācu mācītāji uzņēma kā Dieva pulgošanu. Kalnamuižas mācītājs A.Rutkovskis par reliģijas vietu "Peterburgas Avīzes" rakstīja: "Bet, kad Dieva laicīgās dāvanas vien izteic par labām un tās garīgās un svētas apsmej, tad tā ir tāda jaunas modes ticība, kas nei derīga, ne cilvēkam par pestīšanu (mācīti ļaudis to sauc par m a t e r i a l i s m u s). Lai Dievs žēlīgi pasargā no tās ir mūs, ir mūsu bērnus un ļaudis, ir tās jaunās Peterburgas avīzes..."³²

"Latviešu Avīžu" izdevēji laikraksta lappusēs nemitīgi uzsvēra, ka viņu izdevuma lasītāju kopumu veido tikai godīgi un dievbijīgi lasītāji, tā liekot saprast, ka citu laikrakstu auditorija pieder pie grēcīgiem ļaudīm. Runājot par Latviešu draugu biedrības mērķi, izdodot "Latviešu Avīzes", Šulcs atzīnēja, ka tas tiek darīts aiz latviešu mīlestības, kopjot viņu valodu un no sirds rūpējoties, lai latviešu tautai būtu tādas avīzes, "kas mīlo Dieva vārdu, svētu ticību, dievbijīgu dzīvošanu vairo un palīdz latviešus gaismot un tiem ceļu sataisīt, ka vieglam varētu kļūt pie labas dzīves citu gaismotu tautu starpā."³³

Savukārt Latviešu draugu biedrības laikraksta uzdevums "Šīnī laikā, kur tik daudz jaunu lietu ceļas, ko tevū tevi nebija ne redzejuši, ne domājuši, - kur jauna būšana un jauna dzīve ļaudīm ietaisās, - kur daudz top dots un vēl vairāk top karots, bet kur ir musinātāju netrūkst, tā ka dažam godīgam ceļš apakš kājam nozūd, ka nezīn kur nu griezties", ir būt par latviešu draugu

un uzticīgu padomdevēju.³⁴

Vācu aprindas ar "Latviešu Avižu" starpniecību vēlejas nostiprināt savas latviešu tautas vadītāja pozīcijas notiekošajos sociālpolitiskajos un ekonomiskajos procesos. Īpaši svarīgi tas bija arī tadēļ, ka 1863.gadā tika izdots latviešiem tik nozīmīgais Kurzemes zemnieku likums, kas paredzēja zemesīpašuma iegādi zemniekiem.

Savas ietekmes izplatīšanai vācu mācītāji "Latviešu Avīzes" izmantoja Dieva vārdu, uzsverot, ka tieši viņiem Dievs ir uzticējies dievbijības latviešos ieaudzināšanas misiju. Šulcs 1862.gadā nogalē norādīja, ka viņa avīze vēlas arī turpmāk "ar jo bagātu roku tā Kunga vārdā latviešu auglīgā druvas sēt, - ka savu ceļu uzņemušas tā Kunga vārdā, un Viņu savā laikā par stūrmani uzlūgušas."³⁵ Bet neskatoties uz šiem cēli skanošajiem vārdiem, vācu garīdzniecība bija "Latviešu Avīzes" padarījusi par muižniecības un savas kārtas privilēģiju nodrošināšanas ieroci, cenšoties ar Dieva vārdu palīdzību nostiprināt latviešu auditorijā priekšstatu par viņu fatālo beztiesīgumu būt tautai, kura dzīvo pilnvertīgu sociālo, nacionālo un kultūras dzīvi. Šī savtīgā politika, kas bija vērta pret latviešu tautu, šķiet, jau pārkāpa garīdzniecības darbības morālas un ētiskās normas, kā arī kristiešu pienākumus un atbildību Dieva priekšā un kompromitēja baznīcu latviešu domājošākās sabiedrības daļā.

Protests pret Latviešu draugu biedrības realizēto "Latviešu Avižu" pārveršanu par vācu provinciālas un kārtu politikas ieroci atskanēja arī no pašas garīdzniecības vidus. To izteica latviešu mācītājs Juris Neikens.³⁶ Viņš uzskatīja, ka šī biedrība nedrīkst kļūt par politisku organizāciju un tai jāsekmē visas latviešu rakstniecības attīstība.³⁷

Līdzīgi jaunlatviešiem un vācu garīdzniecībai, Neikens savas parliecības un dzīves pozīcijas propagandai gribēja izmantot presi. Viņa vadītais laikraksts "Ceļa Biedris" sāka iznākt 1863. gadā kā "Latviešu Avižu" pielikums. Tā uzdevums bija stāstīt latviešiem "par kariem un notikumiem Dieva valstībā kas radītu uz Dieva bijāšanu - kā iesākumu visai gudrībai un pamatu un kroni visam labumam, - un pamācītu, kā ar Dieva ieročiem būs pretī stāt vella viltīgai uzmaķšanai."³⁸ Neikena "Ceļa Biedra" darbības ieceres bija visai plašas. Līdzās reliģiski izglītojošajiem rakstiem laikrakstā tika plānots ievietot sacerejuma par nacionāli pilsonisko dzīvi, valodu un literatūru, dabas zinātnēm, baltu tautu, baznīcas, dzimtenes un vispārējo vēsturi, kā arī dažādus literārus sacerejumus.³⁹

Neikena centieni, veidojot "Ceļa Biedri", bija radīt pamatus jaunam virzienam latviešu avižniecībā, kurš atrastu vienojošo saikni starp latviešu tautas nacionālajiem centieniem un kristīga cilvēka pasaules izpratni.

Visai sarežģītā situācija, pakļaujoties vācu aprindu spiedienam, 1861. gada beigās nonāca "Mājas Viesa" veidotāji. Atsakoties publicēt sabiedriski nozīmīgus un polemiskus materiālus, laikraksts zaudēja savas satura tematikas vērtīgāko daļu un bija spiests meklēt jaunas darbības jomas.

Par spīti vācu mācītāju neatlaidīgajiem centieniem "Mājas Viesi" padarīt par "Latviešu Avīzēm" līdzīgu izdevumu, redaktors Leitāns saglabāja laikraksta iepriekšējo darbības pamatvirzienu. Tas bija balstīts uz "Mājas Viesa" satura laicīgumu. Lai gan laikrakstā dažkārt tika publicēti misijas darbības apraksti, tomēr tas nekad nekļuva par reliģisku izdevumu.

Leitāns noteikti paziņoja, ka "skaidri garīgi raksti nekad "Mājas Viesī" nevaram uzņemt, jo te nav tā vieta priekš Dieva vārdiem un garīgām dziesmām."⁴⁰

Sākot ar 1862.gadu "Mājas Viesa" veidotāji arvien izteiktāk savas darbības priekšplānā sāka izvirzīt vietējās ziņas un Krievijas un pasaules norišu atspoguļojumu. Līdzās informatīvajam darbam 60.gadu pirmajā pusē par "Mājas Viesa" pamatuzdevumu kļuva arī Vidzemes skolu, kultūras dzīves un māju iepirkšanas gaitas atspoguļošana. Laikraksta veidotāji centās "Mājas Viesi" izveidot par Vidzemes latviešiem derīgu un nepieciešamu izdevumu.

60.gadu pirmajā pusē latviešu avīžniecībā izteikti iezīmējās dažādu, pat pretēju virzienu pastāvēšana.

2. LATVIEŠU LAIKRAKSTU SABIEDRISKI POLITISKĀS POZĪCIJAS, POLEMIKAS UN SATURA VIRZIENU UN TEMATIKAS MAIŅAS

Latviešu avīžniecībā sabiedriski politiskā problemātika īpaši spēcīgu skanējumu ieguva jaunlatviešu "Pēterburgas Avīzēs" no 1862.gada jūlija līdz oktobrim, kad šis laikraksts nebija pakļauts Baltijas cenzūras iestādēm. Jaunlatvieši lasītājiem piedāvāja latviešu presē līdz tam gandrīz neskartu tematiku - sabiedrības uzbūves, sociālo attiecību un to tālākas attīstības skaidrojumu. Šis jautājumu loks 60.gadu sākumā būtiski skāra visus latviešus, jo 19.gs. pirmajā pusē līdz ar dzimtbūšanas atcelšanu notikušo izmaiņu rezultātā latvieši bija zaudējuši savu noteikto zemnieka statusu sociālajā sistēmā, ierobežotās iespējas lemt par savu dzīvi un mantu un kļuvuši par juridiski brīviem cilvēkiem. Tomēr vēl līdz 60.gadiem tika kavēta zemnieku zemes un saimniecību iegāde, latviešu nokļūšana nozīmīgos amatos, un valdošo aprindu politika latviešu vidū radīja visai lielu neziņu par nākotni,

kas radīja sociālo nestabilitāti. To pastiprināja arī vairuma latviešu vājā informētība par Krievijā gaidāmajām reformām. Pēc "Mājas Viesa" atteikšanās ~~skart~~ sabiedriskos jautājumus atkal visus galvenos informatīvos avotus - presi un valdības lēmumu izziņošanu baznīcās - kontrolēja vācu aprindas. Tāpēc jaunais laikraksts "Pēterburgas Avīzes" tika ļoti gaidīts, īpaši saimnieciski un sabiedriski darbīgo latviešu vidū. Šie cilvēki uz jauno izdevumu raudzījās kā uz kompetentu informācijas avotu un notiekošo sabiedriski politisko un ekonomisko procesu skaidrotāju. Uzticību pret jaunlatviešu laikrakstu radīja arī tas, ka šis izdevums nāca klajā Krievijas galvaspilsētā, jo vairumā latviešu joprojām bija stipra paļāvība uz caru kā uz viņu interešu aizstāvi un labdari. Ticību "Pēterburgas Avīzēm" lasītājiem iedvesa arī tas, ka šī izdevuma veidotāji bija paši latvieši.

"Pēterburgas Avīzēs" publicētajos rakstos jaunlatvieši skāra saimnieciskās attīstības radīto pārmaiņu rezultātā aizsākušos modernās sabiedrības modeļa veidošanos. "Pēterburgas Avīzes" uzsvēra, ka cilvēka izcelšanās un kārtas piederība nav noteicošais faktors, kas raksturo viņu vērtību un vietu sabiedrībā. Jaunlatvieši norādīja, ka ikviens vispirms ir saucams par cilvēku, nevis par kādas kārtas piederīgo. Laikraksts vēstīja, ka "Dievs garīgas dāvanas vispa kārtām nešķiro un zīdā dzimušiem vis vairāk nedodot, kā tam, kuru māte rupjās lupatās tin; tāpēc būdīnā dzimušie ir cienīgi atrasti arī augstās vietās sēdēt un ar savu prātu un saprašanu visai savai biedrībai, tautai voi valstībai ar savu prātu un padomu priekšā iet un valdītājiem kalpot".⁴¹

Jaunlatvieši "Pēterburgas Avīzēs" skaidroja arī pēc dzimtbūšanas atcelšanas jau noritējušās izmaiņas zemnieku tiesiskajā un sociālajā stāvoklī, kurām arī jāsekmē jaunas attieksmes pret

dzīvi veidošanos. Jaunlatvieši izdalīja trīs latviešu nesenās vēstures posmus. Pirmajā no tiem valdīja pārliecība, ka zemnieks "pieder tiem zemes pīšļiem, uz kuriem pasaulē nācis" un viņam neko nevajag zināt un mācīties. Otrajā posmā zemnieks jau tika atbrīvots no saitēm, kas viņu saistīja pie savas dzimtvietas, bet pašpiederīgas vietas pasaulē tam vēl nebija. Savukārt zemnieku izglītībai bija jāprobežojas tikai ar mācībām, kas "uz viņu pasauli aizrāda". Bet trešajā posmā ir "zemniekam paļauts šai pasaulē daudz maz ieriktēties; viņš sāk savus garīgus un miesīgus spēkus modināt un pēc prāta apgaismošanas dzīties". Jaunlatvieši norādīja, ka tagad latvieši atrodas šī trešā posma beigu daļā, jo ar ķeizara žēlastību viņiem ir iespējams kļūt par zemturiem.⁴²

"Pēterburgas Avīzēs" arī tika atzīmēts, ka jau šo visu procesu gaitā daži latvieši, iegūstot izglītību, ir iedrošinājušies atstāt zemnieku kārtu, lai gan no kanceles tika sludināts, ka "grēks esot to kārtu atstāt, kurā Dievs piedzimt licis".⁴³ Šīs darbības rezultātā, norādīja jaunlatvieši, daudzos latviešos joprojām dzīvs ir vecais priekšstats, ka katrs zemnieks ir latvietis un katrs latvietis ir zemnieks. Bet jau pati dzīve ir pretrunā ar šo uzskatu, jo arī vācieši savā valstī kopj zemi, kā arī pat pie mums ir iespējams sastapt vācu tautības laukstrādniekus. Jaunlatvieši mudināja savus tautiešus apzināties, ka vācieši ir tādi paši cilvēki, kā visi citi uz šīs zemes.⁴⁴ Laikraksta veidotāji īpaši uzsvēra, ka ikviena dzīves ceļa izejas punkts ir piederība cilvēkiem, nevis zemniekiem. Jo taču arī zemkopji ir "cilvēki, ar tādām pašām jušanām un iegribēšanām, kā visi citi, lai tie voi nu braukdami voi jādami, voi istabā sēdēdami maizi pelna."⁴⁵

"Pēterburgas Avīzēs" jaunlatvieši vairākkārtīgi atgādināja, ka Dievs visus cilvēkus ir apveltījis ar gara dāvanām neatkarīgi

no viņa kārtas, un pasvītēja, ka ikviena paša rokās ir savu do-
tību un spēju izkopšana, prāta attīstība un zināšanu ieguve. Sa-
vukārt šī sevis pilnveidošana un izglītības ieguve dos cilvēka
pilnvērtības apziņu un pārliecību par to, ka nav nepieciešami
dzīves vadītāji no malas.⁴⁶

Jaunlatviešu sniegtajiem skaidrojumiem "Pēterburgas Avīzēs"
bija nolūks ne tikai palīdzēt latviešiem izprast sociālos proce-
sus, bet arī veicināt viņu personīgo emancipāciju no vēl joprojām
dzīvajiem dzimtbūšanas laika domāšanas stereotipiem par latviešu
viennozīmīgo piederību zemnieku kārtai, vāciešu fatālo pārākumu
pār latviešiem un no tiem izrietošajām kungu un kalpu attiecībām
starp abām tautām. Jaunlatvieši centās veicināt kapitālisma at-
tīstības gaitā objektīvi radušos atziņu par cilvēku kā brīvu in-
divīdu un sava likteņa saimnieku iesakņošanas latviešu apziņā.
Šāda kompetenta sabiedrisko procesu, kurus pašiem latviešiem nā-
cās pārdzīvot visai nesenā pagātnē, analīze "Pēterburgas Avīzēs",
kā arī reālu nākotnes attīstības likumsakarību metu iezīmēšana
radīja laikraksta lasītājos jau zināmu drošības izjūtu un ticību
nākotnei.

Ciešā saistībā ar sociālo attiecību evolūcijas atainojumu
jaunlatviešu laikraksts ieskicēja arī citas laikmeta izraisītās
izmaiņas cilvēku pasaules izpratnē. "Pēterburgas Avīzēs" liela
vērība tika veltīta reliģijas lomai cilvēka dzīvē, attiecībām
starp viņa ticību Dievam un dzīves darbību, izglītības ieguvi.
Jaunlatvieši uzsvēra, ka laicīgās dzīves pilnveide kalpo cilvēka
garīguma izaugsmei. Viņi norādīja: "... ja tu še pasaulē jau gribi
Dievam kalpot, tad tev nevajag šās pasaules nosmādēt. Tas nav tie-
sa, ka Dievs šo pasauli cilvēkam par vergu ieleju radījis...
Viņš grib, lai visi ir še virs zemes laimīgi ir. Tas ir grēcīga

aplamība šo pasauli ar viņas mantām apsmādēt, pats sev savu krustu uzlikt caur kūtrību, nesaprašanu u.t.pr. un tad uz augšu skatīdamies: tur, tur, tur būs visām bēdām gals."⁴⁷ "Pēterburgas Avīžu" veidotāji arī, skaidrojot garīgās un laicīgās dzīves kop-sakarību un savstarpējo pakārtotību, atzina, ka "laicīga manta mūs ne no Dieva, ne no Dieva mīlestības nenoved, bet tā mums vi-su to dod rokā, ar ko mēs varam viņa prātu piepildīt un izdarīt."⁴⁸ Jaunlatvieši arī norādīja, ka runāšana par Dievu vēl neapliecina īstu svētumu, galvenais tā pierādījums ir darbs. Par paraugu "Pēterburgas Avīžu" izdevēji minēja Angliju, kurā ļaudis, sakrāju-ši lielu laicīgo mantu, paši dzīvo pārticīgi un tagad ar devīgu roku dala miljonus par labu trūcīgajiem un misijai vairāk nekā citas pasaules tautas.⁴⁹ Jaunlatviešu paustais bija pretrunā ar līdz šim vācu garīdzniecības sludināto "nabadzību kā Dievam tika-mu stāvokli".⁵⁰ "Pēterburgas Avīzēs" tika uzsvērts, ka valsts, tautas un jebkuras citas kopības labklājība var rasties tikai tad, kad uzplaukst visas kārtas, īpaši zemnieki.⁵¹

Šie jaunlatviešu sabiedrības un saimniecības attīstības procesus skaidrojošie raksti bija pretrunā ar vācu aprindu priekš-statiem par Baltijā valdošajām sociālekonomiskajām attiecībām. Tajās esošos uzskatus trāpīgi raksturoja J.Alunāns kādā 1862.ga-dā rakstītajā vēstulē: "Visi tā pieradinājušies...redzēt ap sevi nabadzīgu, izsūktu zemnieku kārtu, ka pārtikušu zemnieku - tādu, kas cilvēcīgi dzīvo, gatavi uzskatīt par valdības nodevēju un uzstājas pret to gan no kanceles ar bargiem soda sprediķiem, gan no muižas īpašnieku puses ar nomas paaugstinājumiem. Pie pilsētas rūpniecības ar"kaunu un negodu apkrauto zemnieku" arī nepielaiž".⁵² Alunāns piezīmēja, ka šāda augšējo kārtu, kuras pašas dzīvo kā Baltzecari vienā izšķērdībā un skurbulī,⁵³ attieksme ir novedusi

savas un zemniecības sociālās un ekonomiskās attiecības bezdibēna malā.⁵⁴

Šādos apstākļos "Pēterburgas Avīžu" paustais reālais skatījums uz notiekošajiem procesiem sanikvoja vācu aprindas, it sevišķi garīdzniecību. Jo laikrakstā publicētie raksti grāva mācītāju darbības latviešu vidū idejiskos pamatpostulātus par Dieva noteikto latviešu sociālā stāvokļa fatālumu, aiz kuriem tika segta baznīcas kalpošana vācu kārtas interesēm. Augšējos slāņus uztrauca jaunlatviešu ar "Pēterburgas Avīžu" starpniecību īstenotā latviešu apziņas sekularizācija, jo tā, atbrīvojot garīgo, kultūras dzīvi un izglītību no garīdzniecības kontroles, novestu pie kārtu sabiedrības idejiskās sagrāves un tālāka latviešu garīgās atjaunotnes procesa, kas sekmētu latviešu tautas saimniecisko un arī nacionālo uzplaukumu.

Sociālās emancipācijas jautājumi bija saistīti ar nacionālās līdztiesības problēmām. "Pēterburgas Avīzes" tieši nacionālos jautājumus skāra maz. Jaunlatvieši 1862.gadā vēl cerēja, veidojot laikrakstu, atrast arī latviešu un vāciešu kopīgo interešu pamatus. "Pēterburgas Avīžu" izdevēji norādīja, ka viņi "rūpēsies, lai pastāv un aug draugu prāts starp vāciešiem un latviešiem kā draugu tautām, kas vienas ticības biedri, viena ķeizara pavalstnieki un kas abi iemīl krietnus tikumus, gaismu un gudrību."⁵⁵ Tomēr šīs cerības neattaisnojās, vācu aprindu lielākā daļa, kā arī viņu prese nostājās opozīcijā "Pēterburgas Avīzēm".

Tomēr visai pārlicinoši "Pēterburgas Avīzēs" jaunlatvieši uzsvēra mazo tautu līdztiesību ar lielajām tautām, viņu tiesības izkopt savu kultūru un valodu.⁵⁶ Jaunlatvieši rakstīja, ka arī "latviešam, kā jau laimīgas Krievu valsts brīvam locekļam un īsti padevīgam pavalstniekam, arī vajag brīv būt kopt savas dziesmas

un rakstus tā, kā visas citas tautas pasaulē dara."⁵⁷ Atsevišķos sacerējumos jaunlatvieši vērsās pret savas tautības noliedzējiem, uzsverot, ka ikviens tieši savas tautas vidū var rast vislabāk dzīves piepildījumu.

Nākošo posmu "Pēterburgas Avīžu" darbībā iezīmēja Krievijas izglītības ministra A.Golovņina 1862.gada oktobra lēmums par jaunlatviešu laikraksta cenzūras nodošanu Baltijas generālgubernatora pārziņā. Tas atstāja tiešu ietekmi uz laikraksta saturu, jo jaunlatvieši bija spiesti atteikties no sava izdevuma atklātās un aktīvās sabiedriskās pozīcijas. Tomēr pirmajos mēnešos pēc šī Krievijas varas iestāžu lēmuma stāšanās spēkā sociāli jautājumi pilnībā vēl nepazuda no "Pēterburgas Avīžu" lappusēm. Laikraksts publicēja rakstus, kas atklāja pasaules attīstītāko valstu sociālo modeli, skaidroja valsts pārvaldes, īpaši tiesu jautājumus, publicēja pieņemtos likumus.

"Pēterburgas Avīzes" pievērsa plašu Baltijas sabiedrības uzmanību. Īpaši rosīgi pret tām uzstājās arī laikraksti "Latviešu Avīzes" un "Rigasche Zeitung". Šie uzbrukumi izjauca "Pēterburgas Avīžu" veidotāju sākotnējos plānus izvairīties no polemikām. Savas darbības programmu jaunlatvieši vācu aprindām mēģināja skaidrot īpašā vācu valodā izdotā "Pēterburgas Avīžu" pielikumā "Wieder einmal die deutsche "Rigasche Zeitung" und die "St.Petersburger lettische Zeitung". Šajā izdevumā tika atspēkoti apgalvojumi par "Pēterburgas Avīžu" slavofilisko raksturu un vēlreiz tieši vācu publikai skaidroti latviešu laikraksta nolūki. Jaunlatvieši uzsvēra, ka viņi vēlas tikai no raksta uz rakstu iepazīstināt latviešus ar politiskajiem pamatjēdzieniem un rūpēties par latviešu rakstniecību, lai "Rigasche Zeitung" latviešus vairs nepielīdzinātu

hotentotiem un eskimosiem.⁵⁸

Savukārt "Latviešu Avižu" uzbrukumiem jaunlatvieši pretstatīja lasītāju atsūtītos "Peterburgas avižu" un vācu mācītāju izdevuma vertējumus, kuros veiktais salīdzinājums bija par labu jaunlatviešu izdevumam.

Vācu mācītāju politiku latviešu avižniecībā jaunlatvieši vertēja arī sava laikraksta satīriskajā pielikumā. Garīdzniecības nostāju raksturoja Bizmaņa⁵⁹ teiktais: "... vajag katram manam draugam Kurzeme un Vidzeme uz to gādāt, lai neieceļas tādās latviskas avīzes, ko var lasīt mācīti un nemācīti ļaudis, tā kā visas citas zemēs dara... Vajag cieti vien uz to pastāvēt, ka latviešiem tikai tādās avīzes vien ir derīgas, kur visas domas ir tā smalki sagremotas, ka zīdamam bērnam patīk un uzaugušam vācu darā..."⁶⁰

Šķiet, ka "Peterburgas Avižu" veidotājus vācu mācītāju stūrgalvīgā parliecība, ka latviešiem ir piemēroti tikai saturā vienkārši un reliģiski izdevumi, ne tikai sarūgtināja, bet arī uzjautrināja. To apliecina "Peterburgas Avīzes" ievietotās traģiskas satīras par Jelgavas laikrakstu. Ieskatām vienu, kurā jaunlatvieši vertēja vācu mācītāju plānus paplašināt savu izdevumu: "Kaut kur uzgājām šādu izsludināšanu, ko lasītājiem negribam atraut; varbūt tā ziņa dažām lietī derēs: "Reiziniekiem, kas grib uz jauko Leiputras zemi doties, zināmu darām, ka nodilušo biezās putas kalnu (domāts "Latviešu Avižu" saturs - aut.piez.) uz priekšu pa pusjūdzi lielāku taisīsim, lai cien. reiziniekiem ir ierasta mīļa bieza putra papillam, ko izēsties. Par to jau ir gādāts, ka putra pilnīgi atdzisuse un lūpas vairs nesaplucina. Aiz biezās putas kalna jūs saņems mīļa, jauka, bagāta Leiputras zemīte, tādēļ jel nāciet baru bariem; - - caur mūsu biezās putas kalnu iet

tas ceļš uz turien. Jūsu pazīstami vadoni uz Leiputru."⁶¹

Citas satīras "Peterburgas Avīzes" izsmēja "Latviešu Avīžu" tiešos uzbrukumus jaunlatviešu laikrakstam.

1862.gadā parādījās "Peterburgas Avīzes" aizstavoši raksti krievu presē. Tajos tiek pamatots šāda latviešu laikraksta izveides derīgums un nepieciešamība.⁶² Krievu prese arī sniedza visai precīzu vācu aprindu pretdarbības "Peterburgas Avīzēm" raksturojumu, norādot arī tās sekas. "Kronštadskij vestņik" rakstīja: "Šai partijai (vācu - aut.piez.) daudz izdevīgāk būtu, ka pie latviešiem nenokļūtu izglītības stari, tāpēc ir gluži dabiski, ka tā ar visiem spēkiem cenšas pierādīt šāda izdevuma nelietderīgumu un pat kaitīgumu. Iespējams, pateicoties šīs partijas darbībai un intrigām, jauna avīze nebūs iespējams skart dažus nozīmīgus latviešu pilsoniskās dzīves jautājumus, varbūt, ka tai nāksies aprobežoties ar šaurākiem ietvariem, ka to vēlas redakcija un tā nespēs krieļu tautas uzdevumu pilnīgumu."⁶³ Te tikai jāpiebilst, ka šīs prognozes pilnība piepildījās.

Savas darbības sākumposmā no 1862.gada jūlija līdz oktobra vidum jaunlatviešiem "Peterburgas Avīzes" izdevās aizsākt latviešu avīžniecības vairākus sabiedriski nozīmīgas tematikas skārumus:

- 1) sabiedrības sociālās struktūras izmaiņu procesa pēc dzimtbūšanas atcelšanas un attīstoties kapitalismam neizbēgamība;
- 2) tautas apziņas sekularizācijas nepieciešamība;
- 3) izglītības nozīmes pieaugums;
- 4) mazo tautu tiesības izkopt savu kultūru un valodu;
- 5) Krievijas pavalstnieka tiesību un pienākumu apzināšanās;
- 6) vācu mācītāju latviešu avīžniecības veidošanas principu neatbilstība laikmetam.

Lai mazinātu "Peterburgas Avīžu" ietekmi lasītājos "Latviešu

"Avižu" izdevēji pālejas šo laikrakstu diskreditēt sabiedrības acīs un jaunlatviešu sniegtajam sabiedriski ekonomisko procesu skaidrojumam likt pretī savejo.

"Latviešu Avīzes" vēstīja, ka "Peterburgas Avīzes", par kurām latviešiem ir radusies liela interese, tiek publicētas daudz tādās ziņas, kas lasītājiem nav derīgas un kurām vispār nevajadzētu parādīties laikrakstos.⁶⁴ "Latviešu Avīzes" tika arī uzsvērts, ka jaunlatviešu izdevums "vairāk ir par samaitāšanu nekā par labumu".⁶⁵

Mācītājs G. Braše atzina, ka tagad, kad latviešu valodā iznāk veselās trīs avīzes, daudziem ir grūti izvēlēties no tām labāko. Viņš norādīja, ka šajā gadījumā var griezties pēc padoma pie sava draudzes mācītāja. Braše arī ieteica nelasīt laikrakstos "stūdiņa rakstus", bet gan tikai ziņas un derīgus padomus.⁶⁶

Vacu mācītāju sacerējumos īpaši tika akcentēts, ka latviešiem sava gara dzīve ir jāveido baznīcas vadībā un nevajag censties gūt panākumus laicīgajā dzīvē. Programmātiska rakstura bija A. Bilenšteina raksts "Kas zemniekam jāzin?". Tajā viņš, iztirzājot zemnieku dzīvi un darbu, norādīja, kādas zināšanas viņiem ir nepieciešamas dzīvē. Protams, Bilenšteins atzina, ka latviešu zemniekiem ir jāprot lasīt, rakstīt, jāapgūst pamatzināšanas vēsture un ģeogrāfija.⁶⁷ Viņš uzsvēra: "Pirmais mācības mērķis uz visu vīzi ir: Dieva bērnu audzināt, kristīgu cilvēku; ne tik vien pasaules bērnu..."⁶⁸ Taču "Latviešu Avīzēm" idejiskās konfrontācijas ceļā neizdevās sasniegt savu mērķi - jaunlatviešu laikraksta popularitātes jutamu mazināšanos, un tas pamudināja Latviešu Draugu biedrības vadītājus sākt organizēt varas iestāžu represijas pret "Peterburgas Avīzēm".

Jaunlatviešu centieni radīt laikmetīgu latviešu preses izdevumu rosināja arī "Latviešu Avižu" veidotājus domāt par sava laikraksta saturisko kvalitāti. Jau 1862.gada 21.novembrī Latviešu Draugu biedrības sapulcē redaktors R.Šulcs uzsvēra, ka viss "Latviešu Avižu" darbs bus vērtīgs, ja netiks pārņemta citu latviešu laikrakstu, arī "Peterburgas Avižu", pozitīva pieredze. Šulcs atzīmēja, ka "Latviešu Avižu" veidošana jāmacas no jaunlatviešu laikraksta veiksmēm un kļūdām un jānoverte sava darba nepilnības, no kurām galvenā ir izdevuma atrautība no latviešu lasītājiem.⁶⁹

1863.gadā "Latviešu Avīzes" parādījās salīdzinoši vairāk saturā dziļāku rakstu. Vairāku Jelgavas laikraksta ievietoto popularzinātnisko sacerējumu temati bija analogi "Peterburgas Avīzes" publicētajiem apcerējumiem. "Latviešu Avīzes" lielāku vērību arī veltīja vēstures jautājumiem. Tomēr lielākais šī laikraksta ieguvums bija tā jaunais pielikums - J.Neikena "Ceļa Biedris".

Sākot ar 1863.gada oktobri, kad pēc Iekšlietu ministrijas noteikta 4 mēnešu aizlieguma, jaunlatvieši atjaunoja "Peterburgas Avižu" izdošanu, būtiski bija maintjušies to veidošanas principi un idejiskais virziens. "Peterburgas Avīzes" no sabiedriski politiska laikraksta kļuva par lauksaimnieciskas ievirzes izglītojošo laikrakstu, kurā tika ievietota tikai neliela politiska informācija.

Šo pārmaiņu rezultātā jaunlatviešu laikraksta saturs zaudēja sabiedrisko nozīmīgumu. Ja 1862.gadā iznākušajos 26 "Peterburgas Avižu" numuros tika publicēti apmēram 20 raksti par svarīgiem sociāli politiskajiem, saimnieciskajiem, izglītības un kultūras jautājumiem un apmēram 30 nozīmīgi izglītojoša satūra sacerējumi, tad 1865.gadā stāvoklis bija kardināli mainījies.

"Peterburgas Avīzes" vairs neparādījās publikācijas par latviešu tautai nozīmīgam temam. Visvairāk laikrakstā tika ievietoti literāri stāsti, ko parasti publicēja turpinājumos (no 1865.gadā iznākušajiem 22 numuriem šāda veida darbi bija 15 numuros). Nozīmīgu "Peterburgas Avīžu" tematikas daļu veidoja populārzinātniski apcerējumi. 1865.gadā laikraksts saviem lasītājiem piedāvāja 14 rakstus par tehniku, 8 par dabu, 8 par lauksaimniecību u.c. "Peterburgas Avīzes" iznākšanas beigu posmā no sabiedriski politiska izdevuma bija parvērtušas par literāru un populārzinātnisku laikrakstu. Jaunlatviešiem neizdevās īstenot savu 1862.gadā izvirzīto programmu latviešu avīžniecībā.

Savukārt "Latviešu Avīžu" izdevēji sekmīgi realizēja 1863.gadā aizsākto laikraksta pilnveidošanu. Saturā priekšplānā tika izvirzīta norišu Latvijā atspoguļošana. Laikraksts publicēja rakstus par latviešu tautas senvēsturi, valodu, māju iepirkšanas gaitu, svarīgākajiem notikumiem draudzēs un skolās. Kopumā vācu mācītājiem, kuri piedalījās "Latviešu Avīžu" veidošanā, izdevās saglabāt sava laikraksta pozīcijas latviešu avīžniecībā.

3. JAUNĀKĀ INFORMĀCIJA LATVIEŠU PRESE

Ziņas par jaunākajiem notikumiem dzimtenē un ārvalstīs publicēja visi trīs lielākie latviešu laikraksti - "Peterburgas Avīzes", "Latviešu Avīzes" un "Majas Viesis".

Jaunlatvieši, sākot izdot "Peterburgas Avīzes", plānoja tās izveidot par nozīmīgu informācijas avotu saviem lasītājiem, operatīvi sniedzot ziņas par notikumiem valstī un ārzemēs. Tomēr šīs ieceres nerealizējās. Jau 1862.gadā informatīvā sadaļa svarīguma un saturiskas kvalitātes ziņā ievērojami atpalika no tematisko rakstu sadaļas, kurā parādījās vērtīgas publikācijas.

"Peterburgas Avīzes" izmantoja pārsvarā divas informācijas

sniegšanas formas - nozīmīgāko notikumu pārskatus, kas izklāstīja pasaules politisko norišu galvenās līnijas, un īsas reportāžas. Pārsvārā domēja pirmā forma. Domājams, ka "Peterburgas Avižu" sākumā to noteica laikraksta izdošanas grūtības, risinot Peterburgas laikraksta iespiešanu latviešu valodā. Otrs iemesls saistījās ar problemām redakcijas sastāva izveidē, jo pēc J. Alunāna saslīmšanas trūka cilvēku, kuri spētu veikt kvalitatīvu kartejo laikraksta numuru sagatavošanu. Tālab "Peterburgas Avīzes" iznāca diezgan neregulāri, nereti pārkāpjot paredzēto iknedēļas ritmu. Piemēram, 1862.gada pēdējais numurs iznāca tikai 1863.gada janvāra vidū.

Informatīvās sadaļas nelielais apjoms, kā arī jaunāko ziņu novelotā publicēšana "Peterburgas Avīzes" nostādīja neizdevīgā stavoklī salīdzinājumā ar citiem latviešu laikrakstiem, kuri bija iesaistījušies savstarpējā sacensībā par nozīmīgāko latviešu lasītāju informētāju.

Tematiskā ziņā "Peterburgas Avīzes", tāpat kā "Latviešu Avīzes" un "Mājas Viesi", domēja Krievijas notikumu atspoguļojums. Tas 1862.gada otrajā pusē veidoja gandrīz 47% no jaunlatviešu laikraksta visu ziņu klāsta.⁷⁰ Arī "Latviešu Avīzes" - 40%, bet "Mājas Viesi" - 38% no jaunāka informatīvā materiāla bija veltīti Krievijas imperijai. Visvairāk latviešu laikraksti sniedza ziņas par jaunāko ķeizara ģimene un galma. "Latviešu Avīzes" un "Mājas Viesi" samērā lielu vērību veltīja arī nemierīgai iekšējai situācijai Polijā.

Latviešu preses izdevumi latviešu lasītājus visai sīki iepazīstināja ar jaunāko ārvalstīs. Šie materiāli veidoja 44% no "Peterburgas Avižu", 42% no "Latviešu Avižu" un 50% no "Mājas Viesi" kopējā ziņu klāsta 1862.gada otrajā pusē. To sabiedriski nozīmīgākā daļa bija tā laika politisko notikumu atspoguļojums

"karstākajos" punktos - Itālija un ASV. "Peterburgas Avīzes" norises katrā no šiem reģioniem aizņēma apmēram 9% no jaunākā informatīvā materiāla, bet "Latviešu Avīzes" notikumi Apēnīnu pussalā veidoja ap 8%, kamēr pilsoņu karš ASV 6% no ziņām. "Mājas Viesī" šīs ziņas sastādīja attiecīgi 9% un 7%.

Dažādus ekstrordinārus notikumus pasaulē visplašāk aprakstīja "Latviešu Avīzes". Šī tematika veidoja apmēram 17% no to kopējā ziņu apjoma. "Latviešu Avīžu" redakcija pat pārāk nopietni izturējās pret sensacionāla rakstura ziņām. 1862.gada laikraksts lasītājus informēja, ka Zviedrija dzīvo runājošs suns. Šim paziņojumam klāt bija pievienots paša redaktora Šulca komentārs, ka tas ir tiesa, un arī viņš pazīst kādu suni, kurš prot izteikt trīs vārdus.⁷¹ "Latviešu Avīzes" vēl vēstīja par dziedošām pelēm, kuras savu balsi izloka līdzīgi putniem. Arī šīs ziņas ticamību apstiprināja redaktors, apgalvojot, ka pats dziedājis dziedam peles.⁷² "Mājas Viesī" ekstrordināra rakstura informācija bija apmēram 10% no informācijas klāsta, bet "Peterburgas Avīzes" ap 9%.

Par jaunākajiem notikumiem dzimtenē latviešu lasītājus visplašāk informēja "Latviešu Avīzes". 1862.gada otrajā pusē jaunumi Kurzeme un Vidzeme veidoja 18% no visām laikraksta publicētajām ziņām. Bet "Mājas Viesī" informācija par norisēm dzimtenē bija apmēram 11% no jaunumu klāsta. Salīdzinot mazāk nekā citos laikrakstos informāciju par notiekošo Latvijā sniedza "Peterburgas Avīzes" - tikai 9% no visa ziņu materiāla. Tas izskaidrojams lielā mērā ar redakcijas atrašanos Peterburgā un informācijas trūkumu par notikumiem dzimtenē. Šķiet, ka darbības sākumā jaunlatvieši tomēr bija plānojuši Latvijas notikumiem veltīt lielāku

uzmanību, kā arī izveidot savu korespondentu tīklu. Redakcija aicināja latviešus sūtīt savus sacerejumus. Viens no pirmajiem "Peterburgas Avižu" korespondentiem bija Peteris Alunāns, kurš vēstīja par svarīgāko Mazsēsavas apkaimē.⁷³ Šaurais ziņu klāsts par norisēm Kurzēm un Vidzēm bija visai būtisks "Peterburgas Avižu" informatīvās sadaļas trūkums, jo lasītājiem šajā sociāl-ekonomisko pārmaiņu laikā bija nepieciešams svarīgāko notikumu izklāsts.

1863.gadā paplašinājās gan "Latviešu Avižu", gan "Peterburgas Avižu" ziņu nodaļas. Katru "Latviešu Avižu" numuru ievadīja apjomīga rubrika "Jaunas ziņas", kurā tika ievietota informācija par notikumiem pasaule un Latvijā. Laikrakstā parādījās arī jauna sadaļa - "Telegrāves ziņas", kuras uzdevums bija sniegt pašu svaigāko informāciju.⁷⁴ 1863.gadā tajā pārsvarā ievietoja ziņas par sacelšanos Polijā.

Arī "Peterburgas Avīzēs" informatīvais materiāls tika publicēts līdzīgās rubrikās. 1863.gadā ziņu klāsts, salīdzinājums ar iepriekšējo gadu, jaunlatviešu laikrakstā paplašinājās, to pasniegšana kļuva operatīvāka, īpaši atspoguļojot poļu dumpja norisi. Atsevišķi informatīvie materiāli jaunlatviešu laikrakstā parādījās jau dažas dienas pēc notikuma. Pie lasītājiem tie gan nonāca ne ātrāk kā citos latviešu laikrakstos sniegtā informācija, jo "Peterburgas Avižu" numuru nogāde no Krievijas galvaspilsētas pie abonentiem prasīja ilgāku laiku.

"Peterburgas Avižu" informatīvo sadaļu bagātināja politisko komentāru tipa raksti, kas vēstīja par aktualitātem, skaidrojot notikumu virzību, konfliktu cēloņus. Šie sacerejumi bija kvalitatīvi sagatavoti un arī ir uzskatāmi par pirmo mēģinājumu latviešu presē sniegt dziļu politisko analīzi, balstoties uz

konkrēto apskatāmo valstu vēsturiskās attīstības un valstiskās iekārtas iztirzājumu.⁷⁵

1863.gada oktobrī, kad "Peterburgas Avīzes" bija spiestas mainīt savas darbības virzienu, būtiski sašaurinājās arī informatīvā sadaļa. Laikraksts pārsvarā publicēja tikai visai izplūdušus un nekonkrētus politisko notikumu pārskatus. Tas būtiski mazināja "Peterburgas Avīžu" saturiskumu. Jaunlatviešu laikraksts arī zaudēja latviešu sabiedrība kvalitatīva jaunākas informācijas sniedzēja nozīmi.

1864.gadā tika paplašināta un pārveidota "Mājas Viesis" informatīvā sadaļa. Šis pārmaiņas notika tādēļ, ka laikraksta veidotāji vēlējās sava izdevuma saturu padarīt laikmetīgāku. "Mājas Viesis" uzsvēra, ka "pasaule iet uz priekšu un avīzēm vajag līdzī iet."⁷⁶ Lai padarītu publicēto ziņu materiālu pārskatāmāku, "Mājas Viesī" tika uzsākts veidot jaunas informācijas tematiskās rubrikas. Atsevišķas sadaļas laikraksts ievietoja iekšzemes un ārzemju ziņas. Arī ekstrordināra un sadzīves rakstura informācija tika izdalīta īpašā rubrikā. Atsevišķā sadaļā "Jaunākas ziņas" publicēja pašu svaigāko informāciju.

Šajā laikā arī "Latviešu Avīzes" centās publicēt bagātu un daudzpusīgu ziņu materiālu. Salīdzinājumā ar "Mājas Viesi" Jelgavas laikraksts savus lasītājus plašāk informēja par vietējiem notikumiem. Tas bija tādēļ, ka "Latviešu Avīzēm" bija vislielākais korespondentu tīkls visos Kurzemes un Vidzemes nostūros.

Starp "Mājas Viesi" un "Latviešu Avīzēm" 1864. un 1865. gadā izvērtās sīva sacensība, veidojot informatīvo materiālu. Abi laikraksti sniedza detalizētus ziņojumus gan par nozīmīgām politiskām norisēm, gan par sensācijām un ikdienišķiem notikumiem. Tomēr kopumā "Mājas Viesī" sniegtā informācija bija saturīgāka,

izsmelošāka un kvalitatīvāk sagatavota.

19.gs. 60.gadu vidū, pateicoties latviešu laikrakstu aktīvajai darbībai, latviešu sabiedrība bija labi informēta par notiekošo pašu valstī un ārzemēs.

4. LASĪTĀJI

"Peterburgas Avižu" nākšana klajā izraisīja latviešos lielu atsaucību. Jaunlatvieši 1862.gadā plānoja savu laikrakstu izdot 2000 eksemplāru lielā tirāžā.⁷⁷ Taču lasītāju interese "Peterburgas Avižu" iznākšanas pirmajos mēnešos bija tik liela, ka pirmos numurus, kuru nepietika visiem lasītgribētājiem, nācās iespiest atkārtoti. 1862.gada septembrī "Peterburgas Avižu" tirāža jau sasniedza 3 600 eksemplārus.⁷⁸ Tomēr tā vēl turpināja augt un gada beigās jau bija 4 200.⁷⁹

"Peterburgas Avižu" panākumi mudināja arī citu laikrakstu redaktorus tiekties pēc plašākas lasītāju auditorijas. 1863.gadā tas izdevās "Latviešu Avīzēm". Šo laikrakstu kopā ar jauno pielikumu "Cēļa Biedris" pasūtīja 4 700 abonenti.⁸⁰ Tomēr "Latviešu Avīzēm" neizdevās ilgstoši noturēt sasniegto subskribentu skaitu, un nākošajos gados tas sāka pakāpeniski samazināties. Celoņi abonentu skaita kritumam meklējami "Latviešu Avižu" satura tematikas neatbilstība tautas interesēm.

1863.gadā sāka sarukt arī "Peterburgas Avižu" abonentu skaits. To izraisīja laikraksta virziena un tematikas maiņa varas iestāžu spiediena rezultātā 1863.gada oktobrī. Lai gan "Peterburgas Avīzes" publicēja savas lappuses zemniekiem viņu darbā noderīgus rakstus, tomēr šī tematika atzinību lasītājos neguva.

60.gadu pirmajā pusē latviešu lauksaimnieki vēl nebija

1864.gada "Peterburgas Avižu" abonentu
dzīvesvietas

Kartes autors - A.Goba

✚ - 10 abonenti

sasnieguši tādu izglītības un profesionālas ieinteresētības līmeni, lai plaši lasītu speciālu šīs nozares izdevumu. Pieprasīti bija vispārēja rakstura laikraksti, kuri maksāja lēti un sniedza daudzpusīgu informāciju. Sašaurinoties šai tematikai, samazinājās "Peterburgas Avižu" abonentu skaits. Līdzīgs liktenis pieņēma arī "Ceļa Biedri". Arī šis laikraksts nesniedza jaunāko informāciju un tāpēc neguva plašu lasītāju loku.⁸¹

Autores rīcībā nav datu par "Mājas Viesa" abonentu skaitu. Domājams, ka tas bija apmēram tāds pats kā "Latviešu Avīžem". 1864.gadā sākās straujš lasītāju skaita kāpums. "Mājas Viesa" veidotāji ar gandarījumu uzsvēra, ka laikraksts ir ieguvis

"Peterburgas Avižu" abonentu dzīvesvietas

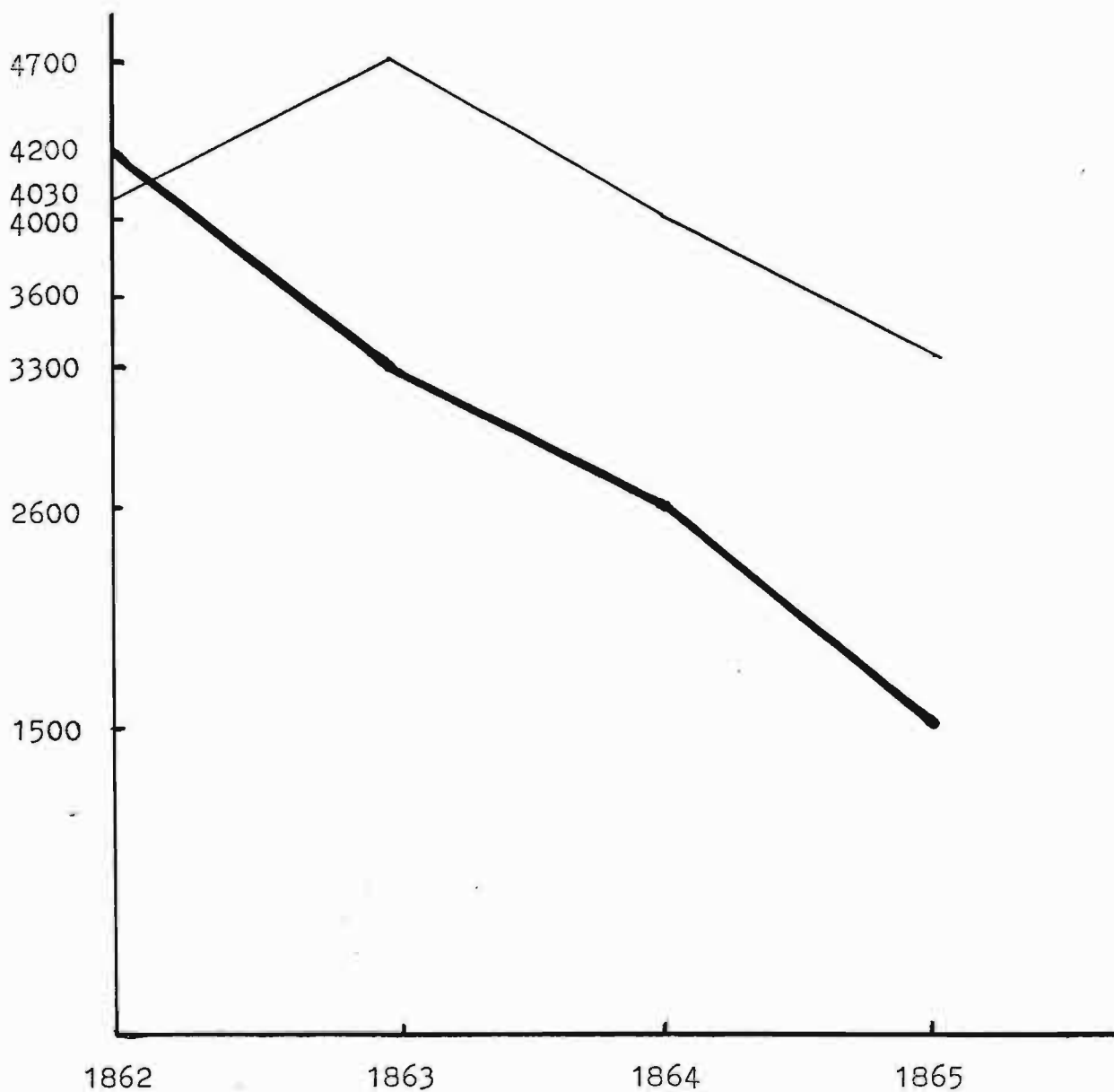
1864.gadā

Teritoriālais iedalījums	eksemplāru skaits	%
<u>Vidzeme:</u>		
Valmieras apriņķis	395	15,18
Rīgas " "	392	15,06
Cēsu " "	365	14,03
Valkas " "	205	7,88
Vidzemē kopā:	1357	52,15
<u>Kurzeme:</u>		
Dobeles apriņķis	216	8,30
Ventspils " "	126	4,84
Kuldīgas " "	106	4,07
Grobiņas " "	105	4,03
Talsu " "	99	3,80
Bauskas " "	80	3,07
Tukuma " "	71	2,73
Jaunjelgavas " "	50	1,92
Aizputes " "	47	1,81
Ilūkstes " "	5	0,19
Kurzemē kopā:	905	34,78
<u>Latgale:</u>		
Daugavpils apriņķis	5	0,19
Rēzeknes " "	2	0,08
Latgalē kopā	7	0,27
<u>Ārpus Latvijas:</u>		
Lietuva	4	0,15
Igaunija	9	0,35
Krievija	63	2,42
Ārpus Latvijas kopā:	76	2,92
Bez dzīvesvietas norādes	257	9,88
Kopā	2602	100

"Pēterburgas Avīžu" abonenti

Nodarbošanās	skaits	%
skolotāji	67	17,68
ceļinieki	42	11,08
muižu nomnieki	37	9,36
luterāņu mācītāji	34	8,97
pagasta tiesas	21	5,54
pārvaldnieki	18	4,75
tirgotāji	17	4,49
dzirnavnieki	16	4,22
raistveži	16	4,22
pareizticīgo priesteri	14	3,69
vāgari, stroži	9	2,38
brodzinieki	9	2,38
dārznieki	8	2,11
kalēji	7	1,85
grāmatveži	6	1,58
mežkunģi	5	1,32
ierēdņi	5	1,32
mežsargi	5	1,32
brāģelnieki	5	1,32
katoļu mācītāji	4	1,07
pagastu tiesu priekšsēdētāji	4	1,07
deļi un alusdarītāji	3	0,79
mācību iestādes	2	0,53
mācību iestāžu aulzēkņi	2	0,53
tiesneši	2	0,53
galdnieki	2	0,53
viesnīcnieki	2	0,53
namdari	2	0,53
kurpnieki	2	0,53
muižas īpašnieki	1	0,26
redaktori	1	0,26
rātskunģi	1	0,26
telegrāfisti	1	0,26
rūpnieki	1	0,26
karavīri	1	0,26
podnieki	1	0,26
kučieri	1	0,26
seglinieki	1	0,26
maiznieki	1	0,26
mūrnieki	1	0,26
drēbnieki	1	0,26
pulkstepmeistari	1	0,26

"Pēterburgas Avīžu" un "Latviešu Avīžu"
abonentu skaits (1862 - 1865)

— "Peterburgas Avizes"

— "Latviešu Avizes"

1 500 jaunus abonētus.⁸² 19.gs. 60.gadu vidū kopejais latviešu laikrakstu subskribentu skaits varēja būt visai liels - ap 10 000.⁸³

Priekšstatu par latviešu laikrakstu abonētu sociālo sastāvu sniedz K.Valdemāra arhīva saglabājušās "Peterburgas Avīžu" abonešanas kvītis 1864.gadam. Tas ir zinātniski apstrādājis literatūrvēsturnieks A.Goba.⁸⁴ Viņa sniegto datu apkopojums liecina, ka "Peterburgas Avīzes" lasītā izglītotāka un saimnieciski rostīgāka latviešu daļa - saimnieki, rentnieki, skolotāji, amatnieki, krodzinieki utt.

Latviešu laikraksti tika lasīti visā Kurzemē un Vidzemē, daži to eksemplāri nonāca arī Latgalē. Tomēr katrā laikraksta izplatība dažādos Latvijas novados atšķiras. "Peterburgas Avīzes" visvairāk tika lasītas Vidzemē, bet "Latviešu Avīzes" Kurzemē.⁸⁵

* * *

Laika posms no 1862.līdz 1865.gadam latviešu avīniecība bija iezīmīgs ar iznākošā laikrakstu virzienu un tematikas dažādošanos. Vecākais izdevums "Latviešu Avīzes" 60.gadu pirmajā pusē viennozīmīgi kļuva par vacu luterāņu mācītāju konservatīvās daļas, kura vēlējas arī jaunajos sociālekonomiskajos apstākļos saglabāt Baltijas vecā kārtu modeļa pamatus, uzskatu un sabiedrisko aktivitāšu realizētāju. 1864. un 1865.gadā "Latviešu Avīzes" jau arvien vairāk tuvojas savas darbības krīzei. To apliecināja līdzšinējās tematikas iespēju izsīkums, neliela, bet noturīga abonētu skaita krituma sākums. Iemesls tam bija "Latviešu Avīžu" tematikas vienmuļība, rakstu saturs uzbāzīgais didaktiskums un pārlietu lielas vērtības veltījums tikai baznīcas paveiktā slavinonošam atspoguļojumam. Šī vienpusība bija

pretrunā ar Jelgavas laikraksta orientāciju uz visplašāko lasītāju auditoriju.

No "Latviešu Avīzēm" visai būtiski atšķiras "Mājas Viesis". Šī laikraksta sabiedriski politiskā virzība bija izteikti mērena. Tā veidotāji atturējās no savam laikam nozīmīgas problematikas risinājuma. "Mājas Viesis" darbība pamatā aprobežojās ar lasītāju informēšanu un viņu atpūtai domātu sacerējumu publicēšanu.

Ja "Latviešu Avīžu" un "Mājas Viesis" saturā dominēja informatīvas, izglītojošas, audzinošas un izklaides funkciju īstenošana, tad jaunlatviešu izdevumā "Peterburgas Avīzes" latviešu avīžniecības darbības jomu paplašināja. Aizsakot Baltiju pastāvošo sociālekonomisko attiecību realitātes skaudru izvērtējumu un latviešu ceļu uz sabiedriski pilnvertīgu tautu iesaistīšanu, "Peterburgas Avīzes" iesaistījās sociālas pārveides realizēšanā, aktīva sabiedriskās domas un pozīcijas veidošanā.

Jaunlatviešiem, izdodot "Peterburgas Avīzes", izdevās īstenot tikai nelielu daļu no saviem plāniem. K.Valdemārs vēlāk piezīmēja, ka "Šai lapai bija tas īpašīgs un sūrs liktenis daudz svarīgas lietas neteikt, lai gan lasītāji ilgdamies gaidīja, ka par tām runās".⁸⁶ Tomēr tajā iznākšanas laikā "Peterburgas Avīžu" paveiktais iedibināja latviešu avīžniecības tālākas attīstības virzību. Jaunlatviešu laikraksta darbība bija orientieris modernās latviešu preses tapšanai līdz ar "Baltijas Vestneša" nodibināšanu. "Peterburgas Avīžu" izdošanas pieredze arī liecināja par laikrakstu darbības sabiedrība plašajam iespējam, kļūstot par to veidotāju uzskatu propagandas līdzekli un arī par komunikatīvā sakaru īstenotāju un tautas interešu vienotāju.

"Peterburgas Avižu" cīnītājas liktenis atstāja ietekmi uz daudzu latviešu sabiedrisko un kultūras darbinieku personību veidošanos. Arī Rainis 19 gadu vecumā, apsverot savu dzīvi paveicamo, atzīnēja, ka viņš vēlētos, "ja ies, Petrapilī avīzi izdot".⁸⁷ Jaunlatviešu "Peterburgas Avīzes" kļuva arī par augstvērtīga preses izdevuma izpratnes simbolu, kuram centās līdzināties vēlāk nodibinātie latviešu laikraksti. Gatavību turpināt "Peterburgas Avižu" darbības tradīcijas apliecināja gan "Baltijas Vestneša" veidotāji, gan arī 19.gs. pēdējā ceturksnī un 20.gs. sākumā Peterburgā dzīvojošā latviešu inteliģence, laižot klajā savus izdevumus.

NOBEIGUMS

Pēc brīvvalstības latviešu tautas dzīve norisinājās būtiskas sociālekonomiskas un tiesiskas pārmaiņas, kas bija latviešu sabiedriskās un nacionālās emancipācijas procesu pamats. 1866.gadā, vērtējot tautas noiето attīstības ceļu, J. Alunāns rakstīja: "Taisnība gan, latvieši, kuri nesen atsvabināti no dzimtbūšanas valģiem, palikuši kultūrā vēl daudz atpakaļ un nevar meroties ar citām augsti attīstītam, civilizētam tautām, vēl no latviešiem nav celies neviens ļoti ievērojams vīrs, bet jāpcer milzīgie soļi, ko tie vispār spēruši uz priekšu no dzimtbūšanas atcelšanas laika, neraugoties uz visiem spaidiem, .. un, ja beidzot ievēro, cik rūpīgi latvieši gada par savu bērnu skološanu .., tad tīri jābrīnās par spējam un saprātības gatavību, kāda latviešiem piemīt. .. Vēl nekad neviena tauta tik īsā laikā nav tā uzstrādājusies no nospiestas gara tumsības ... Un viss tas panākts ar tik aprobežotiem mantas līdzekļiem, ar tik mazu ierosinājumu no ārienes!"¹

Viens no šīs attīstības rādītājiem bija arī sasniegtais latviešu avižniecība, jo preses darbība ir uzskatāma par vienu no tautu politiskā un sociāla brīeduma mēru.

Latviešu avižniecības nodibinašanas iniciatīvu uzņemas vācu luterāņu mācītāji 19.gs. pirmajā pusē. Tikai pēc brīvvalstības saka iezīmēties pirmie priekšnoteikumi preses izdevumu funkcionēšanai latviešu sabiedībā. Tam celonis bija ilgās dzimtbūšanas sekas, kas noteica latviešu ieslēgtību lokālajā vidē, sociālo attiecību vājo attīstību, nacionālās inteliģences nepastāvēšanu, tautas nabadzību, neizglītotību, kā arī mazo izpratni par norisēm, kas neskāra latviešu zemnieku tiešo ikdienu. Tādēļ šajos latviešu

avižniecības tapšanai un attīstībai nelabvēlīgajos apstākļos izšķiroša nozīme bija laikrakstu redaktoru un līdzstrādnieku pašizliedzībai, drosmei un uzņēmībai, kā arī apziņai par savas darbības nozīmīgumu.

Vācu luterāņu mācītāju sistematiskais darbs un neatlaidīgie pūliņi iedibināja latviešu sabiedrībā pirmās laikrakstu lasīšanas tradīcijas, un tie 19.gs. vidū sāka iesakņoties viņu ikdienā. Vācu mācītāju avižnieciskā darbība radīja priekšnoteikumus latviešu nacionālās preses izveidei. Tā aizsākas 1856.gadā, nākot klajā "Mājas Viesim". Šis izdevums kļuva par latviešu nacionālās apziņas un kopības veidotāju. "Mājas Viesis" bija pirmā nozīmīga saikne starp latviešu inteliģenci un tautu.

Jaunlatviešu laikraksta "Peterburgas Avīzes" izveide iezīmēja latviešu avižniecības ceļu uz moderno presi. Šī izdevuma programma un tā veidotāju mērķi lika pamatus latviešu avižniecības tālākajam attīstības virzienam.

Laika posmā no 1822. līdz 1865.gadam latviešu laikraksti bija izveidojušies par tautas nozīmīgāko informācijas avotu un sabiedriskās saziņas līdzekli.

LITERATŪRAS NORĀDES, AVOTI UN PIEZĪMES

AVOTI UN LITERATŪRA

- ¹ Wimmer R., Dominick J. Mass media reseach: An Introduction - Belmont, 1991. - p. 156. - 179.; Социологическое Исследования: Методы, методика, математика и статистика/Отв.ред. Г.В.Осипов.- М.,1991.- с.75 - 80, 112 - 114, 118 - 131, 242 - 244.
- ² Dokumenti par "Peterburgas Avīzēm"/Red. A.Tentelis. Sak. A.Altements. - R., 1937. - 300 lpp. - (Latvijas vēstures avoti. - 1.sēj.). Dokumentālie materiāli par latviešu avižniecību un sava laika sabiedriski politiskajām norisēm iekļauti arī krājumā: Dokumenti par tautas atmodas laikmetu 1856.-1867.g./Red.A.Tentelis. Sak. A.Altements. - R.,1939. - 635.lpp. - (Latvijas vēstures avoti. - 5.sēj.)
- ³ Vatsona vēstules Sonntāgam// Ārons M. Latviešu Literāriskā (Latviešu Draugu) Biedrība savā simts gadu darbā: Ainas no vāciešu un latviešu attiecību vēstures. - R.,1929. - 359.-363.lpp. Alunāns J. Izlase/Sak. V.Austrums. - R., 1956. - 269.-302.lpp; K.Valdemāra vēstule J.Klāviņam//Ārons M. Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā. - Jelgava, 1892. - 31.lpp.; No vecā "Ceļa Biedra" /J.Neikena vēstule Latviešu literārajai biedrībai/ // Austrums. - 1896. - Nr.3. - 238.lpp.
- ⁴ Leitāns A. Autobiogrāfija; Grāfa lielmāte Genoveva. - R., 1980.- 15. - 47.lpp.
- ⁵ Krišjāņa Barona atmiņas ar dažiem pielikumiem/ Sakop. L.Barona.- R., 1927. - 214 lpp.; Barons K. Par mūsu avižniecības cīņām un gaitām// Kurzemes Vārds. - 1922. - 28.febr.; Krišjāņa Barona atmiņas//Atmiņas/ Sak. K.Arājs. - R.,1985. - 7.-42.lpp.

- 6 LVVA, 762.f., 1.apr., 51.lpp.
- 7 Valdemārs K. Raksti/ Red. E. Kiploks. - R., 1936. - 1.sēj. - 157. - 162.; 165. - 169.lpp.; 2.sēj. - 277. - 279.lpp.
- 8 [Alunāns H.] Georgs ALUNĀNS//Alunāns J. Tautas saimniecība. - Jelgava, - 1867. - I - X lpp.
- 9 Alunāns A. Apskaidrojums//Rota. - 1885. - Nr.16. - 181.lpp.; Alunāns A. Atbilde cien. I.Laubes kungam//Turpat. - Nr. 24. - 283.lpp.; Alunāns A. Juris Alunāns//Ievērojami latvieši: Skices un apcerējumi. - Jelgava, 1887. - 1.burtn. - 18. - 23.lpp.; Alunāns A. Jura Alunāna dzīve. - Jelgava, 1910. - 46 lpp.
- 10 Dinsbergs E. Autobiogrāfija ar ģimetni un ievadu no Poruku Jēņa. - Cēsis, 1904. - 70 lpp.
- 11 Kaudzīte R. Autobiogrāfijas fragments//Brāļu Kaudziņu raksti, - K.Egles sak. - R., 1941. - 6.sēj. - 270.-280.lpp.; Kaudzīte R. Manas dzīvības ceļš//Turpat. - 235.-270.lpp.
- 12 Kaudzītes Matīss. Atmiņas no "tautiskā laikmeta" un viņa lielākiem aizgājušiem darbiniekiem. - Cēsis, - R., 1924. - I sēj. - 341 lpp.; 2.sēj. - 341 lpp.
- 13 Döbner A. Etwas zur Geschichte der lettischen Zeitschriften älterer und neuerer Zeit, in's Besondere der Latviešu Avizes//Magazin. - Mitau, 1872. - Bd.15. - St.1. - S.1. - 32.
- 14 "Peterburgas Avīžu" piemiņa. - Jelgava, 1887.- 184 lpp.; Par piemiņu! - R., 1875. - 415 lpp.
- 15 Baltijas Vēstneša divdesmit piecu gadu jubilejai par piemiņu. Izdota no Baltijas Vēstneša administrācijas. - R., 1893. - 164 lpp.

- 16 Deglavs A. Latviešu attīstības solis no 1848. - 1875.g. - R., 1893. - 114 lpp.
- 17 Teodors [Zeiferts T.] Mūsu laikrakstu virzieni. - R., 1896.- 34 lpp.
- 18 Turpat, 17.lpp.
- 19 Līdz 20.gs. 60.gadu beigām literatūrā dominēja viedoklis, ka pirmais latviešu periodiskais izdevums bija "Latviska Gada Grāmata", kas sāka iznākt 1787.gadā.
- 20 [“Baltijas Vēstneša” red.] Īss pārskats par latviešu avižniecības attīstību//Baltijas Vēstnesis. - 1897. - 10.,11.,12., 24.,25.,29.nov., 16.,18.,19.dec.
- 21 Turpat. - 10.nov.
- 22 Apcere ir parakstīta ar Juriņa Ge vārdu. To, ka aiz šī pseidonīma slēpās Juris Kalniņš, atšifrēja T.Zeids.
- 23 Ге Ю/Калниņš J./ Очерки латышской печати//Прибалтийский край.- 1900.- 16, 18, 20, 22, 23, 28, 29, 30 дек., 1901. - 4, 5, 8, 10,12, 15,16,17,19,20,24,28,28, янв., 5, 14, 21 февр., 3, 5, 21 марь
- 24 Ārons M. Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā.; Ligoņis J. Latviešu literatūras vēsture. - R., 1908. - 448 lpp.; Ligoņis J. Mazā latviešu literatūras vēsture. - Valmiera, 1911. - 227 lpp.; Pludons V. Latvju literatūras vēsture, Saka-rā ar tautas vēsturisko attīstības gaitu. - Jelgava, 1909. - 383 lpp.; Zeiferts T. Krišjānis Barons//Tautas rakstnieki. - R., 1913. - 52. - 67.lpp.

- 25 Jaunākās Ziņas. - 1922. - 27.febr.; Teodors [Zeiferts T.]
Latviešu preses simts gadu piemiņas svētki//IMM. - 1922.-
Nr.3. - 302. - 303.lpp. Jāpiezīmē, ka par latviešu preses
100 gadu atskaites punktu tika izraudzīts 1822.gads, kad kla-
jā nāca "Latviešu Avīzes". Tomēr par latviešu periodiskās
preses aizsākumu uzskata 1768.gadu, kad klajā nāca "Latviešu
Ārste".
- 26 Latvju preseī 100 gadi; Izstāde Rīgas pilsētas mākslas muze-
jā no 26.febr. līdz 12.martam 1922. - R., 1922. - 140 lpp.
- 27 Ārons M. Latviešu laikrakstniecība//Latvju preseī 100 gadi. -
1. - 49.lpp.
- 28 Bandrevičs A. Notikumi dzimtenē latviešu atmošanās laikmetā.-
R., 1925. - 43 lpp.; Dreimanis P. Krišjāņa Valdemāra gars un
spars. - R., 1928. - 24 lpp.; Kreicbergs J. Krišjānis Valde-
mārs. Ko devis latvju tautai Valdemārs? - R., 1925. - 21 lpp.;
Krodznieks J. Atmiņas Krišjāni Valdemārs//Latvju Vestneša Pie-
likums. - 1923. - 9., 13., 16., 20., 21.jūnijs. (Priekšā lasīts
Latviešu senatnes pētītāju biedrība 14. un 28.maijā.; Velme J.
Krišjānis Valdemārs un viņa darbs. - R., 1925. - 20 lpp.;
Zandbergs A. Atmiņas par Krišjāni Valdemāru, viņa īsa biogrā-
fija, idejas, cīņa pret Baltijas muižniekiem un darbu saraksts.
2.izd. - R., 1928. - 194 lpp.
- 29 Turpat. - 21., 51. - 53.lpp.
- 30 Ārons M. Kārlis Frīdrihs Vāsons//IMM. - 1926.- Nr.5./6. -
393.-399.lpp.; Ārons M. Vecais Pantēniuss, viņa dzīve un dar-
bi. - R., 1924. - 143 lpp.

- 31 Baumanis A. Krišjānis Barons. Dzīvē un darbā - R., 1935. - 352 lpp.
- 32 Birkerts A. Krišjānis Valdemārs un viņa centieni: biogrāfiski-kritiska studija. - R., 1925. - 352 lpp.
- 33 Goba A. Jura Alunāna dzīve//Alunāns J. Kopotie raksti. - R., 1929. - 1.sēj. - 7.-156.lpp.; Goba A. Jēkabs Zvaigznīte. - R., b.g. - 94 lpp.
- 34 Alunāns J. Kopotie raksti/Sak. A.Goba. - R., 1929. - 1933. - 1.-3. sēj.; Barons K. Raksti/ Sak. A.Goba. - R., 1928.; Valdemārs Kr. Rakstu izlase/Sak. K.Eliass. - R., 1938.; Zvaigznīte J. Kopotie raksti/Sak. A.Goba. - R., 1924.
- 35 Ārons M. Latviešu literāriskā ... - 374 lpp.
- 36 Blanks E. Latviešu tautas atmoda. - R., 1927. - 231 lpp.; Blanks E. Latvju nacionālās domas sadzīves cīņu uguns. - R., 1923. - 203 lpp. u.c.
- 37 Blanks E. Latvju tautas ceļš uz neatkarīgu valsti: Kultūrvēsturiska apcere. - [Vesterosa], 1970. - 22.lpp.
- 38 Birkerts A. Latviešu intelligence savās cīņās un gaitās. - R., 1927. - 2.d. - 280 lpp.
- 39 Upīts A. Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture. - R., 1921.- 1.sēj. - 214 lpp.; Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture.- R., 1993. - 506 lpp.
- 40 Goba A. Pirmās "Pēterburgas Avīzes" un viņu nozīme tautas atmodas gaitā. - R., 1929. - 145 lpp.
- 41 Latvijas Nacionālās bibliotēkas fondos glabājas A.Gobas "Pēterburgas Avīžu" 1862.gada komplekts, kurā viņš ir atzīmējis

- atšifrētos anonīmi publicēto rakstu autorus. Sk. LNB RGRN, A. 147.f., 34. l.
- 42 Goba A. Divas legendas: Krišjānis Valdemārs un Jānis Jansons //Daugava. - 1930. - Nr.7. - 835.-858.lpp.
- 43 Sk. M.Bibliofila [J.Misiņa] priekšlasījums "Vecas un jaunas legendas A.Gobas apgaismojumā"//Latvju grāmata. - 1930. - Nr.6. - 360.lpp. Pēc Zinību komisijas sēdē (Rīgas Latviešu biedrībā) nolasītā J.Misiņa referāta par A.Gobas rakstiem izraisījās diskusija, kurā tos negatīvi vērtēja J.Bērziņš, H.Asars, M.Ārons, J.Bebrišs, J.Citrulis, K.Egle, E.Šillers. A.Gobas viedokli mēģināja aizstāvēt J.Grīns, tomēr arī viņš atzina rakstos izteikto secinājumu kļūdainumu.
- 44 Vičs A. Ne legenda, bet patiesība par Kr.Valdemāru//IMM. - 1930. - Nr. 11. - 444. - 458.lpp.; Nr. 12. - 576. - 588.lpp.
- 45 M.Bibliofila [J.Misiņa] priekšlasījums ...
- 46 Misiņš J. Jēkabs Zvaigznīte-Šterns. - R., 1940. - 71 lpp.
- 47 Goba A. Zvaigznīte un Misiņš//LNB RN, A.147.f., 33.l., 5.-6.lp.
- 48 Turpat. - 35.lpp.
- 49 Goba A. Ansis Leitāns - pirmais latvju redaktors (viņa miršanas 50 gadu piemiņai)//IMM. - 1924.-Nr.11. - 494.-497.lpp.; Goba A. Veci vīri jaunā gaismā//Turpat. - 1930. - Nr. 4. - 365. - 374.lpp.
- 50 Grigulis A. Latviešu literatūras kritikas stāvoklis buržuāziskās Latvijas laikā//Latviešu literatūras kritika. - R., 1960. - 4.sēj., 1.gr. - 33.lpp.

- 51 Sk.: Bersons I. Alfrēds Goba daudz strādājis: Bibliogrāfiska uzzīna//Varavīksne, 1989./Sast. L.Volkova. - R., 1989. - 100.-104.lpp.; Knope E. Alfrēds Goba un literatūras vēsture//Karogs. - 1989. - Nr.11. - 151.-154.lpp.; Zanders O. Piemirsta darba vīrs atcerei//Latvijas Jaunatne. - 1990. - 30.janv.
- 52 Līgotnis J. Rudolfs Šulcs latviešu garīgo cīņu spoguļi //Burtnieks. - 1934. - Nr.10. - 767.lpp.
- 53 Turpat. - 767. - 779.lpp.
- 54 Biša M. Kāds latviešu draugs klaušu laikos//Burtnieks. - 1933. Nr. 5. - 370. - 376.lpp.; Nr.6. - 465. - 472.lpp.
- 55 Hehn von J. Die Anfänge des lettischen Zeitungswessens//Baltische Monatshefte. - 1938. - N 2. - S. 82 - 92.
- 56 Unams Ž. Avižniecības nodibināšanas un tautiskā laikmeta avižniecība//Latviešu literatūras vēsture/Virsred. L.Bērziņš.- R., 1935. - 2.sēj. - 136.-156.lpp.
- 57 Bilmanis A. Latviešu avižniecība//Latvieši: Rakstu krājums/Red. F.Baldis, P.Šmits, A.Tentelis. - R., 1932. - 2.sēj.- 345. - 374.lpp.
- 58 Latviešu literatūras vēsture: 6 sēj./Atb. red. Ē.Sokols. - R., 1963. - 2.sēj. - 242. - 255.lpp.
- 59 Libermanis G. Jaunlatvieši: No latviešu ekonomiskās domas vēstures. - R., 1957. - 302 lpp.
- 60 Turpat. - 53. - 58.lpp.
- 61 Par šo diskusiju sk. Samsons V. Kā zinātnisku diskusiju pārverta par politisku farsu//LZAV. - 1989. - Nr.4. - 3.-6.lpp.; Dycmanis M. Kā zinātnisku diskusiju pārverta par ļaunu

- politisku farsu//Cīņa. - 1989. - 21.febr.; Knope E. Jaunlatvieši kopā ar tautu//Dabas un vēstures kalendārs 1994/Sast. M.Rudzītis. - R.,1993. - 149.-152.lpp.
- 62 Bumbieris J. u.c. Par jaunlatviešu kustības raksturu un diskusiju šajā jautājumā//Padomju Latvijas Komunisti. - 1960. - Nr.1. - 15.-22.lpp.
- 63 Bumanis A. "Pēterburgas Avīžu" 100 gadi//Karogs. - 1962. - Nr.7. - 147.-150.lpp.
- 64 Roze L. Latviešu valoda pirms simt gadiem: "Pēterburgas Avīžu" sabiedriski politiskā leksika. - R.,1962. - 91 lpp.
- 65 Knope E. Latviešu literatūras kritika XIX gs. otrajā pusē. - R., 1962. - 227 lpp.
- 66 Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā (līdz 20.gs. sāk.). - R., 1976. - 86.-122.lpp.
- 67 Zeile P. Estētiskā doma Latvijā(līdz 1940.g.). - R.,1976. - 139. - 188.lpp.
- 68 Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmetu maiņā: Baltijas muižniecības politika 19.gs. 50.-70.gados un tās apoloģētiskās historiogrāfijas kritika. - R., 1986. - 303 lpp.
- 69 Apinis A. Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19.gs. beigām. - R., 1977. - 354 lpp.
- 70 Apinis A. Agriens: (Intelligences loma latviešu sabiedrības lasīšanas vēsturē 19.gs. 30. - 50.gados)//Karogs. - 1982. - Nr.8. - 141.-145.lpp.; Nr.9. - 149.-158.lpp.
- 71 Apinis A. Grāmata un latviešu sabiedrība līdz 19.gadsimta vidum. - R.,1991. - 223 lpp. Šis pētījums ir analizēts M.Svarānes recenzijā. Sk.LVIŽ. - 1982. - Nr.4. - 178.-182.lpp.

- 72 Apinis A. Eiropas kultūras loki un latviešu sabiedrība no 16. gadsimta līdz 19. gadsimta vidum//Latvijas Kultūras fonda gaduraksti. 1987. - 1988./Sast. M.Zirnīte. - R., 1991. - 177. - 189.lpp.
- 73 Apinis A. Kristaps Kaktiņš latviešu grāmatniecības un sabiedriskās domas vēsturē//V.Lāča LPSR Valsts bibliotēka. Raksti/Atb. red. I.Mikelsone. - R., 1974. - 5.sēj. - 190.-215.lpp.; Apinis A., Šisko S. Jelgavas izdevēji Stefenhāgeni latviešu grāmatniecībā//V.Lāča LPSR Valsts bibliotēka. Bibliotēku zinātnes aspekti. - 2(VII). sēj. - R., 1979. - 150.-184.lpp.; Apinis A. Neprasot atļauju: Latviešu rokraksta literatūra 18. un 19. gadsimtā. - R., 1987. - 223 lpp.; Apinis A. Tautas senvēstures tēlojums latviešu pirmo literātu rakstos//LVIŽ. - 1994. - Nr.1. - 31.-48.lpp.
- 74 Čaklais M. Jura Alunāna smaids//Profesionālis un ziedlapiņš.- R., 1985. - 5. - 13.lpp.; Duhanovs M. Šis grūtais laimīgais liktenis//Horizonts. - 1982. - Nr.21. - 25.-28.lpp.; Zanders O. "Necerēts pārkoņa lietus"//Literatūra un Māksla. - 1982. - 16.jūl.; Zanders O. "Sākums dresūrai bija kancele"//Cīņa. - 1982. - 13.maijā.
- 75 Arājs K. Krišjānis Barons un "Latvju dainas". - R., 1985. - 272 lpp.
- 76 Viese S. Muža raksts: Krišjāņa Barona dāves stāsts. - R., 1985. 102 lpp.
- 77 Pussars R. Pie dižozola saknēm. - R., 1985. - 111 lpp.
- 78 Vecgrāvis V. Jēkaba Zvaigznītes simtpiecdesmitgade//Literatūra un Māksla. - 1983. - 25.febr.; Zanders O. Tautas pašapziņas

- modinātājs//Varavīksne, 1983./Sast. S.Radzobe, L.Volkova. - R., 1983. - 55.-67.lpp.
- 79 Sk.: Pussars R. Ierosinoša grāmata par atmodas laiku mūzikas mākslu//Literatūra un Māksla. - 1984. - 25.maijā.
- 80 Sk.: LZAV - 1989. - Nr.4. - 3.-34.lpp.; Nr.11. - 126.-143.lpp.
- 81 Apals G. Jaunlatviešu kustības politiskā orientācija 19.gs. 60.gados (Pēc "Peterburgas Avižu" materiāliem)//LVIŽ - 1992.- Nr.4. - 69.-80.lpp.
- 82 Apals G. Kvalitatīvas pārmaiņas latviešu sabiedrības politiskajā dzīvē 19.gs. 50. - 70.gados//Vācu faktors Latvijas vēsturē: Zinātnisko rakstu krājums/Atb.red. M.Duhanovs. - R., 1992.- 115. - 125.lpp.
- 83 Čakars O., Grigulis A., Losberga M. Latviešu literatūras vēsture no pirmsākumiem līdz XIX gadsimta 80.gadiem/Red. A.Apīnis, E.Knope. - R., 1987. - 446 lpp.; 2.izd. - 1990. - 458 lpp.
- 84 Grigulis A., Treijs R. Latviešu žurnālistikas vēsture no pirmsākumiem līdz Pirmajam pasaules karam. - R., 1992. - 518 lpp.
- 85 Treijs R. Latviešu žurnālistika un tās izpēte Latvijā//Latviešu žurnālistika: Izpēte, problēmas, attīstības tendences. Vispasaules latviešu zinātnu kongresā nolasītie referāti. - R., 1992. - 4. - 24.lp.
- 86 Švābe A. Latvijas vēsture 1800 - 1914. - Upsala, 1958. - 752 lpp.
- 87 Blese E. Latviešu literatūras vēsture: Vecākais un vidējais posms no XIV gs. vidus līdz XIX gs. vidum. - Hanava, 1947. - 317 lpp.; Johansons A. Latviešu literatūra: No viduslaikiem līdz 1940.g. - Stokholma, 1953. - 1.-2. sēj. - 160 lpp.

- 88 Kurmis A. Nacionālās atmodas laikraksts "Pēterburgas Avīzes"// Akadēmiskā Dzīve. - 1962. - 5.krāj. - 2.sēj. - 5.-18.lpp.; 1963. - 26.krāj. - 2.sēj. - 8.-17.lpp.; 1965. - 8.krāj. - 2.sēj. - 3. - 14.lpp.
- 89 Ruķe-Draviņa V. "Pēterburgas Avīzes" un Krišjānis Barons// Zari 84. - Stokholma, 1984. - 7.-29.lpp.
- 90 Plakans A. Peasants, Intellectuals and Nationalism in the Russian Baltic Provinces, 1820 - 1890//Journal of Modern History, - 1974. - Vol.XLVI - pp. 445 - 475; Plakans A. Modernization and the Latvians in nineteenth - century Balticum// Baltic History/Ed. A.Ziedonis, W.L.Winter, M.Valgemāe. - Columbus, 1974. - pp. 123 - 134.
- 91 DBBL.1710 - 1790 - Köln, Wien, 1970, - 931 S.; LRB .. /Red. V.Hausmanis. - R.,1992. - 414 lpp.
- 92 Ambainis V. Juris Caunitis: Bibliogrāfija//IMM. - 1936. - Nr.12. - 687.-691.lpp.; Austrums V. Bibliogrāfija (Grāmetas, pirmiespiedumi periodikā u.c.)//Alunāns J. Izlase. - 379.- - 397.lpp.; Krišjānis Barons: Bibliogrāfiskais rādītājs/Sast. O.Puce. - R.,1990. - 173 lpp.; Misiņš J. Krišjāņa Valdemāra raksti//Latvju Grāmata. - Nr.1. - 61.-64.lpp.; Nr.2. - 141.- - 146.lpp.; Nr.3. - 225.-230.lpp. u.c.
- 93 Egle K., Lūkina V., Brempelse Ā., Javācietis V. Latviešu periodiko. Bibliogrāfiskais rādītājs. 1768. - 1940. 3.sējums, 2.izd. - R.,1977. ^{L58/} - 556 lpp.
- 94 Latviešu zinātne un literatūra: Periodikā iespiesto rakstu rādītājs 1797 - 1855/Sast. A.Ginters. - R.,1926. - 1.sēj. - 219 lpp.; Turpat. - 1856 - 1875. - R.,1928.- 2.sēj. - 345 lpp. u.c.

VĀCBALTU MĀCĪTĀJU VEIDOTĀ LATVIEŠU AVIŽNIECĒBA

- † Ābers B. Vidzemes zemnieku stāvoklis 19.gs. pirmā pusē.- R., 1936.- 15.- 37.lpp.
- 2 Birkerts A. Latviešu inteliģence ... - 51.- 60.lpp.; Švābe A. Latvijas vēsture.- 131.- 133.lpp.; Stradiņš J., Strods H. Jelgavas Pētera akadēmija: Latvijas pirmās augstskolas likteņgaitas.- R., 1975.- 116.- 118.lpp.
- 3 Jahresverhandlungen der Kurländischen Gessellschaft für Literatur und Kunst.- Mitau, 1819.- Bd.1.- S.45 - 52.
- 4 LVVA, 5759.f., 1.apr., 8.1., 21., 22.lp.
- 5 Turpat, 22.lp.
- 6 Turpat, 23.lp.
- 7 Turpat, 23., 24.lp.
- 8 Turpat, 25., 26.lp.
- 9 Turpat, 26., 27.lp.
- 10 Peegel J. Eesti ajakirjanduse algus(1766 - 1857).- Tallin, 1966.- Lk. 26.- 34.; Пээгель Ю.М. Начальный период эстонской журналистики /1766 - 1857/: Автореферат диссертации на соискании ученой степени доктора филологических наук.- М., 1973.- с. 40 - 46.; Scholz F. Die Literatur des Baltikums: Ihre Entstehung und Entwicklung.- Opladen, 1990.- S.118.
- 11 Jahresverhandlungen ...- S.52 - 53.
- 12 Молное собрание законов Российской империи.- СПб.- т. XXXVI № 27734.- с.595 - 597.
- 13 Peegel J. Eesti ...- Lk. 35 - 81.; Пээгель Ю.М. Начальный ...- с. 46 - 61.

- 14 Watsona vēstules Sonntāgam.- 66., 67., 361., 362.lpp.
- 15 LN RGRN, R $\frac{x}{110}$, 1.apr., 2.l., I, 35.lp.
- 16 Watsona vēstules Sonntāgam.- 14., 362.lpp.
- 17 Watsons[K.F.], Stefenhāgens[J.M.] Pie pagasta tiesas.- Jelgava, 1821.- 1.lpp.
- 18 Watsons[K.F.], Stefenhāgens[J.M.] Ziņa.- Jelgava, 1821.- 1.lpp.
- 19 Watsona vēstules Sonntāgam.- 362.lpp.
- 20 Pirmajos gados "Latviešu Avīzes" tika izdotas ar apakštitulu "Ar augstas Ievešanas - Kummisiones ziņu un novelešanu".
- 21 1827.gadā Latviešu draugu biedrība apsprieda "Vidzemes Latviešu Avīžu" pārņemšanasavās rokās un pārveršanu par "Latviešu Avīzēm" līdzīgu izdevumu. Taču, kā zināms, šī iecere nerealizējās. Sk.: Ārons M. Latviešu Literāriskā ...- 121.lpp. Ņemot vērā "Vidzemes Latviešu Avīžu" specifisko ziņotāja saturu un vietu sabiedrībā, šajā darbā minētais izdevums netika iztirzāts.
- 22 Zelče V. Ieskats latviešu avīžniecības un cariskās Krievijas administrācijas attiecībās 19.gs. 20.- 60.gadi//LVIŽ.- 1993.- Nr.2.- 33.lpp.
- 23 KCVVA, 772.f., 1.apr., 446.l., 1.- 12.lp.
- 24 Есин Б.И. История русской журналистики XIX в.- М.,1989.- с. 30.
- 25 KCVVA, 772.f., 1.apr., 816.l., 1.-4.lp.
- 26 Turpat, 826.l., 1.- 6.lp.
- 27 LA.- 1849.- 15.dec.- piel.
- 28 Turpat.- 1822.- 5.janv.
- 29 KCVVA, 772.f., 1.apr., 348.l., 3.,4.lp.
- 30 Zelče V. Ieskats latviešu avīžniecības ...- 33.lpp.
- 31 KCVVA, 772.f., 1.apr., 446.l., 4.lp.
- 32 Par K.F.Vatsonu tuvāk sk.: Ārons M. Kārlis Frīdrihs Watsons.;

- Ārons M. Latviešu Literāriskā ...- 116.- 117.lpp.; Wachsmuth W. Carl Friedrich Watson(1777 - 1826)//Rigasche Rundschau.- 1937.- 19.Okt.; Zanders O. No latviešu periodikas vēstures//Karogs.- 1977.- Nr.8.- 164.- 166.lpp.; DBBL.- S.852.; LRB.- 342.- 343.lpp.
- 33 Citēts pēc : Ārons M. Latviešu Literāriskā ...- 116.lpp.
- 34 Jāpiezīmē, ka, dibinot "Latviešu Avīzes", nebija ievērotas visas Krievijas impērijas preses un cenzūras likumos noteiktās formalitātes. Ģenerālgubernatoram F.Pauluči, kurš parakstīja "Latviešu Avīžu" izdošanas atļauju, saskaņā ar tajā laikā spēkā esošajiem likumiem nebija tiesības to darīt. Tādēļ 1822.gadā starp Tērbatas cenzūras komiteju, Kurzemes guberņas zemnieku likumu ieviešanas komisiju un Baltijas ģenerālgubernatoru sākās sarakste par laikraksta izdošanas kārtību un cenzešanu. Sk.: LVVA, 1.f., 12.apr., 678.l., 3. - 17.lp.
- 35 Turpat, 18.- 20.lp.
- 36 Пэргель Ю.М. Начальный ... - с. 59 - 60.
- 37 Par J.K.Kēleru tuvāk sk.: DBBL.- S. 398 - 399.
- 38 Unams Ž. Avīžniecības nodibināšanās ...- 138.lpp.; Latviešu literāras vēsture:6.sēj./Atb.red. Ē.Sokols.- R.,1959.- 1.sēj.- 543.lpp.; Grigulis A., Treijs R. Latviešu žurnālistikas vēsture ... - 19.lpp.
- 39 Par J.V.Rihteru tuvāk sk.: Peterburgas Latviešu Jēzus draudzes vēsture: Par piemiņu 75 gadu jubilejai 7.martā 1910.g.- Peterburga, [1910.] - 14.- 15.lpp.; DBBL.- S. 628.
- 40 Sk. 38 atsauci.
- 41 Par V.K.Pantenīusu tuvāk sk.: Šulcs R. Pantenius Vilhelms, Jelgavas latviešu draudzes rīta mācītājs.- Jelgava, 1850.-

- 108 lpp.; Ārons M. Vecais Pantēniuss ...-; DBBL.- S.578.;
LRB.- 240.lpp.
- 42 Prande A. Latviešu rakstniecība portrejās.- R.,1926.- 67.lpp.;
Unams Ž. Avižniecības nodibināšanās ... - 138.lpp.
- 43 Par R.Šulcu tuvāk sk.: Līgotnis J. Rudolfs Šulcs ...; DBBL.-
S. 708 - 709.; LRB.- 324.lpp.
- 44 Citāts pēc : Ārons M. Latviešu Literāriskā ...- 116.lpp.
- 45 Par H.Treiju tuvāk sk.: Doebner A. Johann Hermann Trey.-
Dorpat,1849.- 12 S.; Frabeen J.G. Rigasche Biographien nebst
einigen Familien - Nachrichten, Jubiläums - Feiern etc.-
R.,1883.- Bd.2.- S.156 - 159.; Biša M. Kāds latviešu draugs
klausu laikos.; DBBL.- S. 812.; LRB.- 330.lpp.
- 46 Kaudzīte M. Atmiņas no "tautiskā laikmeta"...- 1.sēj.-
40.lpp.
- 47 Tuvāk sk.: Leitāns A. Autobiogrāfija.- 40.,41.lpp.; Leitāns
A. Cienīga Rīgas Jāņa draudzes vecāka mācītāj Heinrih Got-
lieb Pešs dzīves gājums un bērnu diena,- R.,1849.- 1.- 7.lpp.
Jāpiezīmē, ka G.Pešs arī bija H.Treija znots. Arī vēl viens
Treiju dzimtas zars ieplūda latviešos, H.Treija mazdēlam
apprecot pazīstamā latviešu sabiedriskā darbinieka un māci-
tāja K.Kundziņa meitu.
- 48 LA.- 1849.- 24.febr.
- 49 Par G.G.Sokolovski tuvāk sk.: Prande A. Latviešu rakstniecī-
ba portrejās.- 75.lpp.
- 50 LA.- 1822.- 5.janv.
- 51 Čakars O., Grigulis A., Losberga M. Latviešu literatūra...
2.izd.- 132.lpp.; Grigulis A., Treijs R. Latviešu žurnālis-
tikas vēsture ...- 18.,19.lpp.

- 52 LA.- 1822.- 6.jūl.
- 53 Turpat.- 20.jūl.
- 54 Turpat.- 27.jūl.
- 55 Turpat.- 6.jūl.
- 56 Turpat.- 2.martā.
- 57 Turpat.- 30.martā.
- 58 Turpat.- 6.aprīlī.
- 59 Turpat.- 26.janv.
- 60 Turpat.- 9.martā.
- 61 Turpat.- 16.febr., 16.,30.martā, 27.aprīlī.,11.maijā, 15.,
29.jūn. u.c.
- 62 Turpat.- 1825.- 10.dec.- piel.
- 63 Turpat.- 1826.- 7.,14.,21.,28.janv., 4.febr.,15.aprīlī u.c.
- 64 Turpat.- 1828.- 15.nov.
- 65 Turpat.- 22.,29.nov., 6.,20.dec.; 1829.- 10.,17.janv., 28.
martā, 4.,11.aprīlī, 15.,29.jūl. u.c.
- 66 Turpat.- 6.jūn.
- 67 Turpat.- 13.,27.jūn., 18.,25.jūl. u.c.
- 68 TLD.- 1832.- 15.janv.
- 69 Turpat.- 22.janv.
- 70 Turpat.- 26.febr.
- 71 LA.- 1832.- 4.febr.
- 72 Turpat.- 1833.- 5.janv.
- 73 1838.gadā laikraksta "Tas Latviešu Laužu Draugs" nosaukums
tika īsināts un tagad skanēja - "Tas Latviešu Draugs". Šajā
darbā laikraksta nosaukums ir lietots atbilstoši tā lietoju-
mam.
- 74 TLD.- 1845.- 27.dec.

- 75 LA.- 1822.- 13.jūl.
- 76 Turpat.- 30.martā.
- 77 Turpat.- 27.jūl.
- 78 Turpat.- 21.sept.
- 79 Turpat.- 18. maijā.
- 80 Turpat.
- 81 Turpat.- 1823.- 8.febr.
- 82 Birkerts A. Latviešu inteliģence ...- 80.lpp.
- 83 LA.- 1823.- 19.aprīlī.
- 84 Turpat.- 1822.- 28.sept.
- 85 Turpat.- 2.nov.
- 86 Turpat.- 1827.- 3.,17.febr.
- 87 Turpat.- 3.,24.martā,,14.,21.,28.aprīlī, 12.maijā.
- 88 Turpat.- 24.martā.
- 89 Turpat.
- 90 Spilgts piemērs zemnieku likumu skaidrojumam "Latviešu Avī-
zes" ir K.Šulca tēlojums "Kāzas Gudrinieka Brenča mājās".
Tajā viens zemnieks Gudrinieks Brenčis skaidroja citam
zemniekam Skraidulim Jēcim likumos noteiktās zemnieku tiesī-
bas un pienākumus. Sk.: Turpat.- 1828.- 22.martā, 17.,31.mai-
jā, 7.,14., 21.jūn.
- 91 Turpat.- 1833.- 16.martā.
- 92 Turpat.
- 93 Turpat.- 1832.- 3.martā, 27.okt. u.c.
- 94 Par latviešu inteliģences veidošanās procesiem tuvāk sk.:
Apinis A. Agrieņā.
- 95 Par A.Bergmaņa dzīvi un darbību tuvāk sk.: Birkerts A. Lat-
viešu inteliģence ... - 124.- 134.lpp.; LRB.- 43.- 44.lpp.
- 96 LA.- 1833.- 19.okt.

- 97 Turpat.- 1832.- 15.sept.
- 98 Turpat.- 28.jūl.
- 99 Turpat.- 14.jūl. Kā tukšu sarunu piemērs tika minēts viena krogus apmeklētāja stāsts, ka ārsti pilsetā paši ir izraisījuši holēras sērgu un ļaudīm devuši dzert nāves zāles.
- 100 Turpat.- 13.okt., 17.nov.
- 101 V.Pantēnusa vadīto "Latviešu Avīžu" tematika ir iztīrīta M.Ārona pētījumā, tādēļ šeit tā tuvāk netiks apkūkota. SK.: Ārons M. Vecais Pantēniuss ... - 37.- 49.lpp.
- 102 Īpaši nozīmīgs devums latviešu izglītībā bija K.Vatsona, K.Šulca, A.Velliga, K.Launica u.c. sacerējumiem.
- 103 Latviešu laikrakstos publicētie daiļdarbi tika izdoti arī grāmatās. To sociālais nozīmīgums ir analizēts A.Apīņa pētījumos. Sk.: Apīnis A. Latviešu gramatniecība ...- 145.- 147.lpp.; Apīnis A. Grāmata un latviešu sabiedrība ...- 162.- 163.lpp.
- 104 19.gs. pirmajā pusē hermētisms Vidzemē piedzīvoja jaunu uzplaukumu. Tuvāk sk.: Страубе Г. Видземские братские общины как первое общественное движение крестьянства Латвии: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук.- Р.,1989.- с. 13 - 15.
- 105 Mīļi ticības biedri! ["Ziņu par Notikumiem iekš Dieva Valstības" reklamizdevums.] - 1832.- 1.lpp.
- 106 Sakotnēji tam nebija noteikta nosaukuma. 1840.gadā tas ieguva titulu - "Tā Latviešu Drauga Pavadons".
- 107 Apīnis A. Kristaps Kaktiņš ...- 192.- 193.lpp. Par K.Kaktiņu tuvāk sk. arī: Apīnis A. Neprasot atļauju.- 96.- 100.lpp.
- 108 Apīnis A. Kristaps Kaktiņš... - 194.lpp.

- 109 TLD.- 1839.- 23.nov.- piel.
- 110 Turpat.- 30.nov.- piel., 7.dec.- piel., 14.dec.- piel. u.c.
- 111 Turpat.- 1840.- 25.janv.- piel., 1.febr.- piel.
- 112 Turpat.- 1845.- 4./11.janv.- piel., 18./25.aug.- piel. Šacs
publicēja rīta un vakara iugšanas art vel vienai nedēļai.
Sk.: Turpat.- 29.martā/5.aprīlī.- piel., 12./19.aprīlī.-
piel. u.c.
- 113 Tuvāk sk.: Adamovičs L. Latviešu ieaugšana kristietībā//
Evanģelija gaismā.- R., 1939.- 150.lpp.
- 114 TLD.- 1840.- 7.martā.- piel., 14./21.martā.- piel. u.c.
- 115 Turpat.- 1845.- 15./22.nov.- piel.
- 116 Turpat.- 1846.- 3.janv.
- 117 Turpat.- 17.janv.- piel.
- 118 Turpat.
- 119 Tuvāk par šo stāstu un represijām pret H.Treiju un viņa izde-
vumu sk.: Zelče V. Ieskats latviešu avižniecības ...- 34.-
35.lpp.
- 120 Ārons M. Latviešu Literāriskā ...- 203.lpp. Jāpiebilst, ka
šajā laikā nebija nekādu iespēju iegūt koncesiju jauna
preses izdevuma izveidei.
- 121 LA.- 1849.- 5.dec.
- 122 Ārons M. Latviešu Literāriskā ...- 202.lpp.
- 123 LA.- 1860.- 22.dec.
- 124 Turpat.- 1853.- 20.sept.
- 125 Turpat.
- 126 Turpat.- 1851.- 7.jūn.
- 127 Turpat.- 21.jūn.
- 128 Turpat.

- 129 Turpat.- 5.jūl.
- 130 Turpat.
- 131 Turpat.- 21.sept.
- 132 Turpat.- 1852.- 18.dec.
- 133 Turpat.- 1853.- 24.dec.- piel.
- 134 Turpat.- 12.,19.,26.nov.,3.,10.,17.,24.dec.
- 135 Цэргель Ю.М. Начальный ... - с. 71. Jāpiezīme, ka igauņu valodā Krimas kara notikumus atspoguļoja grāmatu sērija "Tallina Koddaniko Ramat Omna Söbbradele Male"(Tallinas pilsoņa grāmata saviem draugiem laukos).
- 136 LA.- 1854.- 1.aprīlī.
- 137 Turpat.- 24.martā.
- 138 Turpat.- 4.martā.
- 139 Turpat.- 8.aprīlī.
- 140 Turpat.- 15.aprīlī.
- 141 Turpat.- 1855.- 5.maijā.
- 142 MV.- 1861.- 1.maijā.
- 143 Līgotnis J. Rudolfs Šulcs ...- 773.lpp.
- 144 LA.- 1854.- 29.aprīlī.
- 145 Par M.Vītiņu tuvāk sk.: Birkerts A. Latviešu inteliģence ...- 95.- 99.lpp.; LRB.- 347.lpp.
- 146 LA.- 1824.- 4.sept.
- 147 Birkerts A. Latviešu inteliģence ...- 97.,98.lpp.
- 149 LA.- 1835.- 27.jūn. Par Pantēnusa un Dinsberga konfliktu un tā sekām tuvāk sk.: Ārons M. Vecais Pantēniuss ...- 49.- 51.lpp.
- 150 FLD.- 1839.- 24.aug.
- 151 Turpat.- 1842.- 5.martā.
- 152 Turpat.- 1839.- 24.aug.

- 153 Turpat.- 1842.- 23.jūl.
- 154 Turpat.- 1839.- 30.nov. Diemžēl laikraksta lappuses neiekļu-
va šī dzejoļa nākošais pants: "Pārdeve, pret suniem mīje/
Latvju ļaužu dvēseles, / Dzīvību tiem daudzkārt rīje / Kungi
pišļu pasaules." Sk.: Čakars O., Grigulis A., Losberga M.
Latviešu literatūras vēsture ...- 147.lpp.
- 155 TLD.- 1841.- 28.aug.
- 156 Turpat.
- 157 Turpat.- 1842.- 23.jūl.
- 158 Turpat.- 30.jūl.
- 159 Turpat.- 1841.- 28.aug.
- 160 Turpat.- 1842.- 30.aprīlī.
- 161 Turpat.- 29.janv.
- 162 Turpat.- 2.jūl.
- 163 Turpat.- 26.nov. Plašāk jau visā latviešu inteliģencē
30.- 50.gados kopējā darbībā izveidojušos progresīvo ide-
ju kompleksa metus apkopojis A.Apīnis. Sk. Apīnis A. Agrie-
nā.- Nr.9.- 153.lpp.
- 164 LA.- 1848.- 15.aprīlī.
- 165 Turpat.- 1842.- 31.dec.
- 166 Turpat.- 1822.- 13.janv.
- 167 Turpat.- 23.febr.
- 168 Turpat.- 22.jūn.
- 169 Turpat.- 1823.- 19.aprīlī.
- 170 Vatsons [K.F.], Stefenhagens [J.M.]. Gramata pie pagasta tie-
sas.- Jelgava, 1823.- 1.lpp. Tomēr šis Baltijas augstāko
varas iestāžu rīkojums netika pilnībā pildīts. Šis apstāklis
sarežģīja laikraksta izdevēju darbu. Vatsons atzīmēja, ka
abonēšanas maksa tikai knapi nosedz iespiešanas un papi-

- ra izmaksas. 1822.gadā, kad "Latviešu Avīzēm" bija visvairāk abonentu, Vatsons un Stefenhagens guva 187 rbļ. lielu peļņu, bet nākošajos gados šī summa bija mazāka. 1823.gadā - 83 rbļ. un 1824.gadā - 60 rbļ. 1825.gadā "Latviešu Avīzes" neabonēja 165 pagastu tiesas. Sk.: LA.- 1825.- 31, dec.
- 171 Turpat.- 1826.- 14.janv., 4.febr., 11.martā, 1.aprīlī, 6.maijā, 1., 22.jūl., 26.aug.
- 172 Turpat.- 1.jūl.
- 173 Leitāns A. Autobiogrāfija.- 28.lpp.
- 174 Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Estland.- 1832.- 13.Apr. A.Apīnis izsaka pieņemumu, ka "Tā Latviešu Laužu Drauga" abonentu skaits drīz vien sarūka. Sk. Apīnis A. Latviešu grāmatniecība ...- 155.lpp. Iespējams arī, ka visus iespētos laikraksta eksemplārus lasītāji neizpirka. Vēl 1851.gadā "Latviešu Avīzēs" tika ievietots sludinājums, ka pie Treija atraitnes var iegādāties "Tā Latviešu Laužu Drauga" atsevišķus gadagrājumus, arī 1833.gada komplektu par 15 kap. Sk.: LA.- 1851.- 7.jūn.
- 175 19.gs. sākumā Vidzemē prata lasīt apmēram divas trešdaļas visu zemnieku, bet Kurzemē viena trešdaļa. Sk.:Ruberts J. Tautas izglītības rītausmā: Zemnieku skolu sākumi Latvijā (XVII gs.- XIX gs. pirmā puse).- R., 1978.- 44.lpp.
- 176 Dinsbergs E. Autobiogrāfija.- 20.lpp.
- 177 Šī cena iegūta summējot abonēšanas maksu ar pasta izdevumiem.
- 178 Leitāns A. Autobiogrāfija.- 38.lpp.
- 179 Dinsbergs E. Autobiogrāfija.- 24.lpp.
- 180 Šis skaitlis nosaukts, pamatojoties uz "Latviešu Avīzēs" izteikto norādījumu, ka 1850.gadā Kurzemē videji katrā

zemnieku mājā dzīvoja kādi 20 cilvēki. Sk.: LA.- 1853.-

24.sept.

181 Turpat.- 17.dec.- piel.

182 Šis ziņas sniedz uz "Dieva vārdu mīļotāju" iekšējiem vākiem publicētie abonantu saraksti.

183 E.Veidenbauma dzīves un daiļrades pētniece L.Volkova Kasparru Veidenbaumu raksturoja kā gaišu un izglītotu cilvēku. Viņš, izbēdzis Blomes muižas dzimtcilvēks, kļuva par Cēsu pilskunga dārznieku, patstāvīgi iemācījās runāt, rakstīt un lasīt vācu un krievu valodās. 1824.gadā, kad tas vēl bija ārkārtējs gadījums latviešu zemniecības vēsturē, iepirka par dzimtu mājas. K.Veidenbaums zināja no galvas daudz garīgo dziesmu un lūgšanu. Sk.: Volkova L. Eduards Veidenbaums: Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes.- R., 1979.- 92., 106., 107.lpp.

184 LVVA, 3.f., 5.apr., 1860.1., 33.,34.lpp.; 1.f., 12.apr., 688.1.,43.lp. "Tā Latviešu Drauga" 1846.gada 2.- 4.numuru, kurā bija publicēts stāsts "Tas vecs uzticams mācītājs leišu zemē un viņa audzēknis Jānis", iknedēļas 400 eksemplāru lielajai tirāžai papildus vēl iespieda 1000 eksemplāros.

185 Apinis A., Šiško S. Jelgavas izdevēji Stefenhāgeni latviešu grāmatniecībā.- 177.lpp.

186 Apinis A. Grāmata un latviešu sabiedrība ...- 165.lpp.

187 Otrais solis uz laimi jeb laika kavēklis veciem un jauniem, īpaši skolas bērniem celts no avīžu apgādātājiem.- Jelgava, 1840.- 46.- 47.lpp.

188 LA.- 1855.- 29.dec.- piel.

189 Turpat.

- 190 Turpat.- 1853.- 26.nov.
191 Turpat.- 17.dec.
192 Turpat.- 1855.- 3.martā.

II. nodaļa

LATVIEŠU NACIONĀLĀS AVIŽNIECĪBAS TAPŠANA

- 1 KCVVA, 772.f., 1.apr., 3736.l., 1.lp.
2 Turpat, 5., 8. lp.
3 Turpat, 10., 11.lp.
4 Turpat, 13.lp.
5 1856. un 1857.gadā Krievijas Izglītības ministrija izsniedza atļauju 55 avižu un žurnālu izveidei. Atteikumu skaits bija ievērojami mazs. Tos saņēma tikai 14 iesniegtie pieprasījumi. Sk.: Герасимова Ю.И. Из истории русской печати в период революционной ситуации конца 1850-х - начала 1860-х гг.- М., 1974.- с. 14 - 20.
6 Raun T.U. The role of journalism in the Estonian national awakening//National movements in the Baltic countries during 19th century: The 7th conference on Baltic studies in Scandinavia, Stockholm, June 10 - 13, 1983/Ed.A.Loits.- Stockholm, 1983.- p. 391.
7 LA.- 1856.- 9.febr.
8 Turpat.- 30.aug.
9 Turpat.
10 Turpat.

- 11 Turpat.- 20.dec.- piel.
- 12 IVVA, 291.f., 8.apr., 1903.l., 108.lp.
- 13 KCVVA, 772.f., 1.apr., 3736.l., 7.lp.
- 14 IVVA, 291.f., 8.apr., 1903.l., 108.lp.
- 15 Turpat, 109.lp.; LA.- 1856.- 20.dec.- piel.
- 16 Turpat.
- 17 Par A.Leitānu tuvāk sk.: Goba A. Ansis Leitāns ...; Kir-
šentāle I. Priekšvārds//Leitāns A. Autobiogrāfija.- 3.-
14.lpp.; LRB.- 198.- 199.lpp.
- 18 Leitāns A. Autobiogrāfija.- 24.lpp.
- 19 Turpat.- 40.- 42.lpp.
- 20 Alunāns J. Audiatur et pars altera//Izlase.- 218.lpp.
- 21 Kronvalds A. Tagadnei.- R.,1987.- 294.lpp.
- 22 Goba A. Veci vīri jaunā gaismā.- 365.lpp.
- 23 Turpat.
- 24 Alunāns J. Audiatur ...- 218.- 219.lpp. Vidzemes mācītāji
1857.gada sinodē, apspriežot Leitāna lūgumu, pabalstīt "Mā-
jas Viesi" ar reliģiska satura rakstiem, izteicās, ka viņi
šaubās par divu latviešu laikrakstu pastavešanas iespēju,
tādēļ savus rakstus sūtīs tikai vecajam "Latviešu Avīzēm".
Sk.: Ārons M. Latviešu Literāriskā ...-268.lpp.
- 25 Alunāns J. Audiatur ... - 220.lpp.
- 26 Par J.Caunīti tuvāk sk.: Ambainis V. Juris Caunītis.-
Nr.10.- 332.- 346.lpp.; Nr.11.- 530.- 536.lpp.
- 27 Deglavs A. Latviešu attīstības solis ...- 41.lpp. Deglavs
min arī Caunīša pulciņa dalībniekus Tilo fabrikas meistarū
M.Balodi, mašīnmeistarū P.Hānu, Baltās muižas rentnieku
A.Reži, grāmatvedi P.Tīdemani, ērgelnieku M.Krausbergu,
skolotājus J.Kaktiņu, J.Rātminderu, M.Cirīti, velāk pulci-

nam pievienojās K.Biezbārdis un B.Dīriķis.

- 28 1.tabula ir sastādīta, izmantojot "Mājas Viesi", kā arī bibliogrāfiskos rādītjus - Ambainis V. Juris Caunītis, Latviešu zinātne un literatūra.- 2.sej. Šajā un arī nākošajās tabulās sniegtie dati nav uzskatāmi par galīgiem, jo precizējot "Mājas Viesi" publicēto rakstu autorus, atšifrējot anonīmo darbu sacerētājus, ir iespējams gūt citus rezultātus.
- 29 Ambainis V. Juris Caunītis.- Nr.12.- 690.lpp.
- 30 Baumanis A. Krišjānis Barons.Dzīve un darbs.- Ņujorka, 1985.- 85.- 87.lpp. Jāpiezīmē, ka H.Alunāns 1857.gadā vēl nebija Terbatas universitātes students, bet, 1856.gadā pabeidzis ģimnaziju, uzturējās pie brāļa Jura Terbata. Kā liecina K.Barona izteikums vēstulē K.Milenbaham, tad H.Alunāns šajā laikā bija Terbatas latviešu studentu vakaru dalībnieks.
- 31 Turpat,- 88.lpp.
- 32 Krišjāņa Barona atmiņas.- 27 lpp.
- 32 2. un 3. tabula ir sastādīta, izmantojot "Mājas Viesi", kā arī bibliogrāfiskos rādītājus - Austrums V. Bibliogrāfija., Krišjānis Barons., Misiņš J. Krišjāņa Valdemāra raksti., Latviešu zinātne un literatūra.
- 33 Alunāns J. Audiatur ...- 220.lpp.
- 34 4.tabula sastādīta, izmantojot "Mājas Viesi" un bibliogrāfisko rādītāju - Latviešu zinātne un literatūra.
- 35 Tabula ir sastādīta pēc: . LA.- 1856.-24. dec.; 1857.- 26. dec.;
1858. - 25. dec.
- 36 Tabula ir sastādīta pēc: Turpat.
- 37 Tabula ir sastādīta pēc: Turpat.- 1859.-31. dec.; 1860. - 28. dec.;
1861. - 28. dec.
- 38 Tabula ir sastādīta pēc: Turpat.

- 39 MV.- 1861.- 19. jūn.
- 40 Šeit un talāk autores aprēķini.
- 41 LA.- 1858.- 9., 30. janv., 20. martā.
- 42 Turpat.
- 43 MV.- 1856.- 19. nov.
- 44 Turpat.
- 45 Turpat.
- 46 Turpat.- 1857.- 30. sept.
- 47 Turpat.- 4., 11., 18., 25. martā.
- 48 Turpat.- 26. aug.
- 49 Turpat.- 4. martā.
- 50 Turpat.- 11. martā.
- 51 Turpat.- 1858.- 22., 29. sept., 13., 20. okt., 3., 17. nov., 22. dec.
- 52 Turpat.- 1856.- 24. sept., 1., 29. okt., 5. nov., 10., 24. dec.,
1857.- 6., 13., 20. maijā u.c.
- 53 Savdabīgs ir J. Alunāna raksts "Ūpis" (Turpat.- 9. dec.). Tajā
autors atspēko plaši izplatīto mēticību, ka ūpis ir ne-
laimes nesējs.
- 54 Turpat.- 1858.- 6. okt.
- 55 Turpat.
- 56 Turpat.- 1856.- 15. okt., 5. nov., 10., 17. dec.
- 57 Turpat.- 1857.- 7. okt.
- 58 Turpat.- 1856.- 8. okt. Pastāv arī viedoklis, ka šī raksta
"Par vāciešiem vecos laikos" autors varētu būt H. Alunāns.
- 59 Turpat.- 26. nov.
- 60 Turpat.
- 61 Turpat.- 3. dec.
- 62 Turpat.- 1857.- 3. jūn.
- 63 Turpat.- 1858.- 1. dec.

- 64 Turpat.- 8.dec.
- 65 Turpat.- 12.maijā.
- 66 Turpat.- 1857.- 20.maijā, 24.jūn. Tuvāk par J.Alunāna valodnieka darbību sk.: Blese E. Jura Alunāna loma mūsu literārās valodas izveidošanā//Alunāns J. Kopoti raksti.- 3.sēj. - 5.- 434.lpp.
- 67 MV.- 1859.- 4.maijā.
- 68 Turpat.- 12.jūn. Tuvāku ieskatu diskusijā par latviešu rakstniecības uzdevumiem sk.: Knope E. Latviešu literatūras kritika ... - 15.- 18.lpp.
- 69 MV.- 1859.- 13.jūl. Šis raksts "Kā svešās zemēs ar skolām iet" ir parakstīts ar šifru "-m-". Iespējams, ka tas ir K.Valdemāra sacerējums. E.Ķiploks tomēr nōrādīja, ka dažas valodas un stila īpatnības viņam liedz šo rakstu ievietot K.Valdemāra kopotajos rakstos. Sk.:Ķiploks E. Piezīmes//Valdemārs K. Raksti.- 1.sēj.- 361.lpp.
- 70 MV.- 1858.- 7.aprīlī.
- 71 Turpat.- 1857.- 18.nov.
- 72 Turpat.
- 73 Turpat.- 14.okt.
- 74 Turpat.- 1858.- 12.maijā.
- 75 Turpat.
- 76 Turpat.- 31.martā.
- 77 Turpat.- 1856.- 20.aug.
- 78 Turpat.- 1859.- 11.maijā.
- 79 IVVA, 291.f., 8.apr., 1903.1., 86.lp.
- 80 Straubergs J. Cīņa par "Jauno Latviju" 1856.gadā//Latviešu literatūras kritika.- R.,1960.- 4.sāj.- 2.gr.- 118.lpp.
- 81 Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture.- 270.lpp.

- 82 Alunāns J. Par tagadnes latviešu literatūru//Izlase.-
212.lpp.
- 83 Ārons M. Latviešu Literāriskā ... - 169.lpp.
- 84 LA.- 1857.- 20.sept.
- 85 Šajā skaitā ietilpst arī rakstu turpinājumi.
- 86 LA.- 1858.- 18.sept.
- 87 Turpat.
- 88 Turpat.- 1861,- 5.janv./BZ.- Nr.1.
- 89 Turpat.- 1857.- 10.janv./MZ.- Nr.1.
- 90 Turpat.- 1862.- 4.janv./MZ.- Nr.1.; 15.martā/Nr. 6.
- 91 Turpat.- 21.jūn./MZ.- Nr.12.
- 92 Turpat.- 1858.- 29.maijā/MZ.- Nr.11.
- 93 Turpat.- 1859.- 15.janv./BZ.- Nr.2.
- 94 Turpat.- 1857.- 27.jūn./MZ.- Nr.13.
- 95 Turpat.- 1859.- 5.janv./BZ.- Nr.2.
- 96 Turpat.- 1860.- 11.febr./MZ.- Nr.3.
- 97 Alunāns J. Par tagadnes latviešu literatūru.- 209.lpp.
- 98 Turpat.- 211.lpp.
- 99 Turpat.
- 100 Tuvāk par jaunlatviešu izdevējdarbību sk.: Apinis A. Lat-
viešu grāmatniecība ...- 180.- 186.lpp.
- 101 Sk.: Austrums V. Bibliogrāfija.- 393.lpp.
- 102 Alunāns J. Rakstīts 1860tā gadā//Dziesmiņas.- R.,1981.-
1.d.- 134.lpp.
- 103 "Baltijas Vestneša" divdesmit piecu gadu jubilejai par
piemiņu.- 5.lpp.; Deglavs A. Latviešu attīstības solis...-
50.lpp.
- 104 MV.- 1860.- 14.martā.

- 105 Turpat.
- 106 Turpat.- 26.dec.
- 107 Turpat.- 1861.- 27.dec.
- 108 Turpat.- 1.maijā.
- 109 LA.- 1860.- 15.,22.dec.
- 110 MV.- 1861.- 20.febr,
- 111 Turpat.- 13.martā.
- 112 Turpat.
- 113 Turpat.- 1.maijā.
- 114 Turpat.- 19.jūn.
- 115 Turpat.
- 116 Turpat.- 8.maijā.
- 117 Turpat.
- 118 Turpat.- 1860.- 11.janv., 4.jul u.c.
- 119 Turpat.- 4.jul. Domājams, ka šī dzejoļa "Vidzemes prieka un pateicības dziesma pēc nodzīvotiem simts un piecdesmit gadiem apakš krievu ķeizara Želigas valdīšanas", kurš parakstīts ar apzīmējumu "****", autors ir E.Dinsbergs.
- 120 Turpat.
- 121 LA.- 1860.- 27.okt.
- 122 Turpat.- 3.nov.
- 123 Turpat.- 10.nov.
- 124 MV.- 1860.- 26.dec.
- 125 "Mājas Viesis" bija vienīgais latviešu laikraksts, kura izdošanas atļauju bija parakstījis pats cars. Tādēļ laikraksta apakštitulā bija likti vārdi: "Ar paša visuželīga augsta ķeizera vēlēšanu".
- 126 Turpat.- 1860.- 26.dec.

- 127 Turpat.- 4.jūl.
- 128 Ārons M. Latviešu Literāriskā ...- 186.- 187.lpp.
- 129 Turpat.- 184.lpp.
- 130 Alunāns J. Audiatur ...- 219.lpp.
- 131 Dokumenti par "Pēterburgas Avīzēm".- 218.lpp.; Alunāns J. Vestuļu fragmenti//Izlase.- 299.- 300.lpp.
- 132 Turpat.
- 133 Dokumenti par tautas atmodas laikmetu.- 138.- 144.lpp.
- 134 Diemžēl autores rīcībā pagaidām nav dokumentālo materiālu par represijām pret "Majas Viesi". Tomēr, domājams, ka darbu turpināt, izdosies iegūt detalizētāku ainu par šo laikraksta vēstures lappusi.
- 134 Turpat.- 143.lpp.
- 135 Alunāns J. Indriķim Alunānam//Izlase.- 282.lpp.
- 136 Deglavs A. Latviešu attīstības solis ...- 56. lpp.
- 137 Dokumenti par tautas atmodas laikmetu.- 151.- 156.lpp.
- 138 Par J.Daugi tuvāk sk.: Kirēntāle I. Juris Dauge un viņa Turaidas jumprava"//Dauge J. Turaidas jumprava.- R.,1987.- 47.- 81.lpp.
- 139 MV.- 1861.- 27.nov.
- 140 Turpat.
- 141 Par L.Hevagenu tuvāk sk.: LRB.- 129.lpp.
- 142 Ārons M. Latviešu Literāriskā ...- 189.- 190.lpp.
- 143 Turpat.- 190.lpp.
- 144 LA.- 1856.- 27.dec.- piel.; 1858.- 25.dec. A.Dēbners norādīja, ka "Latviešu Avīzēm" 1860.gadā bija 3600 abonentu, bet 1861.gadā - 3900. Sk.: Döbner A. Etwas zur Geschichte ...- S.24.

- 145 Atšķirība no "Latviešu Avīžem" "Mājas Viesis" gada beigās nepublicēja atskaites par iepriekšējo gadu un neminēja ne tirāžu, ne čaklākos līdzstrādniekus.
- 146 Ārons M. Latviešu Literāriska ... - 207.lpp.
- 147 LA.- 1859.- 31.dec.
- 148 Turpat.
- 149 Turpat.- 1861.- 28.dec.
- 150 Turpat.

III nodaļa

"PĒTERBURGAS AVIŽU" LAIKMETS LATVIEŠU AVIŽNIECĪBĀ

- † Valdemārs K. Priekšvardi grāmatai "Peterburgas Avīžu" piemiņai//Raksti.- 1.sej.- 165., 166.lpp.
- 2 Alunāns J. Kalsnavas muižas nomniekam Rušmanim//Izlase.- 286.lpp.
- 3 Turpat.- 286.- 288.lpp.
- 4 19.gs. 60.gadu sākumā Peterburgā mājvietu bija atraduši daudzi latvieši- K.Valdemārs, J.Alunāns, J.Zvaigznīte, J.Fridmanis, A.Daugulis, J.S.Roze, D.Cimze, E.Cimze, D.Grintāls u.c. Darbam "Peterburgas Avīžu" izdošanā uz Krievijas galvaspilsētu tika uzaicināts K.Barons un Strombergs.
- 5 Saskaņā ar 1828.gada preses likumu Krievijas pierobežas guberņās, arī Baltijas, iznākošo laikrakstu un žurnālu cenzūra nebija tieši pakļauta Krievijas centrālajam cenzūras iestādei, bet gan vietējam ģenerālgubernatoram.

Tādēļ ļoti nozīmīga jaunlatviešu avižnieciskās darbības priekšrocība bija K.Valdemāra iecelšana 1862.gadā par Peterburgas Cenzūras komitejas latviešu izdevumu cenzoru.

- 6 Barons K. Druskas priekš V.biogrāfijas//Krišjānis Barons /Sast.K.Arājs.- R.,1984.- 51.lpp.
- 6¹ Šajā darbā netika skarta "Peterburgas Avižu" izdošanas vēsture. To sk.: Goba A. Pirmās "Peterburgas Avīzes"...; Baumanis A. Krišjānis Barons.- 120.- 189.lpp.; Baumanis A. "Peterburgas Avīzēm" 100 gadu.; Čakars O., Grigulis A. Losberga M. Latviešu literatūras vēsture ...- 215.- 225.lpp.; Duhanovs M. Baltijas muižniecība ... - 201.- 224.lpp.; Duhanovs M. Šis grūtais laimīgais liktenis; Grigulis A., Treijs R. Latviešu žurnālistikas vēsture ...- 45.- 51.lpp.; Heins H. "Peterburgas Avīzes" un cenzūra// IMM.- 1936.- Nr.4.- 366.- 376.lpp.; Kurmis A. Nacionālās atmodas laikraksts "Peterburgas Avīzes".; Ruķe-Draviņa V. "Peterburgas Avīzes" un Krišjānis Barons. u.c.
- 7 Alunāns J. Kalsnavas ... - 288.lpp.
- 8 PA.- 1862.- Nr.17. ("Peterburgas Avīzēm" 1862.gadā netika uzrādīti numuru iznākšanas datumi).
- 9 Turpat.- Nr.5.
- 10 Ziņas par Peterburgas jaunām latviešu avīzēm//Alunāns J. Izlase.- 235.lpp.
- 11 Turpat.- 234.lpp.
- 12 Turpat.
- 13 Turpat.
- 14 Turpat.- 238.lpp.
- 15 PA.- 1862.- Nr.2.
- 16 Piedāvājot lasītājiem saturā apjomīgus likumprojektus,

"Peterburgas Avižu" izdevēji vēstīja: "Dažiem lasītājiem tie gan nebūs patīkami, tie labāk redzētu kādus jaukus stāstus par bležiem Itālijā, Parīzē un Berlīnē." Sk.: Turpat.- Nr.18.

- 17 Jaunlatviešu uzskatu par komunikatīvo saišu nozīmīgumu ^{analīzi} aizsācis žurnālists A. Dimants. Sk.: Dimants A. Ne vien žurnieciņas, bet arī avižniecības tēvs // Latvijas žurnieciņas gadagrāmata '93 / Sast. M. Kudapa.- R., 1994.- 12.- 15.lpp.
- 18 PA.- 1862.- Nr.2.
- 19 Turpat.
- 20 Alunāns J. Izlase.- 289.lpp.
- 21 Ziņas ...- 237.lpp.
- 22 Satīriskais izdevums "Iskra" iznāca Peterburgā no 1857. līdz 1873.gadam. 1862. un 1863.gadā tā tirāža bija 10 000 eksemplāri.
- 23 PA.- 1862.- Nr.4.- piel.
- 24 Krievijas varas iestādem iesniegtā "Peterburgas Avižu" programma bija īsa un lakoniska. Tajā tika pasvītrots, ka laikraksta darbības virziens būs tautas izglītības līmeņa celšana. Par "Peterburgas Avižu" koncesijas iegūšanas problemām tuvāk sk.: Goba A. Pirmās "Peterburgas Avīzes"....- 12.- 18.lpp.
- 25 LA.- 1862.- 18.okt.
- 26 Turpat.
- 27 Turpat.- 1863.- 26.dec.
- 28 Turpat.
- 29 Duhanovs M. Baltijas muižniecība ...- 199.lpp.
- 30 LA.- 1863.- 26.dec.
- 31 Turpat. "Volksblatt für Stadt und Land der Baltischen

Provincen" iznāca 1864. un 1865.gadā. Abonentu mazā skaita dēļ Šulcs bija spiests pārtraukt šī laikraksta izdošanu.

- 32 Turpat.- BZ.- 1862.- Nr.21.
- 33 Turpat.- 1864.- 31.dec.
- 34 Turpat.
- 35 Turpat.- 1862.- 27.dec.
- 36 Par J.Neikenu tuvāk sk.: Goba A. Juris Neikens. Dzīve un darbs.- R.,1926.- 72 lpp.; Čakars O., Grigulis A., Losberga M. Latviešu literatūras vēsture ...- 279.- 281.lpp.; LRB.- 229.- 230.lpp.
- 37 No vecā "Ceļa Biedra".
- 38 CB.- 1865.- Nr.1.
- 39 Dokumenti par tautas atmodas laikmetu.- 299., 300.lpp. Laikraksta "Ceļa Biedris" vēsture un saturs šajā darbā netiks aplūkots, jo tas ir izdarīts atsevišķā autores rakstā. Sk.: Zelče V. Dažas pārdomas par Juri Neikenu un "Ceļa Biedri">//LVIŽ.- 1992.- Nr.1.- 54.- 68.lpp.
- 40 MV.- 1864.- 28.sept.
- 41 PA.- 1862.- Nr.22.
- 42 Turpat.- Nr.4.
- 43 Turpat.
- 44 Turpat.- Nr.6.
- 45 Turpat.- Nr.4.
- 46 Turpat.- Nr.6.
- 47 Turpat.- Nr.2.
- 48 Turpat.
- 49 Turpat.
- 50 Alunāns J. Par tagadnes latviešu literatūru//Izlase.- 209.lpp.

- 51 PA.- 1862.- Nr.13.
- 52 Alunāns J. Izlase.- 296.lpp.
- 53 Beltzecars(Baltazers; dz.g. nez.- 539.p.K.)- pēdējais Babilonijas valdnieks. Bībele aprakstītas dzīres viņa pilī.
- 54 Alunāns J. Izlase.- 296.lpp.
- 55 Ziņas... - 238.lpp.
- 56 PA.- 1862.- Nr.23.
- 57 Turpat.- Nr.16.- piel.
- 58 Turpat.- 1863.- 12.janv.- piel.
- 59 Bizmanis - satīriskis tēls "Peterburgas Avīzes", kurš simbolizēja attīstību bremzejošos sabiedriskos spēkus.
- 60 PA.- 1862.- Nr.14.- piel.
- 61 Turpat.- Nr.18.- piel.
- 62 Кронштадский вестник.- 1862.- 28.сент., II.нов.; День.- 1862.- 15.дек.
- 63 Кронштадский вестник.- 1862.- 28.сент.
- 64 LA.- BZ.- 1862.- Nr.21.
- 65 Turpat.- Nr.22.
- 66 LA.- 22.nov.
- 67 Turpat.- 20., 27.sept.
- 68 Turpat.- 27.sept.
- 69 Ārons M. Latviešu Literāriska...- 195.lpp.
- 70 Šeit un turpmāk autores apzīmējumi.
- 71 LA.- 1862.- 26.aprīlī.
- 72 Turpat.- 25.okt.
- 73 PA.- 1862.- Nr.4.
- 74 "Latviešu Avīžu" veidotāji joprojām atteicās latviešu valodā lietot burtu "f". Tādēļ "Peterburgas Avīzes",

izsmejot veltu jaunakas informacijas publicešanu "Latviešu Avīzes", norādīja, ka ziņa, lai nokļūtu no Varšavas līdz Jelgavai "3 nedēļas savus grāvus briduse".Sk.: PA.-

Turpat.- 1863.- Nr.14.- piel.

75 Jaunlatviešu politiskās orientācijas atspoguļojumu "Peterburgas Avīzes" tuvāk sk.: Apals G. Jaunlatviešu kustības politiskā orientācija ...

76 MV.- 1864.- 6.janv.

77 Alunāns J. Izlase.- 300.lpp.

78 PA.- 1862.- Nr.13.

79 Valdemāra vēstule J.Klaviņam.

80 Döbner A. Etwas zur Geschichte ...- S.24.

81 1867.gadā abonentu trukuma dēļ "Ceļa Biedris" pārstāja iznākt.

82 MV.- 1864.- 28.dec.

83 Salīdzinoši mazāks bija igauņu laikrakstu abonentu skaits. 1863.gadā vienīgajai avīzei "Perno Postimees"(Pernavas Pastnieks) bija 2 200 abonenti. 1864.gada beigās jaunizveidotajam "Eesti Postimees"(Igauņu Pastnieks) bija 2 210 aboneti, bet "Perno Postimees" lasītāju skaits sāka samazināties. Sk. Raun T.U, The role of journalism ... - p. 392.

84 Goba A. Pirmās "Peterburgas Avīzes"....- 56.- 62.lpp.

A.Gobas iegūtie dati ir arī izmantoti šajā nodaļā iekļauto tabulu par jaunlatviešu laikraksta izplatību un lasītāju sociālo sastāvu pamatā.

85 1865.gadā "Latviešu Avīzēm" Kurzeme bija 2521 abonenti, bet Vidzeme - 1076. Sk. Döbner A. Etwas zur Geschichte ...- S.25.

- 86 Valdemārs K. Priekšvardi grāmatai "Peterburgas
Avižu" piemiņai".- 165.lpp.
- 87 Rainis J. Kopoti raksti. 30 sēj./Atk.red. B.Gudriķe.-
R.,1986.- 24.sēj.: Dienasgrāmatas un piezīmes.- 23.lpp.

NOBEIGUMS

- 1 Alunāns J. Par Kurzemes zemnieku stāvokli.- 206.,207.lpp.

SAĪSINĀJUMI

- BZ - "Baznīcas Ziņas"
CB - "Ceļa Biedris"
DBBL - "Deutschbaltische Biographische Lexicon"
DVM - "Dieva vārdu mīļotājiem"
IMM - "Izglītības Ministrijas Mēnešraksts"
IVVA - Igaunijas Valsts vēstures arhīvs
KCVVA - Krievijas Centrālais Valsts vēstures arhīvs
LA - "Latviešu Avīzes"
LNB RGRN - Latvijas Nacionālās bibliotēkas reto grāmatu un
rokrakstu nodaļa
LRB - "Latviešu rakstniecība biogrāfijas"
LVIŽ - "Latvijas Vēstures Instituta Žurnāls"
LVVA - Latvijas Valsts vēstures arhīvs
LZAV - "Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis"
MV - "Mājas Viesis"
MZ - "Misiones Ziņas"
PA - "Peterburgas Avīzes"
TLĻD, TLD - "Tas Latviešu Laužu Draugs", no 1838.gada "Tas
Latviešu Draugs"

AVOTI UN LITERATŪRA

I. Latviešu laikraksti:

1. Cēļa Biedris.- 1863., 1865.
2. Latviešu Avīzes.- 1822.- 1865.
3. Mājas Viesis.- 1856.- 1865.
4. Peterburgas Avīzes.- 1862.- 1865.
5. Tas Latviešu Laužu Draugs (no 1838.gada - Tas Latviešu Draugs).- 1832.- 1846.
6. Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības.- 1833.- 1834.

II. Npublicētie materiāli:

1. Igaunijas Valsts vēstures arhīvs (Tartu)
291.f. Baltijas ģenerālgubernatora kanceleja
2. Krievijas Centrālais Valsts vēstures arhīvs (Peterburga)
772.f. Izglītības ministrija Galvenā cenzūras pārvalde
3. Latvijas Nacionālā bibliotēka Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa
A 147.f. A.Gobas arhīvs
R $\frac{x}{170}$.f. Stefenhāģenu arhīvs
4. Latvijas Valsts vēstures arhīvs
 1. f. Baltijas ģenerālgubernatora kanceleja
 3. f. Vidzemes gubernatora kanceleja
 - 412.f. Kurzemes gubernatora kanceleja
 - 762.f. K.Valdemāra arhīvs
 - 5759.f. Kurzemes literatūras un mākslas biedrība un Kurzemes provinces muzejs.

III. Publicētie dokumenti:

1. Dokumenti par "Peterburgas Avīzēm"/Sak. A. Altements.- R., 1937.- (Latvijas vēstures avoti.- 1. sēj.)
2. Dokumenti par tautas atmodas laikmetu 1856.- 1867. g. /Sak. A. Altements.- R., 1938.- (Latvijas vēstures avoti.- 5. sēj.)
3. Полное собрание законов Российской империи.- СПб., 1830.- т. XXXVI.
4. Сборник постановлений и распоряжений по цензуре с 1720 - 1862 год.- СПб., 1862.

IV. Latviešu laikrakstu veidotāju un viņu laikabiedru darbi:

1. Alunāns Ā. Apskaidrojums//Rota.- 1885.- Nr.16.
2. Alunāns Ā. Atbilde cien. Laubes kungam//Rota.- 1885.- Nr.24.
3. Alunāns Ā. Juris Alunāns//Ievērojami latvieši:Skices un apcerējumi.- Jelgava, 1887.- 1. burtn.
4. Alunāns H. Georgs Alunāns//Alunāns J. Tautas saimniecība.- Jelgava, 1867.
5. Alunāns J. Izlase/Sak. V. Austrums.- R., 1956.
6. Alunāns J. Kopoti raksti/Sak. A. Goba.- R., 1929.- 1933.- 3 sēj.
7. Atmiņas: Stāsta Krišjānis Barons un laikabiedri/Sak. K. Arājs.- R., 1985.
8. [Barons K.] Krišjāņa Barona atmiņas ar dažiem pielikumiem/Sak. L. Barona.- R., 1927.
9. Barons K. Par mūsu avižniecības cīņām un gaitām//Kurzemes Vārds.- 1922.- 28. febr.
10. Barons K. Raksti/Sak. A. Goba.- R., 1928.
11. Deglāns A. Latviešu attīstības solis no 1848.- 1875. g.

R., 1893.

12. Dinsbergs E. Autobiogrāfija ar ģimēni un ievadu no Poruku Jūņa.- Cēsis, 1904.
13. Doebner A. Johann Hermann Trey.- Dorpat, 1849.
14. Jahresverhandlungen der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst.- Mitau, 1819.- Bd.1.
15. Kronvalds A. Tagadnei: Izlase/Sak. J.Rudzītis,- R., 1987.
16. Leitans A. Autobiogrāfija. Grāfa lielmāte Genoveva.- R., 1980.
17. Leitans A. Cienīga Rīgas Jūņa draudzes vecā mācītāja Heinrih Gotleb Paš dzīves gājums un bērnu diena.- R., 1849.
18. Neikens J. Raksti/Sak. A.Goba.- Cēsis, R., 1929.
19. Valdemārs K. Raksti/Sak. E.Ķiploks.- R., 1936.- 1937.- 2 sēj.
20. Zvaigznīte J. Kopoti raksti/Sak. A.Goba.- R., 1925.

V. Uzziņas literatūra:

1. Krišjānis Barons: Biobliogrāfisks rādītājs/Sak. O.Puce.- R., 1990.
2. Deutschbaltisches biographisches Lexikon. 1710.- 1860.- Köln, Wien, 1970.
3. Egle K., Lukina V., Brempele Ā., Jauģietis V. Latviešu periodika: Bibliogrāfisks rādītājs. 3 sēj.- R., 1977.- 1.sēj.
4. Latviešu konversācijas vārdnīca/Galv.red.A.Švābe u.c.- R., 1927.- 1940.- 21 sēj.
5. Latviešu rakstniecība biogrāfijās/Atb.red.V.Hausmanis.- R., 1992.

6. Latviešu(Latvijas) zinātne un literatūra. 1763.-
1914.,1920.- 1936./A.Ģintera red.- R.,1926.- 1940.;
1963.- 1989.
7. Misiņš J. Krišjāņa Valdemāra raksti//Latvju Grāmata.-
1926.- Nr.1.-3.
8. Prande A. Latviešu rakstniecība portretēs.- R.,1926.
9. Publizistik. Massenkommunikation: Das Fisher Lexikon
/Hrgsb. E.Noelle-Neumann, W.Schulz, J.Wilk.- Frank-
furt am Main, 1990.
10. Русская периодическая печать(1702 - 1894):Справочник/
под ред. А.Г.Деметьева и др.- М.,1959.

VI. Grāmatas un raksti:

1. Ābers B. Vidzemes zemnieku stavoklis 19.gs. pirmā
pusē.- R.,1936.
2. Adamovičs L. Dzimtenes baznīcas vēsture.- [Detmolda],
1947.
3. Adamovičs L. Latviešu ieaugšana kristietībā//Evan-
ģēlija gaisma.- R.,1939.
4. Adamovičs L. Raksti par baznīcas vēsturi.- B.v.,
1978.
5. Aitements A. Studijas nacionālās atmodas vēsture//
Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.- 1939.- Nr.1.
6. Ambainis O. Latviešu folkloristikas vēsture: Pamatvir-
zieni un fakti.- R.,1989.
7. Ancītis K. Kādas valodnieciskas polemikas simtgadu
piemiņa//Rakstu krājums: Veltījums akademiķim profe-
soram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba
gadu atcerei.- R.,1959.
8. Andersons E. Liberālisma kustības ietekme "Peterburgas

Avīzes//Ceļa Zīmes.- 1964.- Nr.43.

9. Apals G. Jaunlatviešu kustība.- R.,1990.
10. Apals G. Jaunlatviešu kustība nācijas veidošanās aspektā//
Latviešu nācijas izredzes: 1990.gada 28.septembra konference.-
R.,1990.
11. Apals G. Jaunlatviešu kustības politiskā orientācija 19.gs.
60.gados(Pēc "Peterburgas Avīžu" materiāliem)//Latvijas Vēs-
tures Instituta Žurnāls.- 1992.- Nr.1.
12. Apals G. Krišjāņa Valdemāra devums latviešu tautas emancipācijai//Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.- 1991.- Nr.11.
13. Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību
Latvijā(līdz 20.gs. sāk.).- R.,1976.
14. Apinis A. Agriens: (Inteliģences loma latviešu sabiedrības
lasīšanas vēsturē 19.gadsimta 30.- 50.gados//Karogs.- 1982.-
Nr.8.,9.
15. Apinis A. Eiropas kultūras loki un latviešu sabiedrība līdz
19.gadsimta vidum//Latvijas Kultūras fonda gaduraksti. 1987.-
1988./Sast. M.Zirnīte.- R.,1991.
16. Apinis A. Gramata un latviešu sabiedrība līdz 19.gadsimta
vidum.- R.,1991.
17. Apinis A. Kas ir īstais autors?//V.Lača Latvijas PSR Valsts
bibliotēkas raksti.- R.,1970.- 2./3.sēj.
18. Apinis A. Kristaps Kaktiņš latviešu grāmatniecības un sabied-
riskās domas vēsturē//V.Lača LPSR Valsts bibliotēkas raksti.-
R.,1974.- 5.sēj,
19. Apinis A. Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19.gad-
simta beigām.- R.,1977.
20. Apinis A. Neprasot atļauju: Latviešu rokraksta literāra 18.
un 19.gadsimta.- R.,1987.

21. Apinis A., Šiško S. Jelgavas izdevēji Stefenhageni latviešu gramatniecībā//Bibliotēku zinātnes aspekti/V.Lača LPSR Valsts bibliotēka- 1979.- 2(7).sej.
22. Apinis A. Tautas senvēstures tēlojums latviešu pirmo literāru rakstos//Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.- 1994.- Nr.1.
23. Arājs K. Krišjānis Barons un "Latvju dainas".- R.,1985.
24. Arnis E. Latvju tautas politiskā atmoda.- R.,1934.
25. Atgriežoties pie jaunlatviešu problēmas//Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis.- 1989.- Nr.11.
26. Ārons M. Bernhards Dirīkis//Burtnieks.- 1931.- Nr.2.
27. Ārons M. Kārlis Fridrihs Vātsons//Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1926.- Nr.5./6.
28. Ārons M. Krišjānis Valdemārs sava dzīve un darbs.- Jelgava, 1892.
29. Ārons M. Latviešu rakstniecības 125- un 100-gadu jubileja//Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1922.- Nr.1.
30. Ārons M. Latviešu Literāriskā (Latviešu Draugu) Biedrība savā simts gadu darbā: Ainas no vāciešu un latviešu attiecību vēstures.- R.,1929.
31. Ārons M. Vecais Panteniuss: Viņa dzīve un darbi. - R., 1924.
32. Bahmanis A. Andrejs Spāģis un viņa laikmets.- R.,1932.
33. "Baltijas Vēstneša" 25 gadu jubilejai par piemiņu.- R.,1893.
34. ["Baltijas Vēstneša" redakcija.] Īss pārskats par latviešu avīzniecības attīstību//Baltijas Vēstnesis.- 1897.- 10.,11., 12.,19., 24., 25., 29.nov., 16.,18., 19.dec.
35. Bandrevičs A. Notikumi dzimtenē latviešu atmošanas laikmetā.- R.,1925.
36. Baumanis A. Jauni materiāli par "Peterburgas Avīzem"

- Leņingradas arhīvos//Rīts.- 1940.- 21.jūn.
37. Baumanis A. Krišjānis Barons: Dzīve un darbi.- Ņujorka, 1984.
 38. Baumanis A. Latviešu tautas vienības doma 1860.- 1861.g.// Sejejs.- 1937.- Nr.7.
 39. Baumanis A. Liecības: Kāpēc Bernhardam Dirikim aizliedza izdot "Atbalsi"//Rīts.- 1936.- 31.dec.
 40. Bems R. Apceres par Latvijas mākslu simt gados 18.gs. beigās - 19.gs. beigās.- R.,1984.
 41. Berkholz E.A. Zur Literatur//Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische geistlichkeit Russlands.- 1860.- Bd.16. H.5.
 45. Berziņa V. Tautas muzikālā atmoda latviešu publicistu skatījumā.- R.,1983.
 46. Berziņš L. Tautiskās atmodas priekšteči//Latvijas Vestures Instituta Žurnāls.- 1940.- Nr.2.
 47. Bilmanis A. Latviešu avižniecība//Latvieši: Rakstu krājums.- /Red.F.Balodis,P.Šmits,A.Tentelis.- R.,1932.- 2.sej.
 48. Birkerts A. Krišjānis Valdemārs un viņa centieni: Biogrāfiski kritiska studija.- R.,1925.
 49. Birkerts A. Latviešu inteliģence savas cīņas un gaitas.- R.,1927.- 2 sej.
 50. Birons A. Krišjāņa Valdemāra sociālekonomiskie uzskati// LPSR Zinātņu Akadēmijas Vestis.- 1989.- Nr.4.
 51. Biša M. Kāds latviešu draugs klaušu laikos//Burtnieks.- 1933.- Nr.5.,6.
 52. Black J., Whitney F.C. Introduction to mass communications.- Dubuque,Iowa,1983.
 53. Blanks E. Latviešu tautas atmoda.- R.,1927.

54. Blanks E. Latvju nacionālās domas sadzīves cīņu uguns.- R.,1923.
55. Blanks E. Latvju tautas ceļš uz neatkarīgu valsti: Kultūrvēsturiska apcere.- [Vesterosa],1970.
56. Blese E. Latviešu literatūras vēsture: Vecākais un vidējais posms no XVI gs. vidus līdz XIX gs. vidum.- Hanava, 1947.
57. Briedis R. Tur ir Latvija, tur ir Baltija ...: Latviešu tautas telpas un laika izpratne 19.gadsimta 60.- 70.gados//Karogs.-1993.- Nr.7.
58. Bumbieris J. u.c. Par jaunlatviešu kustības raksturu un par diskusiju šajā jautājumā//Padomju Latvijas Komunisti.- 1960.- Nr.1.
59. Bumanis A. "Peterburgas Avīžem" 100 gadi//Karogs.- 1962.- Nr.7.
60. Čakars O., Grigulis A., Losberga M. Latviešu literatūras vēsture no pirmsākumiem līdz XIX gadsimta 80.gadiem. 2.izd.- R.,1990.
61. Čaklais M. Jura Alunāna smaids//Profesionālis un ziedlapinas.- R.,1985.
62. De Fleur M.L., Ball-Rokeach S.J. Theories of mass communication.- New York., London, 1982.
63. Dimants A. Ne vien jurniecības, bet arī avīžniecības tēvs//Latvijas jurniecības gadagrāmata'93/Sast.M.Kudapa.- R.,1994.
64. Döbner A. Etwas zur Geschite der lettischen Zeitschriften älterer und neuerer Zeit, in's bedondere der "Latviešu Avīzes"//Magazine.- 1872.- Bd.15.- St.1.
65. Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmetu maiņā: Baltijas muižniecības politika 19.gs. 50.- 70.gados un tās apoloģētiskas historiogrāfijas kritika.- R.,1986.

66. Duhanovs M. "Rigasche Zeitung"- avots Baltijas vācu liberālu XIX gs. vidus politiskā kursa petišanai//LPSR Zinātņu Akadēmijas Vestis.- 1975.- Nr.2.
67. Duhanovs M. Šis grūtais laimīgais liktenis//Horizonts.- 1982.- Nr.21.
68. Dunādorfs E. Deviņviru spēks. Deviņi latviešu viru dzīves stāsti deviņos Latvijas vēstures gadsimtos.- Stokholma, 1956.
69. Eliass K. Krišjānis Valdemārs - latviešu tautisko centienu tēvs//Kr.Valdemāra rakstu izlase/K.Eliasa sak.- R.,1938.
70. Fabre M. A history of communications.- London,1964.
71. Fride Z. Dzeja Latvijā 18.gadsimtā:(Eiropas literārās pieredzes ietekme)//Karogs.- 1987.- Nr.5.
72. Fride Z. Lundberga divsimtgade//Karogs.- 1982.- Nr.10.
73. Goba A. Ansis Leitāns - pirmais latvju redaktors:(Viņa miršanas 50 gadu piemiņai)//Izglītības Ministrijas Menešraksts.- 1924.- Nr.11.
74. Goba A. Divas leģendas: Krišjānis Valdemārs un Jānis Jansons //Daugava.- 1930.- Nr.7.
75. Goba A. Jēkabs Zvaigznīte.- R., b.g.
76. Goba A. Jura Alunāna dzīve//Alunāns J. Kopoti raksti/Sak. A.Goba.- R.,1929.- 1.sēj.
77. Goba A. J.Alunāns un "tautiskā kustība">//Alunāns J. Kopoti raksti/Sak.A.Goba.- R.,1931.- 2.sēj.
78. Goba A. Juris Neikens. Dzīve un darbs.- R.,1926.
79. Goba A. Juris Neikens un mūsu dienas//Izglītības Ministrijas Menešraksts.- 1926.- Nr.4.
80. Goba A. Kr.Valdemāra "Peterburgas Avižu" aizstāvēšanas raksts //Izglītības Ministrijas Menešraksts.- 1928.- Nr.9.

81. Goba A. Pirmās "Peterburgas Avīzes" un viņu nozīme tautas atmodas gaitā.- R.,1928.
82. Goba A. Valdemāra leģendas sargi(A.Vičam)//Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1931.- Nr.4.
83. Goba A. Veci vīri jaunā gaismā//Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1930.- Nr.4.
84. Goba A. Veco "Peterburgas Avīžu" lasītāji un viņu domas//Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.- 1929.- Nr.4.
85. Gramatas un grāmatnieki : Misiņa bibliotēkas 100.gadadiena. 1985 - 1985./Atb.red. E.Arājs.- R.,1985.
86. Grigulis A.,Treijs R. Latviešu žurnālistikas vēsture no pirmākumiem līdz Pirmajam pasaules karam.- R.,1992.
87. Grīns A. Trīs gadsimti un trīs vadoņi.- R.,1937.
88. Hehn von J. Die Anfänge des lettischer Zeitungswesens//Baltische Monatshefte.- 1938.- Nr.2.
89. Hehn von J. Die lettisch-literarische Gesellschaft und das Lettentum.- Königsberg, Berlin,1938.
90. Hroch M. Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen.- Praha, 1968.
91. Jansons A. Vēlreiz par pirmajiem periodiskajiem izdevumiem latviešu valodā//Karogs.- 1967.- Nr.12.
92. Jansons J.,Karulis K. Nepazītais Dinsbergs//Varavīksne.- R., 1967.
93. Jansons J. Tautiskās atmodas laikmeta darbinieki.- R.,1939.
94. Johansons A. Latviešu literatūra.- Stokholma, 1953.- 1954.
95. Johansons A. Latviešu kultūras vēsture. 1710 - 1800.- Stokholma, 1975.

96. Jurevičs P. Latviešu nacionālā attieksme pret rietumu kultūru//Pretstatu pasaule.- B.v.,1973.
97. [Kalniņš J.] Juris Neikens //Dzimtenes Vestnesis.- 1910.- 13.,20.,27.febr.,6.,13.,20.,27.marta.
98. Karma T. Ieskats igauņu un latviešu periodikas saskares vēsturē: Latvijas Universitātes 53.Zinātniskās konferences Bibliotēkzinātnes un informācijas sekcija 1994.g. 14.februārī nolasītais referāts//Literatūra un Māksla.- 1994.- 18.febr.
99. Karpovics E. Rakstu krājuma "Sēta,Daba,Pasaule" simts gadi//Karogs.- 1960.- Nr.11.
100. Karulis K. Latviešu grāmata gadsimtu gaitā.- R.,1967.
101. Kiršentāle I. Juris Dauge un viņa "Turaidas Jumprava"//Dauge J. Turaidas jumprava.- R.,1987.-
102. Klaustiņš R. Dr.Augusts Bilenšteins: Simtgadējās dzimšanas dienas piemiņai//Latvju Grāmata.- 1926.- Nr.4.
103. Klaustiņš R. Latviešu rakstniecības vēsture skolām.- R.,1907.
104. Klepers Ā. Ģenerālsuperintendents Karlis Gottlobs Zonntāgs kā izglītības darbinieks.- R.,1938.
105. Knope E. Latviešu literatūras kritika 19.gs. otrajā pusē.- R.,1962.
106. Knope E. Par jaunlatviešu ieguldījumu latviešu literatūras attīstībā//LPSR Zinātņu Akadēmijas Vestis.- 1989.- Nr.4.
107. Krāčbergs J. Krišjānis Valdemārs. Ko devis latvju tautai Valdemārs?.- R.,1925.
108. Kroders A. Domas par latvju kultūru.- R.,1921.
109. Krodziniēks J. Krišjānis Valdemārs. Atmiņas: Priekšā lasīts Latviešu senātnes pētnieku biedrība 14.un 28. maijā//Latvijas Vēstneša Pielikums.- 1923.- 9.,13.,16.,20.,21.jun.

110. Kruss H. Igaunju un latvju attiecības tautiskās atmodas laikā //Tautas vēsturei: Veltījums profesoram Arvedam Švābem.- R.,1938.
112. Kundziņš K. Kronvalda Atis: Gabals iz latviešu garīgās dzīves.- R.,1905.
113. Kurmis A. Nacionālās atmodas laikmāksts "Peterburgas Avīzes"//Akadēmiskā Dzīve.- 1962.- 1965.- 5.,6.,8.krāj.
114. Labrence L. Jelgavas grāmata.- R.,1984.
115. Latviešu literatūras vēsture/Virsred. L.Berziņš.- R.,1935.- 1.,2.sēj.
116. Latviešu literatūras vēsture/Atb.red.Ē.Sokols.- R.,1959.- 1963.- 1.,2.sēj.
117. Latviešu tēlotāja māksla: 1860 - 1940/Dz.Bluma u.c.- R.,1986.
118. Latviešu žurnālistika: Izpēte, problēmas, attīstības tendences. Vispasaules latviešu zinātnu kongresā nolasītie referāti/Materiālus apkop. R.Treijš.- R.,1992.
119. Latvijas PSR vēsture: No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. 3.izd./Red.A.Drīzulis.- R.,1986.- 1.sēj.
120. Laube I. Kaspars Biezbārdis//Raksti.- R.,1939.- 2.sēj.
121. Laube I. Krišjānis Barons//Raksti.- R.,1939.- 2.sēj.
122. Libermanis G. Arhīvs stāsta//Literatūra un Māksla.- 1958.- 20.dec.
123. Libermanis G. Daži jauni materiāli par "Peterburgas Avīzēm" //Literatūra un Māksla.- 1959.- 10.janv.
124. Libermanis G. Jaunlatvieši: No latviešu ekonomiskās domas vēstures.- R.,1957.
125. Ligočnis J. Ernests Dinsbergs.- R.,1928.
126. Ligočnis J. Juris Alunāns.- R.,1924.

127. Līgotnis J. Krišjānis Valdemārs.- R.,1923.
128. Līgotnis J. Latviešu literatūras vēsture.- R.,1908.
129. Līgotnis J. Mazā latviešu literatūras vēsture.- Valmiera, 1911.
- 130.Līgotnis J. Rudolfs Šulcs latviešu garīgo cīņu spoguļi// Burtnieks.- 1934.- Nr.10.
131. Mieriņa A. Agrārās attiecības un zemnieku stavoklis Kurzeme 19.gs. II pusē.- R.,1968.
132. Mieriņa A. In memoriam: (Krišjāņa Valdemāra muža gājums un centieni)//Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis.- 1991.- Nr.11.
133. Misiņš J. Jēkabs Zvaigznīte-Šterns.- R.,1940.
134. National movements in the Baltic Countries during the 19th century: The 7th conference of Baltic studies in Scandinavia, Stockholm, June 10 - 13.,1983/Ed.A.Loit.- Uppsala, 1985.
135. Paroleks R. Baltijas literatūras salīdzinošā apcere. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām.- R.,1985.
136. Peegel J. Eesti ajakirjanduse algus (1766 - 1857).- Tallin, 1966.
137. Penģerots V. Augusts Daugulis//Ilustrēts Žurnāls.- 1928.- Nr.8.
138. Petersone V.,Svarāne M. Gramatas Rīgas latviešu mājās 18.gs. otrajā un 19.gs. pirmajā pusē//Bibliotēku zinātnes aspekti/V.Lača LPSR Valsts bibliotēka.- 1980.- 4(9).sēj.
139. Pludons V. Latvju literatūras vēsture, sakarā ar tautas vēsturisko attīstības gaitu.- Jelgava,1909.
140. Pludons V. Veco "Peterburgas Avižu" darbinieki//Raksti.- R.,1978.- 3.sēj.

141. Pussars R. Latviešu preses likteņi pirms 100 gadiem//
Literatūras un Māksla.- 1967.- 18.febr.
142. Pussars R. Pie dižozola saknēm.- R.,1985.
143. Rīga. 1860.- 1917./Atb.red.J.Krastiņš.- R.,1978.
144. Roze L. Latviešu valoda pirms simt gadiem: "Peterburgas
Avižu" sabiedriski politiskā leksika.- R.,1962.
145. Ruberts J. Tautas izglītības rītausma: Zemnieku skolu sā-
kumi Latvijā(XVII gs.- XIX gs.pirmajā pusē).- R.,1978.
146. Ruķe-Draviņa V. "Peterburgas Avīzes" un Krišjānis Barons//
Zari 84.- Stokholma, 1984.
147. Russification in the Baltic Provinces and Finland 1855 -
1914/Ed.E.C.Thaden.- Princeton, 1981.
148. Salmiņš A. Jaunlatviešu polemika ar baltvācu reakcionāro
presi agrārājā jautājumā XIX gs. 60.gados//LVU Zinātniskie
raksti.- R.,1959.- 26.sēj.
149. Scholz F. Die Literatur des Baltikums: Ihre Entstehung
und Entwicklung.- Opladen, 1990.
150. Sočņevs M., Jansons-Saiva A. Kaspars Biezbardis sabiedriskās
domas un kultūras vēsture.- R.,1986.
151. Spekke A. Vēstures ratam griežoties//Akadēmiskās Dzīve.-
1958.- Nr.1.
152. Sradiņš J., Strods H. Jelgavas Petera akadēmija: Latvijas
pirmās augstskolas likteņgaitas.- R.,1975.
153. Straubergs J. Cīņa par "Jauno Latviju" 1856.gadā//Latviešu
literatūras kritika.- R.,1960.- 4.sēj,- 2.gr.
154. Streips K. Masu mediji Amerikas Savienotajās Valstīs.- R.,1992
155. Strods H. Antifendālā sabiedriskā doma Latvijā XVIII gs.
II pusē - XIX gs. pirmajā pusē.- R.,1988.

156. Svarāne M. Saimnieks un kalps Kurzeme un Vidzeme XIX gadsimta vidū: Sociālekonomisks apcerējums.- R.,1971.
157. Svēlpis A. Evanģeliski luteriskā baznīca sabiedrisko attiecību sistēmā Latvijā(XVI gs.- XIX gs.pirmajā pusē).- R.,1978.
158. Šaurums G. Terbatas universitāte.- R.,1932.
159. Švābe A. Latvijas vēsture. 1800 - 1914.- B.v., 1958.
160. Taube fon A.,Tomsons E. Vācbaltieši.- R.,1993.
161. Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900.gadam/Atb.red.A.Staris.- R.,1987.
162. Unams Ž.Latviešu tautiskās kustības trimdinieki//Izglītības Ministrijas Menešraksts.- 1933.- Nr.10.
163. Vaukfaktors Latvijas vēsturē: Zinātnisko rakstu krājums/Atb.red. M.Duhanovs.- R.,1992.
164. Veinbergs J. Krišjānis Valdemārs Ēdolē.- R.,1948.
165. Velme J. Krišjānis Valdemārs un viņa darbs. -R., 1925.
166. Vičs A. Latviešu skolu vēsture.- R.,1923.- 1928.- 3 gr.
167. Vičs A. Ne leģenda, bet patiesība par Kr.Valdemāru//Izglītības Ministrijas Menešraksts,- 1930.- Nr.11.
168. Viese S. Muža raksts: Krišjāņa Barona dzīves stāsts.- R.,1985.
169. Viksnīšs N. Latvijas vēsture jaunā gaismā: Nekātienes lekcijas Latvijas vēsturē Latviešu kultūras seminārā(1960.- 1967.g.) B.v., 1968.
170. Volkova L. Eduards Veidenbaums: Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes.- R.,1979.
171. Wachtsmuth W. Karl Friedrich Watson(1777 - 1826)//Rigasche Rundschau.- 1937.- 19.Okt.
172. Wimmer R.D., Dominick J.R. Mass media research: An introduction.- Belmont, 1991.
173. Zandbergs A. Atmiņas par Krišjāni Valdemāru, viņa īsa

biogrāfija, idejas un cīņa pret Baltijas muižniekiem un darbu saraksts.- R.,1928.

174. Zanders O. "Nav viegla daiļu dziesmu skola": Karlis Hugenbergers(1784 - 1860 - 1984)//Karogs.- 1984.- Nr.4.
175. Zanders O. "Necerēts perkona lietus"//Literatura un Māksla.- 1982.- 16.febr.
176. Zanders O.No latviešu periodikas vēstures:(Sakarā ar žurnālista un mācītāja K.F.Vatsona 200.dzimšanas dienu(1777 - 1826)//Karogs.- 1975.- Nr.11.
177. Zanders O. "Sākums dresurāi bija kancēla"//Cīņa.- 1982.- 13.maijs.
178. Zanders O. Tautas pašapziņas modinātājs:(Jēkabs Zvaigznīte latviešu gramatniecībā)//Varavīksne 1983.- R.,1983.-
179. Zanders O. "Vai tavs mužs kam lieti der..."//Karogs.- 1976.- Nr.5.
180. Zariņš J. Kas bija "Mērnīku laiku" un "Izjūriešu" autors?- Mineapole, 1991.
181. Zeiferts T. Krišjānis Barons.- R.,1923.
182. Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture.- R.,1993.
183. [Zeiferts T.]Teodors. Musu laikrakstu virzieni.- R.,1896.
184. Zelče V. Dažas pārdomas par Juri Neikenu un "Ceļa Biedri" //Latvijas Vēstures Instituta Žurnāls.- 1992.- Nr.1.
185. Zelče V. 19.gadsimta latviešu preses pētniecība:Rezultāti un dažas izpētes problēmas.- 1994.- Nr.2.
186. Zelče V. Ieskats latviešu avīžniecības un cariskās Krievijas administrācijas attiecības 19.gs. 20.- 60.gadi//Latvijas Vēstures Instituta Žurnāls.- 1993.- Nr.2.
187. Zelče V. Krišjānis Vāldemārs un latviešu prese(19.gs. 50.- 60.gadi)//Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, - 1991.- Nr.11.

188. Духанов М.М. Прибалтийское дворянство, царизм и реформы (50-е - 60-е гг. XIX в.) // Германия и Прибалтика. - Р., 1988.
189. Ге Ю. [Калнинш Ю.] Очерки латышской печати // Прибалтийский край. - 1900. - 16., 18., 20., 22., 23., 28., 29., 30. дек., 1901. - 4., 5., 8., 10., 12., 15., 16., 17., 19., 20., 24., 28. янв., 5., 14., 21. февр., 3., 5., 21. март.
190. Герасимова Ю.И. Из истории русской печати в период революционной ситуации конца 1850-х - начало 1860-х гг. - М., 1974.
191. Есин Б.И. История русской журналистики XIX в. - М., 1989.
192. Есин Б.И. Русская газетное дело в России: Задачи и теоретико-методологические принципы изучения. - М., 1981.
193. Исторические сведения о цензуре в России. - СПб., 1862.
194. История русской журналистики XVIII - XIX веков / под ред. А.Н. Западова. - М., 1973.
195. Печатня Р.Р. Голике. - СПб., 1902.
196. Против идеализации младолатышского движения. - Р., 1960.
197. Цзэгель Ю.М. Начальный период эстонской журналистики (1766 - 1857): Автореферат диссертации по соисканию ученой степени доктора филологических наук. - М., 1973.
198. Скаочевский А.М. Очерки истории русской цензуры (1700 - 1863). - СПб., 1892.
199. Чернуха В.Г. правительственная политика в отношении печати 60 - 70-е годы XIX века. - Л., 1989.
200. Энгельгардт Н. Очерки истории русской цензуры в связи с развитием печати. 1703 - 1903. - СПб., 1904.